

MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
DIN CHIȘINĂU

LARISA CUZNEȚOV

FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI

Chișinău
2013

CZU
C

Aprobat pentru editare de Senatul UPS „Ion Creangă” din Chișinău.

Recenzenți:

Virgil Mândăcanu, dr. habilitat, profesor universitar,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău

Tatiana Callo, dr. habilitat, profesor universitar, CNAA

Carolina Platon, dr. habilitat, profesor universitar, USM

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Cuznețov Larisa Leonid. *Filosofia practică a familiei*. Tratat. Larisa Leonid Cuznețov; Ministerul Educației al Republicii Moldova, UPS „Ion Creangă” din Chișinău. Ch.: CEP USM, 2013 – 328 p.

Bibliogr. P.313-328 (262 tit.)

ISBN

500 ex.

© Larisa Cuznețov, 2013

ISBN

CUPRINS

Larisa Cuznețov, profesor universitar, doctor habilitat în pedagogie, catedra *Științe ale Educației*, UPS „Ion Creangă” din Chișinău; cercetător științific coordonator, sectorul *Teoria educației*, Institutul de Științe ale Educației.

A obținut titlul științifico-didactic de profesor universitar în 2008, domeniul de interes investigațional: fundamentele științelor educației, filosofia și axiologia educației; teoria și metodologia cercetării educației, pedagogia și psihologia familiei, educația și consilierea părinților / familiei, soluționarea conflictelor familiale, etica educației familiale etc.

A publicat circa 170 de lucrări științifice, printre care: *Relațiile adolescenți-părinți* (1995); *Intercomunicarea familială. Modalități de soluționare a conflictelor adolescenți-părinți* (1997); *Etica educației familiale* (2000); *Dimensiuni psihopedagogice și etice ale parteneriatului educațional* (2002); *Cultura și managementul familiei, Filosofia educației* (2004); *Curriculumul Educația pentru familie* (2004); *Jocul copilului și cultura educației familiale* (2007); *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei* (2008); *Educație prin optim axiologic* (2010) etc.

Această lucrare reprezintă o continuare logică a *Tratatului de educație pentru familie. Pedagogia familiei*.

Dedic lucrarea bunicilor, familiei de origine și familiei mele, soțului, fiicei Carolina și nepotului Alexandru, care m-au provocat și susținut în cercetarea și abordarea unui aspect existențial interesant și important pentru fiecare om.

PREFAȚA	10
ANNOTATION	12
Capitolul 1. FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI CA FUNDAMENT EXISTENȚIAL AL FORMĂRII PERSONALITĂȚII COPILULUI	
1.1. Conceptualizarea filosofiei practice a familiei.....	15
1.2. Educația pentru familie și formarea integrală a personalității copilului.....	32
1.3. Filosofia practică ca nucleu al ethosului pedagogic familial....	39
1.4. Acțiunea educativă și influențele parentale în contextul filo- sofiei practice a familiei.....	54
Capitolul 2. IUBIREA CONJUGALĂ, TEMELE EXISTENȚEI ȘI ARMONI- ZAREA PERMANENTĂ A RELAȚIILOR FAMILIALE	
2.1. Temele existențiale ale persoanei și familiei.....	64
2.2. Dualitatea persoanei și factorii ce contribuie la edificarea cuplului conjugal.....	69
2.3. Consolidarea cuplului conjugal.....	73
2.4. Autocunoașterea și autoactualizarea persoanei în contextul managementului familial.....	76
2.5. Sentimentele și aspirațiile morale în contextul existenței familiale.....	83
2.6. Iubirea ca factor de armonizare a relațiilor familiale.....	89
Capitolul 3. SEMNIFICAȚIA VALORICĂ A UMANULUI ȘI MORALEI ÎN VIAȚA FAMILIEI	
3.1. Ideile și acțiunile morale în cadrul familiei.....	101
3.2. Factori și atitudini în gestionarea situațiilor – limită.....	107
3.3. Conștiința morală a persoanei și a familiei.....	114
3.4. Conștiința și conduita morală în viața familiei.....	120
3.5. Fundamente teoretice ale educației morale și formarea personalității integre.....	125

Capitolul 4. FORMAREA ȘI EDUCAȚIA MORALĂ ÎN CADRUL FAMILIEI	
4.1. Dezvoltarea identității morale.....	134
4.2. Definierea educației morale și ratificarea valorică a conduitei morale în familie.....	145
4.3. Principiile și metodologia educației morale.....	152
4.4. Autoeducația, morala și perfecționarea spirituală.....	156
Capitolul 5. ACȚIUNEA EDUCATIVĂ ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI PRACTICE A FAMILIEI	
5.1. Structura și funcționalitatea acțiunii educative familiale.....	167
5.2. Normativitatea acțiunii educative familiale.....	172
5.3. Funcțiile familiei și condițiile optime de educație a copiilor....	177
5.4. Extensia acțiunilor educative și conținutul educației familiale... 194	
5.5. Forme și metode aplicate în educația familială.....	202
5.6. Acțiunile educative în preșcolaritate.....	217
Capitolul 6. EXISTENȚA ȘI AFIRMAREA UMANULUI PRIN FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI	
6.1. Situațiile deschise ale vieții familiale, fericirea și centrarea pe acțiunea morală.....	227
6.2. Situații dificile ale vieții: încheierea existenței omului și conduita familiei în anticamera morții.....	234
6.3. Semnificația și modalitățile susținerii psihomorale în cadrul familiei.....	241
6.4. Cultura toleranței ca valoare etică supremă de afirmare a umanului în contextul autoactualizării.....	247
6.5. Procesul de umanizare a copilului în familia centrată pe cultura toleranței.....	257
6.6. Femeia și bărbatul – două lumi inedite și complementare.....	263
GHID PRACTIC: RESTAURAREA MORALĂ A FAMILIEI.	
ELEMENTE DE CONSILIERE ȘI PSIHOTERAPIE MORALĂ.....	273
ÎN LOC DE EPILOG: RETROSPECȚIA DE SEARĂ.....	287
GLOSAR.....	307
BIBLIOGRAFIE.....	313

CONTENTS

INTRODUCTION.....	10
ANNOTATION.....	12
Chapter 1. FAMILY PRACTICAL PHILOSOPHY AS THE BASIS OF BUILDING UP CHILD'S PERSONALITY	
1.1. Epistemic presumptions concerning the child's integral education.....	15
1.2. Family education and integral building up of the child's personality.....	32
1.3. Practical philosophy as a nucleus of pedagogical familial ethos... 39	
1.4. Educational act and parental influences within family practical philosophy.....	54
Chapter 2. MATRIMONIAL LOVE, EXISTENTIAL MATTERS AND LASTING HARMONIZATION OF FAMILY RELATIONSHIPS	
2.1. Existential matters of the person and his family.....	64
2.2. Person's duality and factors that contribute to matrimonial couple's edification.....	69
2.3. Marital couple strengthening.....	72
2.4. Person self-knowledge and self-updating within family management.....	76
2.5. Feelings and moral aspiration within family existence.....	83
2.6. Love as an agent of attunement of family relationships.....	89
Chapter 3. VALUABLE SIGNIFICANCE OF HUMAN AND MORAL IN FAMILY LIFE	
3.1. Ideas and moral acts within family.....	101
3.2. Agent and attitudes in dealing with bound situations.....	107
3.3. Moral consciousness of the person and his family.....	114
3.4. Consciousness and moral behavior in family life.....	120
3.5. Theoretical bases of moral education and integral personality building up	125

Chapter 4. MORAL EDUCATION BUILDING UP IN FAMILY	
4.1. Moral identity development.....	134
4.2. Moral education definition and valuable ratification of behavior	145
4.3. Principles and moral education methodology.....	152
4.4. Moral self-education and spiritual completion.....	156
Chapter 5. EDUCATIONAL ACT WITHIN FAMILY PRACTICAL PHILOSOPHY	
5.1. Structure and family education act functionality.....	167
5.2. Normativity of family education act.....	172
5.3. Family functions and optimal circumstances of children's education.....	177
5.4. Educational acts existence and family education content.....	194
5.5. Forms and methods applied in family education.....	202
5.6. Pre-school educational acts.....	217
Chapter 6. EXISTENCE AND AFFIRMANCE OF HUMAN USING FAMILY PRACTICAL PHILOSOPHY	
6.1. Opened situations of family life, happiness and concentration on moral act.....	227
6.2. Closed situations of life: the end of human existence and family behavior in death waiting room.....	234
6.3. Significance and ways of backing up the moral psychology within family.....	241
6.4. Culture of tolerance as a supreme ethical value of human affirmation within up-to-date period.....	247
6.5. Humanization process of child in the family based on tolerance culture.....	257
6.6. Woman and man- two undiscovered and subsidiary worlds...	263
PRACTICAL GUIDE: FAMILY MORAL REHABILITATION. ELEMENTS OF GUIDANCE AND MORAL PSYCHOTHERAPY.....	273
INSTEAD OF EPILOGUE: MEDITATION AND EVENING EVALUATION.....	287
GLOSSARY.....	307
REFERENCES	313

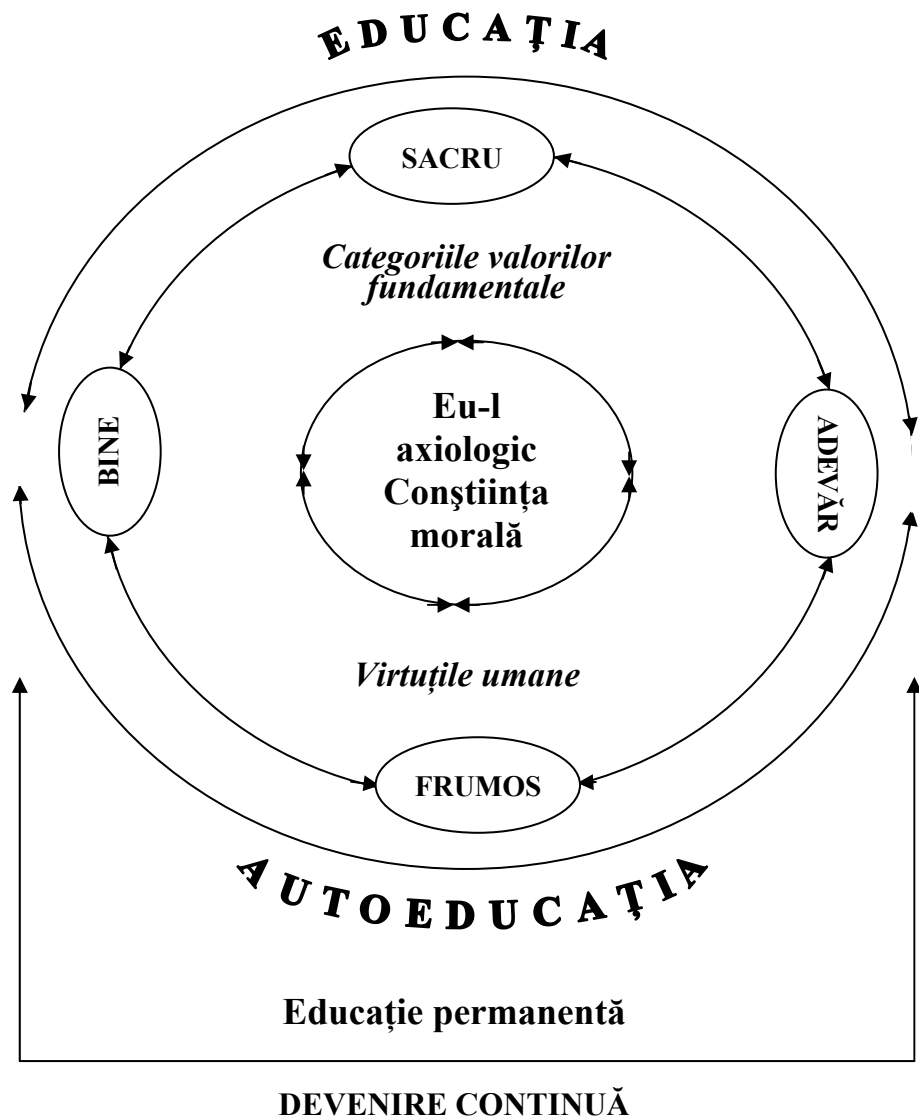
Fericirea pentru orice ființă rezidă în realizarea naturii sale prin exersarea virtuții...

Aristotel

Actul uman și actul moral sunt identice

Im.Kant

OPTIMUL AXIOLOGIC

„Atunci când cineva începe să extindă domeniul și scopul gândirii, să ia în considerare consecințele colaterale care se manifestă într-un interval îndelungat de timp sau în legătură cu o dezvoltare durabilă, acel cineva începe să filosofeze, indiferent dacă acestui proces i se dă un nume sau nu...”

John Dewey

PREFAȚĂ

Lucrarea, **Filosofia practică a familiei**, reprezintă volumul IV al **Tratatului de educație pentru familie. Pedagogia familiei**. Am decis să urmez aceeași linie strategică și axă doctrinală: *crearea condițiilor optime de enculturație a fiecărui adult și copil pentru formarea culturii și cultului familiei prin reflecție și acțiunea morală*.

Filosofia practică, ca parte componentă a filosofiei, este centrată pe studiul acțiunii umane ce înglobează filosofia morală a cărei problemă fundamentală este cea a menirii omului în lume.

În contextul dat, *Filosofia practică a familiei*, vă oferă o călătorie interesantă într-un domeniu existențial visat și râvnit mult de fiecare om: *dobândirea fericirii și formarea unei personalități demne prin intermediul edificării și menținerii unui optim axiologic familial*.

Primul capitol ne va iniția în fundamentele teoretice ale filosofiei practice a familiei, ne va familiariza cu acțiunea educativă și influențele parentale centrate pe formarea integră a personalității copilului, iar *capitolul doi* elucidează structura și funcționalitatea acțiunii educative familiale, abordată prin analiza detaliată a normativității etice și pedagogice, a valorificării condițiilor optime, a formelor și metodelor aplicate în educația morală a copilului.

Capitolul trei ne învață cum trebuie să iubim, să explorăm temele existențiale adecvat, corelându-le cu educația copiilor, acțiunea morală și armonizarea relațiilor familiale.

În *capitolul patru* vom călători prin *desigurile* psihologiei morale și a filosofiei valorii, familiarizându-ne cu formarea conștiinței și conduitei morale; vom identifica semnificația valorică a umanului și a moralului în viața omului și a familiei.

Capitolul cinci este dedicat educației morale prin analiza dezvoltării identității morale/eu-lui moral și aprofundării cunoștințelor în domeniul autoeducației, formării morale, conștiinței și conduitei în contextul perfecționării spirituale.

Capitolul șase reprezintă o chintesență a existenței și afirmării umanului, a filosofiei practice a familiei. Aici se analizează *situațiile deschise* ale vieții, fericirea, dar și încheierea existenței omului, care, la fel, necesită o anumită pregătire spirituală și morală.

Abordarea conduitei familiei în *anticamera morții* reprezintă o încercare de a oferi unele strategii de comportare a adulților, de pregătire morală a copiilor pentru acest fenomen trist, dar inevitabil, care *merge* alături cu viața, conștientizarea căruia îl face pe om mai puternic, bun, înțelegător; îl îndeamnă spre o existență onestă și o valorificare maximă a potențialului său creator.

Filosofii antici susțineau că *a filosofa înseamnă a învăța să mori*, adică a învăța să prețuiești viața pentru a o trăi demn. Sunt ferm convinsă că a venit timpul să învățăm a trăi prin acțiunea morală, prin a obține și menține armonia cu sine, cu oamenii, cu familia noastră, cu Lumea, Natura și cu Dumnezeu pentru a fi fericiți.

Monografia se încheie cu o pledoarie pentru Bărbat și Femeie, ființe, entități și fenomene abordate ca două lumi inedite și complementare fără de care viața umană ar fi imposibilă.

În final este propus un ghid practic de restaurare morală a familiei și lecturi alese pentru meditație și discuții în cadrul acesteia.

Sperăm că lucrarea nu va lăsa pe nimeni indiferent, va trezi o curiozitate sănătoasă și aspirații stabile pentru reflecții, filosofări, fapte, gânduri și acțiuni morale.

Lucrarea se adresează studenților, masteranzilor, cadrelor didactice, dar și liceenilor, părinților, tuturor celor implicați în câmpul formării morale și a cercetării persoanelor care doresc să-și completeze cunoștințele, să-și consolideze competențele de autoformare, educație și cultivare a tinerei generații.

Lucrarea poate fi valorificată ca un abecedar etic, teoretic, dar și ca îndrumar metodologic – călăuză praxiologică de cultivare morală a persoanei și familiei.

Larisa Cuznețov
Chișinău, 29 iunie 2013

ANNOTATION

The paper work *Family practical philosophy* represents the 4th volume of the *Treatise on family education. Family pedagogy*. I've decided to follow the same strategic line and dogmatic axis: the optimal circumstances creation of enculturation in each adult and child within family education using the approach of reflection and moral impact.

The practical philosophy, as a constituent of philosophy, is based on the human impact investigation that covers the moral philosophy whose main problem is the human being mission in the world.

With this in mind, the *Family practical philosophy* offers an interesting journey in the dreamed and much craved existential area of everyone: to reach happiness and form a respectable personality through moral impact and rejuvenate the family self-evident atmosphere.

The first chapter inducts us into theoretic bases of the family practical philosophy. The second chapter explains away the structure and functionality of the family education act being tackled through circumstantial analysis of the ethic and pedagogical normativity, the development of appropriate circumstances, forms and applied methods in the moral education of the child.

The third chapter teaches us how we should love, pertinently explore the existential themes correlating them with children education, moral impact and family relationships harmony.

In the fourth chapter we will investigate the *wildwood moral psychology* and the philosophy of value getting to know the consciousness building and moral behavior; we will identify the valuable significance of human race and moral in people and family's life.

The fifth chapter is dedicated to moral education through the agency of moral identity development of the moral subject and knowledge thoroughness in the domain of self-education, moral consciousness and behavior building and spiritual refinement.

The sixth chapter consists in a quintessence of the human existence and its assertion, of family practical philosophy. The clear cut life situations are analyzed here, happiness and the end of human existence either which also needs a specific moral and spiritual preparation.

The approach of family behavior in the *waiting room of death* features an attempt to offer some strategies of behaving for adults, of moral preparation for children that goes along with life. If he is aware of this he could become an open-minded human being, it could set him on a righteous existence and a maximum exploitation of his creative potential.

The monography ends with an advocacy of woman and man that are analyzed as two beings, entities, undiscovered and subsidiary worlds.

In the end I suggested a practical guide for backing up and moral rehabilitation of the person within his family and some information for reading, meditation and evening evaluation.

We hope that the paper work will catch your ear, will set you agog and fixed ambitions to reflections, philosophy, deeds, thoughts and moral acts.

CAPITOLUL I

FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI CA FUNDAMENT EXISTENȚIAL AL FORMĂRII PERSONALITĂȚII COPILULUI

1.1. CONCEPTUALIZAREA FILOSOFIEI PRACTICE A FAMILIEI

Familia ca valoare autentică umană, ca fenomen antropologic, ca instituție socială străveche evocă ideea unui spațiu existențial, axiologic și de filosofare extrem de important pentru om din variate perspective. Anume în familie se produc acele interacțiuni și procese complexe de devenire a personalității umane care își lasă amprenta asupra mentalității și conduitei individului, asupra modului de gândire, percepere și afirmare a sinelui, asupra sentimentelor cu care acesta va porni în lume. Aici, în familie, sub influența părinților începe plămuirea sufletului, enculturația copilului. Aici el capătă cele mai elementare cunoștințe despre viață, învață a gândi, a reflecta asupra destinației sale și a existenței omului; învață a se intercunoaște cu semenii, a comunica, a relaționa. În familie copilul se proiectează și se dezvoltă ca personalitate și ființă socială. Aici se pune temelia optimismului și a atitudinii pozitive față de sine și față de alții, se învață normele și acțiunile morale, se interiorizează modelele pozitive și negative de comportare, se naște sentimentul apartenenței la neam și la comunitatea umană. În familie omul învață a fi fericit, își elaborează criteriile de apreciere a condiției sale. Sub influența părinților se proiectează și se jalonează prioritățile valorice, se conturează propria viziune asupra vieții, se cunoaște esența și limitele libertății umane, se pun bazele filosofiei practice și ale capacităților de filosofare.

Analiza existenței omului și cercetările de antropologie pedagogică, psihologie, filosofie, sociologie, filosofie a educației [1; 2; 3; 5; 6; 7; 27; 35; 46; 133 etc.] confirmă faptul că fericirea rezultă întotdeauna din capacitatea de abordare filosofică a vieții, a tezaurului intelectual, spiritual și moral al omului, dintr-o activitate de coordonare conștientă a *modului de a gândi / modus cogitandi* cu *modul de a spune / modus dicendi* și cu *cel de a face sau a se comporta / modus faciendi*, care se învață tot în familie și necesită o estimare, armonizare și perfecționare continuă. Aspirația spre o conduită onestă, esența acesteia, conținutul ei axat pe binele moral, libertate, echitate, dar și pe abordarea și reglarea dorințelor; planificarea și realizarea scopurilor și a conduitei în conformitate cu referențialul axiologic al omului are rădăcini solide în familie. Ansamblul de idei și acțiuni ce țin de filozofia practică a familiei constituie un fundament existențial de formare a personalității copilului, centrat pe autoeducație și devenire continuă. Familia își creează propria imagine și propriul optim axiologic, de care depinde fericirea ei și eficiența educației copilului, ce se realizează prin eforturi comune, permanente ale tuturor membrilor adulți.

În toate timpurile, dar mai cu seamă, astăzi, când societatea traversează o perioadă de criză amplă și profundă, instituțiile sociale, inclusiv familia, depun eforturi de ordin moral, intelectual, civic și economic, pentru ameliorarea condiției existențiale, dar și în direcția spiritualizării existenței sale.

Temeiurile filosofării, ale studierii impactului filosofiei practice îl aflăm în cel mai pertinent răspuns al istoriei civilizației, în constatarea lui J. Dewey, conform căreia *filosofia marchează o schimbare în cultură, ne orientează spre noi perspective; ea arată într-un fel tulburător nevoia de noi străduințe... Chiar și sistemele ei, uneori conservatoare au avut un efect transformator, dacă nu unul cu adevărat creator* [65, p.5-6].

Cele trei motive pentru studierea filosofiei și abordarea activă a acesteia în procesul existenței umane, descrise de K. Jaspers, *uimirea și*

cunoașterea, îndoiala și certitudinea, pierderea și regăsirea de sine a omului nu epuizează resorturile care ne îndeamnă în zilele noastre spre filosofare [Apud 35, p.8], ci, invers, le consolidează și le orientează spre analiza multiplelor fenomene socioumane, estimarea acestora după anumite criterii valorice, generarea noilor ipoteze și căutarea alternativelor de soluționare. Anume filosofia ne ajută să formulăm întrebări de tip existențial și să construim răspunsuri pentru clarificarea unor realități, acțiuni, perspective, să elaborăm un tablou adecvat al lumii.

În scopul fortificării adaptabilității și coeziunii familiei, al optimizării educației familiale, propunem fundamentarea unui aspect nou al educației pentru familie, într-o abordare provocatoare la prima vedere, dar importantă pentru transformarea conștiinței individuale și publice: **filosofia practică a familiei**. Considerăm că aceasta va servi drept fundament existențial de personalizare a individului, diferențiere și nuanțare a relațiilor lui cu sociumul; de perfecționare, umanizare și democratizare a relațiilor intrafamiliale; va stimula adulții să analizeze, să compare, să sintetizeze, să reflecteze asupra propriei vieți, asupra contextului social și familial, asupra viziunilor lor și ale altor persoane, asupra istoriei comune a culturii neamului, asupra valorilor etern-umane, care se cer bine cunoscute și interiorizate, reactualizate, cercetate și promovate permanent.

Fiecare om, ca membru al societății, face parte dintr-o familie și tinde să-și creeze o familie armonioasă, durabilă. Acest lucru îl obligă, pur și simplu, să participe activ la formarea-consolidarea culturii și a unui cult al familiei, pe care noi îl concepem ca axat pe *principiile filozofiei practice ce valorifică reflecțiile asupra moralei relațiilor sociale, asupra conduitei și a acțiunilor umane, asupra dobândirii fericirii. Filosofia practică înglobează filosofia morală, a cărei problemă fundamentală este aceea a menirii omului în lume* [72, p.127].

Pentru a creiona sarcinile principale ale filosofiei practice a familiei și a înțelege reperele științifice de valorizare a perspectivelor

acesteia, pe care le vom transpune în principii, strategii și modele de educație a copiilor în cadrul familiei, vom realiza o analiză succintă a valorilor ei.

Filosofia practică, abordată încă în opera lui **Aristotel**, studiază acțiunile, comportamentele umane intenționale și caută să determine rațiunea practică, adică normele acțiunii, în special, ale celei morale [Apud 119, p.260]. Ideea dată, formulată și dezvoltată în funcție de epocă, condiții socioculturale concrete și viziuni personale, o regăsim în operele celor mai mari gânditori ai omenirii [7; 106; 114; 142; 160; 234 etc.]. Concomitent o depistăm și în folclorul tuturor popoarelor, în cultura familiei și opiniile multor familști contemporani nouă (*mă conduc de principiile filosofiei mele...; am filosofia mea...; am o atitudine filosofică față de viață...etc.*). În acest sens, ne rămâne să analizăm relațiile dintre morală, cultură, educație și rațiunea practică umană, să precizăm aspectele și influențele filosofiei practice a familiei asupra procesului de perpetuare a valorilor morale prin abordarea educației familiale, mai precis, a formării personalității copilului.

Pentru a realiza precizările de rigoare, apelăm la chintesența viziunilor despre educație și morală ale lui **Im. Kant**, care ne atenționează asupra faptului că *omul prin firea sa nu este nici bun, nici rău, nu e din fire o ființă morală; el devine astfel atunci când își înalță mintea până la ideile de datorie și de lege. Omul nu ar fi în stare să devină moralicește bun decât cu ajutorul virtuții, adică prin constrângerea exercitată asupra sa*. Pentru aceasta, consideră filosoful, este necesar *de a stabili pretutindeni principiile bune și să știm a le face să fie înțelese și admise de copii*, ceea ce reprezintă condiția esențială a educației [106, p.64-65.]. Observăm că și *educația* în viziunea lui **Im. Kant**, este axată pe realizarea unor principii practice, deoarece ea *trebuie să-l disciplineze pe om, pentru a împiedica ca instinctele, adică ceea ce este animalic, să nu înăbușe omenescul, atât în omul individual, cât și în omul social*. Totodată, filosoful consideră că *educația trebuie să-l cultive*

pe om, ținând cont de faptul că cultura include instrucțiunea și diferitele învățături... Mai trebuie urmărit ca omul să dobândească prudență ca să știe a trăi în societatea semenilor săi, astfel încât să se facă iubit și să aibă influență... În sfârșit, trebuie vegheat asupra moralității. Nu este destul ca omul să fie potrivit tuturor felurilor de scopuri, mai trebuie încă să știe a-și face o maximă de a nu alege decât scopuri bune. Scopurile bune sunt acelea care sunt acceptate de fiecare și, care pot fi, în același timp, niște scopuri bune pentru fiecare [106, p.16-19]. Principiile practice, care stau la baza educației, sunt prezentate ca cele mai generale maxime ale acțiunii morale, fiind definite ca propoziții care conțin o determinare generală a voinței omului, care își subordonează mai multe reguli practice. Domeniul practicului este domeniul acțiunii morale, al formelor și valorilor care trebuie să călăuzească viața omului. **Im. Kant** a plasat filosofia practică în centrul construcției filosofice, abordarea practică fiind subordonată ulterior altor rațiuni: *istorice* (în cazul lui **Fr. Hegel**); *teoretice* (în cazul pozitivismului); *vitale* (în cazul filosofiei vieții); *funcționale* (în cazul funcționalismului), menționează **A. Marga** în lucrarea sa *Introducere în filozofia conemporană* (2002), atrăgând atenția asupra faptului că în pofida situației descrise, între rațiunea practică și celelalte tipuri de rațiuni pot exista nu numai raporturi de subordonare, dar și de coordonare, conexiune, complementaritate, uneori chiar de fuziune. Astfel, oricât de importante n-ar fi tipurile de rațiuni, nu ne putem imagina viața separat de acțiunile practice ale omului.

Pentru a explica esența filosofiei practice a familiei, a demonstra semnificația ei pentru educația familială și socială a individului, pentru a contura reperele teoretico-aplicative ale acesteia, vom analiza succint ideile de bază ale unor cercetători ce ne oferă idei valoroase de la care vom pleca în elaborarea și valorificarea perspectivelor, principiilor și strategiilor de formare a personalității copilului.

Așadar, în lucrarea *O teorie a echității* (1970), **J. Rawls** analizează un aspect existențial important al filosofiei practice, *trecerea de la utilitarism la contractualism, promovarea echității*, de care, considerăm noi, are nevoie orice om și familie, viața morală și spirituală a acestora. Este evident că reafirmarea autonomiei valorilor etice fundamentale în contextul umanizării relațiilor sociale, axate pe echitate, în baza cărora se construiește fericirea și viața familială a individului, trece ca un fir de demarcație prin pedagogia familiei și filosofia practică a acesteia.

J. Rawls propune reluarea *principiului contractualismului*, promovat de **J. Locke**, **J.-J. Rousseau**, **Im. Kant**, considerând că valorificarea acestuia contribuie la responsabilizarea oamenilor, la prosperarea umanității și a libertății, la democratizarea relațiilor sociale. Dezvoltând ideile filosofilor citați, opinăm că valorile și acțiunile morale, echitatea și abordarea filosofică a vieții, reflecțiile asupra vieții și a existenței umane, gândirea de tip pozitiv, influențează în mod direct instituirea și menținerea armoniei în cadrul familiei. *Primul pas, aici, constă în autonomizarea echității; al doilea pas rezidă în conștientizarea importanței ei, deoarece din echitate derivăm mulțimea regulilor prin care o societate, privită ca asociere a indivizilor, asigură reglarea intereselor în așa fel, încât armonia intereselor și conflictul intereselor să fie subordonate unui acord social formal.*

Analizând conținutul relațiilor, al educației și funcționalității familiei, observăm consonanța valorică a acestora cu esența concepției lui **J. Rawls**, care plasează echitatea la cel mai înalt nivel, numind-o *structura fundamentală a societății, înțeleasă ca artă după care cele mai importante instituții sociale, deci și familia, împart drepturile și îndatoririle fundamentale, precum și rezultatele cooperării sociale*. Nu în zădar, cercetările teoretice și analiza experienței cuplurilor, ce au trecut proba timpului, demonstrează că primul și cel mai important aspect pe care urmează să-l cultivăm prin promovarea filosofiei practice este *respectarea principiului echității*, care asigură abordarea onestă și

responsabilă a personalității umane, a normelor morale și a coeziunii familiei. În construirea unei familii armonioase ne putem conduce de concluzia la care ajunge **J. Rawls** *cu privire la societatea bine organizată, care are la bază două repere interconexe: fiecare individ recunoaște același principiu de echitate și știe că și celălalt face același lucru, iar instituțiile sociale fundamentale satisfac principiul în cauză* [164, p.19-23]. Filosoful ne atenționează că *teoria echității* trebuie să stea la baza *teoriei deciziei raționale*. Acest lucru îl confirmă viața și existența omului în cadrul familiei.

Dacă ne referim la analiza funcționalității familiei, observăm fenomenul cunoscut cercetătorilor, dar și celor care muncesc asupra optimizării condiției lor de parteneri familiali. Cu cât mai mult se prețuiește și se valorifică în familie echitatea, cu atât mai mult raționalitatea deciziilor satisface trebuințele și interesele membrilor ei, obținându-se un acord și înțelegere în relațiile interpersonale, acestea fiind axate pe crearea reală a condițiilor de egalitate și complementaritate, de responsabilitate individuală și comună, în același timp.

O altă idee de la care plecăm în fundamentarea filosofiei practice a familiei, extrasă din lucrarea *Reabilitarea filosofiei practice* (**M. Riedel**, 1972), elucidează relația dintre filosofie și lumea modernă în baza reliefării și argumentării *principiului unității dintre teorie și praxis*, însă *fără înjumătățirea pragmatică a unității, care duce la identificarea praxisului cu acțiunea tehnico-organizatorică și la eludarea specificului interacțiunilor moral-practice*. Filosoful analizează fondarea modului fenomenologico-antropologic de explicare a principiului unității dintre teoria și practica vieții. De fapt, această lucrare reprezintă un *program de filosofie practică* ce are ca finalitate *să valideze normele acțiunii umane*, pentru a răspunde la eterna întrebare: *Ce trebuie să facem?*, și *estimarea, alegerea scopurilor acțiunii*, pentru a găsi răspuns la întrebarea: *Cum putem trăi* [167, p.11].

Evident că ideile filosofice analizate completează ansamblul de idei din domeniul axiologiei educației (L. Lavelle, 1951; P. Andrei, 1973; Б. Т. Лихачев, 1995; V. Mândăcanu, 1997; A. Niskier, 2000; C. Marin, 2003; П. В. Алексеев, 2004; Larisa Cuznețov, 2010) și, noi, din perspectiva acestora, vom aborda filosofia practică a familiei, orientând-o spre valorificarea în educație a structurii existențiale eterne, esențializate în idealul clasic de formare a personalității armonioase, de cultivare a caracterului integru, preocupat de autoperfecționarea morală continuă.

În contextual vizat, considerăm oportună realizarea unei paralele cu *idealul cultural* expus de **T. Vianu**, în lucrarea sa *Filozofia culturii* (1945), care plasează *munca omului ca izvor al creației valorice* în centrul concepției sale. Pentru **T. Vianu**, omul se cunoaște prin operele și faptele lui, *noi suntem ceea ce faptele noastre sunt*. La interogațiile de tipul *Cine suntem?* și *Ce trebuie să facem pentru a fi fericiți?*, putem răspunde cu cuvintele reputatului filosof: *trebuie să fim activi. Activismul cultural* cinstește ființa umană, pe creatorul tuturor bunurilor, definește cultura drept o operă a libertății omenești. Cultura umană apare la **T. Vianu** ca o *întregire a naturii, ca o umanizare continuă a naturii* [197], a existenței și vieții omului.

În aceeași ordine de idei, vom insista asupra tezei că filosofia practică a familiei studiază acțiunile morale ce formează cultura acesteia, care va contribui la promovarea valorilor etice, la consolidarea relațiilor familiale. Filosofia practică a familiei va fi axată pe cercetarea și promovarea familiei ca valoare umană și instituție socială ce educă și pregătește omul pentru umanizarea continuă a naturii sale, pentru reflecții de calitate și asamblarea teoriei cu praxisul moral, *întregirea ei* în ipostaza de a uni armonios doi poli ai genului uman într-un *noi*, într-un tot întreg ce oferă o nouă viață, care reprezintă o valoare eternă pentru perpetuarea vieții pe pământ. Existența omului în contextul *filosofiei practice a familiei* va fi înnoibilă prin promovarea *perspec-*

tivelor, principiilor, modelelor și strategiilor de construire a fericirii în baza afirmării de sine în conformitate cu aspirația de autoperfectiune permanentă a membrilor adulți și centrarea lor pe formarea personalității copilului în consens cu formarea culturii familiale.

În scopul precizării reperelor teoretice ale filosofiei practice a familiei și a susținerii formării culturii familiale, a necesității de autocunoaștere, autoeducație și formare integrală a personalității copilului de către părinți, realizăm o corelare cu teoria lui **K. Rogers**, reprezentant al *psihologiei umaniste*, conform căreia fiecare om posedă aspirații de cizelare și capacitatea de autoperfectiune. Conceptul central al teoriei lui **K. Rogers** a devenit unul din componentele structurale ale personalității – *Eu-lui*, ce include reprezentările, ideile, scopurile și valorile prin intermediul cărora omul se autocaracterizează și își planifică perspectivele proprii dezvoltării [Apud 202]. Concomitent, pledând pentru o educație integrală a copilului în speranță, înțelepciune, optimism, fericire, libertate, abordare pozitivă, morală, conștiință a viitorului, autodeterminare, realizăm o conexiune cu coordonatele și principiile *psihologiei pozitive*, cu cercetările întemeietorilor acesteia: **M. Csikszentmihalyi** (1990); **M. E. P. Seligman** (1991). Principalele probleme pe care le conștientizează și trebuie să le rezolve fiecare om sunt: *Cine sunt eu? Pentru ce trăiesc? Ce să fac ca să devin cel ce vreau să fiu?* Aceste interogații – probleme nu pot fi soluționate în afara filosofiei practice, adică separat de reflecții, acțiuni, fapte, care, evident că au caracter aplicativ și existențial. Prin urmare, conținutul și imaginea lui *Eu*, formată ca rezultat al propriei experiențe de viață, exercită o influență puternică asupra percepției altor persoane, a lumii, a filosofiei acestora și, desigur, asupra estimărilor pe care le face individul privind propriul comportament și propria autorealizare.

Conform teoriilor umaniste ale personalității, principala năzuință a omului o reprezintă **autoactualizarea**, care presupune scopul fi-

nal al dezvoltării personalității, obținerea integrității ei în baza conștientizării și diferențierii depline a calităților sale și a corelării lor cu situația reală de viață. Autoactualizarea presupune sprijinul pe forțele proprii, activizarea lor, prezența opiniei proprii independente privind soluționarea problemelor vitale. **A. Maslow** susține că *autoactualizarea reprezintă procesul dezvoltării continue a personalității și capacitatea individului de a realiza practic propriile posibilități* [121].

Dacă analizăm condițiile autorealizării, autoactualizării și particularitățile de comportare în cadrul familiei, ne convingem că autoactualizarea e imposibilă în lipsa filosofării, adică a unei analize și autoestimări valorice, a cunoașterii reciproce a partenerilor familiari, tendinței spre autocunoaștere a individului și a autoperfectiunii continue. Investigațiile psihologilor, sociologilor, și a filosofilor [1; 2; 3; 5; 6; 17; 76; 101; 135; 148 etc.]. demonstrează că marea majoritate a oamenilor conștientizează sensul vieții lor cam târziu, unii chiar înainte de plecarea lor în lumea celor drepte. În tinerețe, irosim mult timp și forță pentru a dobândi și menține o anumită imagine și statut social. Suntem preocupați de goana după bucuriile și plăcerile mari ale vieții, uitând de cele mici, dar atât de importante pentru a ne simți fericiți și a feri persoanele apropiate.

Pentru a ne convinge de importanța filosofiei practice în dobândirea propriei fericiri și a fericirii familiei noastre, realizăm un mic experiment. Medităm asupra evenimentelor din viața noastră, le analizăm, ne străduim să le vizualizăm, apreciem și urmărim realizarea perspectivelor vieții. Ne întrebăm: când am savurat ultima dată un răsărit sau un asfințit frumos de soare, când am privit cerul înstelat, am observat îmbobocirea unei flori, trezirea naturii primăvara, primenirea ei în *costumul auriu* al toamnei? Când ne-am zbuguit, am dansat cu copiii sub ploaie, ne-am jucat cu ei, am discutat, am lecturat o carte etc. Cred că răspunsurile vor fi diferite, însă cert este faptul că vor predomina cele negative, urmate de un șir de justificări și motive.

Suntem mândri de realizările noastre în știință, posedăm cunoștințe și inteligență, dar foarte rar și superficial reflectăm asupra vieții, asupra faptelor noastre, grăbit și, deseori, formal comunicăm cu părinții noștri, practic, nu ne interesăm de sentimentele și grijile copiilor; considerăm normele morale drept principii învechite, substituim cunoașterea prin informare; avem multe posibilități și competențe, dar puțină fericire, libertate adevărată și posedăm un suflet *firav și sărac*. Nu mai facem planuri de durată, nu aspirăm spre idealuri înalte, ne-am dezvățat a întreține un dialog sincer cu propriul *Eu*.

Frecvent oamenii pun semnul egalității între fericire și bunurile materiale, reducând-o la obținerea unui post prestigios, a unui obiect. Ei uită sau nu știu că fericirea reprezintă o stare deosebită a sufletului, pe care o poți atinge numai atunci când trăiești în conformitate cu scopul vieții, ești orientat spre realizarea potențialului tău, spre auto-cunoaștere, autoactualizare și perfecționare continuă. Poți deveni cu adevărat fericit dacă îți vei salva propria viață de haos, invidie, impertinență, rutina unei existențe axate numai pe explorarea valorilor materiale în detrimentul virtuților moral-spirituale. Fericirea înseamnă a trăi în armonie cu tine însuși, cu Natura, Universul, Lumea, a te auto-realiza în tripla ipostază: de familist/părinte, de profesionist și cetățean.

Experiența vieții ne învață: fericirea o poți trăi atunci când depui efort moral, volitiv și intelectual amplu, pentru a te realiza în și prin a schimba spre bine existența ta și a celor din jur. Străduința de a-ți proiecta și realiza calitativ **perspectivele vieții** va constitui una din **strategiile esențiale ale filosofiei practice a familiei și a valorificării fericirii**.

În contextul dat, ne va ajuta tehnica pe care am definit-o ca **reflecție existențială și proiectarea perspectivelor vieții**. Condiția de bază aici rezidă în efectuarea unor analize profunde a realității, a situației tale în această realitate, a posibilităților, a priorităților valorice și în proiectarea **perspectivelor propriei vieți conform axelor** existențiale propuse:

1. **Realizarea calitativă a funcției de fiu/fiică** – presupune valorificarea conștiință și armonioasă a relațiilor familiale copii-părinți;
2. **Autocunoașterea, autoperfecționarea continuă și autodirijarea/autoactualizarea** – solicită de la individ efort și acțiuni sistematice de studiere și optimizare a propriei condiții, a calităților de personalitate;
3. **Realizarea vocației în profesie: devenirea, menținerea și perfecționarea permanentă** – stimulează creativitatea și asigură valorificarea potențialului moral, intelectual, tehnologic, psihofizic, estetic și profesional;
4. **Realizarea calitativă a funcției de familist** – presupune crearea unei familii durabile, materializarea idealurilor și aspirațiilor legate de dragostea, nașterea și educația copiilor, armonizarea relațiilor conjugale și familiale;
5. **Autorealizarea și existența demnă în calitate de cetățean al unui stat concret și al lumii/comunității umane** – orientează spre respectarea drepturilor și obligațiilor omului, valorificarea normelor, a principiilor moral-etice a viselor și idealurilor proprii [61, p.259-260].

Plecând de la perspectivele vieții, conturăm **principiile filosofiei practice a familiei cu privire la educația integrală a copilului**, care reprezintă ansamblul de norme fundamentale, formulate ca teze generale în baza cărora se organizează și se desfășoară educația familială a copiilor. Cunoașterea și valorificarea acestora ghidează, responsabilizează acțiunile părinților și conferă funcționalitate procesului educațional. Drept reperi teoretice pentru deducerea principiilor ne-au servit: *aspectele conceptuale ale filosofiei practice* (Im. Kant, 1992; J. Rawls, 1970; M. Riedel, 1972; T. Vianu, 1945; A. Marga, 2002); *principiile educației pentru familie și crearea optimului axiologic* (Larisa Cuznețov, 2008); *teoria autoactualizării personalității* (A. Maslow,

2000); *principiile educației pozitive* (V. Pâslaru, 2003); *principiile educației moral-etice și spirituale* (V. Mândăcanu, 2000; C. Cucuș, 2006; Б.Т. Лихачев, 1995); *concepția formării personalității capabile de creare a modului de viață demn de Om* (H. E. Щуркова, 1995); *teoria sistemică de rol* (H. M. Таланчук, 1999). Reperete practice care ne-au orientat spre elaborarea **principiilor** se constituie dintr-un bloc de elemente importante cu caracter aplicativ: problematica lumii contemporane și deschiderea spre *noile educații*, particularitățile psihoindividuale ale adulților și copiilor, particularitățile educației familiale, tendințele de reconfigurare a modului de viață și a relațiilor familiale. Sinteza informațiilor obținute la nivelul analizei cadrului teoretic, al celui experiențial și a implicațiilor experimentale, au confirmat necesitatea racordării acțiunilor parentale privind formarea personalității integrale în cadrul familiei la un șir de norme fundamentale, pe care le-am definit drept principii. Acestea vizează fiecare perspectivă de viață a omului.

Astfel, **principiul abordării educației familiale prin prisma filosofiei practice** atenționează părinții asupra necesității axării educației copiilor și a vieții familiale pe valorificarea acțiunilor morale, ce includ analize și observații de tip logic, ontologic, existențial, începând cu cea mai fragedă vârstă. Cunoașterea semnificației existenței omului, axarea pe valorile etern-umane, dobândirea fericirii prin interiorizarea culturii, accentul, fiind pus pe valorificarea acțiunilor și faptelor demne.

Principiul abordării prospective a educației familiale orientează părinții spre valorificarea posibilităților de dirijare, planificare, anticipare, profilaxie și pronosticare a viitorului copiilor, al familiei pentru a forma deprinderi de previziune a unor dificultăți, a organiza rațional și eficient propria viață, a se adapta și a trăi fericit, realizând permanent acțiuni de autocunoaștere și autoperfecționare moral-spirituală.

Următorul principiu vizează **abordarea individuală, diferențiată, umanistă și rațională a potențialului copilului și a resurselor familiei, pentru a-l ghida în cariera școlară și a-l orienta în cariera vocațională**. Acesta amintește părinților că formarea integrală a personalității copilului presupune un efort constant și sistematic de valorizare a acțiunilor de stimulare a formării conduitei morale în îmbinare cu dezvoltarea intelectuală, psihofizică, estetică, tehnologică; cultivarea deprinderilor de muncă, autoobservare și autoformare. Aici devine călăuzitoare centrarea pe viziunea holistico-sistemică și dezvoltarea armonioasă a capacităților copilului pentru o viață matură demnă și de calitate.

Un alt principiu important rezidă în **valorificarea modelelor pozitive de familii și părinți în îmbinare cu abordarea analizei și a acțiunilor de reechilibrare a modului de viață** în caz de necesitate. Cunoașterea și respectarea acestuia obligă adulții să se poziționeze adecvat în interiorul familiei din variate optici: existențială; de gen; de vârstă; de personalitate integră, competentă; de partener și manager familial, de om decident eficient; de educator, sfătuitor și model onest; de filosof practic axat pe optimism și autoactualizare.

Principiul proiectării-construirii-valorificării optimului axiologic pentru formarea cetățeanului centrat pe democrație, activism sociocultural, autorealizare, libertate și demnitate oferă părinților spațiu, posibilități de racordare, colaborare eficientă cu mediul social, presupune un parteneriat activ cu instituțiile educaționale pentru a cultiva la copii interesul, abilitățile, competențele, deprinderile civice și cele moral-spirituale.

Din cele expuse anterior, devine evident faptul că pentru ca principiile nominalizate să funcționeze este necesar să le cunoaștem, să le înțelegem și să le respectăm sistematic.

În concluzie, astăzi, trebuie să creăm strategii educative variate, deoarece adulții, copiii și familia, trăiesc într-un context social nou. Trecerea de la educația axată pe frică, de la metodele coercitive de

însăimântare la metodele centrate pe iubire, stimulare a colaborării cu copilul, a formării unei viziuni înțelepte, filosofice față de viață în îmbinare organică cu exersarea sistematică a acțiunilor și a comportamentului moral, reprezintă esența strategiilor educative de formare a personalității integrale. În contextul vizat, propunem câteva strategii pe care le-am experimentat și care s-au dovedit a fi eficiente în educația familială a copiilor:

- (1) **strategia de cunoaștere profundă a copilului**, include un șir de metode și procedee de aprofundare a cunoștințelor și competențelor parentale; ascultarea empatică și activă a copilului; observarea lui sistematică; înțelegerea manifestărilor acestuia;
- (2) **strategia de asigurare a condițiilor, ritmului și a ritualurilor educației și dragostei parentale și fraterne**, pe care o considerăm centrală în formarea personalității copilului, fiindcă îmbină crearea condițiilor adecvate de natură morală, spirituală, psihofizică, estetică, de exersare a acțiunilor de autoservire, muncă cu cele de respectare a unui regim, mod și stil de viață armonios. Strategia presupune valorificarea **acțiunilor – ritualurilor de iubire** ce corespund dorinței, vârstei copilului, intereselor și aspirațiilor lui, ca de exemplu: lectura înainte de somn; analiza celor trăite / peripețiile zilei; fiecare duminică copiii o petrec împreună cu părinții; a servi copilul cu ceva plăcut; a pleca la fiecare două săptămâni la bunici etc.;
- (3) **strategia centrării pe sustragerea copilului de la acțiunile nedorite**, se bazează pe cunoașterea și respectarea particularităților psihofiziologice, ale aspirațiilor și intereselor copilului. Eficiența ei depinde de situația concretă, vârsta copilului și competențele parentale. În cadrul ei se pot aplica variate metode: schimbarea temei de discuție; conversația pe teme de care se interesează copilul; practicarea unui joc sau a lecturii; demonstrarea originală și interesantă a unor obiecte sau acțiuni etc.;

- (4) **strategia de valorizare a copilului în acțiuni și activități cu caracter moral** presupune exersarea copilului și implicarea lui activă în viața cotidiană a familiei; crearea posibilităților de valorificare a potențialului acestuia prin practicarea îndeplinirii variatelor sarcini; analiza calității realizării sarcinilor; aprobarea și ajutorarea copilului în caz de apelare la adult. În procesul sau după realizarea acțiunii se precizează esență umanistă, morală, civică, spirituală și, desigur că, importanța pragmatică a acesteia.

Valorificarea strategiilor expuse necesită de la părinți competențe psihopedagogice, răbdare și încredere în copil. Motivarea acestuia prin variate metode de susținere, aprobare, dezaprobare, încurajare, manifestare a plăcerii sau nemulțumirii se practică în cadrul tuturor strategiilor educative.

Modelele pozitive pe care se vor axa părinții în contextul valorificării scopurilor filosofiei practice sunt: *comportament adecvat în realizarea rolurilor familiale; conduita morală echilibrată axată pe umanism; comunicarea și relaționarea familială deschisă și onestă; atitudine pozitivă față de oameni și viață; poziție civică activă; centrarea pe valorile filosofiei practice; axare pe modul de viață orientat spre respectarea unității dintre felul de a gândi, a decide/spune și a acționa; conduită centrată pe reflecție și autoperfecționare continuă.*

În consens cu accepțiunile filosofiei practice a familiei și sintetizând ideile cu privire la reconsiderarea educației familiale și direcționarea ei spre formarea integrală a personalității copilului, propunem un **mecanism strategic de acțiuni parentale** care include patru componente de bază ce reflectă conținutul acestora. **Acțiunea parentală este o acțiune morală – element existențial central al filosofiei practice a familiei și a educației morale. Ea reprezintă dimensiunea cea mai profundă, mai extinsă și esențială a activității familiale de formare-dezvoltare a personalității copilului, fiind proiectată și realizată în baza valorilor etice, aceasta necesită o armonizare cu**

reflecția și judecățile morale ale părinților. Ideile pedagogilor și filosofilor coincid și reliefează ponderea formativă a acțiunilor morale ce vizează formarea-dezvoltarea conștiinței morale, a profilului moral al personalității umane. Educația morală conferă filosofiei practice a familiei o prioritate aparte în raport cu științele educației și justifică esența valorificării mecanismului propus (Figura 1).

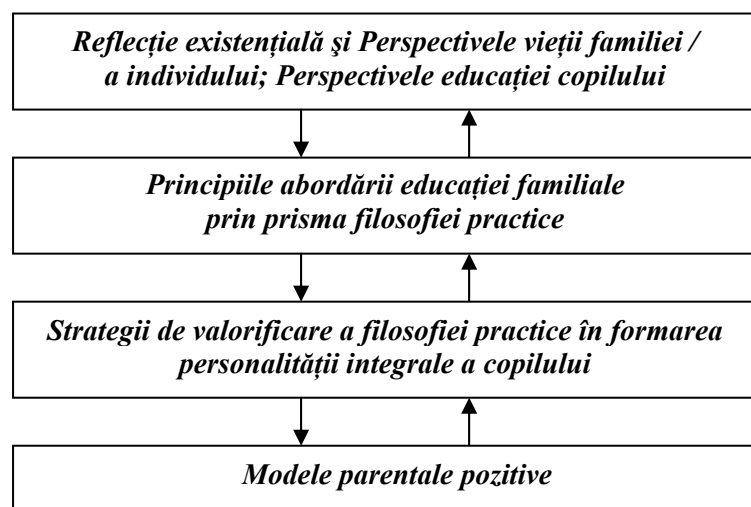

Figura 1. Mecanismul acțiunilor parentale realizate în contextul filosofiei practice a familiei

Experiența vieții demonstrează faptul că pe un fundament filosofic moral poți edifica și cultiva toate celelalte valori: sacrul, frumosul, echitatea, democrația, libertatea, cultura tehnologică, modul sănătos de viață, optimismul, gândirea de tip pozitiv, autoperfecționarea continuă și fericirea umană, iar experiența pedagogică avansată ne orientează spre eficientizarea acțiunilor educative parentale și concentrarea lor asupra armonizării **Eu-lui corporal** cu **Eu-l imaginativ**, **Eu-l ca factor reglator** cu **Eu-l personalizat al copilului** într-un **Eu integral și perfect**.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. În ce constă filosofia practică a familiei ?
2. Conturați sarcinile și perspectivele filosofiei practice a familiei în cultivarea unui mod demn de viață la copii și adulți.
3. Gândiți traseul educației copilului în cadrul familiei prin intermediul modelelor parentale. Explicați și argumentați.

1.2. EDUCAȚIA PENTRU FAMILIE ȘI FORMAREA INTEGRALĂ A PERSONALITĂȚII COPILULUI

Apariția conceptului de *educație pentru familie* constituie o etapă calitativ nouă în evoluția conceptelor din domeniul științelor educației, a reprezentărilor și judecăților cu privire la demersul educațional ce vizează formarea și dezvoltarea personalității în vederea realizării rolurilor familiale, deschiderea acestuia spre imperatiile lumii contemporane.

În scopul descrierii practicilor de creștere și formare a copiilor aplicate de indivizi și societate în corelație cu pregătirea acestora pentru viața de familie[58], în științele educației, recent a început a se utiliza sintagma *educația pentru familie*. Educația în cadrul familiei și perspectiva instituțională au caracter pedagogic și sociologic, deoarece se referă la dezvoltarea persoanei ca rezultat al influențelor din partea familiei, școlii sau a altor instituții sociale, iar perspectiva *iluminării generale*, comportă ambele caractere și este una filosofică, definită de **Peters R.S.**, prin termenul de *achiziție*, care determină existența omului prin asimilarea cunoștințelor și denotă un succes, o eficiență a rezultatelor ce se pot reliefa prin afirmația distinctă *om educat* [154]. Întrucât, activitățile educative se preconizează a fi realizate de comunitate în cadrul acesteia prin intermediul instituțiilor formale, în cadrul

procesului de învățământ și în limitele *iluminării generale*, care implică elevii și părinții într-un plan de acțiuni nonformale și informale, termenul *educație* din sintagma *educația pentru familie*, include toate trei perspective. În acest sens, noi insistăm asupra faptului că trebuie să analizăm educația din perspectiva *intenționalității și eficienței rezultatelor, ceea ce ar presupune sporirea calității și ar asigura realizarea poziției ei principiale de fenomen complex pedagogic, psihologic și social*. A primi o educație înseamnă *ca și cum ai primit ceva care merită să fie cunoscut și este dezirabil*. În lucrarea sa *Etică și educație*, **Peters R. S.** scrie: *Ar fi o contradicție logică să spui că un om a fost educat, dar la el nu s-au constatat în nici un mod schimbări* [154, p.20]. Trăsătura logică a acestui concept o menționează și cercetătorul roman **Călin Marin**, elucidând faptul că o persoană educată este *reformată*, deoarece ea a devenit prin definiție mai bună [35].

Abordarea **procesului educațional** din perspectiva filosofiei educației este relevantă, dacă o analizăm prin prisma concepției lui **John Dewey**, care considera educația drept *mijloc remarcabil prin care este realizată unirea dintre cunoaștere și valorile ce acționează realmente în conduita concretă*. Evident că educația trebuie să fie cercetată și dezvoltată permanent. Diferența dintre practicile educaționale orientate spre un anumit scop și *o educație care este condusă orbește de obiceiurile și tradițiile ce nu au fost cercetate se poate echivala cu diferența dintre drumul parcurs spre un anumit scop și unul parcurs la întâmplare* [66, p. 87]. Bazându-ne pe premisa că educația reprezintă un ansamblu de influențe socioculturale parvenite din planul formal-nonformal-informal, sensul educației poate fi sinonim cu enculturația, deci reprezintă un proces de introducere a educatului, fie el copil sau adult, în cultura în care există și care îi oferă acestuia metodele și mijloacele general acceptate pentru a trăi și a munci în societate.

Apelând la concepția filosofică privind cultura ecologică a personalității umane [27], teoria educației sistemice de rol [235] și scopul

enculturației care orientează spre formarea integră a personalității prin cultura neamului său și prin asimilarea culturii general-umane, ajungem la asumțiile etnopedagogiei, care ne plasează în perspicacitatea tradițiilor populare autentice. De aici putem conchide că atât educația cât și educația pentru familie pot fi considerate drept fenomene sociale și procese de pregătire a individului pentru respectarea moralei și pentru existența lui prezentă și viitoare în familia și cultura neamului său. Educația adultului în direcția respectivă este, în plus, și o modalitate de autoperfecționare și instruire continuă. Prin urmare, educația pentru familie, prin definiție, este orientată spre formarea unui mod demn de viață. Din perspectivă filosofică această dimensiune antrenează mai multe aspecte: epistemologic, deoarece presupune o cunoaștere profundă a fenomenului vizat; teleologic, fiind orientat spre anumite finalități; comprehensiv, fiindcă denotă aspirația la integralitate și profunzime; axiologic, deoarece presupune promovarea valorilor, incluzând formarea și cultivarea virtuților moral-etice. Chintesența fenomenului defini ca educație pentru familie din optică pedagogică se poate exprima prin cuvintele lui **Im. Kant**: *Părinții care au primit ei înșiși o educație sunt deja niște modele după care se îndreaptă copiii. Dar pentru a-i face pe aceștia mai buni, este necesar să facem din pedagogie un studiu, altfel nu este nimic de sperat de la dansa, iar educația este încredințată unor oameni cu pregătire rea* [106].

Paradigma educației pentru familie, elaborată de noi în cadrul cercetărilor realizate anterior [58; 60; 61; 62], nu a fost și nu este una limitată nici teoretic, nici metodologic și nici praxiologic, fiind, mai curând, una poliaspectuală. Din punct de vedere pedagogic și psihologic, educația pentru familie se află într-o corelație strânsă cu *construcția sinelui, educația familială, formarea culturii și valorificarea faptei și a acțiunii morale*.

Recunoașterea existenței a cinci tipuri de realitate (familia; instituțiile de învățământ; mediul profesional / de muncă; comunitatea; me-

diul geosocial), in care se află și acționează individul pe parcursul vieții și pentru care urmează a fi educat, ne-a orientat spre filosofia practică, parte componentă a filosofiei, consacrată *acțiunii umane*. *Filosofia practică înglobează* filosofia morală a cărei problemă *fundamentală este aceea a menirii omului in lume* [72]. Filosofia practică polemizează și îmbină esența filosofiei teoretice, ce valorică cunoașterea și a celei morale care este centrată pe explorarea acțiunii umane cu caracter moral. **J. Didier** consideră că filosofia practică poate fi formulată chiar in baza unei teze expuse de **Im. Kant** ca răspuns la întrebarea: *Ce trebuie să fac?* Filosoful consideră că omul trebuie să acționeze, precizând că actul uman și cel moral sunt identice. Astfel, scopul filosofiei practice este să le arate oamenilor condițiile sociale, economice, politice pentru a le aduce în consens cu acțiunile și comportamentele sale, asigurând calitatea morală a acestora, inteligența și cultura persoanei, ceea ce i-ar permite să dobândească fericirea. In susținerea exigențelor filosofiei practice vine *teoria educației sistemice de rol a formării personalității copilului*, elaborată de savantul rus **Таланчук М.Н.** (1999) și *concepția formării modului de viață demnă de Om* (Щуркова Н.Е., 1995), de la care a pornit investigația noastră. Am realizat educația pentru familie prin valorizarea *celor cinci tipuri de socium*. Accentul a fost pus pe familie și instituția de învățământ care au fost abordate in tripla ipostază de actor-agent-partener educativ. S-a demonstrat că construcția sinelui in corelație cu rolurile sociale de familist, părinte, fiu/fiică, profesionist, cetățean al țării și lumii, apt de autoperfecționare, autoactualizare asigură cultivarea și promovarea unui mod demn de viață.

Astăzi, putem afirma cu certitudine că educația contemporană nu este monopolizată, nici de școală, nici de familie, însă, in același timp, rolul familiilor actuale, in construcția sinelui, rămâne important și nu se reduce numai la socializarea primară, ci este mult mai amplu și rezidă in transmiterea intergenerațională a unui sistem cultural de valori. Întrucât familia reprezintă o formațiune socială creată de om in

zorii umanității, ce continuă și astăzi să se impună prin faptul că generează și perpetuează valori, ea este studiată de filosofi, antropologi, psihologi și pedagogi. Cercetările efectuate demonstrează ca familia trebuie să fie studiată multiaspectual și profund pentru semnificația sa formativă. Răscrucea de milenii s-a înscris destul de dramatic in toate domeniile vieții sociale: ecologie, economie, politică, religie, educație, cultură, însă experiența empirică și cercetările realizate demonstrează că numai omul este in stare să-și regândească și reconstruiască viața după o nouă logică, o logică ce îmbină armonios localul cu globalul, personalul cu socialul, natura cu tehnologiile avansate, credința cu valorile fundamentale ale umanității.

Remarcând importanța fenomenului cercetat și a faptului că studiile teoretice și aplicative, problemele științifice soluționate au atins performanțele epistemologice de clarificare a conceptelor de bază (*personalitate integră, educație integrală, integralizare pedagogică și abordare integratoare a instruirii și educației*), iar literatura de specialitate [31; 52; 62; 195; 259] elucidează, definirea și esența noului ideal educațional al postmodernității, concentrată într-o formulă exactă: *formarea-dezvoltarea integrală a personalității*, realizăm o precizare de rigoare. Investigația noastră va fi axată pe continuarea explorării optimului axiologic al educației pentru familie; analiza, interpretarea și explicarea conținutului, strategiilor și a metodologiei educației integrale, valorificată din perspectiva filosofiei practice a familiei, adică in baza acțiunii morale.

Adoptând o perspectivă filosofică, dar și una pedagogică, având în vedere nu numai inițierea cadrelor didactice, ci și educația părinților în domeniul vizat, vom recurge la un succint excurs în explicarea și delimitarea unor aspecte teoretice privind **personalitatea**. În contextul dat, menționăm că termenul **persoană**, utilizat în limbajul cotidian și științific are aceeași conotație și înseamnă un **individ uman concret**, pe când **personalitatea** este o construcție teoretică elaborată de

psihologi în scopul integrării și explicării modalității de ființare și funcționare ce caracterizează organismul psihofiziologic pe care îl numim persoană umană [63, p.31].

Studiul și analiza mai multor definiții date personalității a asigurat evidențierea câtorva caracteristici de bază ale acesteia:

- *globalitatea* denotă faptul că personalitatea constă dintr-un ansamblu de trăsături, care reflectă descrierea persoanei, a conduitelor și aspectelor psihofizice ce fac din orice ființă umană un individ unic;
- *coerența* este explicată de majoritatea teoriilor consacrate prin existența unei organizări și interdependențe a elementelor componente ale structurii personalității. Postulatul coerenței este indispensabil studiului structurilor de personalitate și al dezvoltării lor, accentul fiind plasat pe interdependența elementelor și abordarea acestora ca un sistem funcțional;
- *stabilitatea* reiese din coerența trăsăturilor ce generează legi de organizare a căror acțiune este permanentă. Deși o persoană crește, se dezvoltă, ea își păstrează identitatea sa psihică. Ființa umană are conștiința existenței sale, sentimentul continuității și identității personale [1; 46; 63; 79; 144; 206; 209; 219 etc.].

Caracteristicile descrise denotă faptul că personalitatea reprezintă o structură complexă pe cât de dinamică, pe atât de coerentă și stabilă. În acest sens, definiția oferită de **G. Allport** [1, p.40] o considerăm ca cea mai ilustrativă: *Personalitatea reprezintă organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gândirea și conduita sa caracteristică*. În consens cu această definiție vine și definiția lui **G. Caron** [33], care consideră că personalitatea este o caracteristică relativ stabilă a modului de a fi al unei persoane în ceea ce privește felul de a reacționa la situațiile în care ea se află. Un alt aspect important reprezintă faptul că personalitatea umană este un

produs social, adică ea se formează în societate prin intermediul acțiunilor și influențelor acesteia.

Este evident faptul că orice definiție a personalității incită un șir de întrebări, ca de exemplu: *În ce măsură caracteristicile personalității sunt determinate ereditar și în ce măsură le putem forma? Cum putem modela personalitatea și care sunt limitele acesteia?*

În cazul nostru, pentru a surprinde esența personalității, ne vom opri la cele patru aspecte ale *Eu-lui*, atât de importante în formarea integrală a personalității copilului, care începe în familie de la cea mai fragedă vârstă cu formarea *Eu-lui corporal*, apoi continuă cu formarea *Eu-l imaginativ* ce ține de formarea imaginii de sine. Important este *Eu-l ca factor reglator* ce ține de capacitatea individului de a se percepe adecvat și a se proiecta, a acționa în corespundere cu scopul, obiectivele și planul elaborat. În contextul dat, *Eu-l personalizat*, își găsește expresia în ansamblul trăsăturilor și însușirilor individului ce se manifestă în acțiunile și comportamentul lui. Investigația are ca scop corelarea celor patru *Eu-ri* și formarea interconexiunilor dintre acestea, pentru a conștientiza dezvoltarea unei personalități integre, pe care noi o abordăm din perspectiva filosofiei practice [72] și a *concepției cultivării modului de viață demnă de Om* [259].

Procesele psihice, manifestările și acțiunile, conduita individului nu sunt anonime sau abstracte, ele aparțin întotdeauna unui om concret, se află într-o conexiune strânsă și formează totalul, chintesența personalității, dar și specificul acesteia, care se consolidează, dezvoltă și formează *Eu-l*, inclusiv, *Eu-l moral* al persoanei. Esența aici revenindu-i empiricului și cunoașterii psihologiei umane, despre care foarte frumos și exact scrie **P. Golu**. Cercetătorul menționează că plecăm în cunoașterea psihologiei umane, de la personalitate și revenim la personalitate printr-un fel de mișcare ciclică, reluată de numeroase ori, pentru a descoperi marea varietate de conținuturi a întregului, pentru a înțelege cum se formează întregul omului ca personalitate, prin sudură

și coarticularea sistemică a părților și cum personalitatea, formată ca structură integrală și restructurată continuu, își pune pecetea pe fiecare proces în parte – pe senzație, percepție, gândire, afectivitate – personalizându-le și individualizându-le [91, p.109].

Noi vom completa și dezvolta această lucidă idee prin a o corela cu acțiunile noastre de formare a imaginii de sine și a evidenția importanța cunoștințelor din domeniul psihologiei personalității, a competențelor din domeniul psihologiei morale, centrate pe realizarea unei educații filosofice în scopul spiritualizării vieții omului, imprimării acesteia a unui sens moral profund.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Ce presupune educația pentru familie?*
2. *Analizați educația pentru familie din perspectiva filosofiei practice.*
3. *Determinați și descrieți factorii ce influențează formarea personalității copilului în cadrul familiei.*

1.3. FILOSOFIA PRACTICĂ CA NUCLEU AL ETHOSULUI PEDAGOGIC FAMILIAL

În consens cu decizia de a elucidă fenomenul transmiterii familiale a valorilor și formării atitudinilor vizavi de cultivarea unui mod demn de viață, formarea unei personalități integre prin abordarea filosofiei practice a familiei, vom apela la valorificarea experienței empirice și a înțelepciunii umane, privind explorarea componentelor valorice ale *ethosului pedagogic familial* [61, p.105-106], conținutul, posibilitățile axiologiei și filosofiei educației.

În această accepțiune *filosofia educației* prin intermediul axiologiei ar asigura realizarea următorului obiectiv major: valorificarea potențialului intelectual, a creativității individului prin dezvoltarea și formarea capacităților de analiză, sinteză, concretizare, generalizare, care s-ar reflecta în logica raționamentelor; formularea și argumentarea ideilor, conștientizarea și interpretarea acțiunilor privind propria conduită și comportamentul altor persoane; cultivarea înțelepciunii și capacității de a-și estima permanent și a-și reechilibra viața, educația, autoeducația, abordând personalitatea umană într-o continuă devenire prin valoare și pentru perpetuarea valorilor autentice.

Orice concepție privind educația include două aspecte-cheie unul, care definește esența educației și altul ce determină scopul educației. Posibilitatea cercetării fundamentelor istorice, biopsihologice, socioculturale, axiologice a educației și experiența pedagogică de durată, abordate în baza valorificării acestora prin aplicarea metodelor modelării cognitive, analizei factoriale și a metodei hermeneutice a permis să conștientizăm importanța filosofiei educației ca știință și disciplină de studiu universitară. Din aceste considerente pledăm pentru implementarea ei în teoria și praxiologia procesului educațional, la general, începând cu familia și instituția preșcolară.

În această ordine de idei și în contextul provocărilor lumii contemporane, a *democratizării și umanizării societății*, ne întrebăm deseori în viața cotidiană:

- Oare chiar omul nu are nevoie de înțelepciune și o competență axiologică ?
- Oare științele și praxiologia educației pot exclude familiarizarea copilului cu aspectele filosofice ale existenței umane ?
- Oare educația morală și educația spirituală nu sunt axate pe etică, care este o parte componentă a filosofiei ?
- De ce copilul nostru, prea târziu, își dezvoltă capacitatea de a analiza și generaliza fenomenele, de a percepe nu numai fenome-

menul concret, dar a pătrunde în esența lui; a observa conexiunile acestuia cu alte fenomene, a vedea dincolo de ele, a observa legitățile dezvoltării lor concomitent cu cunoașterea fundamentelor vieții umane ?

Calitățile ce se întrevăd în interogațiile nominalizate nu vor fi formate eficient dacă nu vom defini, proiecta și realiza conținutul valoric și scopul educației, în contextul educației filosofice, idee promovată activ de noi în ultimul deceniu [56; 58; 59; 62 etc.], de către cercetătorii ruși [205; 244; 253; 257], români [2; 16; 29; 35; 119], europeni [70; 75; 88; 126; 134; 154 etc.].

Numai educația filosofică poate contribui la formarea omului ca subiect al faptei și acțiunii morale, subiect al unei vieți armonioase, adică a personalității apte pentru a alege și a urma independent o poziție onestă în viață; idealurile conduitei sale, a-și asuma responsabilitatea pentru viața pe care o va trăi – consideră cercetătorii ruși M. M. Бахтин M. H. Таланчук, H. E. Щуркова [Apud 257].

Cercetătorii și practicienii din domeniul științelor educației optează pentru transformarea obiectului educației/educatului în subiect, dar subiectul trebuie să devină stăpân adevărat al situației, al alegerilor și deciziilor sale. Copiii noștri trebuie să înțeleagă de la cea mai fragedă vârstă că există oameni diferiți, unii *plutesc conform cursului apei*, ajungând acolo unde aceasta i-a adus, iar alții își construiesc o viață demnă, în conformitate cu idealurile, convingerile morale și reprezentările sale, având la bază valorile fundamentale umane [52].

Experiența pedagogică avansată din multe state confirmă, pe deplin, importanța educației filosofice, a studierii *Filosofiei educației*. Astfel, școala braziliană, după o perioadă de doi ani de experimentare, a inclus în programul școlilor secundare de stat disciplina de studiu *Filosofia educației*. În așa mod, menționează filosoful brazilian A. Niskier, în școala noastră a început din nou să se gândească. Pentru educatori, chestiunea morală are o relevanță specială, deoarece operează cu libertatea și

cu variațiile sale circumstanțiale. Axiologia, ca parte componentă a Filosofiei educației se apleacă asupra valorilor socioumane: adevăr, libertate, înțelepciune, bine, frumos, sacru, care sunt elementele constante ale cursului vizat [142]. Exercițiul filosofiei oferă posibilități de soluționare a contradicțiilor și ambiguităților proprii existenței și vieții omenești. Acceptând aceste fapte, încă marele **Socrate** a abordat corelarea filosofiei cu viața umană, îndemnându-ne să ne *cunoaștem pe sine, ceea ce desemnează inițierea în reflecție, filosofare*. Pentru a te cunoaște în sensul adevărat al acestui gând profund, trebuie să fii înțelept, cărturar, să percepi omul și existența umană ca cele mai prețioase valori, să fii axat pe studiul și promovarea valorilor, să înțelegi că dimensiunea valorică este intrinsecă educației. Este important să realizăm legătura dintre educație și valori, dintre pedagogie și axiologie, să creăm împreună cu cercetătorii, cadrele didactice, părinții – condiții favorabile din punct de vedere axiologic, începând din familie și grădinița de copii prin materializarea esențialei strategii: promovarea modelului pozitiv comportamental și transformarea obiectului în subiect al educației. În contextul vizat noi toți trebuie să lucrăm conștient asupra noastră, să trecem de la declarații – la acțiuni centrate pe morală și autoperfecționare continuă.

Concepția formării modului de viață demn de Om, elaborată și promovată de cercetătoarea rusă H. E. Щуркова [259], prin esența ei, nu conține teoretizări excesive, ci ne orientează spre formarea modului de viață, a condițiilor de urcare treptată a copilului în cultură, accentul fiind pus pe reflecție, cultivarea capacităților raționale, morale și creative. Toate evenimentele din lume demonstrează însemnătatea educației filosofice, a necesității valorificării sistemice și permanente a principiilor acesteia, mai cu seamă, a esenței ei axiologice.

În ordinea prezentată de idei, suntem siguri că mulți din noi se întreabă:

- De ce suntem impertinenți, agresivi, amoral, acceptăm și comitem fapte meschine ?

- De ce am devenit meșteri în *mimicria morală* ?
- De ce permitem substituirea valorilor autentice cu cele de moment ?
- De ce, totuși, orientarea de a trăi total și a te bucura de plăcerile senzuale nu-l satisfac pe om ?
- De ce reducem scopul și esența vieții la valorile materiale ?
- De ce înțelegem relativ târziu că viața, prezența omului pe această planetă, nu reprezintă un fapt numai fizic, ci și unul spiritual, rațional, iar devenirea personalității umane nu se poate aborda și împlini decât printr-o îmbinare organică a muncii cu activitatea de autoactualizare, autoperfecționare permanentă moral-spirituală, psihofizică, intelectuală ?

Sigur că putem formula acești *De ce* la nesfârșit, putem găsi justificări, scuze de orice natură, **însă principalul, în opinia noastră, rezidă în faptul că ne-am dezvățat a cerceta, a vedea și a observa, a auzi, a dezvolta, cultiva și aprecia înțelepciunea; exagerăm însemnătatea informației, substituim procesul cunoașterii cu selectarea anumitor informații. Deseori ne lipsește logica și cultura raționamentului, nu suntem în stare să formulăm idei și să utilizăm argumentația; insuficient și superficial gândim, deseori ne conducem de *standarde duble de comportare sau poluate axiologic; acțiunile noastre nu sunt fundamentate și exprimate în fapte demne și în limbaj clar și coerent.* Menționăm faptul că nu numai nouă ne aparține ideea educației filosofice. Despre glisajul între valorile pozitive și cele negative, substituirea acestora și necesitatea dezvoltării educației filosofice vorbesc savanții: P. Andrei [2], L. Lavelle [114], T. Vianu [197], C. Cucoș [52; 53], G. Văideanu [195], V. Mândăcanu [123, 125] și alți filosofi și pedagogi contemporani.**

Poetul englez **T. S. Eliot** menționează alarmat faptul că *pierdem înțelepciunea prin cunoaștere, iar cunoașterea prin informație.* Filosoful brazilian **A. Niskier** consideră că trebuie să ne întoarcem la înțelep-

ciune, așa cum doreau grecii, ca să cultivăm *într-un corp sănătos o minte sănătoasă* [142]. Cercetătorii ruși din domeniul științelor educației susțin că scopul educației include formarea unității dintre rațional, spiritual și creativ. Numai personalitatea care a atins acest scop *se conduce real de această triadă, devine aptă să construiască o viață demnă de Om, axată pe Adevăr, Bine și Frumos.* Numai viața construită pe valorile autentice oferă individului posibilitatea să-și dobândească esența sa umană, înțelepciunea, capacitatea de a se realiza ca *homo sapiens, homo creatus și homo moralis* [259].

Cu toate că literatura de specialitate din arealul nostru, abordează unele aspecte ce țin de filosofia educației, axiologia pedagogică (Văideanu G., 2000; Călin Marin, C. 2001; Cuznețov Larisa, Banuh N., 2004; Roșca S., 2004 etc.), de educația morală, spirituală (Bujor N., 1996; Mândăcanu V., 2000, 2004; Pâslaru Vl., 2003 etc.); se polemizează pe marginea scopului, idealului educației și se critică esența utilitaristă și pragmatică a acesteia, totuși, insuficient, sunt abordate direcțiile și modalitățile ce țin de formarea culturii judecătii, cultivarea înțelepciunii, valorificarea posibilităților filosofiei, axiologiei pedagogice în educația tinerei generații.

Cercetând o vastă literatură din domeniul științelor educației, sociologiei și filosofiei, am ajuns la concluzia că noi nu învățăm suficient copilul a reflecta asupra esenței vieții, asupra acțiunilor morale și asupra fericirii umane. Pe bună dreptate, suntem de acord cu opiniile unor cercetători, care critică fragmentarismul și postmodernismul educațional, axat pe implementarea unor proiecte; devierile de la o extremă la alta a procesului educațional ce pun accentul pe un aspect sau altul al educației, ignorând esența existenței omului în societate, a valorificării principiului autoperfecționării morale, fizice și spirituale permanente, sistemice. Activizarea omului ar fi necesar de corelat cu educația ecologică, axiologică și cu învățarea capacității de echilibrare/reechilibrare continuă a calității vieții umane. Este evident faptul

că orice valoare există în și prin om. Raportate la temporalitate, valorile, ființează ca niște puncte fixe, ca repere care orientează traiectoriile umane, dau consistență acțiunilor umane [52; 53]. De aceea noi, pedagogii și părinții, trebuie să manifestăm înțelepciune, să demonstrăm insistență și competență pentru a cultiva onestitatea, acțiunea morală, cumpătarea în fapte și exemple pozitive în toate aspectele vieții.

Suntem ferm convinși că cercetătorii și filosofii care consideră că secolul XXI, se prezintă ca o mare speranță pentru reflecția filosofică, mai ales, în domeniul educației, îmbogățită de suferințele provocate de conflictele mondiale, vor trebui să reevalueze existența umană, grație dezvoltării științifice și tehnologice și vor propune noi strategii educative mult mai eficiente. Ne asociem la constatarea filosofilor contemporani cu privire la tendințele omului actual, care se întoarce spre chestiuni situate în planul transcendent, ceea ce demonstrează că vocația filosofică nu s-a stins, ci dimpotrivă, a ieșit revigorată de regândirea propriei științe și ne asumăm riscul să completăm această idee cu una ce ține de filosofia practică și axiologie. Valorile fundamentale și virtuțile ce derivă din cultura omenirii stau la baza enculturății individului, pregătirii personalității sale pentru o viață demnă.

În contextul filosofiei practice a familiei, vom aborda problema valorificării *ethosului pedagogic al neamului și familiei*, adică a culturii acestora în procesul formării personalității copilului și educației pentru familie. Sperăm că această lucrare va fi de un real folos cadrelor didactice, studenților și părinților, care sunt preocupați de cizelarea competențelor sale privind educația copiilor, autoeducația și îmbogățirea culturii familiei sale.

Prin urmare, cultura familiei reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale pe care le posedă și promovează aceasta ca instituție socială. Valorile spirituale rezidă în cunoștințele, credințele, deprinderile morale, pe care le posedă membrii familiei, inclusiv virtuțile, convingerile, tradițiile, modelele comportamentale ale părinților, copii-

lor, bunicilor și atitudinile valorice ale acestora, axate pe Bine, Frumos, Adevăr și Sacru.

Acum urmează să ne clarificăm cu esența valorilor și procesul de cultivare și promovare a lor, în și prin familie.

Pornind de la definiția lui **M. Rokeach** (1973) conform căreia *valoarea este o credință durabilă asupra unui mod de existență, care ar fi preferabil din punct de vedere personal și social* și de la clasificarea acestora în *valori-scopuri și în valori instrumentale* [169], care se referă la modalitatea abordării acestora în actul educativ, susținem că modul de a acționa, de a fi – reprezintă această *credință durabilă* ce reflectă raporturile care exprimă concordanța dintre idei, fapte, lucruri, sprijinind acțiunea umană. Atunci când valorile orientează sau sprijină acțiunea educativă care este o acțiune morală și una umană, ele se transformă în valori educative, devenind din acest moment funcționale, adică se aplică activ în practica educațională.

Potrivit sociologilor **B. Terrisse**, **S. Trottier** (1994), **P. Durning** (1995), *valorile educative sunt tridimensionale*, comportând *dimensiunea cognitivă*, întrucât presupun un ansamblu de cunoștințe cu caracter normativ, incluzând și evaluarea, *dimensiunea afectivă*, deoarece presupun o atitudine diferențiată pentru un mod sau altul de viață și cea *conotivă*, fiindcă valoarea desemnează, orientează și ghidează acțiunea. Prin urmare, devine important să stabilim prin ce se aseamănă și prin ce se deosebesc aceste concepte: *valori educative și atitudine educativă*.

Cercetătorul francez **P. Durning** ne convinge că conceptul *atitudine educativă* este utilizat de numeroși autori într-o accepțiune foarte apropiată de cea a termenului *valoare*, întrucât posedă aceleași trei dimensiuni. El explică acest concept în baza definiției lui **G. Allport** menționând că *atitudinea este o stare mentală și neurofiziologică, inclusă în experiență, care exercită o influență dinamică asupra individului pregătindu-l să reacționeze într-un mod particular la un anumit număr de obiecte și situații* [1; 75; 76].

Elementele comune, evidențiate de sociologi și pedagogi ne permit să situăm atât valorile cât și atitudinile, din punct de vedere pedagogic, pe poziții de finalități, de conținuturi, dar și de principii sau mijloace ale acțiunii educative, ceea ce este foarte important pentru realizarea procesului educativ [Apud 56].

Unii sociologi înglobează elementele enumerate într-un concept generalizator *ethos pedagogic* (P.Bourdieu, 1964; J.C. Passeron, 1970). Am aderat la acest concept și am completat sintagma respectivă cu termenul *familial*, pentru a orienta și localiza elementele acestuia [61, p.106].

Analizând cultura influențelor relaționale și acțiunile educative ale familiei, putem stabili elementele *ethosului pedagogic familial*, care desigur că variază de la o familie la alta în funcție de foarte mulți factori: vârsta părinților, studiile și nivelul de inteligență al acestora, componența familiei, coeziunea și adaptabilitatea ei, condițiile de trai, tradițiile familiale, particularitățile individual-psihologice ale membrilor familiei, concepția despre lume și cea pedagogică a acestora.

Literatura de specialitate, studiile empirice și investigațiile noastre denotă faptul că în majoritatea lor, familiile contemporane, în principiu, orientează copiii spre valorile general-umane și cele naționale, formând un ansamblu de atitudini valorice, însă acest proces complicat scoate în evidență o anumită variabilitate a fenomenului educațional, care, conform cercetătoarei **E. Stănculescu** (1997), este reflectată de *întreaga tradiție etnografică și antropologică*. Savanții au ajuns la concluzia, scrie cercetătoarea, că *există o variabilitate socio-culturală: fiecare grup investigat, fiecare cultură se caracterizează printr-un sistem specific al educației care corespunde, de fapt, structurilor sociale și culturale* [56; 61].

Pentru etapa actuală foarte complicată, când țara face primii pași pentru a ieși din criza dură social-economică, iar familia este insuficient protejată de stat, aceasta desigur că reacționează prin mecanismul propriu de adaptare a membrilor săi la schimbarea condițiilor

vieții, dar observăm că oamenii sunt dornici de înțelepciune, sunt orientați spre spiritualizarea vieții, spre valorile autentice, în pofida oricăror constatări și sentințe. Sondajul realizat ne-a demonstrat că 74% din părinți și 83% din adolescenți pledează pentru o educație în conformitate cu principiile eticii creștine, care desigur că ne confirmă ideea despre revenirea la planul transcendent al existenței umane.

Astfel, familia ca valoare o consideră foarte importantă 93,6% de tineri și adolescenți, prioritară se consideră și calitatea de *bun familist*, soț/soție și părinte (87%). Profesia și munca sunt percepute ca surse de existență (71,4%), dar și ca mijloace de autorealizare și perfecționare (54,3%).

Familia și școala sunt apreciate ca cele mai importante instituții sociale de perpetuare a valorilor autentice (91,3%).

Cercetările efectuate au avut drept scop să reliefeze importanța familiei în transmiterea valorilor și formarea atitudinilor, cultivarea înțelepciunii. Evident că conținutul *ethosului pedagogic familial* este puternic influențat de instituția de învățământ, mai întâi, de grădinița de copii, apoi și de școală. Odată cu plecarea copilului la grădiniță apoi la școală, aceste instituții devin o componentă reală a vieții de familie, ce contribuie la valorizarea copilului și a părinților. Anume familia și instituțiile de învățământ, trebuie să devină modele de promovare a acțiunii morale, a autoperfecționării etice și spirituale.

Astăzi societatea a conștientizat faptul responsabilității duale, a familiei și a instituției de învățământ, cu privire la educația copilului, accentul fiind pus pe colaborare și parteneriat.

Dacă analizăm domeniile vieții de familie, influențate de grădiniță și școală și cele trei tipuri de cultură ce funcționează în societate, apoi putem stabili interdependența acestora și rolul lor în formarea și completarea ethosului pedagogic familial, care reprezintă fundamentul cultural al acesteia și factorul hotărâtor al educației pentru familie, centrată pe filosofia practică.

În lucrarea sa *Le Fosse des generations* (1970), **M. Mead** analizează deosebirile esențiale existente între mecanismele învățării specifice unor culturi ce diferă prin complexitatea lor, dar care interrelaționează și interferează, asigurând transmiterea valorilor și formarea personalității prin fixarea *habitusului primar* [127] în individ. Astfel, autoarea distinge trei tipuri de culturi:

- **tipul postfigurativ**, în care cultura se transmite în direcția de la părinți spre copii;
- **tipul cofigurativ**, în care învățarea culturală se realizează în grupurile de egali; copiii și adulții învață de la membrii generației din care fac parte;
- **tipul prefigurativ**, în care părinții învață de la copiii lor, adică adulții învață de la generația tânără.

Analiza culturii/ethosului pedagogic familial prin prisma concepției nominalizate, permite să observăm un *aliaj de elemente ce aparțin celor trei culturi*. În virtutea faptului că societatea umană îmbină trei generații, acestea sunt prezente și în familie, adică la nivelul microstructural al societății. La formarea ethosului pedagogic familial participă toate cele trei culturi. În continuare analizăm tipurile de culturi pentru a stabili esența lor și axa unificatoare.

Cultura postfigurativă aparține generației de vârstă a treia – bunicilor. Ea conservă și perpetuează valorile și tradițiile, în cazul nostru, obiceiurile și tradițiile legate de căsătorie, familie, educația copiilor, spiritualizarea, educația pentru credință, educația și pregătirea tinerei generații pentru viața de familie. Savanții consideră că elementele culturii postfigurative conferă culturii umane *o mare stabilitate* [61]. Mijloacele și acțiunile pe care le aplică bunicii noștri reprezintă modelul lor comportamental, condițiile de viață și anturajul calm și sfâștuitor, tradiția, obiceiurile.

Cultura cofigurativă este axată mai mult pe pragmatism, utilitarism, pe modelul omului de succes, care domină în procesul de socia-

lizare a membrilor familiei. Acesta rezidă în preluarea comportamentelor și viziunilor din grupul de similitudine, dar nu înseamnă că societatea și familia se dezic de modelul postfigurativ. În toate culturile cofigurative, adulții păstrează o poziție dominantă, în sensul că ei fixează cadrul și limitele în care cofigurația poate avea loc și acceptă sau resping comportamentele neadecvate. Cultura cofigurativă în cadrul familiei întreține sentimentul schimbării continue, însă uneori, din cauza incompetenței, părinții creează situații de frustrație, incertitudine și insecuritate membrilor săi. Aceste fenomene se pot observa, deseori, în familiile restrânse de tip nuclear, unde lipsesc bunicii, iar părinții nu sunt ațți pentru îndeplinirea eficientă a funcțiilor sale.

Cultura prefigurativă, centrată pe copil, vine să le completeze pe cele două, mai cu seamă în perioada când copilul începe a frecventa grădinița și școală, aducând cu sine noi cunoștințe, abilități și reguli de viață, comportare, valori. În cultura dată, acțiunile morale sunt în plină dezvoltare și definitivare.

Examinarea procesului de pregătire pentru viața de familie în contextul vizat a permis să stabilim că *ideea coexistenței echilibrate a tuturor generațiilor bazată pe simetrie, complementaritate, reciprocitate și parteneriat; pe principiul valorificării înțelepciunii, culturii judecății, raționamentului, schimbului de opinii, cercetare și observare; cunoașterea profundă a legităților dezvoltării sociomului, existenței/vieții și gândirii umane – reprezintă ansamblul de acțiuni morale pe care le incumbă filosofia practică a familiei. La rândul lor, aceste acțiuni, susținute de valorile etice și motivația corespunzătoare – formează nucleul ethosului pedagogic familial.*

Dacă apelăm la analiza aspectului psihopedagogic al formării personalității copilului, apoi înțelegem cât de importantă este familia pentru copil și exersarea acestuia în acțiunea morală. Completarea ethosului pedagogic se efectuează de toți membrii familiei și colaboratorii instituțiilor de învățământ, care realizează educația integrală a tinerei generații.

Pentru a conștientiza importanța filosofiei practice și a ghida procesul de completare a *ethosului pedagogic familial* destinat formării familistului eficient, am stabilit că este necesar să cunoaștem și să analizăm componentele acestuia din optica *perspectivelor culturii organizaționale*, deoarece grupul familial, de asemenea, se constituie și funcționează ca o instituție organizată de oameni, necesitând o administrare și dirijare adecvată din partea adulților, pe care am definit-o drept *management familial*.

Precizarea conținutului acestuia a asigurat clasificarea componentelor culturii în *materiale și spirituale*, care a fost depășită prin introducerea altui construct diferențiator și, anume, a *dimensiunilor obiective și subiective* [61, p.104-106].

Există o mulțime de aspecte ale vieții de familie, cel *material/economic, statutar, comportamental și spiritual*. *Dimensiunea obiectivă* a culturii familiale se manifestă la nivelul comportamental, economic și la nivelul produselor acesteia, iar *dimensiunea subiectivă* se constituie din elemente ideatice, moral-spirituale, ambele, având o mare importanță în viața de familie și educația pentru familie.

Considerăm foarte valoroase elementele dimensiunii subiective ale culturii familiale, deoarece, pe de o parte, ele subordonează elementele dimensiunii obiective, prin care acestea se exprimă, iar, pe de altă parte, definește conținuturile lor morale și spirituale care conferă sens tuturor acțiunilor și evenimentelor familiale. Credințele, la fel, sunt importante, ele arată gradul de adeziune pe care-l putem acorda unei idei, unui cuvânt, unui comportament sau unui om și reprezintă un element important al motivației persoanei.

În cadrul ethosului pedagogic familial, orientat spre formarea personalității integre a familistului eficient, este foarte important ca *credința* să se îmbine organic cu dragostea, înțelepciunea, responsabilitatea, capacitatea de a reflecta, a lua decizii, a avea poziție civică activă, axată pe educația moral-spirituală, și cultivarea stimei, iubirii,

încrederii în forțele proprii și în persoana de gen opus, abordată ca partener cu care, de fapt, individul va trebui să edifice împreună o familie durabilă, armonioasă centrată pe promovarea valorilor autentice.

Din punct de vedere psihopedagogic o deosebită importanță are atitudinea optimistă, pozitivă și constructivă, ceea ce îi conferă personalității umane încredere în sine, în capacitățile sale. În această ipostază se conturează sarcina de a orienta educația copilului și auto-educația adultului spre *cunoașterea de sine*, cunoașterea particularităților de gen, de conviețuire în familie și *cunoașterea lui Dumnezeu*. În acest context, *valorile* reprezintă un element foarte important al ethosului pedagogic familial, deoarece ele condiționează și dinamizează acțiunile omului. Astfel, trebuie să știm că sensul curent al valorii rezidă într-o *calitate a lucrurilor, a persoanelor, a conduitelor, pe care conformitatea lor cu o normă sau proximitatea unui ideal le face în mod particular demne de stimă*. Aici prezintă o deosebită importanță relația dintre valoare și educație, axarea pe principiile filosofiei practice, deoarece *valorizarea valorilor* [2] reprezintă unul dintre reperele fundamentale ale umanizării copilului și ale dezvoltării potențialului lui moral, cognitiv, intelectual, volitiv, spiritual.

Dincolo de interpretările: cultural-antropologică (M. Măciu, 1995; Л. М. Лузина, 2000), cultural-filosofică (L. Antonesei, 1966) și cultural-psihologică (L. Rusu, 1968), este necesar de reținut că în structura valorii distingem o *componentă obiectivă* referitoare la proprietățile obiectului, relațiile dintre oameni, situațiile de viață, creațiile materiale și spirituale din punctul de vedere al utilității și o componentă subiectivă care vizează capacitatea omului de cunoaștere și transformare a realității, în jurul căreia trebuie să concentrăm educația familială și educația pentru familie.

Vorbind de un *sistem de valori în cultura poporului nostru important pentru formarea personalității copilului ca membru activ al societății, al familiei*, am putea menționa:

- *valorile general-umane*, considerate *valori-scopuri*: Adevărul, Binele, Sacrul, Frumosul, Democrația etc.;
- *valorile democratice*, înțelese ca *valori-mijloace*, specifice variatelor componente ale vieții și existenței umane, acestea fiind: *libertatea, echitatea, drepturile și obligațiile omului, toleranța, solidaritatea, responsabilitatea* [2; 35; 36].

Evident că această clasificare este deschisă pentru completare, important este să înțelegem că filosofia practică reprezintă valoarea care le incumbă pe toate, oferindu-le funcționalitate. Astfel, pentru formarea personalității umane în contextul educației filosofice ar fi necesar să abordăm și să valorificăm în viața cotidiană și procesul de învățământ următoarele categorii de valori:

- a) *vitale*, necesare pentru securizarea vieții și formării unui mod sănătos de viață în cadrul familiei: sănătatea fizică și psihică, tonusul și forța fizică, frumusețea și armonia fizicului și psihicului etc.;
- b) *ecologice*, necesare omului pentru a supraviețui și ocrotirea mediului ambiant: aerul curat, apă potabilă, peisaj plăcut;
- c) *morale, politice, juridice, istorice*, necesare existenței unui stat, națiuni, familii, precum: binele, onestitatea, suveranitatea, libertatea, independența, toleranța, demnitatea, patriotismul, curajul, înțelepciunea etc.;
- d) *estetice și religioase* ce vizează sublimul, dragostea, fidelitatea, credința, spiritualizarea comportamentului, contemplarea lumii, formarea concepțiilor, credința omului, frumosul din natură, comportare, artă etc.;
- e) *teoretice*, necesare cunoașterii și creației umane [35; 62].

În concluzie, conținutul ethosului pedagogic familial centrat pe acțiunea morală, reprezintă nucleul filosofiei practice a familiei. Sistemul de valori al familiei trebuie să fie permanent îmbogățit prin intermediul valorificării filosofiei practice, începând cu cea mai fragedă

vârstă. În acest sens, o importanță mare are acțiunea morală promovată prin exemplul adulților: a bunicilor, părinților, fraților/surorilor mai mari și a altor rude. Persoana în calitate de *purtător activ al valorilor autentice*, este în stare să *contamineze* (în sensul pozitiv al acestui cuvânt), o altă persoană din punct de vedere axiologic, formându-i anumite orientări valorice, o poziție și un mod demn de viață.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Definiți și caracterizați modul demn de viață al unei persoane (adulte și a unui copil/adolescent).*
2. *Nominalizați componentele culturii familiei, a ethosului pedagogic familial și gândiți perspectivele de dezvoltare a acestora.*
3. *Elaborați scala valorilor personale și a familiei Dvs. Argumentați.*

1.4. ACȚIUNEA EDUCATIVĂ ȘI INFLUENȚELE PARENTALE ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI PRACTICE A FAMILIEI

Definirea filosofiei este o sarcină foarte complexă și dificilă. Numeroasele explicații și interpretări diferă, unele redau esența ei, altele – statutul. În cercetarea și abordarea filosofiei practice a familiei am plecat de la următoarele accepțiuni:

- orice concepție despre lume poate fi calificată drept filosofie;
- filosofia este un discurs rațional, care încearcă să răspundă la o problemă existențială;
- dezvoltarea științei solicită astăzi contribuția analizei contrastive și a reflecției filosofice;
- filosofia este o atitudine intelectuală și morală cu privire la sensul și valorile conduitei umane.

Filosofia elucidează imaginea esențializată, tabloul vieții, a realității materiale și a celei spirituale, dar, în același timp, reprezintă un instrument critic și metodologia cunoașterii profunde a legităților ei. Cunoașterea filosofică este axată pe studiul realității, a analizei gândirii despre aceasta și a descoperirii noilor aspecte, conexiuni valorice, posibilități, acțiuni de construire și făurire a unei vieți demne.

Analizând și fundamentând epistemic perspectivele vieții, principiile și strategiile filosofiei practice a familiei cu privire la educația integrală a copilului, vom repera pe valorificarea *acțiunii educative*, abordată într-un sistem de componente interconexe, în care o modificare produsă în una, se resimte la nivelul alteia, ceea ce denotă raporturi de tip cauză-efect. Componentele acțiunii educative/AE le regăsim în structura educației și în structura actului educativ. Acesta poate fi analizat în sens larg, la general, dar și, într-un sens îngust, atunci când dorim să concretizăm structura actului educativ pentru a delimita acțiunile lui formative [36; 50; 61; 62; 141 etc.].

În contextul vizat, realizăm o precizare importantă: vom elucida, descrie și caracteriza *acțiunile educative familiale* / AEF, actul educativ ca polisisten compus dintr-un ansamblu de componente, organizate ierarhic, aflate într-o complexă relație de interdependență. *Structura acțiunii educative include: agenții AE și relația dintre ei; obiectul AE (care tindem să-l transformăm în subiect, agent/actor al propriei formării); condițiile, posibilitățile și situația pedagogică; normele AE; scopurile AE; genurile/tipurile și formele educației; conținuturile/valorile AE; metodele și mijloacele AE; evaluarea AE; rezultatul diferențial și global al AE* [36].

Prin urmare, conceptul operațional relevant, la nivelul teoriei educației, redat prin sintagma sintetică *acțiune educativă*, la nivelul praxiologiei, desemnează un fenomen pedagogic amplu ce se poziționează și funcționează într-un mod integrator, incluzând numeroase componente care interacționează organic și trebuie să fie cunoscute și conștientizate de adult. Momentul-cheie aici rezidă în perceperea deo-

sebirii dintre cele două concepte *acțiune educativă și influență educativă*, detaliate de noi în lucrarea *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei* (2008) [61, p.81-82].

Ca atare, acțiunea educativă este o acțiune morală, deoarece o caracteristică definitoare a omului și a umanității o constituie moralitatea, iar ea reprezintă sarcina de bază a educației, axa acesteia fiind formarea conștiinței morale în unison cu formarea conduitei morale.

Înainte de a fundamenta și elabora tipul, structura și conținutul acțiunilor educative prin optica filosofiei practice a familiei, purcedem la analiza și explicarea importanței și funcției influențelor educative familiale.

Fiind adepți ai abordării sistemico-holistice, vom urma calea concretizării **funcțiilor parentale**, pe care le vom corela cu tipul influențelor familiale. Literatura de specialitate [13; 42; 58; 61; 185; 236 etc.] indică asupra următoarelor funcții pe care sunt obligați părinții să le realizeze:

- satisfacerea necesităților copilului;
- respectarea drepturilor copilului, securitatea și integrarea lui socială;
- crearea condițiilor optime pentru creșterea și educația copilului;
- educarea copilului, centrată pe un mod sănătos și demn de viață;
- asigurarea unui context psihoemoțional și relațional axat pe modele pozitive de conduită și promovare a valorilor etice.

Toate acestea nu se pot realiza altfel decât prin intermediul acțiunilor și influențelor. Este evident faptul că acțiunea educativă și structura ei pe care am prezentat-o anterior are un scop, posedă un caracter conștient, este gândită, proiectată și structurată. Acțiunile educative parentale sunt elementele polistructurale, multinivelare ale procesului educativ familial, care se desfășoară pe fundalul și în contextul influențelor. *Influențele educative* reflectă cultura, tradiția, climatul, inteligența și competența adulților din cadrul unei familii concrete. Caracterul lor este indirect, subtil, difuz și, deseori, nu se conștientizează (dacă adulții nu-și pun special scopul să le observe). Influențele parentale sunt cele

mai numeroase și cele mai dificile pentru percepția noastră. Fiind asimilate prin imitare ca modele și fiind insuficient conștientizate, ele au caracter prompt. Specialiștii din domeniul psihopedagogiei asociază influențele parentale cu niște **săgeți**, pe care le aplică părinții diferit, uneori reușit, alteori mai puțin reușit sau nereușit [60; 212].

Analizând natura, esența și funcțiile familiei, a părinților am stabilit și delimitat influențele parentale cu caracter distructiv.

Spre regret, analiza cadrului teoretic și a celui empiric, demonstrează impactul negativ al influențelor parentale asupra personalității copilului, indiferent de vârstă, gen, particularități de personalitate.

Parvenind din modelele și stereotipurile comportamentale ale adulților, influențele sunt periculoase și prin faptul ca se repetă frecvent, devin deprinderi, se consolidează, apoi se răsfrâng într-un mod sau altul asupra psihicului și personalității copilului. Dacă influențele parentale au în caracter negativ și permanent, ele distorsionează procesul educațional și au impact nociv asupra dezvoltării personalității copilului.

Influențe parentale cu caracter distructiv includ un ansamblu de aspecte imorale, negative. Astfel, în cadrul familiei, părinții:

- impun copilului, în mod coercitiv, regulile de comportare (se îmbină deseori cu lovituri, amenințări etc.);
- apreciază acțiunile, conduita, ținuta, exteriorul copilului într-un mod brutal, infect, categoric (ești un prost; ... arăți ca o maimuță; ... te-ai purtat ca un tâmpit etc.);
- reprezintă judecați dure și reproșuri;
- decid pentru copil și în locul lui;
- provoacă emoții negative prin gesturi și mimică;
- resping brutal pornirile copilului;
- ignorează opinia copilului;
- dictează, sau, invers, tutelează excesiv, verifică permanent conduita copilului;
- aprobă sau dezaproabă acțiunile copilului fără argumente;

- curmă inițiativele și creativitatea copilului;
- alintă permanent copilul, răsfățându-l;
- interzic, constrâng acțiunile copilului fără argumente;
- sunt prea duri sau prea permisivi;
- opiniile sunt exteriorizate, deseori, prin țipete și învinuiri;
- înjosesc, subestimează copilul;
- nu ascultă copilul; neagă, minimalizează sau, invers, exagerează unele momente din viața copilului;
- menționează și repetă frecvent neajunsurile copilului, greșelile lui;
- scot în vileag, într-un mod nefast, unele carențe din comportarea copilului (în prezența rudelor, vecinilor, semenilor etc.);
- deseori, în situații speciale, îl impun pe copil să mintă;
- utilizează un limbaj infect, chiar necenzurat (considerând că copilul nu-l înțelege).

Influențele părinților le-am selectat și evidențiat pentru ca aceștia să le observe, analizeze, compare și conștientizeze pentru a le regândi, dirija și corecta la timp.

Dacă în cadrul familiei, funcționează modelele comportamentale pozitive, iar relațiile interpersonale sunt armonioase, atunci există toate șansele de a promova valorile moral-etice, conduitele autentice, iar influențele negative se observă doar în situații existențiale extraordinare, ieșite din comun.

Locul influențelor cu caracter distructiv trebuie să-l ocupe acțiunile educative cu caracter formativ clar pronunțat, de tipul:

- familiarizării copilului cu normele morale, regulile de comportare și cele prevăzute de *regimul zilei*;
- susținerii și încurajării copilului;
- căutării compromisurilor în comun;
- organizării condițiilor de trai în îmbinare cu explicația necesităților omului/copilului;

- comunicării, discutării cu copilul, răspund calm și explicit la întrebările copilului;
- implicării în jocurile copilului;
- organizării și implicării copilului în variate activități familiale (sărbători, munci de menaj casnic sau agricole); odihnă, sport etc.;
- plimbărilor și observărilor asupra naturii;
- frecventării spectacolelor, concertelor, expozițiilor etc. în îmbinare cu comentarii adecvate;
- lecturării unor opere pentru copii;
- reglării activităților, jocurilor la calculator;
- supravegherii voalate a plimbărilor și jocurilor în curte sau alte locuri publice (parc, teren sportiv etc.);
- utilizării unui limbaj, a mimicii și gesturilor adecvate din punct de vedere lingvistic și moral;
- interpretării, comparării, argumentării acțiunilor sale;
- încurajării și aprobării modelelor pozitive de comportare în familie/școală, societate.

Compararea influențelor și a acțiunilor educative permite să percepem diferențele, care, la prima vedere, ne par neesențiale. Dacă analizăm profund calitatea influențelor și ne imaginăm că noi, adulții, suntem tratați astfel măcar o lună începem a înțelege că nu vom putea rezista, că ne vom îmbolnăvi; vom protesta într-un anumit mod, dar totuși, continuăm să ne comportăm irațional, urât și să *împroșcam copilul cu această avalansă de săgeți-influente*, care provoacă durere fizică și morală. Influențele negative blochează sau curmă inițiativele și creativitatea copilului, îi distorsionează pornirile firești, îl frustrează, îl fac anxios și timid; îl complexează, îl pot conduce la distrugerea integrității Eu-lui său, provoacă deseori dereglări psihosomatice, conduite deviane și chiar tentative de suicid.

Nu în zădar unii cercetători numesc influențele – *săgeți ale educației*, asociindu-le cu aceste arme ascuțite și periculoase, care sunt aruncate accidental, incompetent și dur.

Acum revenim la filosofia practică a familiei și realizăm o interogație pe care trebuie s-o înțeleagă fiecare părinte, fiecare adult, care se ocupă de educația copiilor pentru a o accepta, a gândi răspunsul și a reechilibra viața familială și educația copiilor. Astfel, dacă părinții, mai frecvent, s-ar întreba pe sine:

- Cum sunt eu dacă, fiind, adult cu experiență de viață și rațiune, manifest o conduită în care predomină influențele distructive ?
- Am eu drept moral, civic, spiritual să mă comport irațional, egoist, agresiv sau să manifest pertinență ?
- Ce să fac pentru a deveni și a mă comporta ca un părinte competent, eficient, bun ?
- Dacă influențele distructive continuă pe parcursul vieții copilului, ce fel de om/personalitate va deveni el ?
- Care este rostul existenței mele și ce fel de viață ofer eu copiilor mei ?

Pentru a ajuta părinții să conștientizeze: orientarea, structura, destinația și extensia influențelor și a acțiunilor educative, propunem un model instrument teoretico-acțional pe care l-am numit **Model de orientare și coordonare a acțiunilor educative familiale / AEF**. Modelul conține componentele ce denotă: condițiile acțiunilor educative familiale; normele, principiile și regulile desfășurării acestora; orientarea valorică și extensia acțiunilor în contextul educației familiale; metodele, mijloacele și finalitățile AEF (Figura 2). Analiza detaliată a modelului, permite să observăm că componenta centrală incumbă orientarea valorică și extensia AEF ce sunt de tip spiritual, moral, intelectual, cognitiv, psihofizic, estetic, tehnologic, de orientare în cariera școlară și cea vocațională.

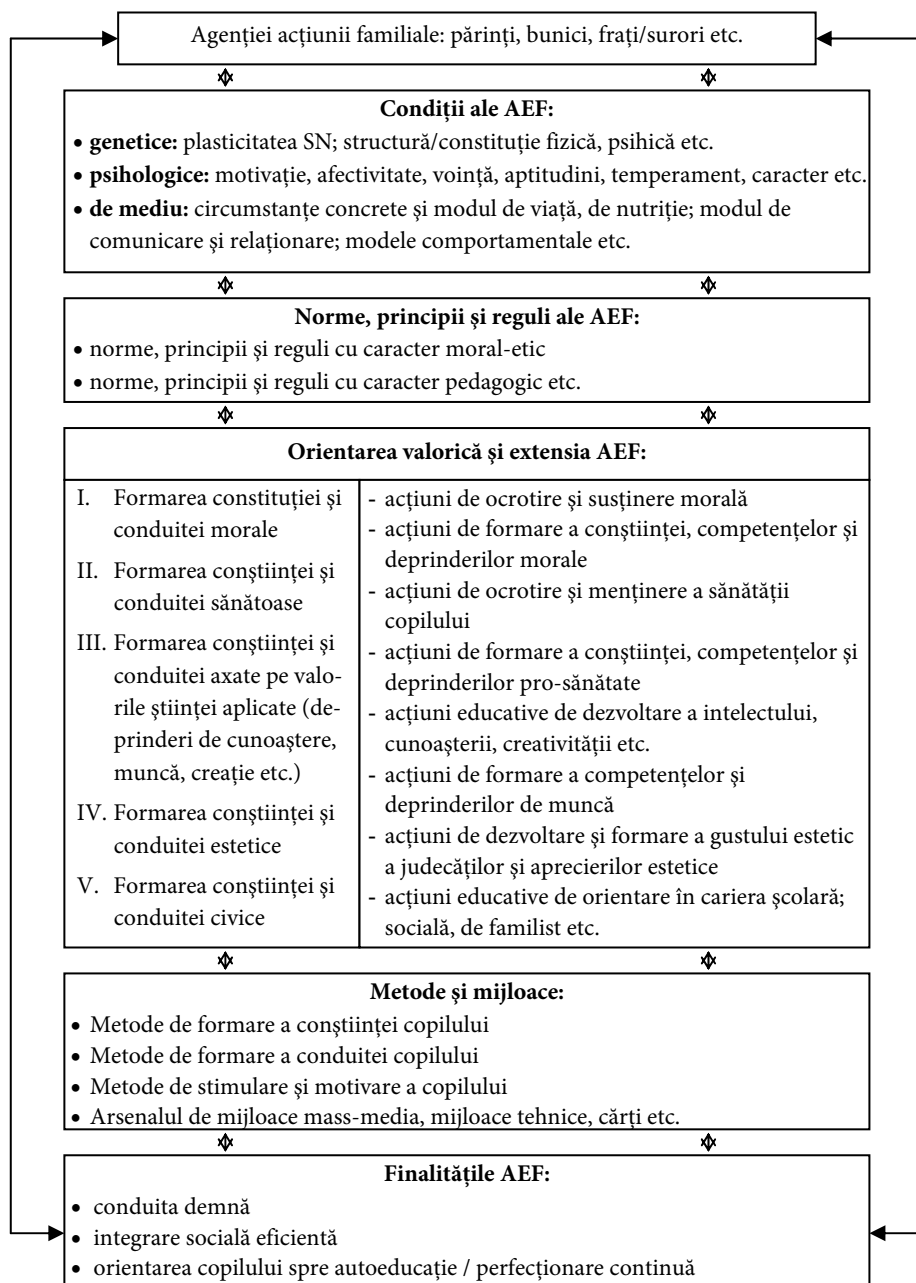

Figura 2. Model de orientare și coordonare a acțiunilor educative familiale / AEF

Modelul în întregime, fiecare componentă și element, analizat de părinți, trebuie să fie abordat prin prisma filosofiei practice a familiei. Numai abordare rațională și atitudinea responsabilă poate asigura valorificarea eficientă a acțiunilor și influențelor educative.

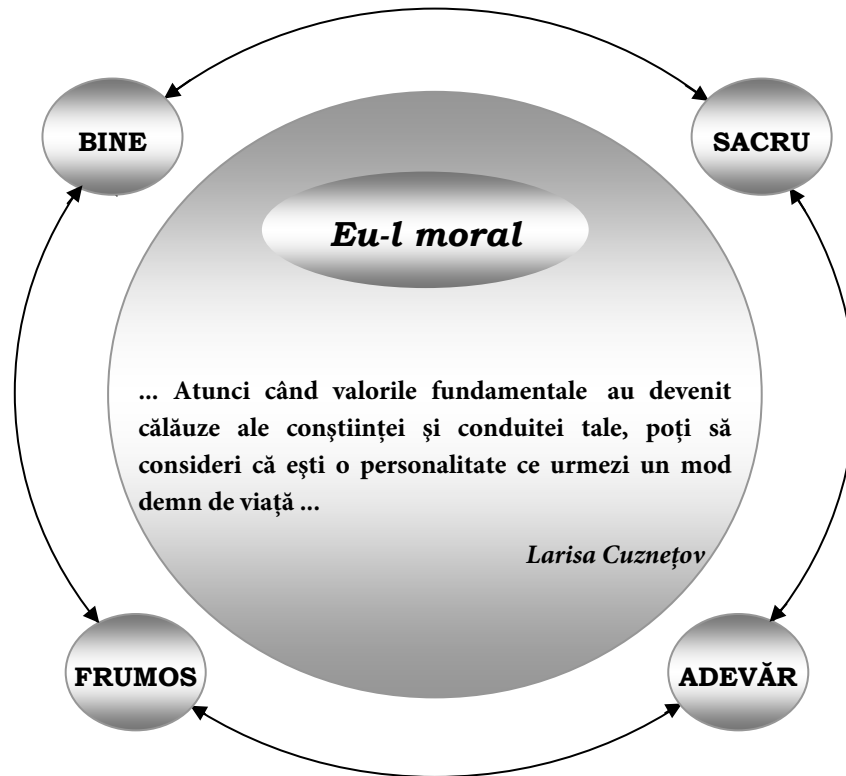
CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Care este structura acțiunii educative? Prin ce se deosebește acțiunea educativă familială de cea din cadrul școlar?
2. Stabiliți diferențele și specificul acțiunilor și influențelor parentale.
3. Determinați și explicați corelația valoare – acțiune parentală – model relațional – influențe familiale.

Capitolul 2

IUBIREA CONJUGALĂ, TEMELE EXISTENȚEI ȘI ARMONIZAREA PERMANENTĂ A RELAȚIILOR FAMILIALE

2.1. TEMELE EXISTENȚIALE ALE PERSOANEI ȘI FAMILIEI

Deseori noi confundăm două fenomene interconexe: viața și existența omului. Deși acestea sunt definite de psihologi ca părți constitutive ale persoanei, care condiționează faptul de a fi, ele diferă. Astfel, fenomenul biologic de *a fi* reprezintă viața persoanei, iar cel de *a fi psihologic*, reprezintă existența acesteia.

La prima vedere, pare că aceste două fenomene se suprapun, creând impresia că desemnează același fenomen, însă, prin esența sa, ele conturează faptul că persoana există în dubla ipostază: ca *viață biologică* și ca *existență sufletească* [81]. Biologicul și psihicul reprezintă dimensiunile inseparabile ale persoanei, fiind complementare, prima este determinată de principiul vital al cauzalității, iar a doua, derulează sub semnul principiului enculturăției, adică a dezvoltării calităților psihofizice și a duratei de a fi în timp ale acesteia. Aspectul dat, conștientizat, îl face pe om să se perceapă ca a fi în timp și a fi într-un anumit mod, care îi asigură o anumită calitate a existenței, evidențiind stilul specific axiologic și sensul vieții ce se manifestă ca o împlinire de sine.

Viața biologică și existența sufletească se desfășoară între două momente-cheie: nașterea, adică apariția omului și plecarea lui în neant – *scopul ultim*, iar traseul parcurs trebuie să condiționeze formarea morală – *etnosul/cultura* persoanei, care-i atribuie acesteia o valoare individuală și socială unică și irepetabilă privind modul de gândire, de acțiune și conduită.

Abordând problematica vieții de familie, la fel, este cazul să facem diferență între ceea ce înseamnă *a viețui/a trăi* a persoanei sau a familiei și a exista, adică *a fi psihologic*, ca subiect ce posedă suflet. În contextul

vizat, putem vorbi despre familie ca *subiect sufletesc colectiv*, inclusiv despre fiecare membru ca subiect sufletesc al acesteia, care se manifestă *în sine, cu și pentru sine*, iar în cadrul *familiei: cu și pentru familie*.

Dacă fiecare persoană este unică și irepetabilă, rezultă că și fiecare familie este unică, deosebită. În primul rând, deatât că se constituie din astfel de ființe și, în al doilea rând, deoarece relația și coeziunea acestora își lasă amprenta sa de nerepetat formând cuplul, iar mai apoi – familia cu un mod specific de a fi, a exista și a se manifesta prin elementele psihologice și morale esențiale, definite de filosofi ca ca teme ale existenței umane [81].

Prin urmare, temele existenței umane includ variate teme ale existenței persoanei și ale colectivităților. În problematica abordată evident că vom analiza principalele teme ale existenței familiei.

Temele existenței persoanei reflectă câteva aspecte principale de esență valorică majoră, care țin de *analiza de sine* a persoanei, fiindcă fenomenul existenței este axat pe o preocupare permanentă de sine, o întoarcere atât interogativă, constatativă, estimativă cât și una acțională către sine sau relația cu apropiații săi, care nu este uniformă pe tot parcursul vieții individului, ci se schimbă continuu. Fiecare vârstă și cele două genuri au profilul său psihomoral. Fiecărei vârste și generații îi corespund anumite atitudini, idealuri, modele de existență, sistem de valori, care îi sunt proprii și o reprezintă.

Evident că de aici reiese și *temele existenței*, pe care trebuie să le delimităm de *modelele de existență*. Primele reprezintă tendințele psihologice și morale profunde ale persoanei, ce vin din nevoia axiologică de a oferi și a dobândi un rost valoric pentru propria persoană, familie și viață, iar *modelele* sunt forme, stereotipuri preluate, imitate, reconstruite, acceptate și manifestate în conduita acesteia.

Temele existenței se deosebesc de *modelele de existență* prin faptul că ele contribuie la *decodificarea* persoanei prin: *căutarea de sine; descoperirea de sine, datoriile morale, nevoia de autodepășire și înțelegere a rostului existenței*.

Pentru a ușura percepția și înțelegerea esenței temelor existenței persoanei și a familiei am elaborat un *Model de analiză a temelor existenței persoanei și familiei*, pe care îl prezentăm în continuare.

Model de analiză a temelor existențiale a persoanei și familiei

Temele existenței	Manifestate	
	de persoană	în cadrul familiei
1	2	3
1. Căutarea de sine	<ul style="list-style-type: none"> • Reprezintă un monolog intern, o analiză și interogație permanentă de tipul: cine și cum sunt? • Raportarea la sine și compararea cu alte persoane • Autovalorizarea prin separarea de celălalt și variate încercări/probe • Asimilarea și interogarea valorilor pentru formarea <i>Eu-lui</i> personal și a celui axiologic 	<ul style="list-style-type: none"> • Se manifestă prin analize, discuții, interogații, permanente de tipul: cine suntem și cum vom conviețui împreună? • Analize și identificări, comparații pentru a determina felul/modul de existență a cuplului, apoi a familiei, adaptabilității și coeziunii acesteia • Autovalorizarea membrilor familiei în rolurile sociale de soți, părinți, bunici sau fiu/fiică, frate; alte rude • Valorizarea membrilor familiei ca parteneri complementari • Crearea și interiorizarea valorilor/ethosului și formarea sistemului axiologic al familiei
2. Descoperirea de sine	<ul style="list-style-type: none"> • Reprezintă răspunsul persoanei vizavi de faptul cum se vede/percepe și înțelege aceasta pe sine • Determinarea priorităților valorice și stabilirea caracteristicilor <i>Eu-lui</i> personal și axiologic 	<ul style="list-style-type: none"> • Percepția imaginii membrilor familiei și a imaginii acesteia pentru a înțelege importanța integrității și coeziunii ei • Analiza, repartizarea și redefinirea responsabilităților familiale • Determinarea priorităților valorice a familiei și stabilirea perspectivelor vieții

1	2	3
3. Datoriile morale	<ul style="list-style-type: none"> • Analiză și răspuns la întrebările: - ce trebuie să fac? - cum trebuie să acționez pe parcursul existenței? - care sunt datoriile morale (față de sine și ceilalți)? • Realizarea în cadrul existenței a unui dublu acord: cu sinele și celelalte persoane • Dirijarea propriei conduite în scopuri nobile, orientate către fapte și acțiuni superioare din punct de vedere axiologic-moral • Formarea și consolidarea conștiinței morale (care determină ce trebuie și ce nu trebuie să facă persoana) 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiză și răspuns la întrebările: - ce și cum să facem ca să menținem un climat moral în cadrul familiei? - cum să trăim în armonie cu sine și membrii familiei? - care sunt datoriile morale a fiecărui membru și a întregii familii? - cum să fiu fericit și cum să-i fac fericiți pe ceilalți? • Realizarea demnă a funcțiilor familiei • Dirijarea în consens sau co/participarea la toate aspectele vieții de familie și orientarea membrilor acesteia la fapte și acțiuni nobile – centrarea pe conduita morală/demnă • Formarea și consolidarea conștiinței morale a familiei ca unitate axiologică
4. Nevoia de autodepășire	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza felului de a fi a persoanei și orientarea spre depășirea limitelor impuse de unii factori interni și externi 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza și examinarea felului/modului de existență a familiei și orientarea eforturilor spre depășirea limitelor impuse de variate circumstanțe

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ieșirea din condiția existențială dată și simțirea nevoii de schimbare, de trecere într-un alt registru – nivel existențial ♦ Realizarea printr-un act moral de purificare, care schimbă sufletește și moral persoana 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Centrarea pe valorificarea potențialului nativ și social al fiecărui membru și a familiei în întregime
5. Rostul existenței	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Analiza și explicarea esenței formelor de comportare/expresie proprie configurată în stil ♦ Căutarea unor noi forme de expresie pentru ilustrarea dimensiunilor axiologice ale persoanei ♦ Felul de a fi în lume a persoanei ♦ Determinarea valorii proprii existenței 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Analiza și abordarea esenței modului de existență a familiei ♦ Căutarea unor noi forme de expresie a adaptabilității, coeziunii și noilor dimensiuni axiologice ale familiei ♦ Felul de a fi a familiei/morala familiei ♦ Determinarea valorii existenței familiei

După cum am menționat anterior, cunoașterea și analiza temelor existenței persoanei asigură înțelegerea ei de către alte persoane, inclusiv de membrii familiei, dar și contribuie la aprofundarea cunoașterii și aprecierii de sine.

Bineînțeles că temele existenței sunt strâns legate de modelele existențiale ale acesteia, ambele fiind importante în educația și formarea personalității. În esență, temele și modelele existenței umane

formează cultura acesteia, care, la rândul ei, alimentează conștiința și conduita morală a omului.

În această ordine de idei, membrii adulți ai familiei trebuie să fie conștienți de importanța modelelor sale de conduită, pentru a influența optim formarea generației în creștere. Cu certitudine, modelul moral al părinților servește drept călăuză copiilor, asigură abordarea unor teme valoroase de existență și determină imaginea și conduita acestora.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Realizați o analiză detaliată a temelor și modelelor de existență a familiei Dvs.*
2. *Identificați temele centrale ale propriei existențe.*
3. *Urmăriți și analizați temele existenței abordate în monologul interior/cu sine.*

2.2. DUALITATEA PERSOANEI ȘI FACTORII CE CONTRIBUIE LA EDIFICAREA CUPLULUI CONJUGAL

Orice cunoaștere reprezintă o interogație urmată de un șir de acțiuni cognitive cu caracter analitic, comparativ, evaluativ, de re/actualizare și de sinteză. Fiecare persoană conștientă de sine, caută să se cunoască, să se înțeleagă și să se autodefinească ca ființă, natură, imagine și potențial.

Într-o măsură mai mare sau mai mică, își doresc acest lucru toți oamenii, evident că și persoanele din preajma noastră. Aspectul vizat ne orientează spre cele două fațete a persoanei, cea interioară și cea exterioară. Acestea împreună formează imaginea integră ce le cuprinde pe ambele, la fel, interconexiunea și sinteza lor, ceea ce reprezintă *modul de a fi unical* al individului.

Viața omului, la general, cât și viața familială, în particular, decurg în socium, corelează și presupun o existență complexă. Interogațiile de tipul: *cine sunt eu? cum sunt eu? ce să fac și cum să trăiesc?* – vin dintr-o stare de neliniște, confuzie, curiozitate interioară în fața necunoscutului și declanșează procesul autocunoașterii, autodiversificării și a autoactualizării individului. Răspunsurile persoanei nu pot fi obținute doar în baza cogniției, ele presupun și variate acțiuni. Dacă acțiunile au caracter moral, adică persoana valorifică cultura etică, ea dobândește răspunsuri adecvate pentru a-și construi experiențe comportamentale și de viață, care anihilează tensiunile și contribuie la soluționarea conflictelor. Acest lucru provoacă o stare de echilibru, stabilește un acord între *Eu-l* acesteia și propria persoană sau/și între sine și ceilalți, ceea ce înseamnă că procesul cunoașterii este eficient și, invers, dacă persoana dobândește răspunsuri la cunoașterea de sine prin intermediul acțiunilor imorale, existența și viața ei vor fi distorsionate, chiar puse în pericol, iar relația *Eu-lui* cu propria persoană și cu celelalte va derula provocând confuzii, contradicții, dezarmonii și chiar stări patologice.

Întrucât, viața de familie, începe cu un cuplu, problemele de conștiință, autocunoaștere, intercunoaștere, acord și relație, în mod normal, provoacă persoanei necesitatea și interesul de a studia bazele psihologiei, pedagogiei, antropologiei, eticii și chiar a filosofiei, vom încerca să elucidăm fenomenele existențiale în contextul acțiunii morale.

Pentru a fi în stare să înțelegem cine și cum este, ce să întreprindem pentru a edifica și menține o familie durabilă și armonioasă, trebuie să cunoaștem fenomenul, definit de psihologi și filosofi, *dublul persoanei* [81]. Rolul *dublului/dupletului* persoanei este abordat frecvent și de specialiștii din domeniul pedagogiei, sociologiei și consilierii familiei, mai cu seamă, în situațiile de examinare a relațiilor, conflictelor interioare și interpersonale în cuplul conjugal.

Să analizăm problema vizată, reflectând asupra importanței înțelegerii fenomenului dat. Întrucât persoană posedă *Eu-l* propriu, care se constituie din *Eu-l activ* dominant și *Eu-l pasiv* dominat, echilibrul psihologic și moral al acesteia depinde de coexistența ambelor. *Eu-l* persoanei devine funcțional și inteligibil doar prin complementaritatea sa, ce îi oferă acesteia o anumită dinamică [81, p.216], dar și o confruntare continuă: *Eu-l activ* orientează, incită persoana la decizii și acțiuni, iar cel pasiv – frânează declanșarea lor prin identificarea variatelor obstacole. Decizia persoanei de a acționa, planificarea și încheierea optimă a acțiunii pune capăt dublării persoanei, demonstrând un efort de conștiință, cu caracter moral, volitiv și de inteligență.

În esență, *dublul persoanei* se dovedește a fi o sursă interioară a ființei umane, care se manifestă plenar prin ea însăși [81], necesitând multiple eforturi mai întâi, de cunoaștere și identificare, apoi de autoperfecționare permanentă. Această complementaritate o observăm în natură și viața sociumului peste tot, ea ține și de fenomenul relației bărbat-femeie, deci și de cuplul conjugal. **C. Enăchescu** menționează că în cazul cuplului, fiecare persoană are nevoie de un alt *Eu*, de o altă persoană diferită de a sa, prin relația cu care se va completa și în care se va regăși [Ibidem, p.217-218].

La rândul nostru, venim cu o completare, foarte importantă în viziunea noastră, conștientizând faptul fenomenului *dublului persoanei* și al *dublului cuplului conjugal*, trebuie să acceptăm specificul acestora, să ne orientăm spre cunoașterea și înțelegerea de sine și a celuilalt, depunând eforturi concrete pentru ca cele două persoane diferite să formeze o relație stabilă, un *Noi*, care ar fi capabil să proiecteze și să atingă scopuri comune, conviețuind, colaborând, dezvoltându-se împreună, dar respectând reciproc unicitatea și identitatea personală.

Să medităm asupra existenței omului și asupra formării cuplurilor conjugale ca premisă pentru edificarea unei familii armonioase.

Factorii care contribuie la coeziunea cuplului, pot fi delimitați în două categorii, cei definiți ca *forțe de atracție*, ce includ o componentă biologică și una psihologică și *forțele de menținere*, care sunt de ordin moral. Astfel, *forțele de atracție* pot fi caracterizate prin dorință, interes, pasiune, iubire, simpatie, iar partenerul ales după gustul și dorințele persoanei. Acestea includ și imaginea persoanei, impresia despre ea, conturate într-un *model ideal* construit și interiorizat. Prin urmare, alegerea se va realiza în baza analizei, comparației prin stabilirea asemănarilor și deosebirilor. În felul acesta, partenerul ales va reprezenta completarea noastră ca persoană, iar imaginea noastră va armoniza cu imaginea celuilalt. Cuplul, în cazul acesta, devine unul echilibrat și, invers, dacă partenerul va reprezenta opusul nostru, coeziunea cuplului treptat se va reduce și se va distorsiona.

Forțele de menținere a cuplului depind, în mare măsură, de cultura persoanelor, valorile morale și maturitatea psihosocială a acestora.

Forțele de menținere sunt multiple, fiind centrate în jurul valorii fundamentale – *Binele moral*, care se va valorifica prin: auto și intersunoaștere; autoperfecționare, înțelegere și susținere reciprocă; respect, încredere, cordialitate și atașament; acceptare, securizare și empatie; toleranță, efort moral-volitiv în realizarea scopurilor și perspectivelor vieții cuplului conjugal și a familiei în integritatea sa.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. În ce constă *dublul persoanei* și cum influențează acesta asupra cuplului conjugal ?
2. Suntem în stare să fortificăm *Eu-l activ* al nostru? Argumentați.
3. Determinați *forțele de atracție* și cele de *menținere* a cuplului conjugal în cazul Dvs.

2.3. CONSOLIDAREA CUPLULUI CONJUGAL

După cum am observat, *forțele de atracție în cuplul conjugal*, sunt de ordin biologic și psihologic, iar cele *de menținere* sunt de ordin moral, deci țin de acțiunea morală și pot fi explicate de filosofia practică, pe care o promovăm în cercetările noastre. Dacă forțele de atracție pornesc de la natură și de la trăsăturile de personalitate, apoi suntem în stare să reglăm, într-o oarecare măsură, specificul psihologic al acestora. Dacă forțele de menținere a cuplului conjugal sunt de ordin moral și depind de educația, cultura individului, inclusiv de *modelul conjugal parental* observat, asimilat și interiorizat în familia de origine, ele, la fel, vor contribui la armonizarea relațiilor partenerilor.

În contextul vizat, este important să înțelegem că aceste forțe interacționează, se completează și devin premise fundamentale în crearea familiei. În situația în care forțele de atracție și cele de menținere sunt insuficiente sau vin în contradicție, cuplul se destramă.

De felul în care forțele de atracție și cele de menținere a cuplului conjugal se îmbină, corelează, sunt conștientizate și perfecționate de parteneri, depinde constituirea și coeziunea modelului de cuplu/familie.

Analiza literaturii de specialitate [5; 26; 42; 61; 76; 81; 136; 174 etc.], a experienței empirice de consiliere a familiei și partenerilor conjugali, permite să delimităm trei modele esențiale de cupluri conjugale, care pot fi definite prin sentimentul ce le alimentează și consolidează: *iubirea, prietenia și tipul atracției*.

Evident că cuplurile au un caracter extrem de complex și nu pot fi examinate și consiliate, dacă nu sunt abordate în tripla ipostază, adică din punct de vedere social, psihologic și moral.

Iubirea, care stă la baza creării celor mai numeroase cupluri conjugale, reprezintă sentimentul de atracție reciprocă dintre două persoane de sex opus, ce se caracterizează printr-un șir de reacții biochimice, psihologice și relații de tip intim dintre partenerii ce se

consumă fizic și sufletește, în care fiecare se dăruiește celuilalt. Iubirea înseamnă și posesiune, prin acest sentiment eu *sunt a ta, iar tu ești al meu*. Iubirea îmbogățește și face ca cei doi parteneri să progreseze concomitent în aceeași direcție. Iubirea înseamnă cunoaștere reciprocă. Ea este o completare continuă, o sursă de trăiri și experiențe sufletești și morale noi, permanente; o stare de echilibru psihomoral între persoane, alimentată de un flux emoțional, preponderent pozitiv.

Iubirea ca o stare deosebită a psihicului uman se manifestă variat la diferite persoane, însă esența ei rezidă în faptul că ea reunește un sentiment psihofizic, unul sufletesc cu o valoare morală, care corespunde dăruirii complete a omului. Între acest sentiment și valoare, există în cazul iubirii, o interconexiune strânsă, care face ca acestea să se susțină și amplifice reciproc.

Iubirea, așa cum este redată în artă, cum este percepută de tineri, are la bază *erosul, dorința sexuală, sublimată în atracție* [81, p.220]. Sentimentul vizat poate fi observat, mai frecvent, în relațiile adolescenților, tinerilor de ambele sexe și a cuplurilor conjugale la debutul lor și în primii ani ai vieții de familie.

O iubire adevărată, tratat trece în prietenie, atașament, ea nu mai este atât de *aprinșă, spectaculoasă*, în schimb, devine un promotor activ de creare a motivațiilor și intereselor comune, a preferințelor, ideilor, înclinațiilor și a priorităților valorice comune, care converg partenerii spre o anumită asemănare, mod de viață, stil comportamental și relațional, contribuind la consolidarea cuplului și a atracției reciproce [61; 87; 101; 175; 186; 201; 204; 213 etc.].

Toate acestea, fiind conștientizare de parteneri, schimbă accentul, plasându-l pe calitatea conviețuirii, iar pulsionile inițiale se transformă în sentimente morale. Iubirea și prietenia depind de preferințele partenerilor, de nivelul lor de educație și cultură, de modelele asimilate în familia de origine, uneori, de profesie și de dorința și capacitatea ambilor parteneri de a se dezvolta, completa și autoperfecționa moral.

Numai într-o configurație de acest fel putem constata că timpul reprezintă proba iubirii și prieteniei conjugale/familiale.

Construirea propriului model de cuplu, apoi de familie, presupune proiectarea și realizarea unui ansamblu de strategii, axate pe valorificarea reflecției, culturii și a acțiunilor morale.

În ceea ce privește *cuplurile întemeiate pe atracția nefirească*, acestea reprezintă forme aberante ale iubirii, urmate de comportamente distorsionate (ca de exemplu, cuplurile dintre partenerii de același sex/homosexualitatea). Evident că aceste cupluri se abat de la normele psihologice și morale, ele sunt constituite în virtutea unor atracții pulsionate de devierile ereditare/constituționale sau perversiile dobândite din și prin influențele negative, care au fortificat instinctele primare ce nu au fost corelate și susținute de valorile morale și cultură.

Psihologii consideră că persoanele care constituie cupluri deviante sunt personalități frustrate, cu carențe afective sau/și educative; persoane imature/infantile, personalități narcisiste, care nu și-au putut identifica și fixa propria identitate; persoane dependente de părinți ce nu au fost în stare să depășească *situația oedipiană*. Caracteristice, în acest sens, sunt cuplurile homosexuale sau cele de tip incestuos.

Printre condițiile sociale care pot contribui la formarea cuplurilor nefirești pot fi nominalizate cele de ordin economic și un șir de factori culturali, morali și familiali de criză.

Criza valorilor morale și spiritual-religioase, care normează și cenzurează conduitele persoanei, aduce la grave deprecieri, consecințe nefaste asupra formării și manifestării personalității.

Atracția pentru persoanele de același sex poate apărea, fie ca o modă, fie ca o consecință a eliberării pulsionilor primare în corelație cu tulburările stabilirii identității sale, menționează **C. Enăchescu** [81, p.222].

În consens cu cele expuse, devine clar că sensul vieții în cuplu este firesc și valoros atunci când el devine un fundament social de per-

petuare a genului uman și de edificare a unei familii armonioase. Prin urmare, fiecare persoană trebuie să înțeleagă că iubirea și prietenia dintre parteneri nu reprezintă un fenomen constant, veșnic. Aceste sentimente necesită eforturi psihologice, morale, volitive și intelectuale permanente din partea ambelor persoane.

Astfel, strategiile, de fortificare a cuplului conjugal, în contextul filosofiei practice, pot fi axate pe: analize și reflecții, discuții în comun; evitarea izolării/reacțiilor și comportamentelor intrapunitive; luarea unor pauze/timp-aut pentru meditații și odihnă; proiectarea și realizarea unor activități comune; substituirea comportamentelor indezirabile/nedorite prin acțiuni și fapte demne, inclusiv prin respectarea angajamentelor morale de către ambii parteneri.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați și definiți forțele ce contribuie la întemeierea și consolidarea cuplului conjugal.*
2. *Cum să ne comportăm pentru a evita destrămarea cuplului ?*
3. *Iubirea și prietenia pot fi restaurate? În ce situații și cum?*

2.4. AUTOCUNOAȘTEREA ȘI AUTOACTUALIZAREA PERSOANEI ÎN CONTEXTUL MANAGEMENTULUI FAMILIAL

Cultura familiei este de neconceput fără de cunoașterea și aplicarea strategiilor de autoperfecționare, dirijare și soluționare a conflictelor interioare și interpersonale. În acest context, pentru individ, devine clară necesitatea dezvoltării capacității de autocunoaștere. Autocunoașterea se consideră foarte importantă, fiindcă anume ea ne permite să realizăm autoactualizarea, să proiectăm perspectivele vieții

și să înțelegem trăsăturile esențiale și de fond ale propriei personalități. Prin autocunoaștere stabilim și putem analiza trăsăturile negative. Ca să conștientizăm rolul și însemnătatea autocunoașterii în abordarea conflictului interior și să ne orientăm în multitudinea calităților umane este necesar să apelăm la analiza principalelor *teorii ale psihologiei personalității*. În contextul vizat, ținem să menționăm că aceste teorii se pot delimita în:

- **psihodinamice**, ce descriu și explică personalitatea, comportarea ei, pornind de la caracteristicile ei psihologice.
- **sociodinamice**, în care rolul principal în determinarea comportării i se atribuie situației sociale, exterioare;
- **interacționiste**, bazate pe principiul acțiunilor reciproce ale factorilor exteriori și interiori în dirijarea comportamentului uman;
- **experimentale**, ce au la bază analiza și generalizarea faptelor acumulate pe cale empirică;
- **observaționale/neexperimentale**, ce se bazează pe impresiile, observațiile și experiența acumulată pe parcursul vieții.
- **structurale**, ce elucidează structura personalității și sistemul de noțiuni prin intermediul cărora aceasta se descrie;
- **dinamice**, care reflectă transformarea, schimbarea și dezvoltarea personalității, adică elucidează detaliat și descriu dinamica evoluției acesteia [56; 155 etc.].

Cunoașterea clasificării date permite să înțelegem complexitatea personalității umane și să conștientizăm, tipul și structura conflictelor interioare, a celor interpersonale și interrelația dintre acestea, exprimată în comportament și fapte.

Literatura de specialitate [1; 11; 14; 29; 33; 56; 61; 69; 75; 200; 217; 242; 252 etc.], privind teoriile formării trăsăturilor de personalitate, elucidează circa 200 de trăsături, care conform opiniei lui **R. Mally** [Apud 61], redau imaginea acesteia:

- încredere în sine – ezitare;

- caracter intelectual /analitic – mediocritate
- inteligență matură – inconsecvență, predispunere la influențe;
- chibzuință, cumpătate, statornicie – vanitate, instabilitate;
- blândețe – insensibilitate, cinism;
- bunătate, răbdare – egoism, impertinență;
- calm / stăpânire de sine – impulsivitate, nervozitate;
- atitudine prietenoasă, tolerantă – atitudine răuvoitoare intolerantă;
- caracter flexibil – rigiditate, spirit răzbunător;
- cordialitate – răutate, aroganță;
- realism – autism;
- voință puternică – abulie;
- conștiinciozitate – indiferență;
- consecvență/disciplina gândirii – inconsecvență, dezordonare;
- fermitate – șovăire;
- maturitate – infantilitate;
- atitudine plină de tact – lipsă de tact;
- fire deschisă – caracter închis;
- jovial, hipertimic – hipotimic, ursuz;
- tip fascinant, charismatic – neinteresant, repulsiv;
- sociabilitate – tendință spre izolare;
- spirit activ – spirit pasiv:
- independență / nonconformism – conformism;
- tip expresiv – neexpresiv;
- diversitatea intereselor – limitarea intereselor;
- empatie / compasiune – răceală, impertinență;
- seriozitate – superficialitate / comportament ușuratic;
- cinste/onoare – falsitate;
- agresivitate – cumpătate / echilibru psihologic;
- tărie de caracter, dârzenie / trăsături moral-volitivă – lipsa de caracter;

- optimism – pesimism;
- îndrăzneală, curaj – timiditate, lașitate;
- generozitate – zgârcenie;
- corectitudine – incorectitudine;
- onestitate – josnicie, ipocrizie.

Teoria psihanalitică a personalității, elaborată de **S. Freud**, fiind una de tipul celor psihodinamice, observaționale și structural-dinamice, asigură analiza în detalii a vieții omului, perceperea proprietăților psihologice interioare ale individului și contribuie la înțelegerea motivelor și așteptărilor acestuia, deci permite aprecierea orientării personalității.

Conform viziunii lui **S. Freud** structura personalității se constituie din trei componente: *Eu*, *El* și *Supra-eu*. *Eu-l* – reprezintă conștiința. *Supra-eul* este reprezentant al normele morale interiorizate și acceptate ca criterii de estimare a conduitei. *El-ul* reprezintă inconștientul propriu-zis, care include pasiunile, motivele și aspirațiile profunde [Apud 61].

Dacă componenta *El* acționează în corespundere cu, așa-numitul, principiu al satisfacției, *Eu-l* se orientează după principiul realității, atunci, *Supra-eul*, se orientează după reprezentările ideale (normele morale și valorile acceptate în societate), echilibrând acțiunile și comportamentele persoanei. Dacă funcționalitatea componentelor nominalizate este formată sub influența unei educații greșite, distorsionate, desigur că personalitatea este implicată într-un conflict interior.

Sistemul aspirațiilor, ce au o însemnătate vitală pentru om, dirijează activismul psihic al acestuia, reglând procesele și stările lui psihice.

Pasiunile inconștiente, provenite din *El*, de cele mai multe ori, se află în stare de conflict cu ceea ce se conține în *Supra-eu*, adică cu estimările sociale și morale ale comportamentului uman. Din această cauză, între *El* și *Supra-eu*, apar contradicții permanente și inevitabile, care se pot soluționa numai cu ajutorul lui *Eu*, adică a conștiinței, ce acționează conform principiului realității și caută să împace, în mod rațio-

nal, ambele părți aflate în conflict, în așa mod, încât pasiunile lui *El* să fie satisfăcute la maximum și, totodată, să nu fie încălcate normele morale.

Starea de neliniște a individului și nemulțumirea de sine, după **S. Freud** și concepțiile neofreudiștilor, reprezintă o reflectare subiectivă în conștiința omului a luptei dintre *El* și *Supra-eu*. Contradicțiile nerezolvabile sau nerezolvate se pot observa între ceea ce servește drept imbold al comportării individului în realitate / *El-ul* și ceea ce trebuie să dirijeze această comportare / *Supra-eul*.

Căutând să se izbăvească de stările emoționale neplăcute, omul, prin intermediul lui *Eu*, elaborează niște *mecanisme de protecție*. Mecanismele la care recurge, mai frecvent, individul sunt:

1. *Negarea*. Dacă realitatea este neplăcută omului, el apelează la negarea acesteia sau se străduie să reducă seriozitatea pericolului apărut pentru *Supra-eu*. Cea mai frecventă modalitate de negare reprezintă *ignorarea criticii*.
2. *Reprimarea* se manifestă prin blocarea de către *Eu* a impulsurilor și a amenințărilor interioare parvenite în *Supra-eu*. În acest caz, gândurile, frământările neplăcute sunt *eliminate* din sfera conștiinței, nu au influență asupra comportării reale a omului. Mai frecvent sunt reprimare acele gânduri și dorințe ce vin în contradicție cu valorile și normele morale acceptate de către individ.
3. *Raționalizarea* este o modalitate de justificare rațională a unor fapte, acțiuni, ce vin în contradicție cu normele etice, care provoacă tensionări, neliniște, frustrații, conflicte interioare. Cele mai tipice modalități de raționalizare sunt următoarele:
 - a) justificarea propriei incapacități de a face ceva prin nedorința de a săvârși acest act;
 - b) justificarea săvârșirii unei acțiuni nedorite prin împrejurări neadecvate și nefavorabile.
4. *Intelectualizarea* reprezintă mecanismul de soluționare a unei situații dificile, o modalitate de a ieși dintr-o stare emoțională

negativă pe calea examinării detașate a situației privire, *de la o parte, cu ochii altuia*.

5. *Proiecția*. Mecanismul proiecției își manifestă acțiunea sa prin faptul că omul atribuie, în mod inconștient, propriile calități altei persoane, deseori, exagerându-le.
6. *Substituirea reacției*. Uneori oamenii ascund de sine motivul acțiunilor, faptelor și propriei comportări, reprimându-1 prin intermediul unui motiv de tip opus, foarte pronunțat și susținut în mod clar și conștient [56].

Dacă aceste și alte mecanisme de protecție nu acționează, apoi impulsurile, generate de *El* se resimt de către individ într-o formă codificată, simbolică, de exemplu, în visuri, erori de exprimare, glume, comportament bizar, inclusiv, patologic (S. Freud, 1924; C. Horny, 1945; G. Allport, 1981 etc.).

În consens cu susținerea formării culturii familiale prin asimilarea principiilor și strategiilor filosofiei practice și a necesității de autocunoaștere a individului, ne vom centra pe chintesența teoriei lui **K. Rogers**, reprezentant al *psihologiei umaniste*, conform căreia fiecare om posedă aspirații de cizelare și dispune de capacitatea de autoperfecționare, moment principal de stimulare a acestora. Conceptul central al teoriei lui **K. Rogers** a devenit unul din componentele structurale ale personalității, a *Eu-lui*, ce include reprezentările, ideile, scopurile și valorile, prin intermediul cărora omul se autocaracterizează și își planifică perspectivele propriei dezvoltări.

Principalele probleme pe care le conștientizează și trebuie să le rezolve fiecare om sunt conturate în următoarele interogații:

- Cine sunt eu ?
- Pentru ce trăiesc ?
- Ce să fac ca să devin mai bun și înțelept ?

Conform teoriilor umaniste ale personalității, principala năzuință a omului o reprezintă **autoactualizarea**, care presupune scopul final al

dezvoltării personalității, obținerea integrității ei în baza conștientizării și diferențierii depline a calităților sale și a corelării lor cu situația reală de viață. Autoactualizarea presupune sprijinul pe forțele proprii, activizarea lor, prezența opiniei proprii independente privind soluționarea principalelor probleme vitale. **A. Maslow** susține că *autoactualizarea reprezintă procesul dezvoltării continue a personalității și capacitatea individului de a realiza practic propriile posibilități* [121].

Prin urmare, imaginea *Eu-lui*, ce se formează ca rezultat al propriei experiențe de viață, exercită o influență puternică asupra percepției altor persoane, a lumii acestora și asupra estimărilor pe care le face individul vizavi de propriul comportament.

Dacă analizăm condițiile autoactualizării și particularitățile de comportare în cadrul familiei, apoi ne convingem că autoactualizarea e imposibilă în lipsa cunoașterii reciproce a partenerilor familiari, auto-cunoașterii individului și a autoperfecționării lui continue.

În contextul dat, vom preciza momentul-cheie pentru a menține un climat favorabil în familie. Este necesar ca fiecare membru să-și realizeze posibilitățile proprii, contribuind în același timp, la valorificarea potențialului său, dar și a familiei, abordate ca instituție-organism social de perpetuare a speciei și culturii umane. Evident că în acest caz, interesele și aspirațiile membrilor familiei, trebuie să fie bine cunoscute și clare, fiind corelate cu perspectivele vieții adulților și generației în creștere. Iată de ce, este important să cunoaștem și să dirijăm cu particularitățile de vârstă, de gen; crizele de vârstă și crizele vieții de familie; strategiile și modalitățile de organizare a unui mod demn și sănătos de viață, ceea ce poate fi definit ca *management familial*. Calitatea acestuia depinde de cultura, ethosul familiei și, desigur, de înțelepciunea membrilor ei.

În consens cu procesul și evenimentele vieții de familie, adulții și copiii, trebuie să se axeze pe respectarea normelor și principiilor morale acceptate de toți și discutate periodic la sfatul familiei; să se

orienteze spre autocunoaștere, intercunoaștere și autoperfecționare permanentă. Eficiența acestora va depinde de modelul comportamental al membrilor adulți, de cultura lor, prioritățile valorice și corelarea lor cu temele, aspirațiile și perspectivele existenței demne.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Care sunt condițiile unei autocunoașteri eficiente?
2. Ce legătură observați între autocunoaștere și autoactualizarea persoanei?
3. Care sunt limitele și procesele autocunoașterii persoanei?

2.5. SENTIMENTELE ȘI ASPIRAȚIILE MORALE ÎN CONTEXTUL EXISTENȚEI FAMILIALE

Este cunoscut faptul că viața în comun impune anumite moduri de acțiune și comportamente, care au la bază anumite sentimente și relații afective, ce apar și se mențin între indivizi. Pentru ca societatea umană să fie, relativ, stabilă și eficientă în manifestările interrelaționale este nevoie de un element de referință familial, care i-ar consolida permanent coeziunea, adică conștiința colectivă, obligațiile, conduitele și acțiunile, modelele de gândire, aspirațiile și conduita morală. Acest element comun care menține coeziunea familiei, a unei societăți, este reprezentat de *sentimentele morale* [81]. Ele reprezintă o anumită manieră de a acționa, o prismă prin care individul se autoactualizează și percepe, simte un anumit mod de a înțelege și aprecia oamenii, pe sine și faptele sociale, evenimentele, relațiile interumane.

T. Ribot, descrie și redă esența psihologică a sentimentelor morale, scoțând în evidență două aspecte ale acestora:

- a) **aspectul pozitiv** care corespunde sentimentelor de binefacere, altruism activ, pe care le consideră primare, în sine și prin sine. Sentimentele vizate sunt concentrate în *simpatie* și se manifestă prin bunăvoință, binefacere, generozitate, devotament, iubire, milă;
- b) **aspectul negativ** care se manifestă prin sentimentele de justiție, ca urmare a presiunilor exercitate de condițiile de existență socială și de mijloacele coercitive.

Sintetizând, **T. Ribot** afirmă că în componența sentimentelor morale se includ:

- simpatia;
- tendința altruistă sau binefacerea;
- sentimentul de justiție cu caracter de obligativitate;
- dorința de aprobare și recompensă pentru faptele și acțiunile individului [Apud 81].

În continuare realizăm analiza sentimentelor morale, prin optica viziunilor lui **C. Enăchescu** și **M. Scheler** [81]. Savanții au delimitat și caracterizat patru niveluri ale *sentimentelor morale*:

- 1) *senzațiile*, localizate la periferia sau interiorul corpului prin care reflectăm lumea înconjurătoare și sesizăm durerea, plăcerea, variate cenestezii etc.;
- 2) *sentimentele vitale*, ce țin organismul în integritatea sa și se manifestă prin sentimentul de bine/sănătate sau de rău; calm sau tensiune; angoasă sau optimism; dezgust; răceală; tristețe; melancolie etc. Ele reprezintă un șir de stări psihice ale individului care se manifestă pe parcursul vieții acestuia;
- 3) *sentimentele psihice*, care sunt raportate la *Eu-l personal*, exprimate prin siguranță, identitate, vitalitate, autoritate, prestigiu, bucurie, putere etc.;
- 4) *sentimentele religioase și metafizice*, care se raportează la *Supra-eu-l moral* al persoanei, la idealurile și aspirațiile persoanei.

Acestea se manifestă prin fericire, beatitudine, stare de liniște și pace interioară, seninătate, siguranță sau disperare, remușcare etc.

Sentimentele psihice, ca și sentimentele spirituale, religioase și metafizice au funcția de a ne semnaliza avantajele sau obstacolele, oportunitățile sau *capcanele* vieții. Ele ne ajută în autocunoaștere, auto-perfecționare sau dimpotrivă, contribuie la deteriorarea valorii propriei persoane din punct de vedere moral și spiritual, susțin cercetătorii.

Datorită sentimentelor morale, persoana se situează între bine și rău, între *plăcere* și *suferință*, între *armonie* și *dizarmonie*. Aceste poziții și alternative ale persoanei marchează întreaga sa existență, inclusiv cea familială.

Psihologia morală abordează sentimentele morale nu numai ca *stări afective*, ci și ca *atitudini afective*, întemeiate pe valorile morale de care sunt inseparabile.

Astfel, dacă persoana se simte bine, ea trăiește sentimentul de fericire, alături de membrii familiei, care contribuie la formarea unui climat afectiv și moral pozitiv, atunci între ei se naște și se menține o simpatie reciprocă. Când omul se simte străin, ostil, nedorit de soț sau soție, copii, fenomenul reprezintă tot o atitudine afectivă, dar una imorală, care are la bază un resentiment sau un sentiment moral negativ sau trăirea unei situații dificile.

M. Scheler consideră că *noi* nu putem avea percepția internă a altor oameni decât prin experiența anterioară și sentimentele deja trăite. În acest sens, sentimentele morale apar ca un acord interior între două persoane, între un *eu* și un *tu*, sau, dimpotrivă, un dezacord între ele. Întrucât, caracteristicile sentimentelor morale se pot deduce din natura lor, vom identifica câteva mecanisme psihologice importante, care contribuie la apariția și consolidarea acestora. Mecanismele respective au mare importanță în edificarea, păstrarea iubirii între soți, a sentimentelor morale între copii-părinții, între copii/frați etc.

În consens cu cele expuse mecanismele psihologice care participă la formarea relațiilor familiale pozitive, axate pe iubire, stimă sunt:

- *Imitația*, care reprezintă o percepție și reproducere a experiențelor interioare ale altuia, ce, deseori, nu pot fi explicate logic, rațional. Imitația presupune, din partea fiecărei persoane, un efort de înțelegere și re/trăire a stărilor psihice a celeilalte persoane, la fel, imitația, înseamnă raportarea noastră la un model, considerat de individ, pozitiv, valabil și demn de urmat. Anume de-a-tot, părinții, persoanele cele mai apropiate copilului din punct de vedere biologic, psihologic și social, trebuie să reprezinte modele morale pozitive, demne de urmat.
- *Contagiunea afectivă*, care reprezintă imitația și adoptarea anumitor stări-sentimente morale preluate de către o persoană, de la alta (cu care aceasta vine în contact și de care este influențată). În cazul acestei relații, una dintre persoane are rol *de inductor*, persoană dominantă care servește drept model, iar cealaltă persoană care are *rol de indus*, adoptă poziția de persoană dominată. În familie, de regulă, copilul imită modelul adulților/părinților.
- *Sugestia* este mecanismul psihologic prin care sentimentele morale ale unui individ sunt induse unei alte persoane sau unui grup de indivizi prin persuasiune sau alte tehnici de tipul montajului psihologic, explicației, lecturii etc. În contextul vizat, este necesar să cunoaștem forța cuvântului, exemplului/modelului propriu și să respectăm unitatea dintre gând/cugetare, vorbă și faptă/acțiune/comportament.

Din cele expuse, rezultă că originea sentimentelor morale survine din exterior – circumstanțele vieții și din interior – fenomenele sufletești. Factorii vizați interacționează, astfel, mediul ambiant influențează viața psihică a persoanei, reacțiile și condițiilor acesteia, apariția și manifestarea sentimentelor morale, care, la rândul lor, influențează atitudinea, deciziile, și acțiunile/faptele individului.

Sentimentele morale își au originea în disponibilitățile *Eu-lui moral* al persoanei, care se consideră drept potențialitate a acesteia.

Egoismul/egotismul reprezintă echivalentul nevoii sau al instinctului de conservare al individului. Acesta îi asigură stabilitate, echilibru și, concomitent, capacitatea de a fi el însuși – atitudinea egocentristă, care este orientată spre sine [81, p.134].

Altruismul/alterocentrismul este atitudinea de deschidere, de comunicare și cooperare a persoanei cu alte persoane.

Deschiderea prin comuniune, satisfacerea nevoii de *a fi cu celălalt* sau de *a fi împreună cu ceilalți*, reflectă tendința de a lua în posesie pe celălalt sau pe ceilalți. Dacă egocentrismul implică o întoarcere a conștiinței spre sine, apoi alterocentrismul este actul proiectiv, prin care conștiința se orientează către ceilalți.

După cum putem observa, deschiderea către ceilalți este o *interiorizare în sine a celorlalți*, fie că îi *preluăm*, fie că ne îndreptăm spre ei, fie că aceștia vin spre noi [81, p.134]. Astfel abordată problema originii sentimentelor în psihologia morală, permite să înțelegem că în dragoste se îmbină *egocentrismul*, care ține de propria persoană și *alterocentrismul*, ce vizează persoana celuilalt sau a celorlalți, ambele fenomene reprezintă atitudinea morală a *Eu-lui uman*.

În accepțiunea noastră, atunci când este un echilibru adecvat între aceste două fenomene, ***sentimentul moral de iubire se resimte de partenerii conjugali și membrii familiei ca un atașament, stimă, simpatie reciprocă, care se manifestă prin intermediul unor relații pozitive, empatică în îmbinare cu altruismul și respectul față de sine și față de celălalt/ceilalți.***

Evident că există o atitudine deosebită a *Eu-lui moral*, atunci când persoana se depășește pe sine, definită ca *egodepășire* sau atitudinea de *transsubiectivitate* [81, p.134], de autodepășire și de trecere într-un registru net superior, atât ca natură, cât și ca existență individuală și familială. Această *atitudine de egodepășire*, de autoproiectare, care vizează atingerea unui model ideal al existenței, al perfecțiunii și exemplarității persoanei, are la bază mecanismul transcendenței.

Autoperfecționarea personală, centrată pe îmbunătățirea condiției morale proprii reprezintă o aspirație morală fundamentală a *Eu-lui personal*.

Reversul ei îl constituie descurajarea, prăbușirea, degradarea, depresia, absurdul și chiar forma extremă – suicidul. Într-o concluzie preliminară, putem afirma că *egocentrismul, alterocentrismul și egodepășirea* sunt atitudini psihomorale, ce se manifestă în acțiuni prin intermediul sentimentelor, aspirațiilor morale și valorilor respective asimilate și promovate.

În esență, existența omului educat, inclusiv al familistului, presupune dorințe și tendințe de autodepășire. În acest caz, persoana își raportează sentimentele morale, la egocentrismul și alterocentrismul său, iar aspirațiile morale prin *valorificarea valorilor*, se raportează la deschiderea și depășirea de sine prin intermediul autoactualizării permanente sau a *transindividualității*, ceea ce îi oferă fiecărei persoane și fiecărei familii un fel de a fi și o imagine deosebită, unică, de nerepetat.

Analiza elementară a conduitei membrilor adulți ai familiei ne indică asupra faptului că sentimentele morale sunt inseparabile de valorile respective și aspirațiile morale ale acestora.

Iată de ce, educația prin valori și pentru valori, reprezintă, de facto, procesul și scopul/finalitatea educației autentice ca fenomen uman; familia, aici, aflându-se la un prim plan și nivel de enculturație a sa și a individului. Cu cât familia, mediul creat de ea și relațiile interpersonale sunt mai pozitive, umane – cu atât sentimentele și aspirațiile membrilor ei vor avea un caracter mai pozitiv, moral. Pentru a se împlini, orice persoană are nevoie de un sistem de valori, pe care inițial este obligată a-l interioriza, iar mai apoi, în măsura dezvoltării și maturizării sale, încearcă a-l depăși, pentru a deveni *Ea însăși*. Astfel, aspirațiile persoanei completează sentimentele și atitudinile ei morale.

Dacă adulții, în calitate de parteneri conjugali/soți și părinți-educatori, vor conștientiza aceste aspecte, se vor conduce în con-

struirea vieții personale și familiale de ele, existența lor și a tineri generații va fi mult mai fericită, echilibrată și adecvată condiției morale.

În felul acesta, conchidem că sentimentele morale sunt inseparabile de aspirațiile și valorile individului. Ele constituie un complex psihologic, moral și filosofic, pe care individul îl asimilează, interiorizându-l de la cea mai fragedă vârstă, îl supune sistematic unei analize reflexive și acționale, prin care se afirmă în lume ca persoană pentru sine, dar și pentru ceilalți.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați sentimentele morale ale persoanei ?*
2. *Care sunt **capcanele vieții** persoanei și a familiei ?*
3. *Ce putem face pentru autoperfecționarea morală ?*

2.6. IUBIREA CA FACTOR DE ARMONIZARE A RELAȚIILOR FAMILIALE

Problemele legate de existența familiei ca și cele legate de existența umană, cuprind trei poziții centrale, pe care le-am formulat în trei interogații:

- Ce trebuie să întreprindă persoana pentru a întemeia o familie durabilă ?
- Ce să facă persoana pentru a edifica și menține o familie armonioasă ?
- Cum să educăm copiii ca ei să fie fericiți ?

Dacă medităm asupra acestor interogații, observăm că operăm cu o formă, pe cât de generală, pe atât de particulară, centrată pe *anaiza de sine*, întrucât faptul de *a fi* reprezintă o modalitate permanentă de autoanaliză, care presupune o întoarcere continuă de tip interogativ, constatativ, estimativ și acțional, la sine și la ceilalți. Atunci când pro-

cesul vizat nu se completează cu acțiuni de autodepășire/perfecționare permanentă, individul, de fapt, nu este gata și apt pentru a crea și menține o familie armonioasă. Evident că fiecare vârstă posedă profilul său psihomoral, căruia îi corespund anumite atitudini față de sine, față de persoanele din jur, față de propria viață și idealuri. Important, este să conștientizăm că fiecare vârstă și fiecare generație are stilul său de a fi, modelele sale de existență, sistemul de valori, care îi sunt proprii și care o reprezintă, inclusiv viziunile și percepția iubirii ca valoare umană, personală și conjugală/familială.

Este cunoscut faptul că iubirea, relațiile intime bărbat – femeie reprezintă o temă veșnică abordată în artă, știință, cotidian; discuțiile și conversațiile oamenilor.

Astăzi tot mai mulți savanți din domeniul sociologiei, antropologiei, psihologiei, medicinei, biologiei și psihologiei sunt preocupați de această problemă.

Fiecare om vrea să fie iubit și să iubească. Toți visează la o dragoste adevărată, profundă, eternă, care ne-ar copleși în întregime, ne-ar face mai buni, tandri, generoși și creativi însă puțini meditează asupra acestui miraculos sentiment din perspectiva cultivării sale moral-spirituale, pregătirii speciale pentru a iubi și a fi iubit.

Visăm la dragoste, atașament, familie armonioasă, dar promovăm, mai frecvent, sexul, plăcerile de moment ale vieții, separându-le de iubire, responsabilitate, credință, moralitate.

În toate timpurile au existat și actualmente există un amalgam controversat de reprezentări și opinii vizavi de iubire. Cert rămâne un lucru, axa esențială a *iubirii umane nu are la bază numai instinctul biologic, ci se manifestă ca sentiment superior la trei niveluri: moral-spiritual, fizic-corporal sau sexual și intelectual*. Nivelurile date se înnobilează sub influența culturii umane.

Apariția noastră pe lume este urmata de moștenirea unui tezaur imens de valori materiale și spirituale create de omenire. Generațiile

adulte familiarizează copiii lor cu acest patrimoniu prin intermediul educației, *adică a enculturății* [154], care are ca scop asimilarea variatelor cunoștințe și competențe ce vor asigura inserția socială a generației tinere.

Știința și experiența de viață demonstrează că dragostea față de oameni, natură, univers, profesie, artă, constituie o condiție fundamentală a existenței umane. Noi prosperăm ca ființă biopsihosocială doar atunci când iubim. În caz contrar, sistemul reticular, baza energetică a creierului uman, nu poate funcționa normal. În consecință, sistemul nervos și celelalte sisteme și organe încep a se dereglă, omul simte un disconfort psihologic, ca consecință scade productivitatea muncii, dispoziția și forța lui vitală. Omul treptat se autodistrugă [87; 131; 148; 199 etc.].

Prin urmare, ca ființă socială, suntem obligați să ne culturalizăm și în privința iubirii. În acest context devine oportun să cunoaștem și să conștientizăm particularitățile psihofizice ale omului, cele de vârstă, componentele atracției și compatibilității psihofizice; specificul, elementele constitutive și caracteristicile iubirii conjugale ca sentiment uman și valoare supremă.

Clar și evident este faptul că un subcapitol și chiar o lucrare întreagă nu sunt în stare să ne cultive într-un domeniu atât de complicat și delicat. Noi mergem pe ideea de a vă suscita interesul pentru lecturi consacrate și a vă convinge în faptul că tendința spre auto-perfecțiune moral-spirituală și intelectuală va aduce la înțelegerea și aprecierea unei iubiri adevărate, axate pe altruism, dăruire, responsabilitate, stimă, empatie, complementaritate și fidelitate.

Există o mulțime de teorii, definiții, descrieri a iubirii. Interesante și captivante sunt caracteristicile și polemica în știință și artă, purtată pe marginea acestui mare sentiment uman, generator al vieții pe pământ.

Nu pretindem la originalitate, ci dorim să punctăm câteva aspecte ale dragostei și pregătirii copilului – adolescentului – tânărului pentru această mare artă, cea a iubirii adevărate care se cultivă și se cizelează întreaga viață.

Dacă e să evidențiem forța iubirii, apelăm la **E. Fromm**, care consideră că *o singură pasiune, dragostea, este capabilă să răspundă la nevoia umană de comuniune cu Lumea, respectând întru totul integritatea și individualitatea ființei* [87].

Sigur că vom analiza situația în care omul se stimează, se iubește pe sine, iubește oamenii și iubește pe celălalt.

Literatura din domeniul științelor socioumane elucidează variate forme și tipuri de iubire, clasificări a acestui uimitor sentiment. Cercetătorii delimitează mai multe etape/perioade și forme ale iubirii umane [29; 40; 57; 61; 81; 86; 132; 201; 240; 262 etc.].

Lecturarea surselor, analiza logică, analiza experienței de viață și a celei de consiliere a familiei, ne orientează spre anumite concluzii vizavi de problema în cauză.

Astfel, suntem ferm convinși că iubirea este sentimentul care ne învață a oferi și a primi atenție, atașament, stimă, comportament empatic și responsabilitate. În funcție de faptul, dăruiește iubire persoana sau numai o primește, putem determina esența ei și a o defini ca sentiment matur sau imatur/pripit.

Iubirea matură este înțeleaptă, adevărată, iar **iubirea pripită** reprezintă reversul ei. Ea este proprie, în special, tinerilor, este posesivă, se aseamănă cu obsesia și se manifestă ca o pasiune puternică, dificil de dirijat, deseori apăsătoare, *de la prima vedere*.

Dicționarele ne oferă o mulțime de sinonime a cuvântului iubire: amor, dragoste, pasiune, afecțiune, patimă, simpatie...

Sperăm că cititorul va medita și va determina care sentiment este mai aproape de natura instinctului și care a fost înnobilit de umanitate, cultură, atracția spirituală și demnitatea omului civilizată.

Acum urmează să analizăm **iubirea conjugală**.

Dacă cei doi sunt convinși că se iubesc și au decis să creeze o familie, trebuie să conștientizeze că *viața conjugală o construiesc pe un sentiment durabil și profund, care ar lega două ființe umane de sex opus,*

fiind expresia pură și absolută a comunicării, prin care Sinele își împlinește făptura printr-un Altul, care trebuie să fie în cele din urmă un alt eu însumi [132].

Este important să înțelegem că **iubirea conjugală poate fi aparentă și reală**. Sigur că vom opta pentru una reală, care este creația comună a două personalități, una prin intermediul celeilalte, în situația specifică a parteneriatului marital al cărui cadru constant este recunoscut și respectat în căsătorie.

Iubirea conjugală reală poate fi exprimată prin familia în care modul autentic de a fi unul cu celălalt, unul prin celălalt și unul pentru celălalt, reprezintă o normă morală pentru ambii parteneri [Ibidem].

Condiția principală a păstrării acesteia ar fi următoarea: a conviețui prin intercomunicare, intercunoaștere, intermodelare mutuală, orientată spre autoperfecțiune, autoactualizare, în sensul dezvoltării continue, completării reciproce și împlinirii fiecărei persoane, angajate în parteneriatul ființării biopsihosociale.

Interacțiunea conjugală proiectată și realizată adecvat, naște și renaște iubirea dintre soți, care are forță de a metamorfoza conduita, atitudinile, motivația, cizelând disponibilitățile de rol, aspirațiile și ideile, îmbogățind, variind și maturizând continuu profilul moral, psihosocial și afectiv-spiritual al bărbatului și femeii. Însă tot interacțiunea conjugală, în cazul când aceasta se structurează distorsionat în baza unor modele negative și stereotipuri preconcepute, care frânează dezvoltarea și *creația mutuală* a personalității soților, este acel factor care omoară iubirea sau nu-i permite să se consolideze.

Tinerii care sunt pe calea căsătoriei trebuie să înțeleagă bine că iubirea adevărată este drumul în doi spre lumina unui ideal comun (J. D'Hormoy), construit și reconstruit permanent.

Noi am mai putea veni cu o completare: pe parcursul căsătoriei și a iubirii, obstacolele apărute ar trebui învinse prin eforturile comune ale ambilor parteneri.

Cercetătorii din domeniul dat ne învață că iubirea adevărată este începutul unei creații noi – a iubirii conjugale, care va pune fundamentul și va edifica familia armonioasă [61; 136; 162].

Dacă iubirea este o experiență de comunicare și cunoaștere între sexe, esențială pentru dezvoltarea ființei umane, apoi, numai iubirea conjugală, este o experiență fundamentală de transformare creatoare a unei personalități prin intermediul altei personalități, ceea ce presupune raporturi de necesitate mutuală, simetrie, echivalență, echitate, complementaritate, încredere și autonomie între parteneri.

Iubirea conjugală, spre deosebire de iubirea în afara căsătoriei, este mai puțin romantică, spectaculoasă și expansivă, dar, în mai mare măsură este una lucidă, profundă, completă și stabilă. Ea este mai puțin vibrantă, posesivă și imprevizibilă, dar mult mai calmă, echilibrată și generoasă [136]. Iubirea matură câștigă în profunzime și necesitate mutuală, și tinde să se transforme într-o iubire conjugală.

Trebuie să conștientizăm încă un moment important. Căsătoria este necesară, dar nu și suficientă pentru ca iubirea conjugală să devină una reală, adică să se dezvolte. Aici punctul de reper ar fi calitatea relațiilor. Acestea ar putea fi ghidate reușit de atracția și compatibilitatea sufletelor, rațiunii și fizicului partenerilor. Fenomenul dat, foarte frumos, este elucidat în tratatul antic oriental, *Ramuri de piersic*, în care sunt descrise cele trei tipuri de atracție ce constituie fundamentul unei iubirii autentice:

- **Atracția sufletelor ce naște prietenia.**
- **Atracția rațiunilor ce naște respectul.**
- **Atracția fizică / sexuală ce naște pasiunea.**
- **Îmbinarea acestor trei tipuri de atracție naște iubirea [Apud 61].**

Multe persoane sunt preocupate de o întrebare: *în ce măsură iubirea conjugală poate fi durabilă?*

Răspunsul este pozitiv, dacă sentimentul este real, adevărat, iar ambii soți muncesc, depun eforturi morale, intelectuale, spirituale,

volitive în menținerea lui, deoarece căsătoria reprezintă un *act de creație duală*, completă, profundă, responsabilă. Ca orice act de creație și, creația interpersonală maritală, trebuie să excludă monotonia, rutina, inflexibilitatea, egoismul, intoleranța și iresponsabilitatea.

Designul dimensiunilor iubirii reale, autentice, ne ajută să depistăm și să descriem capcanele iubirii aparente, pe care le vom analiza prin abordările cercetătorilor **N. Mitrofan și I. Mitrofan** [136]. Astfel deosebim:

- ***iubirile tranzitorii sau sindromul lui Don Juan***; există unele persoane cu o mare sensibilitate la stimulii erotici din mediu, mereu în căutare de inedit și de schimbare, de diversitate și nevoie de experimentare, adesea insașiabili afectiv sau doar hipoaffectivi dublați de o curiozitate erotică vie. Sensibilitatea lor afectivă vibrează în sfera trăirilor și emoțiilor, dar diminuează în planul stabilității, constanței și profunzimii sentimentelor, conturând un stil instabil și superficial de a fi în raporturile de dragoste;
- ***iubirile egoiste*** constituie o altă fațetă posibilă a aparenței și inautenticității acestui sentiment și mod de intercomunicare. Partenerul care iubește egoist manifestă o remarcabilă tendință la dominare, subordonare, autoritarism, orgoliu excesiv în raport cu celălalt, iubindu-l pe acesta doar în măsura în care el devine *plastilină*, modelabilă după bunul plac al *partenerului-tiran*. El încearcă să *absoarbă și să dilueze psihologic personalitatea celuilalt în conformitate cu propriile proiecții și expectații*, încălcând flagrant principiul simetriei și homeostaziei în cuplu;
- ***iubirea-compromis*** este mai frecventă, în unele cupluri, în special, după consumarea unei vieți conjugale relativ îndelungate; aceste cupluri, deși prezintă în aparență armonie interpersonală, în realitate, duc o viață conjugală subminată de frustrații reciproce, de insatisfacții latente acumulate, de ostilități mai mult sau mai puțin manifeste. Persoanele încearcă să salveze aparența iubirii pentru și de dragul copiilor, în ideea men-

ținerii și exercitării rolurilor parentale. Concesia afectivă și relațională pe care, de obicei, unul dintre soți o face celuilalt în raport cu cuplul, exprimă adesea un compromis psihomoral;

- ***iubirea incompletă*** apare adesea ca o formulă parțială amputată a iubirii reale, amplificând sau diminuând nepermis unele dintre formele de comunicare și interacțiune în cuplu, ca, de exemplu, cele biosexuale, afectiv-cognitive, decizional-acționale, social-relaționale, atitudinal-morale. Această formă de iubire face loc rapid disfuncțiilor conjugale, contribuind la devitalizarea căsniciei, fie prin dezerezitare, fie prin exces și saturație erotică. În asemenea condiții se naște *cel mai mare dușman* al căsniciei – plictiseala.

În consens cu cele elucidate, vom reda manifestarea iubirii prin analiza **esenței familiei armonioase și a celei dezarmonioase**.

Familia armonioasă

Familia armonioasă se caracterizează printr-un înalt grad de coeziune a membrilor săi, disciplină, control, comunicare, posibilități de afirmare a fiecăruia, caracterul complementar al rolurilor, flexibilitate, etică relațională și comportamentală, adaptabilitate eficientă la socium.

Familia armonioasă își îndeplinește adecvat toate funcțiile, asigurând satisfacerea necesităților vitale ale membrilor săi.

Adulții din acest tip de familie posedă și promovează așa calități ca: dragostea, toleranța, compasiunea, altruismul, onestitatea, bunăvoința, răbdarea, perseverența și creativitatea. Interacțiunea și colaborarea soților denotă responsabilitate, conduită matură, compatibilitatea intereselor, convingerilor și a viziunilor. Este evidentă tendința și aspirația spre aceleași valori moral-spirituale.

Dacă analizăm familia armonioasă după tipul relațiilor, observăm predominarea relațiilor de colaborare, de tutelare și neamestec, în îmbinare cu relații de control rezonabil și rațional.

Trăsătura cea mai importantă a membrilor acestui tip de familie este iubirea și responsabilitatea.

Familia armonioasă începe de la un cuplu, de la dragostea și înțelegerea ambilor soți, de la compatibilitatea intelectuală, fizică și morală, de la dorința fiecăruia de a trăi și exista plener în familie.

Integrarea ambilor soți în viața și activitatea familiei este cel mai important indice de coeziune și rezistență a familiei la factorii destabilizatori (carențe economice, probleme la serviciu etc.).

Condițiile creării și păstrării familiei armonioase:

- a te iubi și a te stima, a te cunoaște pe tine însuși;
- a cunoaște și a înțelege ce aștepti de la partener;
- a respecta autonomia relativă a partenerului;
- a iubi, ocroti și respecta partenerul;
- a fi înțelegător și tolerant;
- a comunica în permanență;
- a stima părinții partenerului și rudele lui apropiate;
- a învăța să fii responsabil;
- a te perfecționa permanent;
- a analiza, negocia și argumenta propriile acțiuni și fapte.

Aceste condiții se cer respectate de ambii parteneri.

Familia dezarmonioasă

Familia dezarmonioasă se mai numește și disfuncțională, deoarece nu este în stare să asigure realizarea funcțiilor sale. Disfuncțiile pot apărea în orice domeniu al vieții de familie: relațional, economic, cultural, afectiv; nașterea, creșterea și educația copiilor.

Cauzele disfuncțiilor sunt foarte diferite și vorbesc, de fapt, despre neajunsurile partenerilor:

- infantilitatea partenerilor;
- lipsa responsabilității;
- incompatibilitatea morală, intelectuală, fizică;

- lipsa sau insuficiența resurselor materiale;
- starea precară a sănătății;
- nivelul scăzut al culturii partenerilor;
- îngustarea sferei de comunicare;
- gelozia, rivalitatea etc.
- lipsa copiilor;
- atitudinea negativă față de rudele partenerului;
- despărțirea de lungă durată a soților / înstrăinarea lor etc.
- lipsa dragostei sau incapacitatea de a iubi.

Disfuncțiile pot apărea chiar din primele zile ale căsniciei, mai cu seamă, în cazul căsătoriilor pripite sau ale celor premature (parteneri prea tineri). Anume din acest motiv, persoanele cu experiență de viață și savanții din domeniul respectiv recomandă ca căsătoria să fie anticipată de o perioadă de cunoaștere. Multe popoare, inclusiv românii, recurg la o modalitate foarte eficientă și binevenită – **logodna**, care oferă posibilități reale pentru cunoașterea reciprocă a viitorilor soți, de apropiere a familiilor ce se vor înrudi.

Cele mai disfuncționale familii se dovedesc a fi cele care și-au pus drept scop obținerea bunăstării materiale sau a prestigiului prin căsătoria cu o anumită persoană. Deseori tendința de protest împotriva autoritarismului și al stilului coercitiv al părinților îi face pe tineri să se grăbească a-și crea o familie, care este lipsită de armonie de la bun început.

Importantă, în acest caz, devine analiza condițiilor și a factorilor ce favorizează crearea unei familii armonioase.

Aici ne-ar ajuta metoda analizei răspunsurilor cu **DA** și **Nu** la următoarele întrebări:

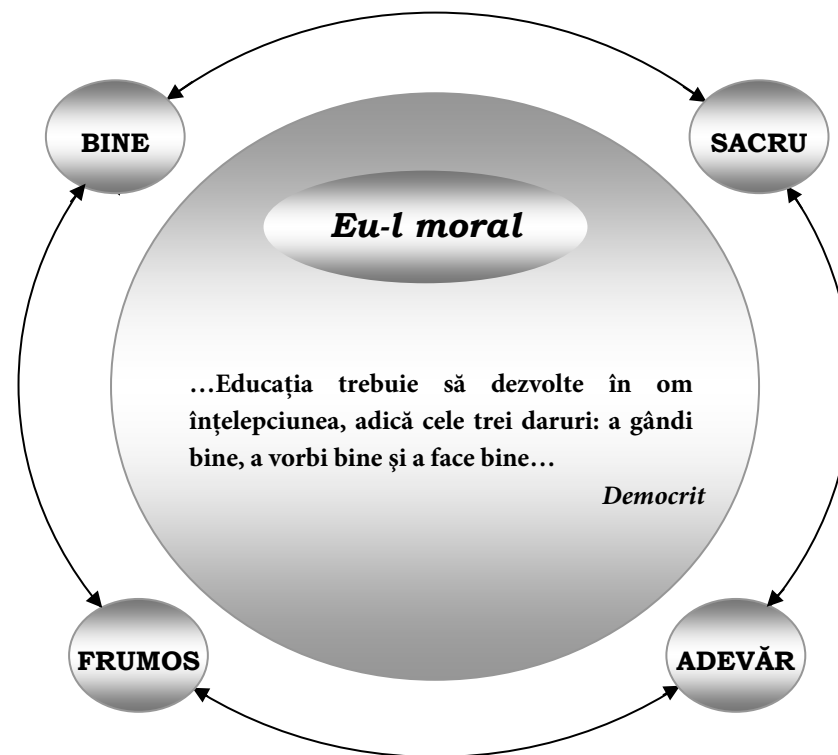
- *Într-adevăr îl (o) iubesc ?*
- *Într-adevăr mă iubește ?*
- *Vreau să trăiesc alături de acest om toată viața ?*
- *Sunt capabil(ă), luând în considerație vârsta pe care o am, să-mi asum responsabilitatea creării unei familii ?*

- Statutul social îmi permite să creez o familie ?
- Am o bază materială decentă ?
- Sunt pregătit(ă) intelectual și moral pentru viața familială ?
- Ce atitudine au părinții mei față de viitoarea soție (viitorul soț) ?
- Îmi doresc un copil ?
- Sunt capabil să cresc și să educ un copil ?
- Îmi permite starea sănătății să fiu soț/soție; mamă/tată ?
- Sunt pregătit din punct de vedere psihologic moral și social pentru viața în cuplu ?
- Pot trăi sentimente de compasiune; dăruire ?
- Sunt responsabil(ă) ?
- Sunt capabil să comunic la egal ?
- Sunt apt de a depune efort moral-volitiv pentru a depăși variate dificultăți de ordin social, psihologic, relațional etc. ?

Evident, că acest șir de întrebări ar putea fi continuat, important este să răspundem la ele sincer și obiectiv, să ne dăm seama că fiecare răspuns prin esența sa reprezintă o sinteză, concluzie, iar fiecare întrebare cere un proces de introspecție, analiză, comparație, reflecție, dar și decizii, acțiuni, comportamentele de căutare, descoperire de sine, autodepășire și reconfigurare axiologică a conștiinței și conduitei proprii în corelație cu conduita celuiilalt.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Identificați formele și manifestările iubirii conjugale?
2. Determinați strategiile de fortificare a coeziunii cuplului conjugal și a familiei?
3. Reflectați asupra iubirii și prieteniei în contextul armonizării relațiilor familiale.

Capitolul 3

SEMNIFICAȚIA VALORICĂ A UMANULUI ȘI MORALEI ÎN VIAȚA FAMILIEI

3.1. IDEILE ȘI ACȚIUNILE MORALE ÎN CADRUL FAMILIEI

Odată ce filosofia practică a familiei este axată pe acțiunea morală a tuturor membrilor ei, iar anterior am abordat problema sentimentelor și aspirațiilor morale, devine evidentă necesitatea unei analize și a conștientizării importanței *ideilor morale pentru conduita persoanei în variate situații de viață și existență* umană. Concomitent cu aceasta, vom studia situațiile complexe din cadrul familiei, care provoacă bucurie, fericire, dar și durere, suferințe. După cum știm cu toții, viața omului reprezintă un traseu pe cât de clar și previzibil în sensul *intervalului de timp scurs între apariția și moartea lui ca individ*, pe atât de complicat și imprezibil, în contextul ontologiei, a evenimentelor existenței acestuia în lumea materială/naturală și în lumea subiectivă a conștiinței. Natura, lumea biologică, reală există obiectiv în afara voinței omului, iar cea psihică, lumea conștiinței acestuia există subiectiv, se dezvoltă și se manifestă pe parcursul vieții persoanei. Întrebarea, *care este modalitatea de interacțiune ale acestora*, adică a lumii obiective și subiective a omului, reprezintă o problemă filosofică fundamentală.

Această abordare ne plasează în fața specificului existenței umane, deoarece omul aparține concomitent lumii biologice/obiective, ca parte componentă a acesteia și lumii psihice/subiective, care îl determină ca om, personalitate – ființă rațională. Anume prezența conștiinței, a unității biologice și sufletești îi permite omului să reflecteze, să fie activ, să cerceteze, să creeze, să transforme lumea înconjurătoare, inclusiv viața sa personală.

Totodată, activitatea omului în socium este marcată de crearea bunurilor materiale și a celor spirituale, destinate nu numai unui individ, ci întregii colectivității umane. Astfel, acest tezaur de valori devine cultură/ethos spiritual al societății. În cazul nostru, specificăm că familia ca o componentă importantă a culturii umane, comuniunea cea mai străveche creată de om, a evoluat prin perfecționarea *materialului*, dar și a valorilor spirituale, a *idealului, ideilor morale*, pe care vom încerca să le definim în acest subcapitol.

În aspectul dat, este necesar să delimităm două concepte: *opinia* (doxa) și *ideea* (eidos, idein). *Opinia* reprezintă o părere personală despre ceva, iar *ideea* reprezintă o cunoaștere exactă despre ceva, care este general admisă și care vine din rațiune. *Din acest motiv, ele nu numai că nu trebuie confundate, ci, dimpotrivă, trebuie separate în mod clar*, consideră **C. Enăchescu** [81, p.145] și ne atenționează asupra faptului că *ideea* unei persoane poate fi cunoscută dacă îi cunoaștem *opinia* ei. Alăturându-ne la această constatare, realizăm o precizare și completare: omul ce posedă cultura cunoașterii, mai întâi, studiază/cercetează un fenomen, iar mai apoi, expune *opinia* vizavi de acesta, invocând și argumentările de rigoare.

Să vedem, deci, cum *ideile morale* influențează viața familistului. În primul rând, este necesar să înțelegem că după originea lor, *ideile* pot fi un produs al experienței individului, considerat ca formă directă a cunoașterii obiective (a realității) și un produs al gândirii, reflecției, adică un rezultat al activității intelectului uman. *Ideea* cuprinde două aspecte: *cunoștințele* despre ceva și *valoarea* care însoțește și susține aceste cunoștințe. Realizăm un excurs în tipurile de *idei*, abordate de **C. Enăchescu** în contextul psihologiei morale.

După formă și conținutul lor valoric, *ideile* sunt de mai multe tipuri: *științifice* (rezultă din cunoașterea organizată prin observație și/sau experiment); *estetice* (expresia cunoașterii sensibile a frumosului și se formează prin contactul cu natura și operele de artă); *filosofice*

(categorie specială, definită ca o proprietate a spiritului uman). Socrate a definit *ideile filosofice drept anamnesis-uri*. Acestea reprezintă totalitatea cunoștințelor depozitate în mintea noastră, despre care aflăm prin intermediul unui raționament metodic deductiv/maieutică). *Ideile morale* reprezintă expresia valorilor derivate din ideea de *Bine*, din care decurg datoriiile persoanei umane față de sine, față de ceilalți și față de Divinitate [Apud 81, p.145-146].

Ideile morale au început în conștiința morală a individului, care le elaborează și le urmează în baza asimilării culturii umane, susțin antropologii [135; 243; 244; 257]. În cadrul societății, ideile morale sunt interiorizate de persoană prin educația morală, ceea ce contribuie la formarea Supra-eului acesteia. *Ideile religioase* ce sunt expresia relației dintre persoană și Divinitate se formează în baza educației respective. *Ideile politice și sociale*, care decurg din experiența vieții sociale a individului și reprezintă expresia unor atitudini și convingeri personale ce orientează ideologic persoana către o anumită poziție politico-socială în raport cu aspirațiile și interesele sale, la fel, se formează prin intermediul educației.

Examinarea variatelor tipuri de idei s-a realizat pentru a observa polimorfismul acestora și faptul că conceptul de *idee* se raportează la intelectul, inteligența omului, au nu caracter obiectiv, specific rațiunii și se formează, se dezvoltă datorită educației. Natura obiectelor și a categoriilor pe care le cuprind ideile sunt variate, dar, totodată, acestea includ o componentă *morală* și una *afectivă*, ce diferă în funcție de educația primită de persoană, fapt care permite să menționăm aspectul *subiectiv*.

Esența ideilor morale, a fost abordată de **Im. Kant**, care le-a definit drept *imperativ categoric* ce suscită datoria, obligativitatea respectării și conformării individului la ele.

Literatura de specialitate [35; 50; 52; 253; 257 etc.] elucidează pe larg normele, atitudinile și sentimentele morale, conduitele morale, educația morală, însă ideile morale sunt abordate mult mai modest, ceea ce diminuează esența filosofică a acestora.

Să medităm asupra ideilor morale în contextul filosofiei practice a familiei. Viața familiei ca și viața socială include viața morală a individului cu toate aspectele ei. Viața morală presupune o centrare pe valorile etice și desigur că înseamnă o ordine în ceea ce privește respectarea priorităților valorice. Ideile morale ca și viața morală a omului se raportează la conștiință, viața psihică, considerată ca dimensiune spirituală/sufletească, ce corelează cu caracterul, trăsăturile de personalitate. Normele morale, transmise prin educație (familializare-interiorizare-exersare) devin funcționale, în condițiile în care persoana le respectă, formându-se și perfectându-se continuu.

Ideile morale se formează și se desăvârșesc ca și sentimentele morale în baza unor structuri interioare ce țin de psihicul uman și specificul lui – rațiunea, dar depind foarte mult de educație și de mediu, de exersarea permanentă a individului.

Prin conținutul și manifestarea lor, ideile morale, concentrează în sine și exprimă valorile morale pe care le posedă persoana.

În ordinea de idei expusă, susținem constatarea realizată de **Im. Kant**, în conformitate cu care, ideile morale fac parte din categoria celor *transcendentale*, compuse din următoarele subtipuri: *ideea psihologică* referitoare la suflet *ideea cosmologică* ce se referă la lume și *ideea teologică* referitoare la Dumnezeu. Acestea reprezintă categoriile apriorice ale rațiunii, întrucât anticipează orice fel de act empiric. Ideile morale se suprapun peste valorile morale pe care le exprimă: ideea de bine, de datorie, de responsabilitate – toate având caracter de obligativitate pentru persoană. Obligativitatea vizată îi este impusă de rațiune și se manifestă prin acțiunile morale ale individului [108].

C. Enăchescu menționează că psihologia morală, studiază conexiunea strânsă dintre sentimentele morale, ideile morale și acțiunile morale ale persoanei [81, p.147].

La rândul nostru, completăm ideea cercetătorului prin a specifica că nu numai interconexiunea, dar și corelația lor cu aspirațiile morale,

inclusiv, cu modelele conduitei morale din cadrul sociumului și a familiei, este importantă ca parte componentă ale ideilor și acțiunilor morale.

În continuare, la aspectul descris apare necesitatea de a arăta rolul voinței persoanei, deoarece în lipsa ei, ideile morale nu se vor materializa în acțiuni și comportamente concrete, iar reflecția omului pe marginea acestora va rămâne doar un vis.

Un alt filosof, **A. Fouillée**, intervine cu o idee interesantă privind problema *ideilor-forță*, pe care le caracterizează ca *o unitate indisolubilă între a gândi și a acționa*, în vederea realizării practice a valorilor. Forța acestor idei constă în capacitatea lor de a dirija voința, ca energie sufletească, în direcția îndeplinirii unor acțiuni de factură morală [83].

Se poate remarca faptul că în centrul intenției axiologice se află o idee morală. *A face ceva*, înseamnă a valorifica o idee ce se raportează întotdeauna la o valoare în care recunoaștem o idee morală. Acțiunea și ideea întotdeauna sunt strâns legate de conștiința morală a persoanei. Iată de ce familia, fiecare membru adult/soții, părinții, bunicii, alte rude, trebuie să se comporte demn, să fie axate pe gânduri-idei-acțiuni-fapte morale, abordând copiii și pe sine în tripla ipostază de: *partener familial și educativ* centrat pe colaborare; *de agent*, purtător de idei și valori – facilitator al acțiunii și educației morale; *actor familial*, participant la valorificarea tezaurului moral-etic al familiei prin educația copiilor, totodată, manifestându-se permanent ca subiect și actor al propriei formări.

Bineînțeles că prin ideile morale subînțelegem acele idei care conțin și exprimă o valoare raportată la *Bine*.

Deși aspectul vizat este clar, deseori observăm persoane, mai cu seamă, copii, adolescenți, uneori chiar adulți, care confundă sau nu înțeleg faptul că în plan ideal, orice atitudine sau acțiune morală cuprinde ideea de bine, acel Bine Suprem către care tinde orice ființă în plan spiritual. Prin bine înțelegem tot ce este util și răspunde unei nevoi, tendințe ce produce satisfacție de ordin material, spiritual sau

moral unei ființe conștiente. *Din punct de vedere metafizic și moral, binele devine măsura ființei umane*, după cum, *ființa umană, conștientă și educată, este măsura binelui. În felul acesta, ideea de bine se situează în vârful ierarhiei lumii inteligibile* [81, p.149].

Trebuie să reținem că din punct de vedere etic, ideea de bine se conformează normelor morale, devenind chintesența idealurilor persoanei ce aspiră spre fericire. Corelând ideile morale cu aspirațiile fiecărui și a tuturor membrilor familiei abordate, ca scop de realizare și satisfacere a stării de fericire a familiei, inclusiv a fiecărui membru a ei, ideea de bine, va fi purtătoarea și expresia acțiunilor morale a acesteia.

Evident că din acest moment, putem aborda acțiunea morală ca *datorie morală*, caracteristicile ei fiind complementare pentru conduita persoanei sau familiei.

Ideea de bine, trage după sine acțiunea morală și datoria morală, acestea fiind elemente constitutive ale *conștiinței morale*. Conștiința morală nu poate exista separat de sentimentele și aspirațiile morale. Toate acestea aflându-se într-o interconexiune permanentă.

Dacă realizăm o mică incursiune în istoria culturii umane, observăm că ideea morală s-a constituit treptat și anevoios, transformându-se pe parcursul secolelor și în decursul istoriei gândirii, fiind dedusă din acțiunile dezirabile sau indezirabile ale persoanei umane. De exemplu, grecii antici au întemeiat o doctrină morală care reunea frumosul cu binele (*kalos kai agatos*).

În viziunea lui **Im. Kant**, ideea morală asociază binele cu datoria, făcând persoana responsabilă de acțiunile sale care trebuie să corespundă legii morale. Filosoful ne atenționează asupra faptului că ideea morală este ideea binelui făcut din datorie și supus responsabilității, anume de atât individul trebuie să fie conștient de acțiunile sale de la început până la finalizarea acestora [106].

Plus la aceasta, persoana ce posedă conștiință morală, promovează idei, acțiuni și o conduită morală, planifică scopuri, selectează cu

grijă mijloacele, pentru a nu se abate de la normele morale, adică pentru a nu perverti acțiunile sale în acțiuni imorale.

Prin urmare, fiecare familist, dacă dorește fericire semenilor săi, trebuie să învețe copiii că binele merită să fie realizat prin mijloace oneste, în baza unor scopuri și acțiuni morale, deoarece mijloacele imorale explorate, chiar dacă, la prima vedere, par a face pe cineva fericit, dovedesc cu timpul imperfecțiunea sa și pot contribui la degradarea morală a personalității.

În concluzie, valoarea persoanei depinde de interiorizarea normelor morale, inclusiv de ideea și acțiunea morală, care se manifestă în acord cu unitatea dintre conștiința morală și comportamentul demn. Centrarea pe valorificarea acordului nominalizat, reprezintă temeiul unei personalități morale, oneste, active și creative din punct de vedere spiritual și etic.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați tipologia ideilor morale.*
2. *Analizați și comparați ideile și valorile morale de care Vă conduceți Dvs.*
3. *Stabiliți acțiunile imorale pe care le-ați comis în ultimul timp. Elaborați un program de transformare, corecție și lichidare a acestora.*

3.2. FACTORI ȘI ATITUDINI ÎN GESTIONAREA SITUAȚIILOR LIMITĂ

Toți cunoaștem axioma ce ne amintește că viața nu este uniformă, liniară și numai una bună, plăcută; ea constă din perioade pozitive, în care omul se percepe armonios și fericit și din perioade critice,

care sunt percepute în culori sumbre, definite la nivel cotidian, drept *fășii negre*. În știința psihologică se consideră că viața constă din etape distincte, întrerupte de *crize psihologice* [81; 200; 202; 210 etc.].

Viața familiei apare pe parcursul desfășurării sale temporale, relativ previzibilă, însă și ea, în procesul evoluției funcțional-spirituale, înregistrează variate evenimente sau factori din exterior și din interior, care pot fi perturbatorii a existenței întregului grup familial și/sau pentru un membru al acestuia (accidente, maladii, crize morale etc.).

Bineînțeles că factorii perturbatorii influențează asupra esenței comunicării, asupra climatului familial, uneori asupra coeziunii, structurii ei, distorsionând, sau invers, solidarizând acțiunile, deciziile și relațiile dintre membrii familiei.

Situațiile complicate ce apar în viața individului și a familiei confirmă o altă axiomă cunoscută: a trăi înseamnă *a te lupta să existe, să fii în lume*, dar să faci tot posibilul *să fii tu însuși* și să valorifici acțiunile și faptele morale, ceea ce, deseori, necesită anumite sacrificii. Lupta pentru viață a persoanei, reprezintă, de fapt, dorința și orientarea spre autoafirmare, autodepășire, iar în contextul filosofiei practice, această luptă o abordăm printr-o analiză a confruntării dintre *egoismul structural al Eu-lui, acțiunile cenzurale ale Supra-eului, pulsunile instinctive, biologice ale Idului și limitele* impuse persoanei, vieții ei de către normele socioculturale și moral-religioase, de condițiile schimbătoare ale lumii externe în care individul se naște, se formează, trăiește și căreia îi aparține. Situațiile care impun limite pentru persoană și viața ei, au fost descrise, delimitate și caracterizate de **K. Jaspers** [103]. Filosoful le-a definit drept situații limită, iar psihologul român **C. Enăchescu** preferă sintagma *situații închise*, întrucât ele orientează și *închid* individul și viața acestuia în îndeplinirea unor obligativități stricte, care nu pot fi ocolite [81, p.153].

Noi acceptăm ambele concepte, însă în continuare vom opera cu conceptul *situații limită sau criză*, deoarece, în viziunea noastră, depă-

șirea acestora marchează persoana, dar nu întotdeauna pot fi definite ca situații închise. Dimpotrivă, observăm, frecvent, cum persoana se mobilizează și învinge obstacolele situației dificile, demonstrând forță morală și volitivă. Sigur că putem fi martori și a neputinței de a trece, depăși situațiile limită.

Alteori, persoana, *ciocnindu-se* cu anumite fenomene tragice, începe altfel a înțelege și aborda propria viață și viața apropiaților săi, manifestând o conduită și calități morale alese, chiar dacă anterior, nu întotdeauna, era axată pe acțiuni umane, oneste.

Evident că specialiștii din domeniul științelor educației [91; 96; 131; 146; 158 etc.] cunosc numeroase cazuri de incapacitate a persoanei de a accepta, conștientiza și a depăși limitele unor situații complicate de viață, ceea ce provoacă dezadaptare socială și declanșează frustrări, anxietate și conflicte de personalitate.

Acordul dintre persoană și lume, inclusiv familie și lume, se obține în baza unei educații eficiente integrale, care dezvoltă întregul potențial biopsihosocial al individului, cultivându-l din punct de vedere moral, spiritual, intelectual, estetic, psihofizic, tehnologic etc. Toate aceste influențe și acțiuni, formându-i un caracter integru, o voință și trăsături pozitive de personalitate, care îl vor orienta și conduce spre bine, frumos, adevăr, poziție socială activă – îi vor asigura adaptarea și inserția cu succes în mediul familial, profesional și cultural.

Trebuie să reținem că *situațiile limită/de criză* generează angoasa, neliniștea existențială a persoanei, contribuind la apariția frustrărilor, stărilor anxioase, care slăbesc echilibrul interior, ordinea și liniștea sufletească a acesteia și pot provoca maladii psihosomatice grave. Persoana, profund tulburată, dezechilibrată, care-i nu i se acordă atenție, ajutor și înțelegere de către apropiați, devine dominată de singurătate, disperare și poate sfârși prin a apela la fapte distorsionate din punct de vedere moral/agresivitate, violență etc. sau chiar suicid.

Atunci când viața în cadrul familiei este organizată și dirijată eficient și cu dragoste, în ea, prevalează modelele de conduită demne ale adulților, copiii interiorizează comportamente oneste, gândirea de tip pozitiv, centrată pe un optimism sănătos și o poziție echilibrată de abordare responsabilă a vieții cu toate aspectele ei plăcute și neplăcute.

Situațiile calme sau *deschise* (C. Enăchescu, 2008), definite de noi ca *perioade fericite* în viața individului și a familiei, se asociază de oameni cu o *fâșie albă*, pe parcursul căreia aceștia trăiesc emoții pozitive și sentimentul de plenitudine interioară, de plăcere, satisfacție și fericire. Această situație se simte ca o stare de eliberare de la suferințele, durerile sufletești; de unele griji apăsătoare, de fobii și neîncredere în forțele proprii, îi oferă individului sentimentul moral râvnit de împlinire și fortificare a stimei de sine.

În contextul vizat, observăm cât este de importantă înțelegerea situațiilor de viață, a factorilor facilitatori a armoniei interioare din cadrul familiei și a factorilor perturbatorii a echilibrului interior al omului și a vieții lui personale, inclusiv a celei familiale și sociale.

În continuare ne vom referi la câțiva factori și evenimente care condiționează configurația pozitivă și optimistă, fortifică sensul vieții individului și a familiei acestuia. Totodată, trebuie să înțelegem că aceste fenomene pot fi percepute și negativ.

Așadar, **surpriza** reprezintă un fenomen care apare brusc, pe neașteptate în viața omului. Acesta, fiind nepregătit moral, deseori își pierde cumpătul, iar reacțiile emoțional-afective pot fi de o intensitate extraordinară și pot avea, uneori și consecințe tragice.

Efectele surprizei, în funcțiile de rezonanță lor psihoemoțională sunt: spaima, uimirea, șocul și acțiunile dezorganizate a persoanei. *Spaima*, reprezintă o emoție negativă ce se manifestă printr-o criză emoțională puternică, pe care individul o resimte ca pe un pericol brusc, strașnic pentru el sau apropiații săi, de care nu se poate apăra. Îngustând și limitând câmpul perceptiv al persoanei, spaima reduce simțitor și

câmpul conștiinței clare, *paralizând* capacitatea de luare a deciziilor, de reacționare adecvată, coerentă, inducându-l într-un *șoc*, o neputință, provocând atitudini și reacții paradoxale.

Ca atare, **uimirea**, prin esența sa este o reacție pozitivă, care în situații normale îi provoacă individului curiozitatea, asigurându-i procesul de cunoaștere a lumii și cel de autocunoaștere și autodepășire, dar, survenită brusc și pe neașteptate, ea poate surprinde individul neplăcut. Atât spaima, cât și uimirea, șocul și acțiunile dezorganizate, marchează omul, uneori făcându-l mai puternic, prin experiența dobândită, alteori făcându-l mai vulnerabil. Aici, totul depinde de un șir de factori care pot fi: ereditari/biologici (tipul sistemului nervos; structurile caracteriale de personalitate etc.), de mediu (climat familial, relații etc.) și de educație, mai cu seamă, avem în vedere formarea moral-volitivă. De fapt, percepția surprizei poate fi plăcută, dar și neplăcută. Aceasta mai depinde și de tipul surprizei, de modalitatea prezentării ei de către persoana concretă.

Alt fenomen cunoscut, **așteptarea**, reprezintă o situație de viață opusă surprizei, care se manifestă diferit, însă are un semn specific: persoana știe că evenimentele preconizate vor veni, se vor produce și le așteaptă.

Chiar dacă așteptarea este o perioadă de pregătire a persoanei pentru a întâlni evenimentele certe ale vieții, ea este însoțită de două atitudini emoțional-afective: *neliniștea sau frica și încrederea, speranța*.

Frica este un sentiment ce apare și se dezvoltă față de un aspect/temă a vieții personale sau de familie în situație de incertitudine. Lipsa unei anumite experiențe sau trăirea unor complexe și fobii, provoacă *închiderea* persoanei, blocarea ei și limitarea acțiunilor sale adecvate.

Speranța este un sentiment pozitiv, așteptat ca o soluție salvatoare, o deschidere a unei perspective importante și plăcute de viață. Ambele sentimente pot avea o dublă polaritate.

Amânarea și abandonul reprezintă doi factori-evenimente care, deseori, se manifestă într-o corelație strânsă. Toți oamenii cunosc faptul că fenomenul amânării de durată, manifestat uneori, duce mai apoi la abandonul unor acțiuni sau situații de viață.

Amânarea poate fi cu caracter activ, dar și pasiv, totul depinde de situația concretă din viața individului și strategia adoptată de el. Aici observăm trei poziții: evitarea, oportunitatea, și analiza acestora, adică meditarea asupra fenomenului vizat.

Evitarea este o strategie de ocolire sau amânare a producerii unor evenimente sau situații de viață cu caracter negativ, insuficient cunoscut ori neplăcut pentru individ care se manifestă prin autoprotejare.

Oportunitatea reprezintă strategia opusă evitării. Ea se manifestă prin valorificarea unor condiții potrivite pentru desfășurarea evenimentelor dorite de persoană.

Ambele strategii necesită implicarea rațiunii individului și declanșează operațiile gândirii: analiza și sinteza, comparația, concretizarea, generalizarea, sistematizarea și desigur că implică imaginația și creativitatea persoanei.

Abandonul reprezintă o strategie complicată ce are la bază atitudinea prin care individul renunță la o anumită decizie, acțiuni sau fapte. Evident că *renunțarea* este o atitudine ce se manifestă activ, iar *ratarea* este atitudinea pasivă, când omul pierde, nu valorifică ocazia cea mai favorabilă pentru a acționa. Abandonul întotdeauna, în esență, include ambele atitudini.

Dacă medităm asupra acestor factori, putem constata că în situațiile obișnuite de viață sau atunci când aceștia produc satisfacție morală, estetică, psihofizică, ei pot fi considerați factori pozitivi, facilitatori a unor evenimente plăcute în viața omului și a familiei. Atunci, când aceștia au consecințe nefaste asupra individului, semenilor și asupra familiei, se consideră factori perturbatorii.

Anume din aceste considerente, adulții, în cadrul familiei trebuie să cultive copiilor un mod demn și onest de comportare, formând sfera moral-volitivă, calitățile spirituale/sufletești în îmbinare cu inteligența adevărată, ceea ce va asigura și acțiunile de prevenire a unor probleme și situații limită.

În contextul vizat, considerăm extrem de importante și decisive modelele morale ale adulților, nu numai în viața cotidiană obișnuită, dar și în soluționarea situațiilor complicate, de criză.

Copiii trebuie să observe cum procedează părinții atunci când cineva este bolnav, cum aceștia se luptă cu anumite circumstanțe și vicii, cum se autodepășesc în variate situații.

Experiența durerii și a suferinței are o semnificație psihologică și morală profundă. Ea asigură punerea în valoare a *Eu-lui* axiologic și a trăsăturilor moral-volitivă a persoanei.

Suferința și durerea, nenorocirea altuia ne amintește că și noi putem cădea în astfel de situații și vom necesita ajutor. Aceste *situații-limită* ne călesc, ne învață să investim suport moral, empatie, coparticipare, înțelegere în relațiile, mai întâi, cu cei apropiați din familie, iar mai apoi și cu cei din socium. Plus la aceasta, depășirea situațiilor-limită oferă posibilitate de antrenare a voinței și moralei noastre, completează și diversifică experiența de viață, ajutându-ne să mobilizăm toate forțele interioare în caz de necesitate.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM...

1. Identificați situațiile-limită/de criză ce apar în viața personală și cea familială a individului.
2. Analizați evenimentele și factorii ce provoacă situații-limită/critice.
3. Elaborați strategii de depășire a situațiilor limită/critice.

3.3. CONȘTIINȚA MORALĂ A PERSOANEI ȘI A FAMILIEI

Existența omului, viața lui aparține și se manifestă în formele cunoscute: de ființă biologică, socială și ființă spirituală. Viața omului ca fenomen sociouman nu poate fi definită numai în baza impulsului vital. Ea reprezintă un produs al culturii, o creație a conlucrării generațiilor mature cu cele tinere, inclusiv a autoactualizării individului în procesul devenirii sale ca actor a propriei formări și enculturații. Deci, persoana, este o expresie a chintesenței biologicului, mediului și a spiritului omenesc, a educației și dezvoltării tendințelor, aspirațiilor sufletești și morale [81]. Viața omului, în mod normal, se manifestă prin faptul de a fi prezent în lume, de a exista a persoanei prin valorificarea factorilor biopsihosociali. Factorii vizați presupun ansamblul de acțiuni și interacțiuni de satisfacere a trebuințelor biologice, spirituale și morale. Urmând această cale, omul a creat valorile, adică acele fenomene și lucruri, care îi satisfăceau necesitățile și dorințele. Acceptând absolut faptul, expus de **Protagoras**, într-o formulă succintă, dar cu un mare și profund sens – *omul este măsura tuturor lucrurilor*, dorim să completăm această idee, concentrând atenția noastră asupra exersării și consolidării acțiunii morale. Astfel, plecând de la faptul că valoarea reprezintă fenomenul sociouman care satisface o trebuință sau dorință a omului, susținem că individul se formează, se desăvârșește în plan moral și cultural, prin interiorizarea, crearea, dar și explorarea a valorilor. În concluzie, *numai omul axat pe acțiunea morală poate fi considerat măsura tuturor lucrurilor*.

Acțiunile umane, în mod ideal, ar trebui să fie morale, deoarece omul este înzestrat cu rațiune, iar istoria culturii civilizației a demonstrat că *moravurile bune* îi asigură omului o viață și existență demnă cu adevărat umane.

În acest context, **K. Jaspers** scria că *omului îi este dat să-și modeleze singur propria existență. A fi om, înseamnă a deveni om, a depu-*

ne efort continuu pentru a menține și perfecționa condiția vizată. Nu în zădar în limbajul cotidian utilizăm foarte des expresiile de tipul: *om adevărat, fii om, comportare omenească* etc. [Apud 81, p.50].

Aici, este cazul să facem referință la psihologia morală și să delimităm *ideea de om, imaginea omului, valoarea și acțiunea umană*.

Ideea de om cuprinde totalitatea concepțiilor despre ființa umană, modelul de referință în raport cu care se definește și se construiește omul. Bineînțeles că modelul poate fi o simplă reproducere a unui om real, o reprezentare mintală sau un construct intelectual și un concept ca rezultat sintetic al percepției calităților omului real.

Filosofii și psihologii [1; 7; 16; 81; 106; 112; 217; 230 etc.] consideră că *ideea de om* este concentrată în idealul uman – aspirație supremă, elaborată de *Supra-eu*, care se impune *Eu-lui conștient* ca scop acceptat și ca perspectivă ce trebuie realizată. *Ideea de om* configurează cadrul sociocultural și cel educațional, în care se formează omul și în care este acceptată și promovată *ideea* respectivă ca parte componentă a concepției despre lume. Raportată la existența reală a omului, putem aborda aspectul și prezența concretă a acestuia, care îi desemnă prin *imaginea omului*. La prima vedere, pare că *imaginea omului* reprezintă înfățișarea lui. O analiză detaliată a fenomenului ne impune conștientizarea faptului că aceasta este modalitatea/forma *Eu-lui* prin care omul se prezintă în lume, imaginea, elucidând și scoțând în evidență chintesența elaborărilor, a muncii depuse pe parcursul timpului în conformitate cu factorii normativi și modelatori ai sociumului și a *Supra-eului moral*.

În consens cu cele relatate vine și *valoarea omului*. Întrucât aceasta reprezintă semnificația profundă interioară și exterioară a ființei umane, raportate la sistemul de valori din care își trage originea și pe care le promovează. *Valoarea omului* determină respectul celorlați față de el, locul lui în ierarhia socială și morală a societății.

Cât privește *acțiunea umană*, noi o echivalăm cu cea morală, având în vedere aspectul adecvanței sociale și a respectării normelor etice.

Referindu-se la acțiunile umane, **Im. Kant** menționa că ele au o dublă natură: *psihologică și morală* și sunt *definitorii pentru persoana umană*. Concluzionând, filosoful menționa că omul trebuie să *acționeze astfel, încât să folosească umanitatea atât în persoana lui, cât și în persoana oricui altuia, totdeauna, în același timp ca scop, și niciodată ca mijloc* [Apud 81, p. 53-54].

Aspectele vizate, ne-au condus spre clarificarea poziționării omului în calitate de *persoană și personaj*.

Adepții psihologiei morale [36; 81; 125 etc.] și semenii noștri operează cu aceste concepte, având în vedere omul concret ce se înfățișează, în prezent, și omul ca depozitar al acțiunilor, imaginii și valorii persoanei din trecutul nostru sau ca perspectivă potențială a acțiunilor și proiectelor de viitor, definit ca personaj.

Persoana se raportează permanent la prezent, existența reală, felul de a fi în lume, iar *personajul* se raportează la trecut – a fost sau la viitor – va fi. Evident că fără personajul din trecut, persoana actuală nu ar avea în prezent o istorie psihobiografică concretă. Temporalitatea este fundalul pe care derulează existența omului, a persoanei, viața lui, inclusiv viața familială a acestuia.

În această ordine de idei ne interesează atitudinile persoanei, existența și felul de a fi în cadrul familiei.

Astfel, analizând valorizarea persoanei ca familist și părinte, plecăm de la cunoscuta tendință: fiecare persoană dorește să se afirme ca om valoros în lume, ca familist bun și părinte eficient. La baza acestei atitudini se află: modelul sociocultural, instinctele biologice, fie de securizare, fie cele sexuale și forma sublimată a tendințelor *Eu-lui* și *Supra-eului*.

În plan psihomoral *Eu-l* adoptă o anumită atitudine față de ceilalți, inclusiv față de persoana de gen opus. Acestea pot fi tendințe de apropiere și menținere a unei relații, de incertitudine sau evitare a celorlați. Educația de calitate, centrată pe acțiunea morală, oferă *Supra-eului* individual o anumită conștiință morală, sentimentul datoriei și

responsabilității morale, provocând un sentiment de iubire, care treptat asigură dezvoltarea și valorificarea propriei persoane prin celălalt.

Conștiința apartenenței la grupul familial creat prin decizia de a avea urmași, de a se solidariza cu persoana iubită, îl face pe om să se valorizeze amplu ca persoană, implicând activ condițiile transcendenței (speranța, credința și iubirea) care reprezintă elemente constitutive ale *Supra-eului* moral.

Întrucât abordăm acțiunea morală a familiei, vom preciza conceptul de *conștiință morală*, stabilind căile de formare-dezvoltare a conștiinței morale a familiei, a adulților și copiilor.

Precizând conținutul conceptului de conștiință prin a desemna că ea reprezintă ideea și cunoașterea omului de sine și despre sine; este ideea de certitudine pe care îl are *Eu-l* despre el însuși ca realitate, din care se dezvoltă valoarea sinelui, am stabilit că acest fenomen dă naștere conștiinței morale, care este componenta esențială a *Supra-eului*.

Conștiința morală reprezintă proprietatea spiritului uman de a surprinde și a simți, a explica valoarea morală a acțiunilor sale prin intermediul valorificării judecăților normative.

Dacă e să definim conștiința morală a familiei, atunci ne vom referi, mai întâi, la conștiința morală a fiecărui membru, iar, mai apoi, la conștiința comună a acestora, care s-a cristalizat într-o entitate ce reprezintă calitatea grupului/colectivității, care cunoaște și poate aprecia starea și actele interioare, precum și valoarea lor morală în corelație cu factorii exteriori.

În cazul dat, fiecare membru adult al familiei se cunoaște pe sine, cunoaște potențialul întregului grup, care prin intermediul educației cultivă copiii, adică generația în creștere a familiei, ce vor fi treptat familiarizați cu viața, acțiunile morale și interacțiunile din interiorul acestuia. Astfel, se formează *Eu-l* fiecărui membru, inclusiv al celor mici și *Eu-l familiei*, care evident că se manifestă în certitudinea acțiunilor și faptelor morale, în particular, dar și în integritatea sa.

Spre deosebire de conștiință în general, conștiința morală a familiei, reprezintă proprietatea spiritului uman sau spiritului/sufletului familiei de a elabora în comun judecăți normative, care vor exista ca coduri de principii cu privire la valorile morale, a acțiunilor și conduitei individuale și colective a acesteia.

Evident că această situație demonstrează *Supra-eul moral al familiei* care se va manifesta în prezent prin judecățile de valoare și acțiunile morale ce se desfășoară acum și aici, în viitor – va acționa ca o voce a sovestei, care ordonă, permite, apară sau interzice acțiuni nedemne. Când *Supra-eul moral al familiei* estimează trecutul, el se manifestă prin sentimente, fie de plăcere, bucurie, în cazul acțiunilor morale, fie prin sentimente de regret, durere, remușcare în cazul acțiunilor și faptelor imorale/nedemne.

Astfel, *conștiința morală a familiei* ca și cea a individului demonstrează că analiza, evaluarea, reflecția asupra acțiunilor/faptelor poate fi anterioară sau posteroara sentimentelor morale. Omul, fiind o ființă cu rațiune, este în stare să surprindă raportul cauză-efect și să anticipeze acțiunile nedorite sau cele imorale.

În acest context, devin explicite viziunile marilor filosofi, care considerau că conștiința morală este *vocea sufletului*. Astfel, pentru **P. Foulquié** și **R. Saint-Jean**, conștiința morală constituie facultatea de a emite o judecată asupra valorii morale a acțiunilor umane [84; 85]. **J.-J. Rousseau** considera conștiința morală drept voce a sufletului, după cum pasiunile reprezintă vocea corpului fizic [170], iar **E. Boirac** menționa că omul și conștiința sa morală înseamnă cunoașterea binelui și a răului, în care binele este determinarea ființei spre acțiuni morale concrete, iar răul – determinarea iluziei [22].

Reieșind din intenția noastră de a iniția tinerii și familia în filosofia practică, care este axată pe acțiunea morală și, deci, pe conștiința morală, am decis să abordăm *natura conștiinței morale*. Acest lucru va

asigura conștientizarea importanței culturii/ethosului familial pentru educația copiilor.

În sfera conștiinței unei persoane [115], cât și a conștiinței familiei putem distinge mai multe niveluri ale acesteia:

- *conștiința psihologică* care reprezintă cunoașterea de sine, începând prin cunoașterea științifică. Omul, inclusiv membrii familiei, la început soții, se cunosc pe sine, se intercunosc, se descoperă, se înțeleg pe sine în corelație cu celălalt.
- *conștiința estetică artistică*, care se manifestă prin faptul de a te complăce în sfera emoțiilor și sentimentelor estetice ce produc plăcere, o anumită stare de spirit pe care ți-o oferă contactul cu celălalt/semeni, cu natura arta (muzica, literatura etc.);
- *conștiința religioasă*, care mobilizează și dirijează energia mintală în direcția spirituală către planul sacrului, al scopurilor, idealurilor supreme;
- *conștiința morală*, care este acțiunea de cenzură valorică, orientată spre acțiunea morală proiectată în viitor și desfășurată în prezent.

Ca metode de formare a conștiinței morale a familiei pot servi: observația, conversația, introspecția, analiza și comparația, reflecția, lectura și discuția, modelele morale, dialogul cu sine și cu celălalt. Metodele, strategiile și sursele educative astăzi sunt multe, dar să nu uităm că cea mai importantă rezidă în exersarea permanentă a omului în acțiuni și fapte morale.

În concluzie, orice familie centrată pe acțiunea și conduita morală, pe respectarea normelor etice și autoperfecționare, ce posedă conștiință morală – parcurge un traseu adecvat de viață și existență demnă, ceea ce îi oferă posibilități reale de creștere și educație armonioasă a tinerei generații într-un context moral.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați condițiile formării conștiinței morale a persoanei și familiei ?*
2. *Elaborați un cod de norme morale pentru familia Dvs.*
3. *Meditați asupra afirmațiilor filosofului francez R. Le Senne. De ce conștiința psihologică răspunde la întrebarea Cine sunt ?, iar conștiința morală, răspunde la întrebarea Ce și cum fac ?*

3.4. CONȘTIINȚA ȘI CONDUITA MORALĂ ÎN VIAȚA FAMILIEI

Analiza elementară a acțiunilor și faptelor omului, permite să observăm structura conștiinței morale, care este complexă, interconexă și definitorie pentru conduita acestuia.

Filosofii disting următoarele componente ale conștiinței morale: sentimente morale, intenții și idealuri morale, voință morală [115]. Noi, completăm această structură cu încă două componente: cunoștințe cu privire la conduita morală și acțiunea morală, convingerile morale, în lipsa cărora nu vom fi în stare să formăm sentimentele, intențiile, idealurile și voința morală.

Astfel, *structura conștiinței morale* se configurează ca o formațiune ce constă din:

1. *Cunoștințele morale* care includ ansamblul de norme morale și valorile generale ale binelui moral. În plan filosofic, fiecare individ, inclusiv familia, abordată ca o comuniune a acestora, asimilează cunoștințele, concepția culturală existentă la nivel social cu privire la valorile moral-etice.
2. *Sentimentele morale* pe care le putem forma în baza cunoștințelor și a experienței morale. Acestea sunt divizate de filosofi

[81, p.84] în *sentimente negative*, care se manifestă prin teama de a nu distruge, grija de a nu dezónora, de a nu încálca o regulă etc. și *sentimente pozitive*, manifestate prin nevoia de a crea, dorința de a face bine, a fi responsabil, generos etc. În contextul vizat, devine evidentă partea cea mai importantă a sentimentelor morale – *atitudinile morale*, care au caracter afectiv și motivațional ce susțin, dinamizează și energizează acțiunea morală. Sigur că reieșind din importanța lor, atitudinile morale pot fi privite și ca o componentă a conștiinței morale independentă, însă noi, le percepem și abordăm în cadrul sentimentelor, deoarece atitudinile reprezintă chintesența acestora și *puntea* spre formarea și funcționarea convingerilor morale.

3. **Convingerile morale** sintetizează, în plan psihosocial, valorile binelui moral, interiorizate, conturând capacitățile morale de ordin cognitiv-afectiv-motivațional-volitiv ale persoanei ce asigură trecerea de la nivelul teoretic al conștiinței morale la cel practic, adică la acțiunile morale concrete.
4. **Intențiile și idealurile morale** ghidează acțiunile și faptele persoanei proiectate și realizate într-un mod conștient. Filosofii consideră că intențiile și idealurile morale imprimă conștiinței morale două direcții axiologice, definite ca forme:
 - a) morală binelui / încurajatoare;
 - b) morală datoriei / severă, strictă.
5. **Voința morală** are un caracter dublu, cel *primitiv*, de prefață și *acțiunea voluntară*, care preia conținutul psihologic al primei, îl purifică, îmbogățește, evaluând-l și supunându-l deliberării conștiinței [81, p.84-85]. Anume acțiunea etică voluntară reprezintă partea funcțională a voinței morale. Aici o mare importanță au deprinderile morale și trăsăturile volitive ale persoanei, care trebuie să fie centrate pe valorile binelui și a datoriei, responsabilității morale.

După cum putem observa din considerațiile expuse, conștiința morală a individului și a familiei nu poate fi separată de procesele psihice umane, cele psihosociale și culturale, după cum nu poate fi separată nici de biologicul/fizicul persoanei și nici de influența mediului real. În contextul dat, ținem să realizăm o precizare: conștiința persoanei, inclusiv cea morală, are caracter particular, dar, concomitent cu crearea familiei, membrii acesteia, în mod normal, formează o comuniune și încep să se manifeste nu numai ca o persoană separată, ci și ca persoane ce edifică și mențin un organism, o formațiune/instituție comună, care se va manifesta printr-o conștiință și conduită morală deosebită. Evident că structura conștiinței morale a familiei va fi compusă și se va manifesta prin efecte și acțiuni de ordin particular și colectiv. În acest fel devine foarte clară tendința perpetuată de cultura cofigurativă/a părinților și cea postfigurativă/a bunicilor, persoanelor de vârsta a treia a societății umane, de a orienta tânăra generație pentru a-și alege un partener de viață cumpătat, bun, onest, care s-ar manifesta printr-o conștiință și conduită valoroasă, adică cu caracter moral.

Întrucât conștiința morală include și un șir de elemente specifice, precum: reflecția, analiza și evaluarea, aprecierea valorică a acțiunilor, prevederea consecințelor acțiunilor/faptelor, planificarea acțiunilor, responsabilitatea pentru acțiuni/conduită și caracterul individual, unical și irepetabil al acțiunilor morale – ea se consideră o structură achiziționată, cultivată individului prin intermediul și sub influența mediului, a educației prin dezvoltarea potențialului său biopsihic. Bineînțeles că formarea conștiinței morale depinde de un șir de factori: maturizarea și dezvoltarea personalității, inclusiv a sferei psihice; formarea *Supra-eului* moral; preluarea modelelor demne și interiorizarea lor; educația morală; experiența personală, evenimentele vieții individuale corelate cu valorile familiei, modelul sociocultural căruia îi aparține persoana.

În concluzie, originile conștiinței morale la om sunt multiple. În determinarea lor am plecat de la un ansamblu de teorii, concepții și viziuni din domeniul psihologiei și filosofiei. Considerăm ca în conformitate cu concepția lui **A. Maslow** [121], oamenii posedă o natură biologică interioară fundamentală, care constituie o premisă intrinsecă de dezvoltare a conștiinței prin valorificarea trebuințelor esențiale și a impulsurilor pentru creștere, dezvoltare și autoactualizare a sinelui. În sprijinul acesteia vine și conceptul de sănătate prin gratificarea trebuințelor primare ce stau la baza dezvoltării trebuințelor superioare în procesul satisfacerii prin care omul este liber să tindă spre actualizarea sinelui. Susținând aceste poziții ne aliniem la viziunea cercetătorilor: **K. Goldstein, E. Fromm, A. Angyal, K. Horney, C. Buhler, A. Adler, R. May, K. Rogers** și alții, care, în operele sale, postulează o tendință evidentă și pozitivă a organismului uman, orientată dinspre interior spre dezvoltarea maximă și coordonarea acțiunilor sale cu factorii din exterior/socium. Prin urmare, putem conchide că originile conștiinței morale denotă două aspecte: a) *originea interioară*/biologică și b) *originea exterioară/socioculturală*.

La rândul ei, originea interioară reflectă *originea dinamică a conștiinței morale*, pe care **R. Le Senne** [115] o definește ca *act etern*, care nu depinde de nimic altceva, decât de sine.

Originea exterioară/socioculturală include originea axiologică a conștiinței morale, adică valorile culturii ce au caracter uman, immanent și *originea cronologică* a conștiinței morale, care poate fi percepută, analizată și raportată la acțiunile persoanei în timp, la trecutul ei, existența prezentă și viitorul acesteia.

Cunoașterea originii, structurii conștiinței morale asigură înțelegerea importanței reflecției – gândirii reflexive ca atribut, dimensiune a *Supra-eului* moral ce elucidează în mod obiectiv, critic individul și acțiunile sale. Iată de ce adulții/părinții, cu experiență de viață, îndeamnă tinerii să gândească bine înainte de a face alegerea partenerului de cuplu/familie.

Experiența de consiliere a familiei și studiul, analiza conflictelor interioare, a dificultăților la nivelul comunicării și relațiilor interpersonale din cadrul acesteia (soț-soție, părinți-copii etc.), arată că dezechilibrul psihoemoțional, distorsiunile, devierile comportamentale, expunerea la îmbolnăviri – sunt direct proporționale cu diferențele extreme, incompatibilitatea conștiinței morale a partenerilor familiari.

Sigur că pe parcursul vieții individuale și/sau în familie, este necesar să fortificăm conștiința morală, să consolidăm unitatea dintre conștiință și conduita morală, însă evident și cert este faptul existențial cunoscut de toți: un om centrat pe acțiuni morale nu va fi în stare să conviețuiască cu unul imoral, perfid, ipocrit.

Ca familia să fie durabilă și armonioasă este necesar să ne cunoaștem bine reciproc, să analizăm și să medităm împreună asupra așteptărilor persoanele și ale partenerului de viață, să conștientizăm calitățile de personalitate care ne sunt proprii, dar și trăsăturile la care mai trebuie să lucrăm. Plus la aceasta, trebuie să ținem în vizor necesitatea depunerii unor eforturi moral-volitiv și intelectuale permanente, pe integralul parcurs al vieții familiale. Motivația și gătința psihologică pentru planificarea-realizarea perspectivelor vieții, depășirea situațiilor-limită, luarea deciziilor de comun acord, coordonarea acțiunilor și responsabilizarea partenerilor familiari – contribuie la fortificarea conștiinței morale a familiei și persoanei, asigurând materializarea ei într-o conduită morală demnă.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *În ce raport este conștiința cu conduita morală?*
2. *Identificați și caracterizați calitățile morale ce asigură coeziunea/solidaritatea și adaptabilitatea familiei?*
3. *Elaborați un plan de perfecționare morală a familiei.*

3.5. FUNDAMENTE TEORETICE ALE EDUCAȚIEI MORALE ȘI FORMAREA PERSONALITĂȚII INTEGRE

Întrucât studiul nostru presupune centrarea pe filosofia practică ce investighează și promovează principiile și normele acțiunii morale, vom aborda educația morală ca dimensiune fundamentală ale formării-dezvoltării integrale a personalității copilului. Plecând de la analiza interconexiunii reperelor cultural-axiologice, filosofice, sociologice, pedagogice și a accepțiunilor psihologiei morale, vom încerca să stabilim condițiile formării personalității integrale.

Prima condiție, *fundamentul cultural-axiologic* desemnează *mediul moral*, constituit din tradițiile, virtuțile și obiceiurile morale ale comunității umane, din valorile și normele morale ce funcționează în cadrul acesteia și se manifestă plenar, observabil la nivelul relațiilor și a conduitei oamenilor.

În cazul dat este oportun să precizăm că conceptul de cultură este unul esențial și redă un fenomen prin care omul transmite moștenirea socială cu ajutorul codurilor și mijloacelor de comunicare specifică, cum sunt: limbajul scris și oral, gesturile, artele, ritualurile; cunoștințele teoretice și practice; mass-media, normele morale și religia.

Evident că fundamentul cultural-axiologic este abordat în mai multe accepțiuni, însă în filosofia educației, axiologie, cultură se analizează din două perspective:

- a) *în sens larg*, general-uman, cultura se definește ca un ansamblu de cunoștințe și valori intelectuale, moral-spirituale, estetice, tehnologice, psihofizice, elaborate de omenire.
- b) *în sens restrâns*, cultura este abordată în contextul concret al unui popor sau în aria unui domeniu mai îngust (artă, obiceiuri, tradiții etc.).

În științele educației, conceptul de *cultură* poate fi înlocuit cu sinonimul *ethos*, care poate să includă *ethosul familiei, școlii, unui po-*

por etc. La nivel cotidian, oamenii folosesc acest termen pentru a desemna bunuri spirituale și materiale, de consum, pentru a delimita eticheta și comportarea de cultura înaltă de cea de cultură joasă.

Teoreticienii culturii din sec. al XVIII-lea și cei de la înc. sec. al XIX-lea, identificau cultura și civilizația în cazurile când comparau aceste fenomene cu natura.

La sf. sec. al XIX-lea, antropologii au descris și definit cultura, explicând originile ei prin capacitatea universal-umană de a clasifica experiențele, de a le codifica și transmite generațiilor tinere, comunicând simbolic.

Antropologia culturală, ca știință, este în plină dezvoltare, dar deja operează cu două distincții substanțiale: cultură materială și cultură simbolică. Acest lucru permite să delimităm cultura conform tipurilor de activitate umană și să conștientizăm că ele constituie baze de date diferite, care necesită și diferite metodologii de cercetare și abordare.

În sec. XX și în postmodernitate, antropologii includ în conceptul de cultură și modelele/patternurile perpetuate de oameni, familie. Savații din domeniul antropologiei, realizează un șir de precizări vizavi de cultura din societățile mici, în care oamenii sunt axați pe același set de convenții și valori, ce reprezenta o parte componentă a unei culturi de categorie integratoare. Aceasta fiind definită prin conceptul operațional de *subcultură* [62, p.134-136].

Pentru conștientizarea importanței reperelor cultural-axiologice ale educației morale, este necesar să menționăm că fiecare individ (copil, adolescent, adult), trebuie să cunoască cele două componente ale culturii umane, care se constituie din valorile spirituale și valorile materiale.

Valorile spirituale au la bază sacrul, adevărul, binele moral și frumosul. Aceste valori sunt reperatele virtuților umane, a calităților caracteriale pozitive și a celor de personalitate, ce se manifestă prin conștiința și conduita morală a persoanei, materializându-se în acțiuni și compor-

tamente demne. Valorile spirituale includ în sine cunoștințele, credințele, normele moral-etice, atitudinile, ce se pot obiectiva în limbă, istorie, tradiție, obicei, artă și creația populară orală a unui popor concret.

În contextul vizat, menționăm că în ultimele decenii antropologia culturală, inclusiv cea pedagogică, se ocupă de analiza și cercetarea tradițiilor, enculturății și educației, abordându-le ca fenomene și procese complexe, care incumbă elementele reproductive, repetitive, dar și criteriile de selectare a acțiunilor, credințelor, valorilor atribuite formării personalității în trecut; interpretările necesităților și aspirațiilor oamenilor unei civilizații. Astfel, familia, membrii ei, trebuie să cunoască și să valorifice potențialul moral al *istoriei* ca domeniu al culturii sau/și științei, care are ca scop studiul evenimentelor din societate; al *limbii*, ca domeniu al culturii sau/și științei, mijloc de comunicare, interrelaționare, educație și cultivare a individului; *obiceiul*, ca element primar de enculturăție ce se formează la nivelul vieții cotidiene prin repetarea unor acțiuni (evident că ne vom axa pe acțiunile morale); *tradiția*, care reprezintă un fenomen mai amplu decât obiceiul, considerat de antropologi drept element fundamental de durată lungă al culturii, ce include individul și interacțiunile acestuia cu natura, semenii, societatea și se transmite din generație în generație.

La fel, merită să amintim și să reactualizăm în educație elementele cele mai valoroase din creația populară orală, care familiarizează copilul cu înțelepciunea poporului expusă în proverbe, zicători, ghicitori, numărători, balade, cântece, povești etc.

Fundamentele sociologice sunt strâns legate de cele cultural-antropologice, nu numai prin faptul că socialul reprezintă o condiție primară a dezvoltării culturii, dar și prin faptul că acestea reprezintă dezvoltarea permanentă a interconexiunilor socioculturale și socioantropologice. Fundamentele sociologice conțin un șir de teorii și concepții cu privire la întemeierea și dezvoltarea instituțiilor sociale, inclusiv a familiei și școlii, abordate din perspectiva dezvoltării socioeconomice, a schimbărilor

democratice și celor demografice, emanciparea femeii, migrația populației; dezvoltarea politicilor sociale, a suportului și implicațiilor statului asupra bunăstării oamenilor, societății în ansamblul său.

Cunoașterea și valorificarea fundamentelor sociologice ridică nivelul culturii familiei, făcând-o viabilă, cointereseată în valorificarea și respectarea drepturilor omului/copilului și a responsabilităților civice [162].

Fundamentele filosofice, în viziunea noastră, reprezintă ansamblul de repere epistemologice cu privire la originile educației, căci tocmai prin explorarea proceselor cognitive ale persoanei este obținută cunoașterea, iar vocația filosofiei *nu este de a constitui o cunoaștere abstractă, ci de a pătrunde în viața oamenilor, de a le forma judecata, de a le clarifica deciziile* [72, p.8], deci de a-i orienta în acțiunile umane, care prin definiție trebuie să fie demne, adică morale. Dicționarul de filosofie, Larousse (1998) oferă o explicație pe cât de succintă a moralei, pe atât de clară: *morala este știința binelui și a regulilor acțiunii* umane.

Morala își pune problema adevăratei destinații a omului. Ea este partea filosofiei care îl interesează direct pe fiecare dintre noi. Orice acțiune liberă și reflectată/gândită presupune ca scopul ei să fie considerat valabil, adică include o reflecție și o decizie luată prin prisma moralei. În general, de îndată ce reflectăm asupra vieții noastre și la sensul pe care vrem se i-l dăm, abordăm problema moralei [72, p.217].

Evident că originile fundamentelor filosofice ale educației morale le aflăm încă în antichitate. Întrucât, filosofia practică, înglobează reflecțiile omului asupra relațiilor sociale, asupra acțiunii morale, iar problema ei fundamentală este aceea a menirii omului în lume, vom aborda educația morală din perspectiva acesteia, dar și din perspectiva *filosofiei reflexive*, mai precis a metodei de analiză filosofică în baza criteriilor valorice [106; 107].

Fundamentele psihologiei morale le invocăm pentru a demonstra că formarea și funcționarea conștiinței morale va fi dificilă în lipsa

gândirii reflexive, care este o continuare și o completare a acesteia [81, p.86], **C. Enăchescu** menționează că conștiința morală este completată de gândirea reflexivă, care, formulând faptele/actele individului le definește, caracterizează și cataloghează, oferindu-le în final spre judecare conștiinței, pentru a le admite sau nu în comportament. Analiza acestui mecanism arată elementul-cheie al conduitei individului – *responsabilizarea morală*.

În contextul vizat, *psihologia generală*, oferă un suport teoretic original și foarte important pentru educația morală a individului și imaginea lui socială; definit ca *psihobiografia persoanei*, care este abordată ca o succesiune de etape de dezvoltare și evenimente de viață, raportate la profilul psihologic al vârstei și factorii externi ce-l determină [81, p.239].

Dezvoltând ideea dată, noi am plecat de la constatarea că *biografia* unei persoane include nu numai aspectul ei psihologic, dar și *cel moral*, cu accent pe valoarea vieții și a persoanei, *cel social*, cu accent pe existență, *felul de a fi în lume* a persoanei, dar și a deveni, a se autoperfecționa și a se autoactualiza, a se depăși. De aceea pledăm pentru utilizarea conceptului de *sociopsihobiografie*, corelându-l cu alte două fenomene decisive pentru formarea unei personalități integre: proiectul vieții și existenței personale, inclusiv al familiei, perspectivele acesteia și imaginea persoanei și a familiei.

Astfel, înainte de a trece la abordarea și interpretarea educației morale, vom face o trecere în revistă a tipurilor de modele sociopsihobiografice, acceptând ca punct de plecare clasificarea oferită de **C. Enăchescu**, ce delimitează: modelul psihologic, modelul moral, modelul cultural și modelul etnocultural [81, p.242].

În contextul cercetării noastre ne interesează modelele morale, care incumbă: felul specific de a fi, modul de a se prezenta în lume în relațiile cu ceilalți; modul în care se comportă și acționează persoana și

semnificațiile morale ale conduitelor acesteia. Interesant este faptul ca descrierea tipologică de factură morală a indivizilor îi preocupa pe filosofi din cele mai străvechi timpuri.

Prima clasificare o întâlnim încă la **Teofrast** (33 tipuri caracterial-morale), apoi la **Plutarh** și alți filosofi antici. Cultura civilizației oferă o multitudine de clasificări ale modelelor psihobiografice. Precizări riguroase și importante în domeniul vizat s-au realizat în sec. XX [81; 155, 198; 200; 202; 205 etc.]. Cercetătorii din domeniul psihologiei, delimitează *tipurile psihologice* de cele *morale*, specificând că primele se referă la trăsăturile de personalitate corelate cu constituția somatică, iar cele morale se referă la valorile etice interiorizate și promovate de persoană. Evident că *tipurile morale* se conformează condițiilor mediului și anumitor *modele de viață*.

În acest context, **R. Le Senne** delimitează următoarele forme ale modelelor de viață: *viață medie*; *viață eșuată*; *viață de devoțiune*; *viață rătăcitoare* și *viață creatoare* [Apud 81, p.243].

Pentru a clarifica aspectul vizat și a arăta interconexiunea dintre fundamentele indicate la începutul subcapitolului, vom menționa că *tipologiile culturale*, reprezintă sinteza simbolică a modelelor de personalitate și de viață, marcate de o mare încărcătură mitică și de condițiile sociale concrete, specifice unei culturi/civilizații.

Astfel, **C. Jung**, plecând de la dublă perspectivă a culturi și a psihanalizei, delimitează două modele de personalitate: *tipul prometeic* și *cel epimeteic*. Primul, corespunde unui model moral, pozitiv, axat pe dăruirea de sine până la sacrificiu, iar al doilea se caracterizează prin lipsă de măsură, care mai întâi acționează și mai apoi gândește și apreciază consecințele actelor sale [261].

Tipologiile etnoculturale denotă modelele biopsihobiografice prin diferențele specifice ale trăsăturilor etnoculturale ale unor popoare. Ele aparțin atât psihologiei diferențiale, cât și celei morale, etnoculturale.

În acest sens, cercetătorii din domeniul psihologiei morale [81, p.213; 242-245] ne oferă următoarea clasificare:

1. **Tipul grec** care se caracterizează prin cultivarea rațiunii, curiozitate, axare pe cercetare; aspirații spre cunoaștere; iubitor de ordine și echilibru/*metriotes kai symetria*; prudență; aspirații spre bine și frumos/*kalos kai agathos*. Este un tip creator, artistic, intelectual prin excelență, cel care a creat ordinea spirituală și morală.
2. **Tipul latin** se caracterizează prin atitudinea de deschidere, inteligență superioară, expansivitate și creativitate. Raționalist, centrat pe ordine și gândire clară, exactă, manifestă mare nevoie de libertate, dominare; iubește puterea, este activ și caută să impună celorlalți propriile legi.
3. **Tipul german** este un tip nordic, introvert și sobru, neliniștit interior, compensează tensiunea interioară printr-o atitudine reflexivă de tip idealist. Nevoia de expansiune, de autodepășire, de ieșire din realitate o sublimează prin metafizică ca formă a transcendenței gândirii. Tipul german este axat pe ordine și disciplină, spre deosebire de primele două, care aspiră spre libertate.
4. **Tipul slav** posedă o complexitate particulară, se apropie de tipul german, dar este opus acestuia ca sistem de valori. Acest tip cu *suflet mare, misterios și larg* deschis consideră suferința și durerea ca pe o condiție și nevoie a mântuirii.
5. **Tipul central** se situează între tipurile sudice și nordice ale peisajului etnogeografic european. El se manifestă printr-un echilibru psihoemoțional, reprezintă tendința de reintegrare în modelele arhetipale originare, de refacere a unității morale. Sentimentul definitoriu este *dorul* axat pe unificarea trecutului cu prezentul, așa cum observăm la nivelul personajelor mitologice: Orfeu și Euridice; Făt Frumos și Ileana Cosânzeana.

Evident că aceste tipuri pot fi dezvoltate și completate, cert însă rămâne faptul că nu trebuie să le idealizăm sau să le tratăm tendențios,

important este să analizăm și să înțelegem semnificația lor morală. Istoria culturii civilizației umane a demonstrat elocvent faptul că în fiecare societate, epocă și la orice popor, pot fi stabilite o multitudine de modele psihobiografice, chintesență cărora poate gravita în jurul *binelui și răului*; a situațiilor incerte sau intermediare.

Analiza tipurilor umane sau biografice începe de la raportarea *Eu-lui personal* conștient la *Supra-eul moral* și la *inconștientul pulsional* primar. De aici urmează o concluzie importantă: educația omului, începând cu vârstă fragedă, trebuie să fie orientată spre formarea morală a Eu-lui și Supra-eului care, interacționând, vor fi în stare să echilibreze pulsunile și pornirile instinctive.

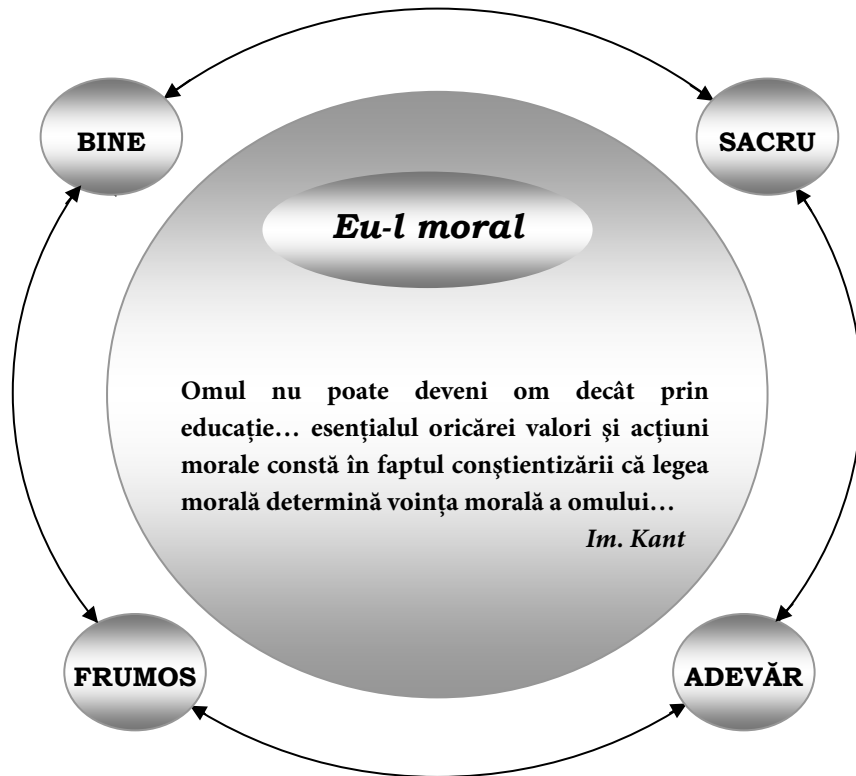
Acest lucru este posibil, dar este complicat și nu are limite, deoarece asupra individului acționează un număr mare de factori perturbatorii (condiții socioculturale indezirabile, situații de criză; maladii etc.), pe care omul trebuie să-i cunoască, să se învețe a-i gestiona, depăși și anticipa prin acțiuni morale și investiții spirituale de auto-perfecționare și autoeducație.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Idenitificați factorii și dimensiunile educației morale a omului.*
2. *Determinați fundamentele educației morale.*
3. *Analizați condițiile de formare a personalității integre în corelație cu modelele sociopsihobiografice.*

FORMAREA ȘI EDUCAȚIA MORALĂ ÎN CADRUL FAMILIEI

4.1. DEZVOLTAREA IDENTITĂȚII MORALE

Orientându-ne spre formarea și educația morală a omului, plecăm de la definirea și explicarea umanului, inclusiv, a conceptelor de *individ*, *om*, *persoană* și *personalitate*. În contextul vizat, vom preciza conceptul de *individ*, care desemnează o ființă primară, dependentă de pulsioni și de nevoile sale fundamentale, în primul rând, de cele de ordin biologic. El este dominat de nevoia de securitate și de instinctul de conservare, care se manifestă prin egoism [81, p.33].

Totodată, este important să explicăm conceptul de *om*. *Dicționarul de filozofie Larousse* oferă o definiție succintă și cuprinzătoare: *omul este o ființă vie înzestrată cu rațiune*. Problema filosofică a omului constă în căutarea unei sinteze globale a tuturor aspectelor omului. Există o multitudine de științe despre om cu caracter descriptiv (psihologia, sociologia, istoria, antropologia etc.) și cele ce țin de filosofia omului, științe normative despre om (estetica, gnoseologia, morala, teoria dreptului natural, filosofia religiei, filosofia existenței etc.).

Adevărata știință despre om este morala, deoarece problema acesteia rezidă în abordarea *menirii, omului în lume* [44, p.241-242]. În acest sens, menționăm importanța pedagogiei și a filosofiei educației, care se ocupă de cercetarea celor mai eficiente mijloace ale educației și modalități de formare a personalității omului.

Persoana reprezintă o noțiune atât juridică cât și morală. Ea desemnează omul ca subiect conștient și rațional, capabil să distingă binele de rău, adevărul de fals, fiind în stare să răspundă de propriile acte și alegeri [44, p. 393].

Întrucât omul nu este doar o voință care reunește sintetic dimensiunea somatică cu cea psihică, dar este și o voință valorică, rezultat al educației, al relațiilor umane prin care își interiorizează valorile morale, spirituale, culturale, religioase – umanul este abordat ca o proprietate a omului ce reprezintă produsul naturii genetico-biopsihice al interacțiunii factorilor formativi a valorilor modelului sociocultural și moral-religios. Influența modelelor morale și culturale face ca omul din ființă naturală să se transforme în persoană – ființă morală [81, p.23].

Dacă e să realizăm o delimitare dintre *persoană* și *personalitate*, apoi trebuie să menționăm că *personalitatea este o construcție teoretică elaborată de psihologie în scopul înțelegerii și explicării, la nivelul teoriei științifice, a modalității de ființare și funcționare ce caracterizează organismul psihofiziologic pe care îl numim persoană umană* [63, p.32].

Această precizare și analiza mai multor definiții date personalității a permis să scoatem în evidență *caracteristicile* acesteia. Astfel, se observă *globalitatea* ce desemnează ansamblul de particularități care asigură descrierea persoanei și identificarea ei printre celelalte, ceea ce îi oferă un specific, o unicitate, ce se manifestă în conduită și aspectul psihofizic. *Coerența* repretintă sistemul funcțional al legăturilor elementelor și trăsăturilor componente ale personalității, iar *stabilitatea temporală*, în pofida transformărilor acesteia, pe parcursul vieții demonstrează păstrarea identității sale psihice, a conștiinței existenței morale, a sentimentelor integrității, continuității și identității persoanei adulte [46; 91; 141; 163; 259 etc.].

Filosofii consideră că personalitatea include trei elemente: unicitatea/individualitatea; interioritatea/conștiința și autonomia/libertatea. La fel, filosofii menționează că personalitatea ca noțiune se deosebește de noțiunea anonimă *persoană* și de cea de *individ*. Incluzând elementele nominalizate, *personalitatea reprezintă un obiect de respect moral* [44, p.258], deci, de valorificare a acțiunii morale.

Acestea fiind precizate, urmează să fim atenți în explorarea conceptelor, însă insistăm asupra unei poziții la care am aderat și o promovăm: psihologia morală, abordând *persoana*, are în vedere *omul* și valorile moral-spirituale pe care acesta le reprezintă: atitudinile, caracterul, conștiința, tendința spre devenire și afirmare continuă ca depășire de sine și ca depășire a lumii. Toate acestea denotă faptul ca persoană posedă, caracteristicile personalității, este conștientă de problemele sensului existenței sale, ale vieții și ale morții, ale destinului [81, p.23], ale familiei, inclusiv, de dificultățile apărute în educația copiilor și desăvârșirea sa morală.

În aspectul vizat, recurgem la identificarea aspectelor constitutive ale comportamentului moral, care este centrat pe acțiunea morală. Comportamentul moral este un comportament uman ce se manifestă prin variate acțiuni și modalități de exprimare interconexe, conștiente, care au la bază binele moral.

Din acest punct de vedere educația morală activă a fost abordată de cercetătorii **G. McLean, Fr. Ellord** [126], prin definirea structural-funcțională a componentelor comportamentului moral, ce include componentele cognitive, afective și volitiv-acționale, care presupun dezvoltarea morală pe verticală a subiectului moral și, desigur, pe orizontală.

Marin Călin distinge șase componente ale identității comportamentului moral:

- *componenta perceptivă* (de sesizare și înțelegere a formelor de exprimare comportamentală);
- *componenta imaginativă* (aspirația morală; ceea ce dorim vizavi de însușirea unor comportamente);
- *componenta emoțional-atitudinală* (sentimentele, convingerile, atitudinile morale pozitive sau negative ca indicator al gradului de asimilare a valorilor și normelor morale);

- *componenta motrică* (deprinderi acționale și obișnuințe morale);
- *componenta volitivă* (motivele, interesele și capacitatea de autocontrol);
- *componenta ideatică* ce include judecata, reflecția morală și spiritul critic asupra standardelor și modalităților de comportament, capacitatea de analiză, opțiune și decizie morală proprie etc. Evident că aceste componente pot fi repere, puncte de sprijin în formularea scopurilor și realizarea educației morale [36, p.65].

Una dintre cele mai importante pentru înțelegerea și realizarea educației morale este concepția lui **J. Piaget** asupra dezvoltării morale [155; 156]. Comportamentul uman traversează două mari perioade, esența cărora cercetătorul a desemnat-o prin interiorizarea unei *morale de constrângere* specifică copilăriei, când adultul îi oferă copilului un șir de norme și reguli pe care acesta trebuie să le respecte și *morala cooperării*, ce implică autonomia conștiinței, intenționalitatea actelor morale și responsabilitatea individuală.

Prin urmare, **J. Piaget** scoate în evidență faptul că orice regulă morală începe prin a fi impusă copilului din exterior, dar va fi interiorizată eficient dacă acestuia îi vor fi explicate accesibil importanța și conținutul ei pentru a-i forma trebuințele, sentimentele și atitudinile morale. Sigur că copilul se adaptează normelor morale treptat în funcție de vârstă, dezvoltarea lui intelectuală, modelele morale din mediul apropiat și în dependentă de faptul cum le percepe și înțelege, cum și le reprezintă. În acest sens **J. Piaget**, delimitează patru stadii/etape succesive ale reprezentării și ale practicării regulii morale:

- *stadiul motric*, specific copilului de 2-3 ani, care se comportă în funcție de dorințele sale și potrivit deprinderilor motorii asimilate. Pentru această vârstă regula morala nu este coercitivă,

- obligatorie, pentru că este trăită inconștient, rezultând din trebuința de mișcare, exercițiu, imitare și repetare a mișcărilor;
- *stadiul egocentric*, specific pentru copilul de 4-6 ani, care este axat pe imitarea îndeplinirii regulii morale de adulții din jur, comportamentul, dezvoltându-se concomitent cu constrângerea exercitată de aceștia pentru respectarea normelor morale considerate sacre;
- *stadiul cooperării și respectării regulilor* morale comune. Copiii de 7-10 ani sunt preocupați de controlul mutual, unificarea regulilor și respectarea strictă a lor;
- *stadiul autonomiei morale* specific pentru vârsta de 11-14 ani, se caracterizează prin decodificarea, conștientizarea valorilor și normelor morale, inclusiv apariția interesului pentru respectarea lor, reunirea acestora într-o lege morală.

Teoria și modelul educației morale active elaborate și experimentate de **L. Kohlberg** într-un șir de instituții de învățământ din circa 14 state a lumii [111], i-a permis savantului să efectueze următoarele constatări:

- de la naștere omul este lipsit de o înzestrare morală;
- dezvoltarea morală este un proces secvențial, fiind produs a dezvoltării intelectului uman;
- interacțiunea socială este sursa dezvoltării și a educației morale, stimulând restructurarea de către copil a propriei experiențe de viață;
- la baza procesului dezvoltării morale a copilului se află valorile și normele morale ce țin de cultura fiecărui popor: binele, dreptatea, datoria, corectitudinea, solidaritatea, respectul, toleranța, responsabilitatea.

În viziunea lui **L. Kohlberg**, educația morală se realizează pe tot parcursul vieții omului, timp în care dezvoltarea morală este marcată de perioade cu intense transformări.

În accepțiunea lui **L. Kohlberg**, sintetic, perioadele, nivelurile și stadiile dezvoltării morale presupun:

Nivelul 1 *Premoral preconvencțional* (până la 9-10 ani), include stadiul 1, caracterizat prin respectarea normei, a cărei încălcare este urmată de sancțiune, având drept motivare forța autorității adultului.

Stadiul 2. *Hedonism instrumental naiv*. Norma morală este respectată atunci când satisface interesele imediate, pragmatice ale individului, ceilalți având posibilitatea să acționeze la fel.

Nivelul 2 *Convencțional/morala conformării convenționale*, care include stadiul 3, *Comportamentul moral al copilului bun* ce se manifestă prin conformări reciproce, atenție acordată celorlalți și credința în normele morale.

Stadiul 4, *Comportament moral de menținere a autorității*, care reprezintă *stadiul sistemului social al conștiinței ca acord interpersonal* de realizare a obligațiilor asumate, de reflectare a normelor sociale în societate.

Nivelul 3, *Postconvențional/morala principiilor de autoacceptare*, care constă din stadiul 5, definit *Morala de contract a drepturilor individuale și a legii acceptate democratic* și stadiul 6, definit ca stadiu în care *Morala principiilor individuale de dreptate*, reprezintă o etapă când subiectul moral, conștientizează profund, valorifică activ normele și valorile morale universale în conduita sa.

Desigur că frecvent oamenii ating stadiul 3 și 4, însă educația morală activă are ca scop formarea unei personalități active, care se implică în viața morală a comunității din propria decizie [111].

În corelație cu stadiile elaborate, autorul a creat o situație pedagogică denumită *dilemă morală*, în cadrul căreia a experimentat interiorizarea și practicarea valorilor și normelor morale, fundamentând unul dintre cele mai pertinente, detaliate și structurate modele ale *educației morale active*, cu aplicații universale în experiența educativă.

Dilema morală reprezintă o contradicție, a cărei rezolvare ipotetică se corelează cu argumentarea și decizia la care recurgem. Ea are o dublă semnificație, în primul rând, permite cunoașterea tipului de argumentare cognitivă a subiectului moral (potrivit nivelului și stadiului dezvoltării judecății morale) și, totodată, este o metodă de învățare morală, prin care observăm și antrenăm corelația între înțelesul pe care subiectul îl atribuie valorilor morale, incluse în conținutul dilemei, cu motivele și perspectiva acțiunilor, faptelor pe care le-ar comite subiectul.

Valorificarea dilemei morale presupune parcurgerea următoarelor secvențe:

- educatorul/părintele prezintă o dilemă morală și solicită rezolvarea ei, după ce se asigură că este înțeleasă de copil;
- copilul exprimă și explică propria soluție, iar în cazul dacă participă 2-3 copii – ascultă soluțiile fiecărui;
- se analizează motivele de alegere a soluției;
- adultul înregistrează soluțiile și argumentele *pro* și *contra*;
- părinții pot expune și soluțiile lor, care mai apoi se examinează de rând cu cele expuse de copii;
- analiza și compararea soluțiilor, a motivelor, argumentelor se realizează pentru a aprecia critic, reflectând asupra unei mai adecvate, eficiente soluții.

L. Kohlberg considera că aceste procedee sunt importante în educație, deoarece asigură cunoașterea modului de gândire, înțelegere a valorilor și normelor morale. La fel, subiecții morali, prin această metodă, învață:

- să formuleze și să exprime liber propria judecată morală;
- să argumenteze alegerea soluției, realizând o fuziune între elementele cognitive și cele afectiv-motivaționale;
- să compare argumentele sale cu cele aduse de frați și părinți;
- să analizeze și să aprecieze soluția cea mai potrivită, argumentând motivul;

- să înțeleagă limitele judecății morale și să depună efort pentru a le depăși;
- să descopere prin efort personal care este cea mai eficientă modalitate de rezolvare a unei dileme morale.

Analiza concepției modelului lui **L. Kohlberg** demonstrează influența filosofiei kantiene, o continuitate armonioasă a abordării educației morale, realizate de către **J. Piaget**, discipol fidel al căruia a fost cercetătorul.

Un alt cercetător **G. W. Allport** cercetează stadialitatea dezvoltării comportamentului moral și delimitează *conștiința morală autoritară externă*, proprie copilăriei și *conștiința morală caracteristică adolescenței*. Prima, reprezintă o conștiință morală în curs de dezvoltare, ce se dezvoltă sub și prin semnul *trebuie* și este *obligatoriu*, prin care copilul învață supunerea în baza impunerii și a restricțiilor parentale.

Conștiința morală a adolescentului poate fi definită prin *ar trebui*, aceasta având o structură, care nu mai este susținută de teama de pedeapsă, ci devine un fel de *orientare generică*, care decurge din sentimentul datoriei și al capacității de recunoaștere rațională a consecințelor nerespectării valorilor și normelor morale în societate. Potrivit acestor accepțiuni, dezvoltarea morală a individului acționează asupra formării a două componente importante a personalității **caracterul** și **cultura** [1, p.142-145].

Adept al poziției antropologice culturale a lui **R. Linton** [Apud 36, p.72], conform căreia *enculturația* este decisivă în orientarea și în evoluția funcționalității *Eu-lui* sau conștiinței de sine a copilului/adolescentului datorită funcționării *rețelei de relații de rol*, stabilite de sistemul social. Formarea *Eu-lui* persoanei este cea mai dificilă problemă psihologică și de educație. *G.W. Allport* a cercetat-o în contextul stadialității dezvoltării și formării conduitei morale, pe care l-a structurat astfel:

1. *stadiul inițial, primii trei ani de viață* se caracterizează prin dezvoltarea *Eu-lui corporal* (simțul ce rezultă din dezvoltarea

senzațiilor organice și maturizarea funcțiilor tuturor sistemelor organismului, inclusiv sub influența factorilor externi); simțul identității *Eu-lui* (percepția legată de nume, de sine ca personalitate, de delimitarea sa de la ceilalți etc.; respectul față de sine, care se formează în cadrul interacțiunii copilului cu alte persoane, manifestându-se variat, chiar și prin negativismul exprimat ca refuz de a mânca, de a se supune etc.

2. *stadiul al doilea / vârsta preșcolară de la 4-6 ani* se manifestă prin extensia simțului *Eu-lui* corporal și a imaginii *Eu-lui*, care continuă să se dezvolte și să se perfecționeze până și în cadrul adolescenței.
3. *Stadiul al treilea / vârstă școlară mică de la 6-12 ani* care se manifestă prin intensificarea și consolidarea *identității Eu-lui* și *al imaginii de sine* datorită lărgirii orizontului său intelectual și social prin dobândirea noului statut de elev. Astfel, începe să se dezvolte *Eu-l ca factor rațional*, prin care copilul începe să gândească reflexiv și formal, convingându-se de importanța respectării valorilor și a normelor morale. La această vârstă copilul începe a-și formula scopuri morale.
4. *stadiul al patrulea / adolescența* reprezintă o etapă deosebit de complexă și contradictorie, dar calitativ diferită de cele anterioare, fiindcă individul încearcă diferite roluri sociale și depune un efort conștient în trasarea și alegerea unui scop în viață, în integrarea morală, profesională și socială, ceea ce contribuie la căutarea reînnoită, la fortificarea identității de sine și a imaginii de sine [1].

În contextul stabilirii determinantelor și reperelor teoretice ale educației morale nu putem trece cu vederea *Concepția abordării și construirii sistemice a procesului educației*, elaborată de grupul de savanți ruși: **V. A. Караковский, Л. М. Новикова** și **Н. Л. Селиванова**.

Concepția dată abordează educația ca proces centrat asupra dezvoltării personalității, esența căruia constă în crearea condițiilor de dezvoltare sistemică și sistematică a individului și transformarea lui în subiect activ, personalitate și individualitate, actor al propriei formări/autoformări.

În conformitate cu autorii concepției, eforturile familiei, școlii și comunității trebuie să fie orientate asupra realizării a cinci sarcini: formarea la copii a unei imagini a lumii integre, reale, fundamentate din punct de vedere științific; formarea conștiinței civice a personalității cetățeanului responsabil de destinele Patriei sale; familiarizarea copiilor cu valorile universale ale omenirii și formarea unei conduite centrate pe valorificarea acestora; dezvoltarea creativității și a autoconștiinței, a Eu-lui propriu, a tendinței spre autorealizare.

Conținutul educației va fi determinat de explorarea activă a valorilor fundamentale: Omul, Familia, Munca, Cunoștințele, Cultura, Patria, Pământul/Planeta/Lumea, Pacea. Evident că sistemul educației se bazează pe principiile umanismului și a moralei [44; 253; 257 etc.].

În consens cu această concepție vine și concepția elaborată de H. E. Шуркова – *Formarea modului de viață demnă de Om* [257].

Observăm că genericul concepției ne orientează spre esența ei care posedă în caracter filosofic profund. *Modul de viață* reprezintă componenta fundamentală sociopsihologică și existențială a procesului de formare a personalității. *Modul de viață demnă de Om*, reprezintă existența individului în lume, conduita centrată pe conștiința morală și aspirațiile omului spre adevăr, bine și frumos. Scopul educației conform concepției vizate – **formarea personalității, capabile să-și construiască o viață demnă de Om**. Aici cel mai important este blocul esențial de obiective ale formării personalității, care sunt centrate pe formarea Omului ca ființă morală în acțiune (homo moralis).

Alte două blocuri, dezvoltarea intelectuală în baza constituirii cogniției și reflecției, estimării, conștientizării (homo sapiens) și a

capacității de creare (homo creatus), completează idealul educativ. Astfel, acesta ne orientează spre valorificarea triadei interconexe dintre dezvoltarea raționalului, spiritualului și a creativității. Numai omul care a atins, în cadrul formării personalității sale, esența triadei nominalizate, este în stare să-și construiască o viață demnă de Om [257]. Conținutul educației, conform viziunii lui H. E. Шуркова, configurează trei direcții: filosofică, dialogată și etică.

Numai o *educație filosofică* dezvoltă gândirea abstractă, formează capacitatea de analiză, generalizare, de observare și evaluare a fenomenelor, realităților vieții, a legităților ei și contribuie la formarea *subiectului acțiunii, vieții*, adică a personalității, apte de a face alegeri, a-și elabora și urma o anumită poziție de viață.

Educația dialogată ține de modalitatea și calitatea de interacțiune pedagogică permanentă a educatorului și educatului, dar și a educatului cu sine.

Educația etică este axată pe valorificarea normelor și valorilor, a modului de viață demnă de Om. Esența: formarea unei atitudinii filosofice față de Om ca valoare supremă a umanității.

Așadar, educația morală ca dimensiune existențială și ideal pedagogic, incumbă mai multe teorii și concepții reprezentative, abordate de teoreticieni și practicienii din domeniul științelor educației, cert, însă este faptul că acestea reprezintă valori științifice incontestabile care reliefează importanța și orientează educația morală, formarea unei coeziuni, a unității dintre conștiința morală și conduita morală, care i-ar permite omului să-și valorifice potențialul său, edificând o viață demnă și fericită.

Unitatea dintre *conștiința morală* ce include: noțiunile, reprezentările, ideile, concepțiile morale; sentimentele și atitudinile, aspirațiile morale, convingerile, idealul moral și *conduita morală*, care asigură logica și coerența manifestărilor persoanei prin ansamblul de: competențe/priceperi, deprinderi, obișnuințe morale; voință morală și

caracter integru – reprezintă chintesența conduitei omului centrat pe acțiunea morală și a determinantelor teoretice analizate.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Redați esențializat teoriile și concepțiile educației morale.
2. Analizați și explicați procesul formării personalității omului.
3. În ce constă conștiința morală și conduita morală ?

4.2. DEFINIREA EDUCAȚIEI MORALE ȘI RATIFICAREA VALORICĂ A CONDUITEI MORALE ÎN FAMILIE

Esența și caracteristica definitorie a omului și umanității o constituie moralitatea și acțiunea morală. Formarea morală a ființei umane reprezintă una dintre sarcinile educației dintotdeauna.

Educația morală reprezintă dimensiunea cea mai profundă și mai extinsă a activității de formare-dezvoltare a personalității, proiectată și realizată în baza valorilor etice [50, p.127].

Impactul și resursele acestei dimensiuni sunt apreciate de unii cercetători ca *educația însăși* [166, p.401], care gravitează în jurul valorificării binelui moral, asumat și exteriorizat în plan individual și social prin comportamentul persoanei ce denotă unitatea, coerența și interconexiunea conștiinței și conduitei morale. Definirea conceptului de *educație morală* presupune raportarea dimensiunii vizate la noțiunea de *morală*, care va fi analizată din perspectiva filosofiei, psihologiei sociale și pedagogiei.

Astfel, din *perspectivă filosofică*, *morală* desemnează o teorie a relațiilor omului cu lumea și cu sine, care evidențiază rolul activ al

conștiinței umane în formarea-dezvoltarea personalității [50, p.127]. Dictionarul de filozofie Larousse oferă o definiție concisă și explicită: *morală este știința binelui și a regulilor acțiunii umane*. După cum am menționat anterior, din optica *filosofiei practice*, care reprezintă o parte a filosofiei consacrată problemei acțiunii umane, morală include reflecția și acțiunea umană axate pe dobândirea fericirii [72, p.127].

Din perspectiva *psihologiei sociale*, morală reprezintă o formă a conștiinței sociale care reflectă existența socială la nivel teoretic/conceptual, ideologic, normativ și practic, adică acțional și comportamental [92, p.21-22].

Perspectiva pedagogică ne orientează spre cultivarea morală a persoanei. Ea conturează finalitățile, traseul, conținutul și metodologia formării-dezvoltării conștiinței și conduitei morale a personalității în unitatea și interconexiunea manifestării acestora [3; 36; 49; 50; 99; 254 etc].

Așadar, formarea **conștiinței morale** include componenta teoretică ce presupune familiarizarea subiectului cu ansamblul de concepte, norme, judecăți, raționamente morale, idei, concepții, inclusiv sentimente și atitudini morale, care vor contribui, substanțial, la formarea convingerilor, aspirațiilor și idealului moral al personalității.

Articularea și consolidarea acestora în cadrul vieții și a educației familiale se va realiza prin interiorizarea și respectarea normelor și valorilor morale, adoptate și valorificate la maximum, permanent de toți membrii acesteia, adulți și copii.

Formarea *conduitei morale* în cadrul familiei se desfășoară concomitent cu formarea conștiinței, adulții urmărind ca asimilarea unei norme să fie corelată cu acțiuni concrete, exersate și repetate continuu pentru a forma deprinderi și obișnuințe morale, care se vor structura treptat în voința morală și caracterul integru, valoros din punct de vedere axiologic.

Întrucât obiectivele educației morale se situează pe cele două axe, *formarea conștiinței morale și a conduitei morale*, obiectivele spe-

cifice acesteia, proiectate, urmate și realizate în procesul educației familiale vizează:

I. *La nivelul formării conștiinței morale:*

- formarea-dezvoltarea capacităților cognitive morale (percepții, reprezentări, noțiuni, judecăți, raționamente morale);
- formarea-dezvoltarea capacităților afective, motivaționale, volitive, morale (sentimente, interese, competențe, trăsături moral-volitive);
- formarea-dezvoltarea convingerilor morale, a capacităților reflexive și de interiorizare conștientă a normelor morale (care asigură analiza și sinteza în plan filosofic, dar și psihosocial, marcând trecerea de la nivelul teoretic la nivelul acțional-practic al conștiinței morale.

II. *La nivelul formării conduitei morale:*

- formarea-dezvoltarea priceperilor și deprinderilor morale (componente ale competențelor ce au fost consolidate până la nivelul automatismelor/acțiuni morale automatizate);
- formarea-dezvoltarea obișnuințelor morale, ca componente automatizate, perfecționate prin intensificarea motivelor interne ale acțiunii ce au impact stabilizator;
- formarea-dezvoltarea atitudinilor și a trăsăturilor moral-volitive de caracter, ceea ce determină consecvența și coerența acțiunii și conduitei morale [49; 50].

Evident că managerii școlari care conduc ședințele, atelierile din cadrul școlilor pentru părinți ce funcționează în instituțiile de învățământ sunt, pur și simplu, obligați, să inițieze familia/părinții în domeniul educației morale a copiilor, începând cu acordarea ajutorului în proiectarea obiectivelor și a conținutului muncii, activităților; utilizării metodelor de realizare a acestora pentru a spori competența adulților și a corela educația morală familială cu cea școlară.

În formarea părinților și copiilor este necesar de centrat pe respectarea particularităților de vârstă, pe familiarizarea ambelor părți cu specificul educației morale și structurile personalității umane, inclusiv cu nivelurile și posibilitățile ratificării valorice a conduitelor morale.

Atât în practica familiei, cea școlară, și cea comunitară, este necesar de observat și validat, dezaprobat, sancționat sau, invers, de încurajat și consolidat conduitele dezirabile și/sau indezirabile ale copiilor, elevilor, adulților.

Experiența avansată privind educația morală și analiza vieții, relațiilor familiale, demonstrează eficiența a patru niveluri ce țin de discursul valorizator în plan etic, definite și descrise de **M. Aiken** [Apud 52, p.68-69]. Astfel, cercetătorul distinge:

- a) **nivelul expresiv-evocativ** ce constă în utilizarea mimicii și a gesturilor în locul verbalizării unor expresii evaluative pentru a aprecia sau dezaproba unele acțiuni sau comportamente ale copiilor în situații concrete. Adulții, în cadrul familiei, aplică frecvent acest mod de evaluare, transmitând anumite sentimente pentru redarea empatizării, încurajarea sau dezaprobarea unor fapte, comportamente ale copiilor. Important este să nu facem abuz în valorificarea nivelului dat;
- b) **nivelul moral** este unul foarte important, deoarece presupune valorizarea a două aspectele ale educației morale, primul axându-se pe cerințele morale, iar cel de-al doilea – pe respectarea regulilor și standardelor morale. În acest sens, trebuie ca părinții să cunoască ansamblul de cerințe și reguli/standarde morale, să le respecte, la fel, să fie în stare a formula cerințe, constatări și evaluări în baza acestora în conformitate cu vârsta copilului. Este important să înțelegem că nivelul evaluativ în formarea morală a copilului, constituie miezul logicii și al strategiei fundamentale a familiei aplicate în educația morală a tinerei generații;

c) **nivelul etic/al evaluării normative.** Dacă la nivelul precedent, regulile și standardele morale puteau să nu se analizeze, să nu se discute cu copiii, deoarece aceștia erau prea mici, atunci la acest nivel, copiii încep a înțelege esența normelor și valorilor morale și sunt capabili să le analizeze și să înțeleagă că există situații când se fac unele abateri rezonabile de la acestea. Principalul aici rezidă în faptul, ca la început părinții, iar mai apoi copiii, să poată argumenta decizia, sa despre schimbarea comportamentului și alegerea făcută în favoarea unei sau altei reguli.

Dacă la nivelul moral, precedent, întrebarea de bază este *Ce trebuie să fac în situația dată?*, apoi la nivelul etic, care presupune un grad mai înalt de abstractizare și fundamentare, întrebarea care poate fi formulată de către părinți copiilor săi este: *Ce reguli sau principii morale trebuiesc respectate în situația dată?*

La prima vedere, întrebările par asemănătoare, însă esența lor diferă. În primul caz, de la copil se cere o decizie și soluționare concretă, iar la nivelul etic în cazul doi, pentru a răspunde la întrebare, copilul trebuie să analizeze regulile și principiile morale care ar putea fi valorificate în situația dată. Aici observăm implicarea gândirii critice și a dezvoltării capacităților de soluționare a conflictelor axiologice.

d) **nivelul post-etic sau cel al angajamentului existențial.** Acest nivel discursiv valorizator în plan etic atinge profunzimea filosofică și pune în discuție sensul și valoarea ființei umane prin conștientizarea echilibrului dintre **heteronomie** (lege impusă de alții), **socionomie** (legea derivă din societate/standardele sociale) și **autonomie** (legea impusă de sine). Finalitatea, aici, fiind libertatea și moralitatea ca responsabilitate individuală în corelație cu angajamentul existențial al omului, adică acțiunea morală materializată în conduită.

În contextul identificării fundamentelor teoretico-aplicative ale educației morale se impune determinarea condițiilor acesteia în cadrul familiei.

Problema educației, la general, și cea privind educația morală, în special, presupune inițierea părinților într-un *limbaj* și o *praxiologie* care i-ar ajuta să formeze și să cultive copiii pentru ca ei să fie aplecați de a-și construi o viață demnă și a fi fericiți.

Astfel, formarea moralității în cadrul familiei, are nevoie de un șir de condiții:

- *sentimentul identității proprii și a conștiinței de sine* este în centrul atenției părinților și educației familiale. Părinții și copiii discută și analizează variate aspecte ale vieții adulților și ale vieții și conduitei copilului, axându-se în jurul răspunsurilor și explicațiilor la întrebările *Cine suntem?*
- *acceptarea de sine* reprezintă următorul aspect și criteriu important în formarea morală a copilului. El se concentrează în jurul răspunsurilor la întrebarea *Ce îmi place sau ce îmi doresc?*, care se cere implicată sistematic în analiza și evaluarea conduitei adulților și copiilor în cadrul familiei.
- *modelul moral și conștiința selectării și urmării acestuia*, vor conduce discuțiile și comportarea în cadrul familiei spre înțelegerea importanței exemplului pozitiv, etic al adulților sau fraților mai mari. Modelul persoanelor apropiate este important pentru orice vârstă, însă pentru copiii de vârstă preșcolară sau școlară mică este decisiv. În situația dată nu sunt satisfăcătoare explicațiile, conversațiile pe teme etice de tipul: *Cum trebuie să mă comport sau de la cine să iau exemplu?*, dar se valorică modelele comportamentale concrete ce includ ansamblul de acțiuni și fapte morale (comunicarea, relaționarea reală și modalitatea de a fi a persoanei);

- *activizarea la copii a conștiinței morale* prin variate moduri, căi, strategii, fie la nivelul abordării și soluționării unor probleme și dileme morale, fie prin analize și discuții sistematice a aspectului *Care este cel mai bun lucru pentru mine sau Care este cea mai valoroasă faptă în viața mea?*, îmbinate cu argumentări și comentării;
- *valorizarea conduitei morale și a succesului* reprezintă precondiția care incumbă ansamblul de comportamente manifestate de copil pe parcursul vieții și maturizării sale psihofizice, morale și sociale. Aici foarte valoroase și eficiente sunt încurajările, îndemnul adulților, aprobarea și aprecierea faptelor copilului. La fel, necesită o atenție deosebită discuția și analizele permanente a celui mai dificil, dar important aspect existențial, concentrat în întrebarea: *Cum am procedat/acționat?* Evident că părinții trebuie să cunoască esența educației morale, să posede o atitudine și competențe vizavi de implicarea adecvată a copilului în toate domeniile vieții de familie, în autoevaluarea și estimarea fenomenelor familiale prin responsabilizarea lui, crearea situațiilor educative și de succes pentru a forma la copii interesul, aspirațiile morale, deprinderile și obișnuințele morale.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Ce presupune și cum se realizează educația morală ? Care este scopul ei ?*
2. *Elaborați obiectivele și conținutul educației morale în cadrul familiei.*
3. *Care sunt precondițiile educației morale în familie ?*

4.3. PRINCIPIILE ȘI METODOLOGIA EDUCAȚIEI MORALE

Familia ca mediu natural, firesc și instituție socială primară în care apare, crește, se dezvoltă și se educă copilul, trebuie să creeze un șir de condiții și să respecte particularitățile de vârstă, inclusiv principiile educației morale. Evident că metodologia și conținuturile educației morale sunt centrate în jurul celor două axe specificate și caracterizate anterior: formarea-dezvoltarea conștiinței morale și formarea-dezvoltarea conduitei morale. În conformitate cu ele, am definit în subcapitolul precedent, obiectivele educației morale. Acum urmează să precizăm conținutul, principiile și metodologia educației morale.

În această activitate ne-am axat pe analiza numeroaselor viziuni, idei și modele pedagogice ale lui **P. Andrei** [2], **G. Almond** [Apud 81], **R. Hubert** [Apud 48], **S. Cristea** [50], **Marin Călin** [35], **I. Nicola** [141], **C. Cuceș** [52], **V.A. Сухомлинский** [254], **Е. Щуркова** [259] etc.

Aderând la accepțiunile esențiale ale educației morale, am dezvoltat și completat aspectele nominalizate în titlul subcapitolului dat.

Centrându-ne pe acțiunea morală, considerăm că părinților trebuie să le fie clar că ei vor învăța copilul să se raporteze la cerințele adulților vizavi de respectarea normelor morale (heteronomie), la cele ce derivă din exigențele societății (socioonomie) și la propriile cerințe, la Eu-l său (autonomie). De aici, observăm că conținutul specific al educației morale reflectă componentele: formarea conștiinței și conduitei morale, educația *moral-civică* și educația *moral-individuală* [50, p.129].

Prima componenta a fost abordată detaliat în subcapitolele precedente, vom aborda celelalte două.

Educația moral-civică are un conținut preponderent social ce include ansamblul de cunoștințe și competențe etico-sociale și se manifestă la nivel de formare și cultivare: umanistă, patriotică, civică, democratică, economică, juridică, ecologică, care va asigura cunoaș-

terea și respectarea normelor morale și a legislației în diferite domenii ale vieții sociale/comunitare și familiale [50].

Educația moral-individuală are un conținut determinat prin raportarea omului la sine, exprimându-se la nivel de educație filosofică și religioasă. Evoluția și valorificarea acestor conținuturi în grade ale educației morale, asigură un ansamblu de achiziții obiectivate sub forma unor virtuți personale / sinceritate, punctualitate, curaj, onestitate etc. și sociale / atitudini civice: politice, naționale, umaniste, juridice etc. Concretizarea componentelor prin analiza conținutului acestora asigură explicația metodologiei respective.

Metodologia educației morale include ansamblul de metode și procedee care pot fi divizate în două modele orientative: un *model strategic* și un *model instrumental* [50, p. 129]. Evident că modelul strategic propune integrarea metodelor morale pe două coordonate fundamentale: instruirea morală centrată pe cunoașterea aspectelor teoretice (valori, norme, principii, reguli morale) și valorificarea acestora în conduita morală / practica comportării.

După cum se poate observa clasificarea metodelor propuse de noi în subcapitolul 5, se încadrează perfect în modelele nominalizate.

Dacă *modelul strategic* are menirea să ne orienteze spre îmbinarea optimă a metodelor de inițiere-instruire morală cu cele de formare a conduitei morale, apoi *modelul instrumental* ne îndreaptă spre analiza și raportarea valorificării metodelor la obiectivele educației și contribuie la stimularea, motivarea și consolidarea acțiunii și comportamentului moral sistematic.

Astfel, în conformitate cu **Modelul strategic al educației morale**, putem proiecta obiectivele generale și aplica *metodele expositiv-euristice de expunere morală*: povestirea, explicația, prelegerea morală, conversația morală, dialogul moral, dezbateră etică, studiul de caz etc. în îmbinare cu *metodele intuitiv-explorative*: modelul/exemplul moral,

exercițiul moral și *metodele centrate pe evaluarea acțiunii morale*: aprobarea, dezaprobarea, opinia publică etc.

Modelul instrumental al educației morale ne orientează spre valorificarea concretă și în detalii a formelor, metodelor prin a implica variate procedee și tehnici, a le îmbina organic și eficient în raport cu obiectivele pe termen scurt preconizate pentru realizarea imediată în conformitate cu vârsta copiilor și situația reală.

Sigur că mediul familial se deosebește de cel școlar, însă așa metode ca: explicația, pledoaria, demonstrația a unor ilustrații/materiale cu tematică morală; convorbirea morală, axată pe procedee de analiză și dialog moral, dezbateră, comentariul moral; exemplul moral cu procedee de analiză-comentariu al situațiilor reale sau imagine din viață; exercițiul moral bazat pe procedee de motivare externă (ordin, dispoziție, îndemn, apel, sugestie, încurajare, stimulare prin recompense) și motivare intrinsecă (exersarea prin procedee de auto-evaluare morală), inclusiv procedeele ce țin de aprobarea și dezaprobarea morală (observație, ironie, reproș, sancțiune etc.) – demonstrează posibilitățile funcționale ale modelului instrumental.

Întrucât, acțiunile educative trebuie să fie conformate normelor și regulilor, cerințelor pedagogice funcționale, propunem spre atenția educatorilor/părinților, câteva **principaliile generale ale educației morale**, de care, aceștia trebuie să țină cont în educația copiilor (familială și școlară):

- *Principiile corespondenței pedagogice dintre teoria morală și practica morală;*
- *Principiul valorificării resurselor și al disponibilităților pozitive ale personalității umane în vederea eliminării celor negative;*
- *Principiul unității și al continuității axiologice între toate formele de proiectare, realizare și dezvoltare a educației morale;*
- *Principiul diferențierii educației morale în funcție de determinările sale particulare/vârstă, context educațional [Apud 51].*

În contextul educației familiale, principiile vizate pot fi derivate și dezvoltate într-un set de principii particulare, adecvate unui anumit tip de familie (completă, incompletă, din mediul urban sau rural etc.).

Astfel, educația morală în familie va avea de câștigat, dacă părinții respectă: ***principiul valorificării echilibrarea a conținuturilor generale a educației (educația morală, intelectuală, tehnologică, estetică și psihofizică) prin accentuarea esenței și a valorilor etice ale acestora; principiul îmbinării optime și armonioase a modelelor masculin/patern și feminin/matern în formarea-dezvoltarea personalității copilului; principiul corelării funcționale a unității cerințelor, inițierii, stimulării în acțiunea și consolidarea convingerilor morale; principiul centrării educației morale pe valorile universale/eternumane prin interiorizarea valorilor naționale și familiale în baza unui feed-back optim.***

În condițiile pedagogiei postmoderne și a valorizării relațiilor familiale democratice, ***principiile educației morale*** au ponderea unor axiome, care includ în sine și concentrează setul de norme fundamentale/imperative cu caracter flexibil și relevant pentru orientarea și ghidarea formării-dezvoltării morale a copiilor în cadrul familiei.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Stabiliți conținutul și elaborați strategii de educație morală a copiilor în cadrul familiei.*
2. *Analizați și comentați principiile educației morale.*
3. *Elaborați strategii de educație morală în cadrul familiei pentru adolescenți, preadolescenți și preșcolari.*

4.4. AUTOEDUCAȚIA MORALA ȘI PERFECȚIONAREA SPIRITUALĂ

Strategia orientării spre autoeducația morală, formarea și auto-perfecționarea spirituală, orientează individul spre folosirea rațională a timpului prin intermediul aplicării unor metode, tehnici care incită la reflecții, autoanalize, autocunoaștere, autodeterminare, evidențiere și cizelare a Eu-lui, reformare a unor trăsături de personalitate; formarea convingerilor, credinței, reprezentărilor și sentimentelor în conformitate cu standardele valorice superioare. O mare importanță aici are educația religioasă, care *ne înnobilează mintea și sufletul, ne deschide spiritul către experiențe culturale diverse. Cunoașterea valorilor religioase, spirituale, respectarea alterității religioase constituie un semn de moralitate și culturalitate.* Experiența empirică și cercetările din domeniul științelor educației, demonstrează unul dintre cele mai importante momente din viața omului: *persoana educată din punct de vedere spiritual, atinge un sens profund al vieții și al existenței umane, fiind axată pe credință, pe acțiunea morală, responsabilitate și iubirea aproapelui* [7; 15; 35; 53; 62; 78; 125; 253 etc.]. În temeiul celor relatate, observăm că educația spirituală este într-o strânsă conexiune cu educația religioasă și educația morală, deoarece ambele asigură un ansamblu de achiziții obiectivate într-un șir de virtuți personale cu conținut determinat, în mod preponderent, prin raportarea omului la: sine, semenii, Lume, Univers, Dumnezeu, exprimându-se clar la nivel de comportament, poziție socială, educație filosofică, educație etică, educație religioasă.

Metodologia autoeducației ca și metodologia educației morale include două modele: strategic de perspectivă și instrumental.

În această ordine de idei, **modelul strategic de perspectivă** a perfecționării morale și spirituale, presupune aplicarea metodelor și procedeele raportate la obiectivele globale, care asigură formarea spiritualității și a conștiinței moral-spirituale. După cum s-a menționat

anterior, aici se îmbină metodele expositive- euristice (lectura; explicația; povestirea; conversația morală; dialogul moral/spiritual; dezbateră cu caracter moral, filosofic, religios; studiul de caz; povățu) cu rugăciunea și metodele ce stimulează cunoașterea de sine (reflecția, autoanaliza, introspecția, autoaprecierea și autoactualizarea).

Modelul instrumental este axat pe valirificarea metodelor intuitiv-active de formare a conduitei: exercițiul moral/spiritual; exemplul moral/spiritual; opinia publică; aprobarea; dezaprobarea; jurnalul intim; agenda personală; portofoliul autoperfecționării morale și spirituale.

Modelele elucidate ne orientează spre realizarea calitativă a educației familiale și a celei școlare în scopul pregătirii copilului pentru a trece la autoeducație, iar *funcția centrală a autoeducației rezidă în transformarea obiectului educației în subiect* [36]. Prin urmare, părinții trebuie să cunoască nu numai particularitățile de vârstă și de personalitate a copiilor, esența procesului educativ familial, ci și specificul autoeducației, metodele și procedeele de formare a premiselor acesteia, etapele constituirii conștiinței de sine și legitățile dezvoltării spirituale și morale a individului. În acest context vom elucida obiectivele și metodele care pot fi aplicate de adulți și adolescenți în propria formare și autoeducație în corelație cu analiza legităților dezvoltării spirituale și morale. Totodată vom aborda folosirea eficientă a timpului liber, abordat ca prioritate valorică a individului, care conștientizează importanța perfecționării permanente, inclusiv a ireversibilității și limitării timpului.

Obiectivele autoeducației și autoperfecționării punctează traseul de orientare a individului spre optimizarea unor trăsături de personalitate sub aspect spiritual, moral, intelectual, tehnologic, estetic, psihofizic. Pentru ca procesul dat să se realizeze eficient, adulții trebuie să știe că autoeducația conștientă și intenționată este realizabilă în jurul vârstei de 16 ani, atunci când observăm manifestarea semnelor maturității și a autonomiei morale. Faptul respectiv, de loc nu înseamnă că

părinții vor rata posibilitatea de a iniția și orienta copilul de 6-7 ani spre procesul de autocontrol și autoeducație, familiarizare cu elementele de bază ale filosofiei practice.

În cercetarea și elaborarea strategiei date, ne-am axat pe *nivelurile de evoluție a judecății morale*, studiate și explicate de **L. Kohlberg** [111], care făcea distincție între *nivelul premoral (4-10 ani)*, *cel al moralității convenționale (10-13 ani)* și *nivelul autonomiei morale (după 13 ani)*. Experimentul de inițiere al părinților și adolescenților în domeniul autoeducației și autoperfecționării a permis să includem în tematica activităților nu numai aspecte teoretice despre particularitățile de personalitate și de vârstă, ci și legitățile, metodele dezvoltării spirituale a omului [15; 53; 125; 253 etc.]. Prezentăm succint conținutul acestora, dar considerăm că pedagogii și părinții nu se vor opri aici, ci își vor aprofunda cunoștințele în ceea ce privește *formarea spiritualității*. Aceste cunoștințe, pe lângă faptul că sunt necesare și importante oricărui individ care a decis să se orienteze spre valorizarea spiritualității sale și a copiilor săi; pentru a-și trăi viața onest, cu demnitate, armonios și sănătos – mai sunt și foarte interesante și utile pentru persoanele din jurul nostru, deoarece reprezintă modele de reflecție și acțiune filosofică și spirituală. Cunoștințele vizate și strategiile perfecționării spirituale le putem afla în literatura de specialitate cu caracter filosofic, religios, psihologic, esoteric etc. Noi le vom prezenta sintetic sub forma unor legități-trepte, pe care trebuie să le conștientizeze și să le *urce* individul în ascensiunea sa spre autodesăvârșirea spirituală și morală, pentru a obține unitatea dintre conștiință și conduită; idee-gând, acțiune-faptă și comportament.

Prima treaptă în dezvoltarea și perfecționarea spirituală este dobândirea încrederii în sine și iubirea, stima adevărată a apărării, care presupune o muncă asiduă de autoanaliză și proiectare pozitivă a propriei persoane și abordarea altor oameni în strânsă legătură cu conturarea scopurilor vieții, aspirațiilor de perspectivă, analiza

personalității sale în conformitate cu formarea unității dintre minte, suflet și corp. Acest pas îl putem lega de determinarea scopurilor individului, stabilirea poziției sale și precizarea aspirațiilor, tendințelor, orientării spre o colaborare și relaționare eficientă cu alte persoane.

Următoarea treaptă presupune formarea poziției de principiu: să nu te judeci pe tine însuși și pe alte persoane. Fiecare dată când te judeci pe tine, treci la învinuirea și judecata altor persoane, deoarece omul nu se poate judeca timp îndelungat numai pe sine. Procesul dat poate continua la nesfârșit, el ne epuizează forțele psihice, morale și fizice, sustrăgându-ne de la adevăratul proces de autoperfecționare. În contextul respectiv, facem o precizare: analiza, autoanaliza, introspecția și alte metode de studiere a propriei persoane sau a altora nu are nimic comun cu judecata, aceasta presupunând emiterea unor idei, sentințe cu caracter negativ și distructiv, ce nu permit individului să se perfecționeze spiritual.

Treapta a treia ne orientează spre aprecierea, susținerea și încurajarea propriei persoane și a altor persoane prin axarea pe gândirea de tip pozitiv. Lauda, susținerea cuiva sau autoaprobarea activează spiritul, creează liniștea și bucuria sufletească, făcându-l pe om mai atent, empatic, lărgindu-i conștiința, pe când, judecata, aprecierea negativă, invers, o îngustează, făcându-ne egoiști și invidioși. Persoanele care lucrează asupra cizelării sale spirituale au observat că de fapt, în viața și activitatea cotidiană a omului lesne putem găsi lucruri, acțiuni, comportamente frumoase, care merită aprecierea noastră, însă noi am devenit reci, neatenți, indiferenți, pizmași, lenoși. Trăim de parcă suntem veșnici și o să dovedim să ne corectăm, de parcă *scriem viața pe maculator, iar mai târziu vom transcrie totul ce nu este bine, pe foi curate.* Considerăm că am avea de câștigat cu toții, dacă ne-am învăța să prețuim timpul, viața noastră, fiecare clipă și să ne stimăm cu adevărat pe noi și apropiații noștri.

Treapta a patra ne orientează spre a fi sinceri cu propria persoană și cu cei din jur în faptele și acțiunile noastre. Perfecționarea spirituală este imposibilă în afara sincerității și onestității. Atunci când reușim să fim sinceri, cinstiți ne simțim fericiți.

Treapta a cincea ne inițiază în respectarea legității spirituale care ne învață și cere ca omul să fie responsabil. Calea autoperfecționării spirituale, decizia luată de a ne autoeduca, reprezintă deja alegerea individului de a fi responsabil, ceea ce presupune acțiuni bine gândite, eficiente în relația cu sine, cu alte persoane, natura, sociumul, cu Universul și Dumnezeu.

Treapta a șasea ne ajută să conștientizăm faptul că capacitatea omului de a se orienta spre viitor/perspectiva vieții reprezintă o legitate, care ne învață să folosim posibilitățile actuale pentru a proiecta și desfășura acțiunile morale în timp. Să nu ne gândim permanent și să ne concentrăm asupra evenimentelor negative din trecut, fiindcă aceasta ne sustrage de la realizările prezente și cele de viitor, de la esența vieții. Psihologii ne învață să ținem minte trecutul, să facem anumite concluzii, dar să nu ne axăm pe eșecurile care au fost, analizându-le la nesfârșit, deoarece acest lucru *ne macină sufletul și forțele* noastre, distorsionează autoactualizarea; împiedică să ne formăm și dezvoltăm moralitatea și sufletul.

Legitatea perfecționării spirituale pe care urmează s-o prezentăm se află într-o strânsă legătură cu conținutul celorlalte legități – trepte. Această legitate-treaptă **ne orientează spre armonizarea relațiilor interpersonale și a climatului, spațiului din jurul nostru.** Fiecare individ trebuie să se învețe a stabili și a întreține relații interpersonale decente, sănătoase, demne cu semenii săi. În familie, dar și în comunitate fiecare persoană trebuie să se învețe a primi realitatea adecvat, orientându-se spre conștientizarea, optimizarea, armonizarea fenomenelor existențiale.

Desigur, cunoașterea legităților-treptelor autoperfecționării descrise ne incită spre aprofundarea cunoștințelor în domeniul eticii, spiritualizării educației, autoperfecționării morale și filosofice, managementului timpului.

În scopul optimizării colaborării școală – familie, acordării părinților a unui ajutor concret și calificat în educația copiilor și plecând de la aspectele aplicative ale pedagogiei și filosofiei practice, propunem un **Curriculum de educație a părinților pentru formarea competențelor de cultivare a copiilor cu privire la orientarea lor spre autoeducație și consumarea eficientă a timpului liber/managementul timpului liber în familie**. Curriculumul poate fi aplicat și completat, dezvoltat la necesitate de managerii/diriginții și psihologii școlari.

Potrivit tendințelor teoriei curriculare și a concepției cu privire la educația pentru familie [58; 61], competența și eficiența familiei vizavi de orientarea copiilor spre autoeducație se poate evalua și aprecia pozitiv dacă **părinții posedă următoarele competențe:**

- studiază activ și cunosc particularitățile de vârstă și de personalitate a copiilor, aspirațiile și interesele acestora;
- asigură copiilor un cadru familial moral, material, afectiv, spiritual și temporal de calitate;
- orientează și determină copiii să se manifeste pozitiv și eficient pe traseul timp și timp liber în conformitate cu aptitudinile, aspirațiile morale și necesitățile proprii și a familiei sale;
- formulează cerințe unice față de copii cu privire la autoeducație, autoperfecționarea și consumarea timpului și pot servi drept modele demne de urmat în acest sens;
- colaborează permanent cu instituția de învățământ în direcția optimizării educației formale și nonformale a copiilor pentru a pune în valoare autoeducația acestora și consumarea eficientă a timpului școlar și a celui liber.

Scopul: familiarizarea părinților cu principiile, strategiile și posibilitățile consumării eficiente a timpului liber și abordării acestuia ca valoare educativă și spirituală de autoeducație și autoperfecționare.

Strategii de educație a părinților:

Dirigintele și psihologul școlar implică părinții în alegerea strategiei de desfășurare a ședinței. Acestea pot fi: inductive, deductive, aplicative, euristice, teoretico-aplicative, mixte.

Forme de organizare/desfășurare:

- atelier de inițiere și formare;
- mese rotunde;
- training-uri;
- adunări de părinți;
- consultații individuale și în grup;
- conferințe teoretico-practice;
- șezători;
- expoziții ale lucrărilor copiilor și părinților realizate în timpul liber;
- întâlniri cu personalități marcante din diferite domenii de activitate etc.

Metode:

- lectura;
- explicația;
- prelegerea;
- studiul de caz;
- discuția;
- reflecția;
- comunicări;
- portofoliul familiei; exersarea;
- conversația;
- eseul filosofic;

- elaborarea proiectului personal și al familiei de educație a copilului cu privire la folosirea și dirijarea timpului liber în scopul autoeducației și autoperfecționării.

Obiective – cadru:

- aprofundarea cunoștințelor cu privire la valoarea filosofiei practice, a temporalității și a educației familiale în contextul formării deprinderilor pozitive de planificare-dirijare-monitorizare a timpului și a timpului liber de către copii;
- formarea abilităților și competențelor de proiectare a vieții familiale în conformitate cu cerințele unui mod sănătos de viață și a unui regim de repartizare și utilizare eficientă a timpului;
- formarea unei imagini de sine prin prisma filosofiei practice, a valorificării timpului în scopul autoperfecționării și construirii unui mod sănătos de viață pentru sine și copii.

Exemple de conținuturi:

1. Viața omului, filosofia practică, timpul și timpul liber.

Filosofia practică și valorile etern-umane.

Dimensiunile timpului. Viața omului și consumarea timpului. Abordarea timpului ca valoare pentru a te realiza ca personalitate. Familia și educația copiilor în contextul filosofiei practice. Timpul liber al omului. Timpul liber în cadrul familiei și acțiunea morală.

2. Dimensiunile timpului și educația copilului. Conștiința morală a omului.

Timpul formal / școlar al copiilor și timpul formal / profesional al părinților. Timpul informal / liber al părinților și planificarea acestuia. Timpul informal / liber al copiilor. Gestionarea timpului și educația copiilor în cadrul familiei. Loisir-ul și acțiunea morală.

3. Gândirea reflexivă și autoperfecționarea spirituală. Gestionarea timpului și sănătatea omului. Conștiința morală a omului, autoperfecționarea spirituală și filosofia practică.

Viața, gândirea reflexivă a omului, sănătatea și timpul. Particularitățile de vârstă, regimul de viață și sănătatea omului. Regimul zilei în familie și educația copiilor de la naștere până la maturitate. Modelul de gestionare a timpului de către adulți și educația copiilor în familie. Sentimentele și aspirațiile spirituale și morale. Viața, spiritualizarea educației și existența umană.

4. Gestionarea timpului și formarea personalității copilului. Persoana ca valoare. Moralul și spiritualul.

Educația moral-spirituală și gestionarea timpului. Educația intelectuală și managementul timpului. Educația tehnologică și timpul omului. Educația estetică și gestionarea timpului. Timpul și educația psihofizică a copilului în cadrul familiei. Abordarea timpului ca valoare în educația familială a copilului.

5. Educația pentru timpul liber, autoeducația și autoperfecționarea spirituală.

Educația prin credință și formarea calităților moral-spirituale în contextul temporalității și timpului familial, școlar și a celui liber. Educația familială, autoeducația și metodele de autoperfecționare spirituală și morală. Odihna și educația pentru timpul liber. Valorile spirituale și morale în contextul educației familiale și a gestionării timpului. Conștiința și conduita morală

6. Familia, școala și timpul educațional.

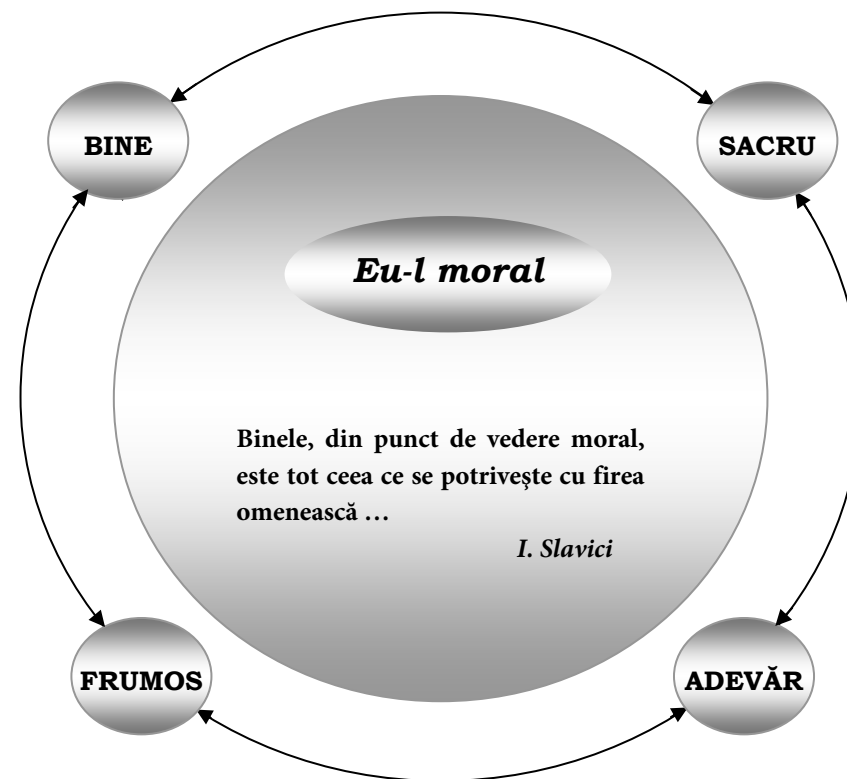
Filosofia practică, familia și școala în fața problemei de gestionare eficientă a timpului și a educației pentru timpul liber. Timpul educațional și timpul liber. Cultura consumării timpului liber și cultura educației pentru gestionarea calitativă a timpului. Părinții și copiii ca actori ai autoeducației în familie și societate. Posibilitățile timpului educațional și a timpului social în formarea personalității.

După cum am menționat anterior curriculumul vizat poate fi adaptat, fiind valorificat atât în educația elevilor (cadrul școlar) cât și în educația familiei.

În concluzie, autoperfecționarea morală și spirituală abordate în contextul educației pentru timpul liber, poate fi ajustată la orice conținut general și orice formă de organizare a educației. Principalul aspect aici reprezintă orientarea personalității copilului spre auto-educație și autoperfecționare continuă.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Explicați esența autoeducației și autoperfecționării.*
2. *În ce constă corelația autoeducației cu munca, acțiunea morală și consumarea timpului liber.*
3. *Ce legătură are filosofia practică cu conștiința morală, educația și autoperfecționarea spirituală.*

Capitolul 5

ACȚIUNEA EDUCATIVĂ ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI PRACTICE A FAMILIEI

5.1. STRUCTURA ȘI FUNCȚIONALITATEA ACȚIUNII EDUCATIVE FAMILIALE

Continuăm dezvoltarea și descrierea în detalii a acțiunii educative familiale în contextul perspectivelor vieții. Evident că acest demers are ca scop educația integrală a copilului în cadrul familiei și va fi abordat și desfășurat prin prisma *principiilor filosofiei practice a familiei*. Acest lucru ne orientează spre precizarea funcțiilor acțiunii educative familiale (în continuare AEF). *Funcțiile AEF* decurg din realitatea pedagogică a familiei și necesitatea de a forma personalitatea copilului.

Ca să înțelegem și să aplicăm adecvat conceptul de *funcție* trebuie să înțelegem că acesta reprezintă o distincție carteziană, valorificându-se în accepțiunea de cauză, sarcină, destinație, rol. Recurgând la cercetarea faptelor sociale în legătură cu educația, **E. Durkheim** (1895) utilizează conceptele de: *cauze determinante, condiții ale funcționării acestora și efecte sociale produse* [78]. Astfel, funcția apare ca o relație. Prin funcții, educația se pune în legătură cu individualitatea umană, cu trebuințele de ordin individual și social, pe care urmează să le realizeze și satisfacă aceasta pe parcursul vieții individului.

Cercetătorii din domeniul științelor educației [36; 38; 50; 56; 69; 247; 256; 257] disting două categorii de funcții ale acțiunii educative: generale și particulare. AEF ca și orice acțiune educativă are o funcție de umanizare a omului. Mecanismul umanizării copilului este abordat din diferite perspective analitice, dintre care cea *antropologic-culturală*, considerată esențială, deoarece presupune modul de transmitere a produselor culturii, de la care am plecat și noi în cercetare.

În contextul vizat **R. Linton** (Fundamentul cultural al personalității, 1968) menționează importanța *influenței culturale*, care derivă din comportamentul cultural al altor persoane față de copil și influența ce derivă din observarea și învățarea sistematică de către copil/adolescent a modelelor comportamentale, caracteristice unui socium concret. Prin urmare, familia, ca și orice alt mediu social, valorifică în continuu două situații cultural-educative care produc umanizarea copilului:

- a) *situația răspunsurilor emergente*, care rezultă din traversarea acestora prin ciocnirea cu variate realități ce asigură formarea unor deprinderi culturale în baza influențelor multiple;
- b) *situația răspunsurilor fixe*, care rezultă din traversarea unor realități concrete, ce se repetă mereu și asigură transferul experienței, a deprinderilor în cel al valorilor și al atitudinilor. Aici, importanța decisivă are îmbinarea optimă a acțiunilor și influențelor familiale și sociale [Apud 81].

După cum putem observa din conținutul descris, ambele situații cultural-educative țin de funcția axiologică a familiei.

Funcția axiologică este axată pe comunicarea și învățarea valorilor culturii și civilizației, aceasta rămânând o sursă permanentă a formelor și genurilor acțiunii educative și unul dintre criteriile de selectare și evaluare a conținutului acestora.

Funcția de socializare desemnează adaptarea și integrarea socială a copilului. Mecanismul socializării este abordat și explicat diferit în literatura de specialitate. Astfel, **J. Piaget** îl abordează ca pe un proces de dezvoltare autonomă a structurilor cognitive și a trebuințelor de sociabilitate proprii ființei umane [155], iar **D. Stern** consideră că socializarea este un rezultat al proceselor de interacțiune care contribuie la formarea conștiinței de sine a personalității [Apud 248]. Alt cercetător, **T. Parsons** explică socializarea ca proces de interiorizare a valorilor și a normelor unei culturi, condiționat de interacțiunea agenților/actorilor sociali [148].

Viziunea lui **P. Bourdieu** și **J.-C. Passeron**, în esență, are un caracter de sinteză și indică asupra faptului că societatea umană pentru asigurarea perpetuării sale, realizează transmiterea continuă a experienței sale de viață sub formă de cunoștințe, priceperi și deprinderi necesare, familia și școala, fiind principalele instituții sociale abilitate cu această funcție [24].

Nouă ne rămâne să completăm și să dezvoltăm ideile expuse prin a evidenția rolul decisiv al familiei în formarea habitusului primar, definit ca fundamental personalității individului, care mai apoi va fi consolidat și aprofundat de școală și alte instituții sociale.

Funcția de profesionalizare are o dublă deschidere, în primul rând, prin ghidarea în cariera școlară de dezvoltare a cunoașterii, auto-învățării și prin valorizarea profesionalizării instituționalizate la nivel de cultură generală și individuală, iar mai apoi aceasta continuă în și prin orientarea profesională a preadolescentului și adolescentului.

În contextul structurii și analizei funcțiilor AEF, vom determina specificul agenților familiali.

Agenții acțiunii educative familiale îi delimităm în adulți și minori. Adulții cei mai apropiați copilului sunt **părinții, reprezentanți și promotori ai culturii cofigurative**, care-i orientată spre prezent și conține valori și modele comportamentale ce asigură integrarea socială a generației în creștere. *Cultura cofigurativă* în cadrul familiei întreține sentimentul schimbării permanente moderate.

Agenți adulți, importanți ai AEF sunt și **bunicii, reprezentanți ai culturii postfigurative**, care conservă și perpetuează valorile și tradițiile legate de căsătorie, familie, educația copiilor, organizarea și desfășurarea sărbătorilor etc. *Cultura postfigurativă* conferă culturii umane o mare stabilitate [61]. În cadrul familiei, deseori se manifestă în calitate de agenți ai AEF și **minorii – frații și surorile mai mari, ce reprezintă și promovează cultura prefigurativă**. Aceasta le completează pe cele două și aduce cu sine noi valori. Cultura prefigurativă devine valoroasă atunci când copiii încep a frecventa instituțiile de învățământ,

activitățile nonformale în cercuri, palate de creație; secții sportive etc. Copiii asimilează și promovează cunoștințe, competențe noi, originale, deseori *contaminându-i* pe frați și pe cei adulți cu anumite valori.

Obiectul pe care tindem să-l transformăm în subiect al AEF este copilul/adolescentul, tânărul, care se schimbă treptat, însă permanent și, care, reprezintă o personalitate umană în formare, înzestrată cu un ansamblu de potențialități genetice și comportamentale.

Evident că în educația copilului, uneori intervin și alte rude, ca de exemplu, un unchi sau o mătușă, ce se bucură de autoritate în familia dată. În contextul descris, devine primordială respectarea unor **condiții**:

- asigurarea unor relații armonioase, empaticе dintre agenții AEF adulți și minori;
- respectarea logicii, unității și coerenței acțiunilor educative familiale;
- manifestarea unei conduite demne din partea tuturor agenților educativi;
- respectarea și promovarea modelelor comportamentale pozitive, axate pe un mod sănătos de viață;
- coordonarea și dirijarea responsabilă a AEF.
- respectarea particularităților psihofiziologice de vârstă, de gen și de personalitate;
- respectarea drepturilor copilului;
- centrarea pe transformarea obiectului în subiect și actor al propriei formări/orientarea copilului spre autoeducație;
- orientarea copilului spre valorificarea eficientă a perspectivelor vieții și analiza acțiunilor pe care le realizează acesta în atingerea scopurilor proiectate de părinți și de sine.

Scopurile acțiunii educative familiale sunt de două feluri:

- a) *de universalitate* – privește devenirea omului în spațiul unei culturi și al unei istorii prin interiorizarea valorilor fundamentale/universale;

- b) *particulare*, prin care omul învață să devină om, să se dezvolte din punct de vedere moral, intelectual, estetic etc. în cadrul unui neam și a unei familii concrete.

Scopurile AEF în contextul filosofiei practice ne orientează spre analiza *intenționalității* și *finalității* acestora. Caracteristica de bază a scopului în această accepțiune, denotă începutul și ținta, traseul și punctul final al acțiunii educative. În conceperea și realizarea AEF, scopul este aspirația părinților și rezultatul scontat. Prin urmare, scopul educației, inclusiv AEF, are o valoare deosebită, deoarece direcționează procesul vizat și oferă sens educației, existenței și vieții familiei.

Dacă adulții, sunt capabili de a proiecta și atinge scopuri demne pentru sine, familie, educația copiilor și societate, aceștia vor explora modele convingătoare de valorificare a perspectivelor vieții (pe care le-am fondat și analizat anterior).

Esența filosofică a acțiunilor educative familiale rezidă în: conștientizarea necesității de a orienta educația copilului spre scopul suprem – formarea personalității integre, axată pe filosofia practică, care presupune valorificarea unui ansamblu de acțiunilor morale.

Adulții, inclusiv părinții, trebuie să conștientizeze că scopurile AEF se corelează cu cele cinci perspective ale vieții:

1. **realizarea calitativă a funcției de fiu/fiică** ce presupune realizarea sistematică, conștientă și armonioasă a relațiilor familiale părinți-copii;
2. **autocunoașterea, autoperfecționarea continuă și autodirijarea/autoactualizarea** care include cunoașterea, educația și autoeducația în aspect moral, intelectual, cognitiv, estetic, psihofizic, tehnologic etc.
3. **formarea cunoștinței și conduitei civice** care orientează părinții spre dezvoltarea și cultivarea la copii a unui mod demn și sănătos de viață; respectarea drepturilor omului, înde-

plinirea responsabilităților civice, sociale, axarea pe onestitate și unitatea gândurilor și faptelor morale;

4. **pregătirea pentru viața de familie;**
5. **orientarea spre realizarea unei cariere școlare și profesionale** în conformitate cu aptitudinile, aspirațiile și particularitățile de personalitate a copilului, stimulând creativitatea, cogniția, metacogniția și formarea deprinderilor de muncă.

În concluzie, educația familială, în contextul filosofiei practice, se realizează prin intermediul acțiunilor și modelelor morale în conformitate cu scopul, obiectivele și perspectivele existenței demne a omului

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Care sunt funcțiile acțiunii educative familiale ?*
2. *Stabiliți variate tangențe între cultura umană/civilizație, cultura familiei și cultura persoanei.*
3. *Ce include educația pentru familie, în contextul filosofiei practice ?*

5.2. NORMATIVITATEA ACȚIUNII EDUCATIVE FAMILIALE

În contextul educației integrale, pe care o abordăm prin prisma filosofiei practice a familiei, vom apela la axiomele pedagogice și existențiale, care se obiectivează într-un ansamblu de legi:

- legea orientării educației și vieții omului în direcția formării-dezvoltării permanente;
- legea ponderii dominante și specifice a funcției culturale;
- legea dezvoltării pedagogice prin valorificarea deplină a raporturilor dintre ereditate-mediul-educație;

- legea integrării tuturor conținuturilor și formelor generale ale educației la nivelul educației permanente și al autoeducației persoanei [50, p.21].

Literatura de specialitate de ultimă generație lansează un model al normativității pedagogice ce vizează un ansamblu de resurse și cerințe gnoseologice, psihologice, sociologice, cognitive, filosofice, sintetizate la nivel de axiome, legități, legi, principii și reguli.

S. Cristea menționează foarte explicit că *normativitatea pedagogică include ansamblul conexiunilor cu caracter obiectiv, general, esențial, existent la nivelul educației/instruirii în proiectarea, realizarea și dezvoltarea acestor activități prin acțiuni proprii desfășurate într-un context determinat. Normativitatea pedagogică este exprimată prin diferite noțiuni: legi, legități, principii, axiome, postulate, presupuziții, reguli* [50, p.20].

Calin Marin susține că normativitatea pedagogică ca fenomen social, include totalitatea categoriilor de norme ale acțiunii educative, acestea având o valoare teoretică și practică de excepție pentru comportamentul profesorului/adultului și al elevilor/copiilor [36, p.199].

Prin urmare, observăm că normativitatea este comună pentru oricare gen de activitate umană, cea pedagogică, fiind una specifică, deosebită, deoarece este destinată pentru a fi respectată în cadrul unui domeniu foarte important și delicat, ce ține de modelarea sufletului, formarea personalității umane în ansamblul tuturor trăsăturilor și manifestărilor de conștiință, caracter, conduită.

Așadar, valorile-componente ale normativității pedagogice, esența lor, trebuie să fie cunoscute și respectate permanent de cadrele didactice, părinți, psihologi și educatori. La început vom clarifica notele definitorii și specificul fiecărei valori prin care se manifestă normativitatea pedagogică. Astfel, *legile pedagogice* țin de cele socioumane și au un caracter probabilistic, ca urmare a factorului subiectiv, rezultat din analogia existentă între fenomenele sociale de natură educațională și

cele din domeniul comunicării și al politicii. Normativitatea dezvoltată la nivelul corelației educator-educat include ansamblul de reguli, standarde și așteptări sociale care generează, regularizează interacțiunea și comunicarea pedagogică, în calitate de tip special de comunicare psihosocială (T. O. Sullivan; J. Hartley; D. Saunders, 2001; S. Cristea, 2003 etc.). În consens cu cele relatate ținem să precizăm conceptul de *lege*, care înseamnă *normă cu caracter obligatoriu, stabilită și apărută de puterea de stat*. Originea din limba latină *lex, legis* [71, p.565].

Din punct de vedere filosofic, **legea** este o categorie ce exprimă raporturi esențiale necesare, generale, relativ stabile și repetabile în interiorul și între obiectele și fenomenele realității sau între stadiile succesive ale unui anumit proces.

Legitatea se explică ca o însușire a fenomenelor ce se desfășura în conformitate cu anumite legi. **S. Cristea** propune un șir de legități pedagogice la nivelul unor legi generale ale educației/instruirii, care vizează componentele și acțiunile de bază ale acestui proces complicat:

- *Legitatea pedagogică generală* prevede optimizarea raporturilor dintre funcțiile și finalitățile educației, dintre obiectivele – conținuturile – metodologia – evaluarea activității de educație/instruire.
- *Legitatea sociologică a educației* prevede optimizarea raporturilor dintre actorii educației la toate nivelurile sistemului de învățământ/macrostructural și microstructural.
- *Legitatea psihologică a educației* presupune optimizarea raporturilor dintre condițiile externe și interne ale activității de educație/instruire, exprimate la nivel de învățare.
- *Legitatea gnoseologică a educației* presupune optimizarea raporturilor dintre volumul de cunoștințe acumulat la nivel cultural, capacitatea de receptare a individului și interiorizare a educației, valorificabilă sub îndrumarea educatorului.

- *Legitatea organizațională a educației* prevede optimizarea raporturilor dintre resursele pedagogice existente și rezultatele obținute [50, p.22].

La legitățile respective, astăzi putem adăuga una axată pe optimizarea raporturilor dintre obiectivele, conținuturile activității de educație și tehnologiile informaționale moderne, definită ca *legitatea aplicării în educație a tehnologiilor informaționale*.

Cercetătorii din domeniul științelor educației [14; 17; 22; 28; 43; 49; 50; 59; 247 etc.], propun un șir de *legi specifice*, ce reglementează interacțiunea dintre componentele de bază ale educației, ca de exemplu: *legea ponderii specifice a funcției culturale a educației; legea corelației permanente dintre educator și educat, legea organizării educației la nivel de sistem, legea unității dintre cerințele sociale și psihologice, exprimate la nivelul finalităților educației, legea evaluării sistematice a educației și în mod continuu la diferite intervale de timp etc.*

Desigur că în științele educației funcționează și un șir de *legi concrete*, axate pe necesitatea optimizării unor componente particulare ale educației și a raporturilor dintre acestea, ce acționează în baza principiilor pedagogice, ca de exemplu: *legea stimulării educației/învățării prin optimizarea raporturilor dintre motivația externă și cea internă; legea creșterii calității educației/învățării la toate nivelurile; legea operaționalizării obiectivelor la nivelul corelației optime dintre sarcinile propuse și resursele reale existente.*

În același context amintim de **principiile pedagogice**, care sunt divizate de specialiști în două categorii:

- principii generale cu o sferă de acțiune largă de referință*, ce vizează conceperea, proiectarea și desfășurarea activităților de educație/instruire la nivel de sistem / *principii generale*;
- principii concrete cu o sferă mai restrânsă de referință la nivelul proiectării-desfășurării activităților în cadrul procesului de învățământ* / *principii didactice*.

Definiții privind explicația *principiului* ca concept există multe, noi, însă ne-am axat pe acea care îl desemnează ca element fundamental, idee, lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică în aspect teoretic și element primordial, cauză primară sau punct de plecare într-o anumită activitate, în aspect practic [71, p. 850].

Din cele expuse, cu privire la legi, legități și principii devine clară esența și specificul **regulilor pedagogice**, acestea având un caracter operațional, funcționând în cadrul fiecărui principiu.

În final vom analiza **axiomele pedagogiei**, care reprezintă adevăruri fundamentale admise fără demonstrație, deoarece sunt evidente prin ele înșăși. Axiomele mai sunt definite ca enunțuri prime de reper, din care pot fi deduse, în baza anumitor reguli, alte enunțuri. Astfel, *axioma filosofică a educației*, cea *sociologică* și cea *psihologică* redau interdependența dintre dimensiunea existențială, obiectivă și subiectivă a educației; interdependența dintre calitatea educației și calitatea dezvoltării sociale; interdependența dintre calitatea educației și calitatea dezvoltării personalității umane.

În concluzie, normativitatea acțiunii educative funcționează în baza unui ansamblu de valori etice, care interacționează și asigură calitatea acestora. În contextul vizat poate fi analizată și deontologia profesională cea familială ce include un șir de norme, principii reguli de comportare a pedagogului, părinților și obligațiile, acțiunile procedurale, care determi-

Repere formative:

- *Cunoașterea și respectarea normelor AEF este obligatorie pentru părinți și adulții implicați în educația copilului;*
- *În realizarea educației familiale trebuie să ne axăm nu numai pe normele pedagogice, dar și pe cele morale, spirituale și principiile filosofiei practice;*
- *Normele, principiile și regulile conduitei, relaționării și educației familiale trebuie să fie respectate de către toți membrii familiei.*

nă și creează optimul axiologic și cel educațional. Situația dată plasează normativitatea pedagogică cu toate componentele sale în rangul valorilor pedagogice, care orientează, ghidează și optimizează educația la nivel de sistem și de proces în socium și familie ca entități culturale.

Evident că în acest context, vom valorifica AEF în conformitate cu principiile filosofiei practice a familiei și normativitatea acestora privind educația integrală a copilului, pe care le-am fundamentat și analizat în subcapitolul 1.1. al lucrării în cauză.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. De ce cunoașterea și respectarea normelor AEF este obligatorie pentru părinți și ceilalți adulți implicați în educația copilului ?
2. De ce în educația familială trebuie să ne axăm pe normele pedagogice, pe cele morale, spirituale și principiile filosofiei practice. Argumentați.
3. Normele, principiile și regulile conduitei, relaționării și educației familiale trebuie să fie respectate de către toți membrii familiei. Cum credeți ? De ce ?

5.3. FUNCȚIILE FAMILIEI ȘI CONDIȚIILE OPTIME DE EDUCAȚIE A COPIILOR

Investigația asupra condițiilor optime ale AEF ne orientează spre precizarea conceptelor-cheie: *condiție* și *extensie*. În limba maternă *condiția* și *factorul* sunt sinonime. În științele educației *condiția* este considerată similară cu *factorul*, acesta, fiind deseori mai preferabil din perspectiva explicării cauzalității pedagogice și a delimitării unei situații educative. Condiția, ca atare, desemnează un fapt, o împrejurare de care depinde apariția unui fenomen. Condiția influențează direct asupra desfășurării acțiunii educative.

Extensia înseamnă dezvoltare, amplificare, extindere. În logică, *extensia* înseamnă sferă. În științele educației *extensia* acțiunii educative denotă traseul, pluralitatea formelor, genurilor, speciilor demersurilor educației [36, p. 34]. Acum vom analiza și determina condițiile optime ale educației, iar *extensia* AEF va fi subiectul de studiu al altui subcapitol.

Dacă analizăm viața și educația în cadrul familiei, stabilim că condițiile AEF sunt de o mare varietate și calitate. În contextul filosofiei practice vom aborda un șir de factori, condiții, pe care le vom delimita conform *categoriilor de condiții* [46].

Categoriile de condiții educative desemnează un concept fundamental, de maximă generalitate, care exprimă proprietățile și relațiile esențiale și generale ale acțiunilor și factorilor ce contribuie la formarea personalității copilului.

Prin urmare, cele trei categorii de condiții sau factori ai ontogenezei umane sunt: *ereditatea*/condiția genetică, *mediul*/condiția de context extern și *educația*/condiția de formare-dezvoltare-cultivare.

Condiția genetică include ansamblul caracteristicilor ereditare, transmise prin intermediul genelor de la o generație la alta sub forma unui cod genetic concret. Deși cercetările în domeniul eredității umane au o istorie relativ scurtă și o specificitate aparte, experimentele genetice au limite morale și de etică, acestea, totuși, continuă. *Identitatea genetică* este practic imposibilă. Orice *genotip* se manifestă și se exprimă doar în *formă fenotipică* ca rezultat al interacțiunilor cu mediul, cultura umană, modalitățile de organizare a vieții și activității celui ce se dezvoltă.

Stadiul actual al cunoașterii și stăpânirii mecanismelor eredității permite să afirmăm următoarele:

- moștenirea ereditară apare ca un complex de predispoziții și potențialității și nu ca o simplă transmitere a trăsăturilor antecesorilor;
- potențialul genetic al fiecărui individ este polivalent;

- se moștenește o serie de elemente comune speciei umane: structura corporală, organele de simț, aparatele/sistemele anatomice (respirator, digestiv, circulator etc.); de reflexe, instincte și trebuințe fundamentale etc. De asemenea, sunt determinate genetic însușirile ce țin de constituție, tip biologic, reacții biochimice, unele particularități ale compoziției și secreției glandelor hormonale, ale metabolismului; plasticitatea sistemului nervos; unele particularități anonomo-fiziologice și caracteristicile tipologice privind raporturile de intensitate și de echilibru dintre procesele nervoase fundamentale, excitația și inhibiția;
- ereditatea nu se manifestă în aceeași măsură la toate persoanele, ea creează un șir de premise pentru influențele ce parvin din mediul educativ prin ritmul procesului de creștere și maturizare, definite în psihologie ca *perioade sensitive sau critice* pentru variate achiziții, ca de exemplu: dezvoltarea mersului, limbajului, operațiilor gândirii etc.
- temperamentul, emotivitatea, aptitudinile, unele patologii psihice și alte aspecte ale vieții psihice, poartă o amprentă puternică a eredității, iar caracterul, voința, atitudinile sunt influențate atât de ereditate cât și de mediu, educație;
- se mai pot transmite prin ereditate anumite predispoziții către unele maladii (diabet zaharat, alergii etc.);
- ereditatea conferă unicitate biologică individului ca premisă a activității sistemului cortical și a unicității psihice [46, p.26-27].

Pentru a acorda posibilitatea de a percepe esența activității sistemului cortical și a identifica varietatea comportamentelor copilului și a adulților, care reprezintă o potențialitate ereditară de dezvoltare a personalității umane, prezentăm funcțiile sectoarelor de reactivitate cerebrală conform schemei lui **N. Herrmann** (1982) [100]. Reprezentarea grafică propusă de acest cercetător (Figura 3) redă specificul activității sectorului cortical stâng și a sectorului cortical drept.

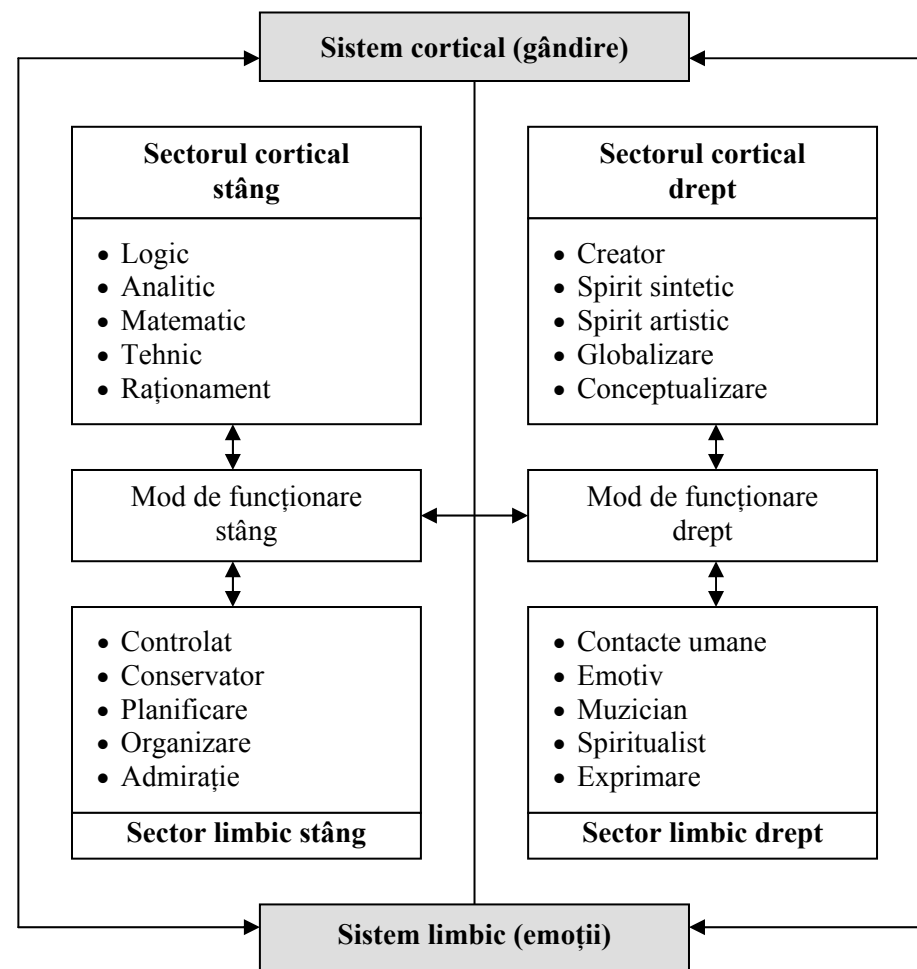

Figura 3. Funcțiile sectoarelor de reactivitate cerebrală (N. Herrmann, 1982)

Evident că cunoașterea *condiției genetice* și a posibilităților ei, ajută părinților în optimizarea educației copilului.

O altă condiție importantă a AEF, este cea *psihologică* și, anume, stimularea motivației, care permite părinților să înțeleagă, să influențeze și să coordoneze formarea integrală a personalității copilului.

Motivația este o pârghie puternică, o forță motrică a întregii dezvoltări psihice și sociale a omului.

Motivele sunt cauzele conduitei noastre, mai precis, cauzele interne ale comportamentului. La baza motivației stau trebuințele vitale de care depinde existența și bunăstarea organismului. Trebuințele fiziologice/primare: de hrană, aer, apă, căldură; satisfacerea acestora și a celor sociale, culturale, asigură echilibrul vieții, definit ca stare de *homeostazie*. Prin urmare, este clară și evidentă necesitatea dezvoltării sferei motivaționale. Motivele reprezintă o structură psihică complexă ce provoacă orientarea, inițierea și reglarea acțiunilor în direcția unui scop. În afara acestora, chiar de la naștere, apar variate impulsuri, tendințe de origine psihologică. Acestea se manifestă sub forma de: *curiozitate*; tendința de a cunoaște și a explora ambianța; sub forma de *impuls de manipulare a obiectelor* și de *transformare, dominare a mediului*. Manifestările nominalizate, dovedesc existența resurselor ce fac posibilă învățarea omului.

Pentru a conștientiza însemnătatea motivației intrinseci și a celei extrinseci vom realiza o analiză succintă a structurilor acesteia. Astfel, cele mai bazale și fundamentale structuri motivaționale sunt *trebuințele*. Ele semnalizează cerințele pregnante ale omului, asigurând echilibrul biopsihosocial al lui. În funcție de geneză și conținutul lor, trebuințele se clasifică în: *primare*, înnăscute cu funcție de asigurare a integrității și sănătății organismului și *trebuințe secundare*, formate pe parcursul vieții, cu funcție de asigurare a integrității psihice și manifestării sociale a individului.

Trebuințele primare, adică cele *biologice* (de foame, sete, sexuale) și cele *fiziologice* (de mișcare, relaxare-descărcare) sunt comune pentru om și animal, însă la om, acestea, sunt instrumentate și modelate socio-cultural. Următoarea categorie de trebuințe – *materiale* (de locuință, confort, instrumente de muncă etc.), se află într-o strânsă legătură cu trebuințele de securitate. La fel, se evidențiază *trebuințele spirituale* (de

cunoaștere, etice, estetice, de realizare a propriei personalități) și cele *sociale* (de comunicare, anturaj, integrare socială, de cooperare etc.), care formate și cultivate echilibrat, multiaspectual – asigură autoactualizarea și perfecționarea, construirea unei personalități ce va urma un mod de viață demn.

Trebuințele omului stimulează apariția motivelor, care asigură declanșarea comportamentelor corespunzătoare, de satisfacere a acestora. Așadar, *motivul poate fi definit ca imbold care incită, declanșează, susține energetic și orientează acțiunea*. De aici desprindem caracteristicile esențiale ale motivului: energizant, dinamogen, orientativ și direcțional.

Motivele sunt extrem de variate: individuale și sociale, inferioare și superioare; minore și majore; egoiste și altruiste etc. Ele nu acționează independent unele de altele, ci interacționează, formând în structura personalității, *rețele, configurații sau constelații de motive* [161, p.107]. Acest fapt, explică varietatea enormă a comportamentelor umane, la fel și posibilitatea, inclusiv, necesitatea educării lor.

Interacțiunea motivelor în situații complicate sau chiar extremale de viață, implică sau declanșează acțiuni de optare sau de control, de reținere sau de susținere, cooperare sau interdicție etc. Evident că în contextul filosofiei practice a familiei, vor fi dezvoltate motivele cu valoare morală și socială superioară.

În corelație cu motivele vin și *interesele*, care sunt niște orientări mai selective, relativ stabile și active, centrate pe anumite domenii de activitate umană. Dacă copilul, în procesul educației familiale, se manifestă situativ, nediferențiat, frustrat, oscilant în ceea ce privește o acțiune/activitate, înseamnă că el încă nu și-a format motivația și interesul pentru ea.

Interesele reprezintă formațiuni motivaționale mai complexe și stabile decât trebuințele și motivele, deoarece structura lor psihică include elemente cognitive, afective și moral-volitiv. Sigur există

interese generale și personale, pozitive și negative sau morale și imorale; interese profesionale și extraprofesionale. Clasificarea cea mai simplă, dar și cea mai comodă a intereselor ar fi după criteriul *domeniul de activitate* (științific, artistic, pedagogic, psihologic, tehnic etc.) și după criteriul *mediului sociocultural* (interese familiale, școlare, profesionale, etnice etc.). Paleta largă și variată a intereselor unei persoane reprezintă un semn distinctiv al maturizării acesteia, a formării și extensiei Eu-lui său.

Convingerile sunt idei implantate profund în structura personalității. Trăite afectiv foarte intensiv, convingerile impulsionează individul spre acțiune. Nu orice idee este o convingere, ci numai cea care reprezintă pentru individ o valoare, o certitudine subiectivă, care îl ajută să stabilească ceea ce este pentru el valabil, necesar, optim, să delimiteze binele de rău, moralul de imoral. Așadar, putem numi *convingeri* numai ideile-valori care se contopesc cu trebuințele, dorințele, aspirațiile și năzuințele, interesele, cu trăsăturile de personalitate a individului. Părinții trebuie să știe că convingerile copilului se formează de la cea mai fragedă vârstă prin modele, conversații, lecturi, explicații, exersări și observații. Iată, de ce conduita adulților trebuie să fie una morală, demnă de urmat, centrată pe respectarea coerenței dintre gând/opinie, acțiune, comportament și atitudine. Convingerile devin funcționale în cadrul condițiilor de alegere sau conflicte valorice. Dacă convingerile sunt foarte puternice, ele pot acționa și împotriva celui mai vital instinct – de apărare și conservare. Istoria culturii civilizației operează cu numele personalităților celebre care și-au jertfit viața pentru convingerile lor, ca: **G. Bruno, T. Morus, J. D'Ark** etc. Convingerile sunt strâns legate cu emoțiile, sentimentele, pasiunile și morala individului. Dacă sunt promovate constant, sunt apărate și devin *idei-forță* [161, p. 108].

Idealurile, la fel ca și convingerile morale, se formează încă în familie. Ele reprezintă un anumit tip de proiecții în sisteme de reprezen-

tări, imagini și idei care ghidează existența omului. Deseori convingerile și idealurile, formate în cadrul familiei, sunt cele mai trainice și funcționale, deoarece s-au format la vârsta sensibilă pentru cultivarea morală a individului și sub influența celor mai apropiate și dragi persoane – părinții. Idealurile reflectă și transfigurează experiența și viața proprie, devenind anticipări, sinteze, valori, principii-călăuze de optimizare a conduitei și a proiectului existențial. Idealul nu se prezintă ca o simplă formulă cognitivă de viață, preluată necritic, prin imitație de la cineva, ci este plăsmuit de individ în funcție de particularitățile sale de personalitate, dar și în funcție, de anturaj, modelele adulților. În acest sens, convingerile și idealurile părinților, conduita lor influențată de conținutul acestora, devin decisive pentru formarea personalității copilului.

Cercetările din domeniul științelor educației [3; 16; 52; 63; 69 etc.] și filosofiei [35; 36; 62; 78 etc.] demonstrează că în **structura psihosocială a idealului se includ trei elemente fundamentale:**

- a) **sensul și semnificația vieții**, ce reprezintă direcția spre care se orientează persoana în conformitate cu modul de existență socială, cultură spirituală, valoare morală;
- b) **scopul vieții, obiectivat în perspectivele vieții**, abordat sistemic ca obiectiv și valoare personală supremă ce prefigurează destinul omului, imprimându-i un conținut axiologic bine și clar determinat;
- c) **modelul de viață** / Eu-l ideal, care călăuzește conștiința, faptele, conduita și întreaga viață a omului.

Idealul suprem incumbă variate aspecte (cognitiv, etic, estetic, politic, existențial, religios etc.), poate fi considerat motivul central al existenței umane, opțiune valorică călăuzitoare de viață, mod de a gândi și acționa ce reprezintă forța spirituală pentru individ, pe care dorim s-o formăm prin intermediul **educației filosofice**.

Concepția despre lume și viață constituie o formațiune inovațională cognitiv-valorică de maximă importanță, ce cuprinde ansamblul

opiniilor, ideilor, teoriilor despre om, natură, societate. Ideile și teoriile din cadrul ei nu au doar valoare de cunoștințe, ci de convingeri. Ea reprezintă o structură motivațională globală cu funcție strategică în raport cu orientarea conduitei persoanei. Concepția despre lume se formează treptat sub influența condițiilor de viață, fiind rezultanta culturii, educației, a experiențelor proprii trăite pe parcursul vieții. Ea reunește cognitivul, valoricul și afectivul, manifestându-se și împlinindu-se în acțiuni și comportamente.

Chiar dacă în viață, întâlnim persoane cu variate concepții despre lume, științifice sau neștiințifice, realiste sau utopice, materialiste sau idealiste, progresiste sau retrograde, acestea presupun întotdeauna opțiuni valorice. Între convingeri, idealuri și concepția despre lume și viață, există o foarte strânsă legătură și interdependență, împreună ele constituind un complex motivațional de ordin fundamental al personalității [161, p.109].

În contextul dat, părinții ce posedă o anumită cultură, convingeri și concepție despre lume și viață ca persoane care sunt cele mai apropiate de copiii lor și comportă o credibilitate deosebită, reprezintă primele surse și modele motivaționale și comportamentale. Acest fapt ne obligă să fim axați permanent pe cunoaștere și autocunoaștere, autoperfecționare morală, intelectuală, psihofizică, estetică, profesională, dar și filosofică. Toate eforturile și acțiunile părinților de auto-actualizare, autoperfecționare, chiar dacă nu sunt îndreptate direct asupra copilului, nu rămân neobservate de acesta. Ele devin o parte componentă a vieții lui, a felului de a fi al părinților, a anturajului familial, care îl *contaminează* și-i modelează personalitatea. Astfel, filosofia practică consacrată acțiunii umane morale, a reflecțiilor asupra relațiilor sociale, asupra menirii omului în lume, trebuie să devină forța esențială a educației și conviețuirii familiale. Numai ea va permite a nu exagera și a nu ne centra numai pe pragmatism, utilitarism și valorile materiale, uitând de valorile spirituale, care, de fapt, oferă vieții sens.

Nu în zădar, oamenii bine crescuți și educați, realizează variate situații existențiale de tipul: *am susținut moral colegul meu...; am ajutat în soluționarea unei probleme; am efectuat un act de caritate...; am realizat activități de voluntariat...* etc. și consideră că aceste fapte sunt o normă fără de care viața lor nu ar fi plenară.

Astfel, în virtutea celor relatate, ținem să evidențiem **formele motivației:**

- *Motivația pozitivă și motivația negativă;*
- *Motivația intrinsecă și motivația extrinsecă;*
- *Motivația cognitivă și motivația afectivă.*

Pentru educație, formarea personalității integre, este necesar să învățăm a spori gradul de eficiență al variatelor forme a motivației.

Sigur că *motivația pozitivă* are un caracter optimist, profund uman și-i axată pe acțiunea ce a fost susținută pe stimulări premiale/laudă, încurajări, variate recompense.

Motivația negativă este produsă și susținută de stimuli aversivi/dezaprobare, blamare, pedeapsă.

Interesante, în acest sens, au fost rezultatele obținute de psihologul american **E. B. Hurlock** [Apud 161, p.110] care printr-un experiment special a stabilit că îndeplinirea acțiunii/activității de către elevii ce erau lăudați, încurajați, menținerea unor stări afective pozitive, a contribuit la sporirea calității rezultatelor acestora și, invers, dojana utilizată elevilor – a scăzut din calitatea și rezultatul acțiunilor acestora.

Cele mai nesatisfăcătoare rezultate au fost înregistrate la grupa de elevi care a fost ignorată. Observăm, că în cazul ignorării elevilor, lipsesc în general, trăirile afective și motivația.

Odată cu vârsta, educația copilului în cadrul familiei, devine un act coparticipativ, părinții trebuie să transforme treptat educatul în subiect al propriei formării. În acest sens, adulții trebuie să muncească asupra dezvoltării și consolidării *motivației intrinseci*. Evident că la vârsta fragedă, adulții prin intermediul regimului zilei, crearea condi-

țiilor speciale stimulative, metodele de convingere, explicare, exersare, în îmbinare cu metodele de aprobare/dezaprobară, de evaluare strictă și permanentă – produc și mențin o *motivație extrinsecă*. Experiența pedagogică demonstrează eficiența îmbinării, optime a motivației extrinseci și a celei intrinseci. În acest caz, educația va derula spre fenomenul dorit și scontat – autoeducația copilului. Procesul educației în cadrul familiei dobândește mai multă vitalitate și eficiență în cazul când instituția de învățământ susține și ajută părinții în direcția reactualizării și perfecționării competențelor parentale cu privire la educația și formarea personalității copilului. O importanță enormă în educația individului are *motivația cognitivă* și cea *afectivă*. *Motivația cognitivă* acționează din interiorul proceselor psihice cognitive (senzație, percepție, gândire, memorie, imaginație, limbaj) și are originea în natura și activitatea exploratorie a individului, ce se manifestă prin nevoia de a cunoaște, de a cerceta, a produce o schimbare. Forma tipică a motivației cognitive reprezintă curiozitatea pentru nou. Părinții stimulează și susțin acțiunile copilului orientate spre explorarea spațiului, jucăriilor și obiectelor, dezvoltând interesul pentru nou, frumos, util prin explicații, lectură, povestioare cu caracter moral, exersare și antrenare în variate activități intelectuale. Concomitent cu plecarea la grădiniță, apoi la școală, motivația cognitivă sporește, fiind susținută și stimulată de sistemul de apreciere și notare. Aici trebuie să menționăm momentul-cheie: evaluarea, aprecierea și notarea trebuie să fie realizate obiectiv, sistematic și în baza unor criterii valorice precise și cunoscute din timp de către elevi și părinți.

Motivația afectivă este determinată de nevoia individului de a obține aprobarea și afecțiunea celor apropiați. Este evident și firesc faptul că omul are nevoie de emoții și sentimente pozitive, că de la început, micuțul dorește mult să-și bucure părinții prin anumite acțiuni, fapte. Acest moment este important în educația familială, însă predominarea motivației afective la vârsta preadolescenței sau a

adolescenței, poate distorsiona comportarea juvenilor. Dacă ei vor realiza o activitate doar ca să satisfacă sau să nu piardă iubirea părinților, să obțină lauda acestora, atunci ei vor rămâne prea dependenți de mediul familial, care este unul securizant, însă, viața este cu mult mai variată și complicată.

În această ordine de idei, am putea menționa că viața necesită din partea omului o conduită axată pe motivația afectivă și cea cognitivă, susținute de motivația pozitivă intrinsecă. Cercetările din domeniul științelor educației [29; 46; 56; 63; 91; 92 etc.], demonstrează productivitatea sporită și calitatea acțiunilor realizate în baza motivației pozitive, intrinseci și cognitive în detrimentul celor realizate în baza motivației negative, extrinseci și afective.

Atunci când lărgim, diversificăm și complicăm cadrul de acțiune și comportare a copilului/aduților, lucrurile se pot schimba. Analiza procesului educației familiale, a extensiei AEF și a posibilităților acestora ne orientează asupra cunoașterii și asigurării unui mediu pozitiv, stimulat, centrat pe colaborarea copil-aduț, relaționarea empatică și valorificarea la maximum a personalității copilului din perspectiva dezvoltării-formării lui morale, intelectuale, psihofizice, estetice și tehnologice.

Motivația nu trebuie înțeleasă ca un scop în sine. Ea nu trebuie pusă în serviciul obținerii performanțelor în toate domeniile și cu orice preț, ci trebuie valorificată conștient în baza abordării esenței filosofice a vieții umane și a fericirii, dobândite prin educația morală a copiilor.

Printre condițiile optime de educație se evidențiază și cele de organizare a vieții familiale din punct de vedere funcțional, adică condiția ce ține de crearea *mediului* favorabil dezvoltării copilului.

Astfel, realizarea *funcției biologice* se află într-o strânsă legătură cu celelalte funcții, inclusiv cu *funcția educativă*, care și reprezintă subiectul acestei lucrări.

Funcția economică a familiei orientează membrii adulți spre crearea condițiilor decente de viață la toate nivelurile trebuințelor rezonabile: loc comod de trai, alimentație rațională și sănătoasă, vestimentație în conformitate cu anotimpul și moda inteligentă, mobilier și mijloace tehnice de deservire pentru bucătărie, curățenie, respectarea igienei personale și igienei locuinței.

Paralel cu aceasta și treptat, familia procură cărți pentru adulți și copii, jucării, variate mijloace tehnice (centre muzicale, televizor, calculator etc.) și alte obiecte de uz casnic, dar care comportă o destinație pentru educația tehnologică, estetică (tablouri, cuverturi, covoare) și psihofizică (inventar sportiv). Adulții muncesc pentru a fi în stare să întrețină familia, dar ei trebuie să implice treptat și copiii, mai întâi, în munca de autodeservire, apoi, în realizarea variatelor sarcini de muncă pentru ajutorarea adulților în ceea ce privește curățenia curentă și generală, îngrijirea plantelor decorative și a animalelor de casă etc. În localitățile rurale copiii pot fi implicați și în procesul variatelor munci agricole, însă aceasta se face într-un mod adecvat, centrat pe respectarea următoarelor condiții:

- respectarea particularităților de vârstă și de gen (fetele nu se implică la munci unde este necesară forță fizică);
- respectarea regimului școlar pentru a nu distorsiona procesul frecventării școlii, cel de pregătire a temelor pentru acasă;
- se ține cont de starea sănătății copilului/adolescentului și posibilitățile lui fizice;
- se organizează munca în așa fel ca adulții să lucreze împreună cu copiii, neadmițând acțiuni coercitive, limbaj infect și pedepse sau acțiuni ce înjosesc personalitatea copilului;
- se practică analiza și discuția sarcinilor de muncă ce stau în fața adulților și copiilor la *Sfatul/consiliul familiei* pentru a repartiza clar responsabilitățile și a lua decizii referitoare la

organizarea, realizarea activității, odihnei, pauzelor pentru luarea mesei etc.;

- sarcinile de muncă se dozează și se realizează conform unor cerințe și etape gândite, planificate împreună cu copiii.

Atunci când părinții se adresează la copii frumoși, respectuoși, ca la egalii săi sau *sfătuitoarii* săi, copiii apreciază munca ca o activitate creativă, interesantă și se învață a relaționa, a dirija acest proces, asimilând și interiorizând abilități, competențe și deprinderi de conduită demnă și management familial.

În concluzie, funcția economică include aspectul economico-gospodăresc al relațiilor familiale, care presupune asigurarea condițiilor materiale de trai și existența a familiei, dirijarea gospodăriei și crearea-valorificarea bugetului familial.

Filosofia practică a familiei orientează membrii acesteia spre o abordare morală a tuturor acțiunilor legate de crearea bunăstării sale, de îmbinare armonioasă a posibilităților materiale cu cele spirituale, estetice și de valorificare adecvată a potențialului sau în variate acte de caritate.

Funcția culturală a familiei este una cu caracter educativ profund de perpetuare a culturii, a limbii, obiceiurilor, tradițiilor, experienței de viață, dar este și una de creare a propriilor valori și desigur că, de consolidare, cimentare a relațiilor familiale. Totodată, funcția culturală, reprezintă o sursă importantă a trăirilor afective, plăcute, izvor al amintirilor valoroase pentru adulți și copii. Cercetările sociologice [174; 180; 184; 185 etc.] și cele empirice indică asupra rolului de armonizare a relațiilor intergeneraționale prin realizarea eficientă a acesteia. Anume funcția culturală a familiei asigură interrelația, schimbul de valori dintre cultura postfigurativă, a bunicilor, cea cofigurativă a părinților și prefigurativă a tinerei generații [61, p.103-104]. Familia reprezintă instituția socială care reunește într-un context unic al eforturilor și acțiunilor a trei generații ce urmează a conviețui în același so-

cium. Dacă în socium cele trei generații colaborează, interacționând și completându-se armonios, toți actorii/tinerii, adulții și persoanele în etate, se simt bine, împliniți, utili și fericiți. Forme și metode de realizare a funcției culturale a familiei există numeroase. Ele diferă de la o etnie/cultura la alta, însă cele de bază presupun:

- organizarea unor sărbători/festivități și ritualuri familiale interesante ce vor implica întreaga familie (părinți, copii, bunici și alte rude);
- celebrarea într-un mod deosebit a sărbătorilor mari naționale și religioase (Crăciunul, Sf. Paști, Ziua Independenței etc.);
- amenajarea locuinței în conformitate cu normele igienice, morale, estetice, dar și gusturile estetice ale membrilor familiei;
- odihna comună și organizarea variatelor excursii în natură, muzee, expoziții și vizite la rude;
- participarea la festivitățile din sat/oraș sau cele organizate de cunoscuți, rude.

O formă culturală eficientă de consolidare a coeziunii și a relațiilor familiale este **sărbătoarea anuală** a familiei, pe care încă **Pitagora** a definit-o ca **Pacea familiei**, care se organizează odată în an și implică toate rudele. Aici, la o masă de sărbătoare, soțul și soția își dau mâna și-și iartă toate greșelile comise timp de un, același lucru fac și ceilalți membri ai familiei, apoi planifică acțiunile pentru viitorul an. Aceasta poate deveni o tradiție frumoasă a familiei, desigur implicând anumite variații și elemente culturale. Ar fi etic, util și interesant, dacă după exemplul/modelul părinților, astfel ar proceda tânăra familie.

O altă funcție a familiei, cea *psihologică*, vine în consens și interacționează activ cu celelalte, având ca scop asigurarea securității afective, a caracterului confidențial și apropiat, intim al relațiilor familiale; susținerea morală în situații dificile; împărtășirea trăirilor legate de succesul, performanțele obținute în activitatea profesională sau alte domenii ale vieții. Pentru a realiza eficient funcția psihologică, membrii

adulți învață și își perfecționează continuu competențele și măiestria de comunicare, relaționare, evitare, anticipare și soluționare a conflictelor interpersonale. O persoană cultă emană căldură, denotă tact, bunăvoință, compasiune, exersează capacitatea de a asculta, de a întreține un dialog, de a dirija conflictele interioare și de a depăși situațiile de criză și stres. Ea este axată pe o conduită echilibrată, onestă, pașnică, orientată spre colaborare, explicație, negociere, argumentare a acțiunilor și comportamentelor sale.

Motivația pozitivă și centrarea pe cultivarea practicilor morale și spirituale, amplifică posibilitățile relaționare a familiei, oferindu-i o coloratură specifică, de neuitat pentru adulți și copii. **Climatul deosebit, evenimentele existențiale importante, căldura din interiorul familiei, stilul umanist și empatic al comunicării, relațiile prietenoase – reprezintă esența tuturor amintirilor, pe care oamenii le rețin și le perpetuează întreaga viață, cultivându-le și promovându-le mai apoi și în propria familie.**

Dat fiind faptul, anume **femeia**, trăsăturile ei ereditare și cele formate în procesul culturalizării, manifestă o mai mare sensibilitate, intuiție, extraversie, empatie, atitudine maternă și receptivitate, la marea majoritate a popoarelor, este considerată drept **ființă ocrotitoare a căminului, copiilor și al climatului familial**. Acest lucru, nu diminuează nici sub un aspect, responsabilitatea bărbatului pentru menținerea liniștii, înțelegerii și bunăstării psihoemoționale a familiei. **Bărbații centrați pe păstrarea familiei, învață arta comunicării și relaționării, își cizelează competențele și aprofundează cunoștințele în domeniul psihologiei, pedagogice, conflictologiei și eticii familiale.**

Funcția socială a familiei constă în asigurarea integrării sociale a copiilor și a tuturor membrilor ei.

Noi considerăm că funcția socială trebuie să fie corelată și cu procesul de formare a imaginii ei, începând de la adulți și finalizând cu copiii. Toți membrii familiei au datoria de a avea grijă de conduita sa în

cadrul ei, dar și în exterior, în socium/lume. Acest lucru este important nu numai pentru **reputația și imaginea familiei**, ci, în primul rând, pentru formarea deprinderilor pozitive, consolidarea și interiorizarea acțiunilor, conștiinței, atitudinilor morale.

Dacă cunoștințele și competențele omului devin convingeri și contribuie la formarea concepției despre lume, un mod demn de viața, atunci va predomină motivația intrinsecă a individului și acesta va manifesta o conduită onestă, echilibrată, care va influența formarea propriei imagini și imaginii pozitive a familiei sale.

Evident că funcția educativă și cea culturală a familiei sunt cele mai importante, deoarece prin ele lucrează și interacționează toate celelalte funcții.

Întrucât, pentru realizarea cu succes a condițiilor și funcțiilor familiei este nevoie ca fiecare persoană să cunoască formele, principiile, strategiile, conținuturile valorice, metodele educației – adulții trebuie să învețe permanent și să se autoperfecționeze, pe parcursul vieții lor. Ține de datoria părinților să fie familiarizați cu particularitățile de vârstă și de personalitate, de gen; să cunoască și să respecte drepturile copilului; să cunoască posibilitățile și condițiile de realizare eficientă a acțiunilor educative familiale, valorificând amplu funcțiile acestora, extensiunea lor, ceea ce asigură promovarea valorilor autentice.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. În ce caz motivația adulților determină motivația copiilor ?
2. De ce realizarea funcțiilor familiei necesită o atitudine conștientă și responsabilă, activă din partea tuturor membrilor acesteia ?
3. Cum credeți axarea părinților pe colaborare, cunoaștere și autoperfecționare continuă, va dezvolta motivația intrinsecă a copilului ? Argumentați.

5.4. EXTENSIA ACȚIUNILOR EDUCATIVE ȘI CONȚINUTUL EDUCAȚIEI FAMILIALE

Există mai multe accepțiuni cu privire la explicarea conceptului de *extensie a acțiunii educative*. După cum am menționat anterior, extensia înseamnă dezvoltare, amplificare, extindere. În explicația și abordarea extensiei acțiunii educative trebuie evitată eroarea de reducere, de simplificare, consideră **Marin Călin** [36, p.34]. De aceeași părere suntem și noi, cu privire la acțiunea educativă familială. Prin extensia AE, înțelegem genurile de acțiune educativă posibilă și pluralitatea formelor/demersurilor educației. În contextul vizat, vom completa poziția dată prin abordarea viziunii lui **S. Cristea** (2003), care se vechiculează activ în ultimii 7-8 ani. Cercetătorul, clasificând statutul științelor educației, definește conceptul pedagogic de educație, oferindu-i o tentă filosofică prin analiza acesteia din perspectivă istorică, axiomatică, axiologică, precizând structura de funcționare și caracteristicile generale ale educației. La fel, **S. Cristea** definește finalitățile, conținuturile și formele generale ale educației [48; 49; 50] într-o optică postmodernistă.

Evitând eroarea de reducere, dar și cea de dogmatism consolidat, acceptăm, urmăm și dezvoltăm ideea lui **Marin Călin**: *vom evita orice limită explicativă, deoarece fiecare generație de cercetători și practicieni din domeniul educației are dreptul și obligația să privească și să reinterpreteze actul educației în propriul său fel, deosebit de cel al generațiilor anterioare, păstrând însă, ceea ce este adevăr pedagogic* [36, p.34].

Noi vom respecta adevărul pedagogic, dar vom încerca să abordăm extensia acțiunii educative în contextul concret al familiei, abordată prin prisma filosofiei practice, care valorifică acțiunea morală.

Plecând de la faptul că familia realizează procesul educației la nivel primar, vom insista asupra faptului că ea nu educă numai prin intermediul ansamblului de influențe pedagogice exercitate spontan, ci

educă și prin acțiuni educative conștiente, abordate la moment sau strategic. Astăzi, când părinții dețin o anumită pregătire, pe care o pot aprofunda în direcția optimizării competențelor sale de creștere și educație a copilului, atunci când s-a demonstrat că funcția de părinte necesită și ea un anumit tip de profesionalizare, vom susține și dezvolta această intenție prin oferirea unui suport științific cu caracter teoretico-aplicativ.

Extensia AEF va fi explicată în corelație cu funcțiile, domeniile vieții de familie, finalitățile și conținuturile generale ale educației. Dat fiind faptul, funcțiile familiei și ethosul pedagogic familial au fost analizate, trecem la domeniile vieții de familie, care într-un mod general, sunt abordate în cercetările sociologilor [5; 6; 33; 146; 153; 162; 163; 185; 186 etc.], într-un mod psihopedagogic noi le-am abordat în legătură cu plecarea copilului la școală [58; 61] și în contextul eticii relațiilor în familia temporar dezintegrată, în situația când părinții lipsesc și nu participă direct în educația copiilor [61, p.356-360].

În baza cercetărilor nominalizare, a observațiilor empirice și a studierii rezultatelor sondajelor de opinie efectuate recent, delimităm și precizăm următoarele domenii ale vieții de familie:

- volumul, distribuția responsabilităților familiale și organizarea vieții familiei – managementul familial;
- bugetul familiei și dirijarea acestuia;
- ritmul vieții și orarul familiei;
- climatul afectiv și moral al familiei (relațiile și comunicarea);
- activitatea de realizare profesională a adulților;
- timpul liber și odihna familiei;
- nașterea, îngrijirea și educația copilului;
- supravegherea și monitorizarea conduitei copiilor;
- activitatea de ghidare în cariera școlară a copiilor;
- integrarea în comunitate a membrilor familiei;
- conținutul muncii de autoservire și menaj casnic;

- orientarea profesională;
- participarea la activitățile din cadrul parteneriatului educațional școală-familie-elev;
- modul de viață al familiei;
- imaginea/reputația familiei;
- Activitatea de planificare-creare și monitorizare a bunăstării/condițiilor decente de viață a familiei;
- activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare morală și spirituală;
- activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare intelectuală;
- activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare psihofizică;
- activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare estetică;
- activitatea de autoperfecționare în domeniul tehnologiilor moderne;
- încadrarea copiilor în viață cotidiană a familiei;
- valorizarea copiilor în cadrul nonformal (secții sportive, variate cercuri, sărbători etc.);
- comunicarea și relațiile cu rudele;
- pregătirea și organizarea festivităților/sărbătorilor familiale;
- participarea la acțiuni și proiecte comunitare de caritate, de ocrotire a mediului.
- intimitatea și relațiile conjugale

După cum se poate observa, fiecare domeniu poate fi dezvoltat, completat și corelat cu o funcție sau subfuncție a familiei. Concomitent cu stabilirea țintei, adică a finalității acțiunilor educative și, desigur că a corelării valorice cu conținuturile generale ale educației și conștientizarea responsabilității parentale, am elaborat o **Matrice a conținutului și extensiei acțiunilor educative familiale** (Tabelul 1).

Matricea conținutului și a extensiei acțiunilor educative familiale

Nr. d/o	Funcția/sub-funcția familiei	Domeniul vieții de familie	Conținuturile generale și finalitățile educației	Extensia acțiunilor educative familiale
1	2	3	4	5
I.	Economică (administrativ-gospodărească)	<ul style="list-style-type: none"> Bugetul familiei: participare la constituirea lui și dirijarea consumării raționale a acestuia; Activitatea de planificare-creare-monitorizare a bunăstării/condițiilor decente de viață; Modul de viață al familiei; Volumul și distribuția responsabilităților familiale/managementul familial; Conținutul muncii de autoservire și menaj casnic. 	<p>Educația economică și tehnologică</p> <p>Scopul: formarea-dezvoltarea personalității prin valorile economice și ale științei aplicate:</p> <ul style="list-style-type: none"> formarea-dezvoltarea conștiinței tehnologice formarea-dezvoltarea conștiinței și conduitei tehnologice practice; formarea-dezvoltarea culturii economice și a conduitei gospodărești; cultivarea responsabilității. 	<ul style="list-style-type: none"> să implice copiii în activitățile de repartizare și dirijare a resurselor financiare și materiale; să stimuleze participarea copiilor la luarea deciziilor pentru crearea condițiilor de viață a familiei; să ofere copiilor bani de buzunar, monitorizând voalat cheltuielile acestora; analiza și evaluarea calității sarcinilor și responsabilităților realizate în domeniul autoservirii, muncii de menaj casnic/gospodăresc sau munci agricole etc.; să ofere posibilități copiilor de amenajare a ungherașului/odăii sale etc.
II.	Biologică	<ul style="list-style-type: none"> Nașterea, îngrijirea și educația copiilor; Supravegherea și monitorizarea conduitei copiilor; Încadrarea copiilor în viața cotidiană a familiei; Activitatea și cariera școlară a copiilor; Valorizarea copiilor în cadrul non-formal (secții sportive, cercuri etc.). 	<p>Educația pentru familie/ maternalitate și parentalitate</p> <p>Scopul: formarea-dezvoltarea personalității prin valorile familiale și etice referitoare la familie și parentalitate:</p> <ul style="list-style-type: none"> formarea-dezvoltarea conștiinței și conduitei morale; formarea competențelor și deprinderilor de familist și părinte. 	<ul style="list-style-type: none"> să ofere atenție, empatie, dragoste necondiționată copilului; să stimuleze creșterea și dezvoltarea psihică a copilului; să comunice cu copilul în procesul îngrijirii acestuia; să stimuleze interesul, creativitatea prin acțiuni de exercsare, motivare, aprobare în pregătirea temelor/lecțiilor și frecvența/participarea la concursuri, secții/compețiții sportive etc.

1	2	3	4	5
III.	Psihologică	<ul style="list-style-type: none"> Climatul afectiv și moral al familiei; Modul de viață al familiei; Activitatea de autocunoaștere și autoperfectiune morală și spirituală; Imaginea/reputația familiei; Comunicarea și relațiile familiale/stilul comunicării și relaționării. 	<p>Educația morală și spirituală</p> <p>Educația psihofizică</p> <p>Scopul: formarea-dezvoltarea personalității prin valorile morale, spirituale din perspectiva filosofiei și psihologiei sociale;</p> <ul style="list-style-type: none"> formarea-dezvoltarea conștiinței și conduitei morale; formarea și dezvoltarea conștiinței spirituale; formarea și dezvoltarea conștiinței și conduitei filozofice/relația eu-natură-lume-univers; formarea și dezvoltarea cogniției și meta-cogniției; formarea-dezvoltarea sferei afective, motivației/volitive și aptitudinilor psihofizice. 	<ul style="list-style-type: none"> să comunice calm, echilibrat, respectuos/amabil cu toți membrii familiei; să argumenteze acțiunile sale, stimulând această deprindere morală și la copii; să lucreze asupra autoperfectiunii morale și spirituale, îndemnând și încurajând copilul prin modelul său și prin susținerea morală și practică a conduitei respective; să analizeze acțiunile/faptele sale și a copilului sistematic într-o formă morală atrăgătoare (aprobare, opinie publică); să explice și să analizeze modul de viață al familiei și imaginea acesteia.
IV.	Culturală	<ul style="list-style-type: none"> Activitatea de autocunoaștere și autoperfectiune morală și spirituală; Activitatea de autocunoaștere și autoperfectiune estetică; Timpu liber și odihna familiei; Comunicarea și relațiile familiale; Pregătirea și organizarea festivităților/ sărbătorilor familiale; Ritmul vieții și orarul familiei; Orientarea profesională; Imaginea/reputația familiei. 	<p>Educația morală</p> <p>Educația estetică</p> <p>Educația intelectuală (în context cu noile educații: educația pentru pace și democrație; educație pentru mass-media și timpul liber; educația pentru sănătate etc.).</p> <p>Scopul: formarea-dezvoltarea unei personalități integre:</p> <ul style="list-style-type: none"> Formarea-dezvoltarea conștiinței și conduitei, capacităților afective-motivaționale-volitive-morale, articulate în plan filosofic și acțional. 	<ul style="list-style-type: none"> să implice copilul în pregătirea organizarea-desfășurarea evenimentelor familiale (sărbători, muncă, odihnă etc.); să analizeze calitatea participării membrilor familiei și a copiilor în imbinare cu stimularea și motivarea acestora; să ofere posibilitate și spațiu copilului pentru realizarea sarcinilor și obligațiilor primite de la adulții; să încurajeze inițiativa și creativitatea copilului în toate domeniile vieții familiale.

1	2	3	4	5
V.	Educativă	<ul style="list-style-type: none"> • Modul de viață al familiei; • Activitatea și cariera școlară a copiilor; • Supravegherea și monitorizarea conduitei copiilor; • Orientarea profesională; • Activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare morală; • Activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare intelectuală; • Activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare estetică; • Activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare în domeniul tehnologiilor moderne; • Activitatea de autocunoaștere și autoperfecționare psihofizică. 	<p>Realizarea armonioasă a acțiunilor educative în scopul formării-dezvoltării personalității integre, centrată pe valorificarea unui mod demn de viață și existență:</p> <ul style="list-style-type: none"> - formarea-dezvoltarea capacităților și competențelor de autocunoaștere și autoeducație; - formarea-dezvoltarea morală; intelectuală-cognitivă; psihofizică; în domeniul tehnologiilor moderne; - orientarea în realizarea carierei școlare de succes și orientarea profesională. 	<ul style="list-style-type: none"> • să exerseze copilul permanent în respectarea normelor igienice; • să inițieze, exerseze, consolideze competențele și capacitățile conduitei morale; • să exerseze copilul în respectarea drepturilor și obligațiilor morale, spirituale; • să învețe și să exerseze copilul în formarea deprinderilor în teletuale/cognitive, de cunoaștere și valorificare a tehnologiilor accesibile în domeniul vieții familiei; • să stimuleze și să motiveze copilul pentru acțiunile morale.
VI.	Socială	<ul style="list-style-type: none"> • Integrarea în comunitate; • Orientarea profesională; • Imaginea/reputația familiei; • Participarea la activitățile din cadrul parteneriatului educațional școlă-familie; • Participarea la acțiuni comunitare și proiecte de caritate, ocrotire a mediului etc.; • Valorizarea copiilor în cadrul nonformal. 	<p>Educația pentru integrarea socială eficientă</p> <p>Scopuri: formarea-dezvoltarea personalității apte de integrare eficientă în domeniile moralei, culturii socialului, axată pe valorile autocunoașterii, educației și autoeducației permanente;</p> <ul style="list-style-type: none"> - formarea-dezvoltarea capacităților și competențelor de colaborare cu persoane de diferite vârsta; - formarea-dezvoltarea responsabilității sociale; - formarea-dezvoltarea culturii toleranței interetnice, religioase etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • să inițieze și să implice copilul în variate activități comunitare și social-utile; • să participe împreună cu copilul la activități sociale de caritate, ocrotire a mediului etc.; • să implice copiii în comemorarea datelor importante pentru țară, oraș/sat, familie; • să susțină inițiativele copilului în toate domeniile: familial, comunitar, școlar; • să aprobe conduita morală a copilului.

Bineînțeles că nu pretendem la o epuizare a subiectului elucidat, ci lăsăm spațiu pentru imaginația, filosofarea și creativitatea părinților, care reperând pe funcția de culturizare și domeniul vieții de familie, finalitățile și conținuturile generale ale educației, vor determina, construirii și valorifica adecvat și calitativ extensiunea acțiunilor educative.

Sinteza și abordarea sistemică a acțiunilor educative poate fi redată printr-o schemă, care ar aminti și reactualiza filiația și ascendența filosofică a pedagogiei/educației, apelând la accepțiunea lui **René Hubert** (1965), care concepe educația ca pe un edificiu cu mai multe etaje, dintre care un etaj reprezintă *știința*, altul – *filosofia*, celălalt – *tehnica*, ultimul reprezintă *arta*. În temeiul studierii unui material factual voluminos și a analizei experienței de educație, acceptăm viziunea cercetătorului, însă o dezvoltăm, precizând un aspect de bază: educația poate fi concepută și realizată ca edificiu, care incumbă știința, filosofia, tehnologia și arta, ce interacționează la nivelul tuturor etajelor construcției datorită criteriilor de evaluare-estimare a acțiunilor educative, antrenate în supervizarea și calitatea acestora.

În contextul vizat, am elaborat o schemă (Figura 4), care ar ajuta părinților să perceapă, să realizeze eficient și să monitorizeze corectitudinea acțiunilor educative familiale. Întrucât, rămânem în contextul filosofiei practice, care promovează acțiunea morală, precizăm că *criteriul*, în acest caz, denotă un indicator, punct de vedere/de plecare și apreciere a unor fenomene, inclusiv al acțiunilor educative familiale. Totodată, este necesar să conștientizăm faptul că criteriile desemnate, asigură realizarea și verificarea monologului intern cu sine a adultului/părintelui și a modelului sau comportamental care, în esență, reprezintă vectorul educației familiale.

Pentru clarificare, criteriul epistemologic presupune vectorul științific, criteriul prospectiv, cel ontologic și axiologic reprezintă vectorul filosofic; criteriul normativ și teleologic corespunde tehnicii/tehnologiei și artei.

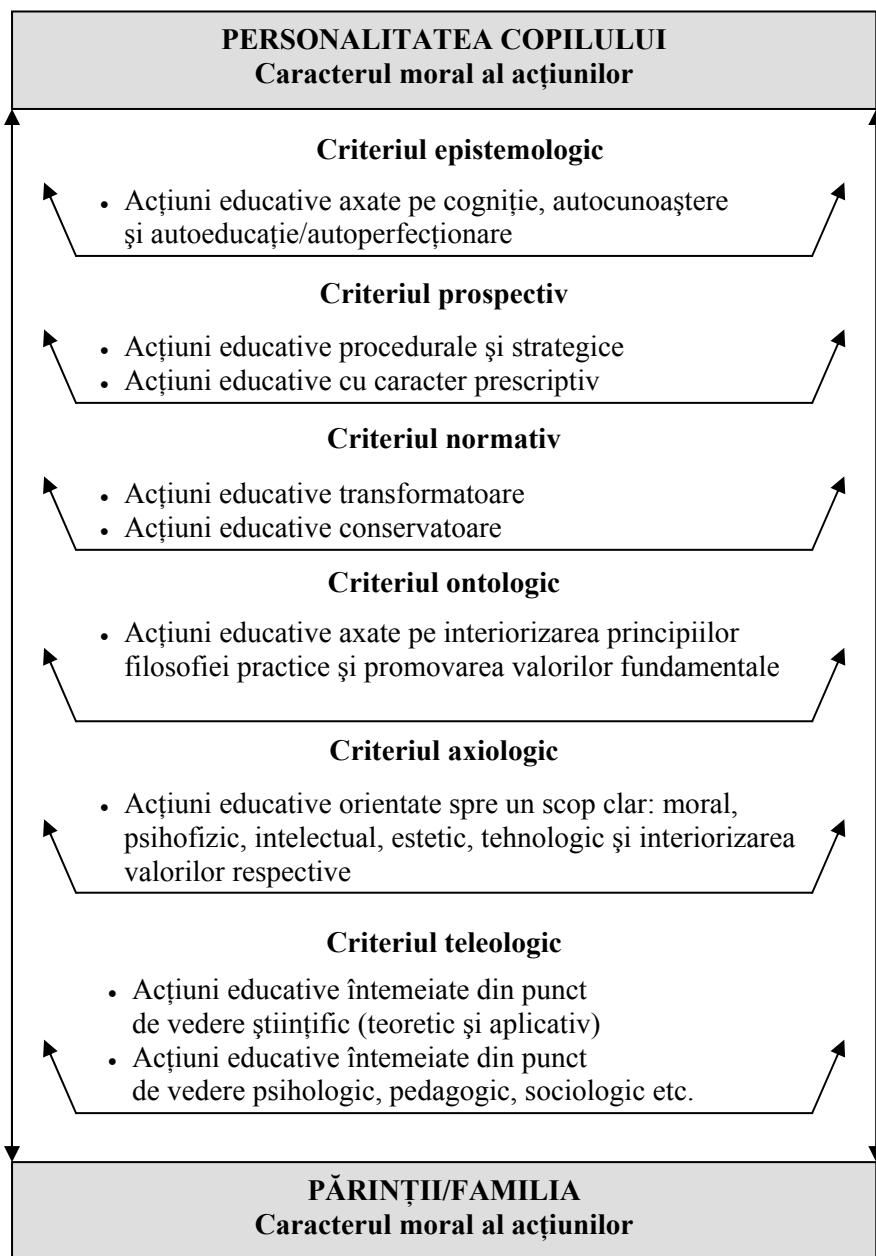

Figura 4. Schema abordării sistemice a acțiunii educative familiale

Meditarea asupra componentelor schemei oferă posibilitate adulților să înțeleagă că educația ca conținut și criteriile interferează, se completează reciproc, punctează traseul AEF, oferind posibilitatea să fie început procesul și acțiunile de la orice criteriu, principalul aici, fiind orientarea spre idealul educativ, măiestrie, artă, viitor, conduită morală.

Analiza schemei va ajuta adulților să pătrundă în esența și caracterul acțiunilor educative, să conștientizeze interrelația acestora și să observe că eficiența, chiar fericirea parentală, depinde de competența, dorința și iscusința adultului-educator de a valorifica eficient știința, filosofia, tehnologia și arta în procesul educației copiilor lor.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *De ce depinde extensia și valoarea acțiunii educative familiale ?*
2. *Demonstrați importanța realizării funcțiilor familiei pentru formarea personalității copilului.*
3. *De ce formarea integră a personalității necesită o abordare sistemică a tuturor factorilor și acțiunilor educative ?*

5.5. FORME ȘI METODE APLICATE ÎN EDUCAȚIA FAMILIALĂ

Logic și evident că abordarea extensiei acțiunii educative familiale necesită instrumentarea părinților cu tehnologia pedagogică/educațională și posibilitățile acesteia.

Tehnologia pedagogică poate fi definită ca *știința aplicată* în diferite contexte, care se va realiza conform unor obiective proiectate și corelate cu conținuturile, metodele educative și mijloacele de realizare și evaluare abordate într-un ansamblu coerent, posibil de perfectat la nivel de sistem și de proces. Analiza conceptului din perspectiva teoriei educației evidențiază capacitatea acestuia de aplicare metodică a principiilor

științifice la rezolvarea problemelor specifice în domeniul vizat [48, p.303] prin delimitarea strategiilor educaționale.

În acest context ne va interesa să precizăm conceptul de strategie.

I. Nicola menționează că strategia nu se reduce la o simplă tehnică de lucru cu copilul, ea reprezintă manifestarea și expresia esenței personalității educatorului, incluzând formele, metodele, procedeele și tehnicile de acționare și concepția acestuia, într-un tot unitar. **Strategia educativă** incumbă doi parametri importanți:

- *structurarea externă* care se referă la modul în care va fi ordonat și prezentat volumul informației pe care îl oferim copilului;
- *structurarea operațională internă* ce se referă la implicarea componentelor și structurilor psihice în procesul educativ.

Întrucât între acești parametri nu se poate stabili o relație univocă în legătură cu complexitatea procesului, factorilor, ce intervin în educație, strategia oferă posibilitate educatorului să surprindă și să valorifice specificul relațiilor dintre parametri nominalizați. Reieșind din cele expuse, apare întrebarea: care ar fi caracteristicile strategiei educative, abordată prin optica filosofiei practice în cadrul familiei?

Astfel, pare important să specificăm că, în primul rând, strategia aplicată de părinți în educație ar trebui **să urmărească**:

- stabilirea și dezvoltarea unor relații optime între educator și educat;
- valorificarea comunicării și relațiilor empaticе părinți-copii, care ar contribui la declanșarea mecanismelor psihologice ale interiorizării, asimilării/învățării etc. în baza principiilor psihologiei morale;
- ca transmiterea informației/mesajului să-l antreneze pe copil într-o colaborare, un proces de achiziționare activ, conștient și creativ, centrat pe dezvoltarea cogniției și metacogniției;

- ca acțiunile educative să fie gândite, orientate spre o anumită finalitate și să-l transforme pe copil din obiect în subiect/actor al propriei educații/formării;
- ca formarea-dezvoltarea copilului să se desfășoare pe un traseu ascendent moral;
- ca procesul colaborării și relaționării cu copilul să îmbine variate forme, metode, tehnici ce se vor aplica în funcție de particularitățile de vârstă, de personalitate; starea sănătății și etapele formării psihomorale a *Eu-lui*.

Din cele relatate, putem deduce că strategia ocupă un loc central în cadrul tehnologiei. Ea este, concomitent, tehnică și artă educațională, imprimându-i demersului acțional, aplicativ al tehnologiei un anumit specific, o anumită coloratură. Frumos și exact definește strategia pedagogică **S. Cristea**, specificând că aceasta reprezintă o *manieră de abordare a educației necesară pentru realizarea unui scop specific* [48].

Plecând de la definiția, caracteristicile și dimensiunea epistemologică a strategiei pedagogice care vizează mecanismele structural-funcționale angajate în proiectarea și realizarea educației [48, p.349]; funcțiile familiei, domeniile vieții de familie și principiile filosofiei practice a familiei, delimităm **șase tipuri de strategii educative esențiale** care ar asigura eficiența acțiunilor și a tuturor influențelor educative familiale:

- 1) **strategia comunicării și relaționării umaniste;**
- 2) **strategia respectării drepturilor copilului;**
- 3) **strategia valorizării modului sănătos și demn de viață;**
- 4) **strategia partajării și onorării responsabilităților din partea adulților și copiilor;**
- 5) **strategia centrării pe modelul moral pozitiv de comportare al adulților și formarea psihomorală a Eu-lui copiilor;**
- 6) **strategia orientării acțiunilor educative spre stimularea autocunoașterii, autoeducației, autoactualizării.**

După cum se poate observa, *strategiile educative familiale*, consemnează un context profund uman, incluzând multitudinea acțiunilor, ce pot fi valorizate prin intermediul variatelor forme, metode și mijloace pedagogice, orientate spre esența valorică a acestora.

În continuare, precizăm faptul că formele educației reprezintă modalitățile de realizare a activității de formare-dezvoltare a personalității umane desfășurată într-un timp și spațiu pedagogic determinat din punct de vedere social [50, p.155]. Deci, conceptul pedagogic de formă generală a educației, definește cadrul de desfășurare a acțiunilor și influențelor educative. *Formele generale ale educației* în științele educației se delimitează în formale, nonformale și informale. Influența acestora devine tot mai mare și importantă odată cu creșterea copilului și frecventarea instituției de învățământ. Axându-ne pe criteriul cadrului social fixat, familia și funcțiile ei în îmbinare cu interacțiunile altor parteneri educativi (grădinița de copii, școala, palate de creație, secții sportive etc.), propunem o clasificare convențională a formelor educației ce pot fi valorificate de familie:

I. **Formele educației organizate și desfășurate în cadrul familiei**, ce includ:

- *activități obligatorii de regim și respectare a igienei personale;*
- *activități de autoservire și muncă de menaj casnic;*
- *activități cu caracter cognitiv și metacognitiv* (de cunoaștere, lectură, studiere și construire a instrumentelor, strategiei și traseului cunoașterii);
- *activități cu caracter estetic și distractiv/loisir* (sărbători, victorine, concursuri organizate în cadrul familiei);
- *activități cu caracter psihofizic/sportiv* (gimnastica, regimul zilei, jocuri și competiții la aer liber, plimbări etc.);
- *activități cu caracter religios, spiritual* (discuții, conversații pe teme morale, pregătirea și desfășurarea sărbătorilor religioase; frecventarea bisericii etc.

II. **Formele educației organizate-desfășurate în colaborare/ par-teneriat cu instituția de învățământ. Activitățile pot fi grupate după finalități și conținuturile generale ale educației:**

- activități cu tematică morală, civică, spirituală etc.;
- activități cu caracter cognitiv, de valorificare a educației intelectuale;
- activități de valorificare a științei aplicate / a tehnologiilor informaționale etc.;
- activități de valorificare a tezaurului culturii artistico-literare, artistico-plastice, muzicale, dramaturgiei etc. și de dezvoltare a creativității copilului;
- activități de valorificare a potențialului psihofizic al copilului (participarea la competiții, cercuri, secții, sărbători sportive etc.).

III. **Formele educației organizate-desfășurate în colaborare/par-teneriat cu agenții comunitari** care includ:

- vizite și consultații la medicul de familie sau alți specialiști cu scopul ocrotirii sănătății;
- activități de protecție și ocrotire a mediului ambiant, organizate de primărie, școală etc.;
- activități de celebrare a unor evenimente importante pentru țară/localitate (Ziua Independenței, Ziua Limbii Române etc.);
- activități de caritate pentru acordarea ajutorului persoanelor în etate sau cu nevoi speciale etc.;
- activități cu caracter religios/spiritual desfășurate de biserici, mănăstiri, ONG-uri etc.;
- activități de odihnă și divertisment;
- activități sportive și de promovare a modului sănătos de viață.

Modalitățile de organizare-desfășurare a activităților educative sunt variate și presupun din partea familiei competență, valorificarea și participarea adulților și copiilor. Formele educației le aplicăm în funcție de vârsta copilului, interesele lui, posibilitățile familiei; starea sănătății, regimul de muncă al părinților și programul de învățatură/școlar al copiilor.

Important este să înțelegem că părinții trebuie să analizeze, să discute împreună cu copiii pe marginea activităților desfășurate, să se intereseze ce anume le-a provocat plăcere și interes copiilor; ce au învățat pozitiv și bun pentru sine. Un alt aspect educativ important: familia nu va face abuz de frecventarea activităților din exteriorul ei, dar, totodată, va gândi bine organizarea-desfășurarea acestora în cadrul familiei. Respectarea acestor exigențe asigură un echilibru psihonoțional copiilor și membrilor adulți, preîntâmpină suprasolicitarea și surmenarea, permite conștientizarea esenței muncii și odihnei. La fel, permite membrilor familiei să aprecieze posibilitățile și sensul realizării plene a intereselor și creativității umane.

Procesul educației este unul complex, poliaspectual și necesită cunoașterea metodelor de educație. Întrucât părinții sunt cointeresați în formarea unei personalități demne, dezvoltate armonios, ei se implică activ în parteneriatele educaționale, frecventează ședințe, școli pentru părinți și alte activități de inițiere în arta educației copilului și consolidare a competențelor parentale.

În temeiul celor relatate, a esenței perspectivelor vieții, principiilor abordării educației familiale prin prisma filosofiei practice și în baza analizei clasificărilor propuse de cercetătorii în domeniul științelor educației [3; 36; 38; 39; 52; 61; 105; 141; 245; 256 etc.] și plecând de la principiile noii paradigme de educație axată pe explorarea capacității de cunoaștere holistică, a creierului uman prin implicarea activă a emisferei drepte ce asigură interconexiunea dintre rațiune, sentiment, voință [91; 92; 100], ținând cont de praxiologia educației

familiale, propunem o clasificare a metodelor educației, orientată spre formarea personalității integrale.

Sigur că clasificarea noastră pleacă și de la criteriul respectării logicii acțiunii educative familiale, însă cel mai important aspect rezidă în orientarea spre valorificarea reflecției și acțiunii morale în soluționarea problemelor existențiale ale individului.

În consens cu reperele teoretico-aplicative elucidate, delimităm **trei grupe de metode ale educației familiale:**

- I. Metode de formare-dezvoltare a cunoașterii și conștiinței morale.**
- II. Metode de formare-dezvoltare a experienței și conduitei morale.**
- III. Metode de orientare, motivare și stimulare a autoeducației și autoperfecționării existențiale integrale.**

După cum se poate observa în primele două grupe de metode, prevalează metodele și procedeele care promovează valorificarea cunoașterii și a formării-dezvoltării experienței și conduitei morale, ceea ce contribuie la abordarea, monitorizarea și consolidarea acțiunilor în mod holistic în diada complexă nominalizată: *cunoaștere-rațiune-conștiință ↔ exercitare-deprindere-conduită*.

Metodele din grupa a treia se prezintă ca acțiuni de promovare a celui mai valoros și responsabil comportament uman posibil – autoeducația și autoperfecționarea existențială permanentă, care include toate aspectele vieții omului: cunoaștere, muncă, odihnă, loisir, sport, artă etc. În acest context, diada descrisă se completează organic cu a treia grupă de metode, care orientează-motivează-stimulează autoeducația și autoperfecționarea copilului [Figura 5]. Schema dată poate servi ca suport metodologic pentru părinți și adolescenții care se ocupă de autoeducație.

Figura 5. Metode aplicate în educația familială

În continuare vom aborda unele aspecte tehnologice de explorare a metodelor în cadrul educației familiale, desigur că în contextul filosofiei practice.

Laboratorul educației familiale

Observația asupra existenței omului și a vieții lui în familie, în arealul cultural autohton, ne-a permis să stabilim o tendință îmbucurătoare: familiștii și părinții sunt cointeresați în sporirea eficienței climatului, relațiilor intrafamiliale, educației optime a copiilor. În ultimul timp, este mult mai observabilă tendința de axare a familiei pe un mod sănătos de viață, pe credință și democratizarea relațiilor interpersonale. În contextul dat, precizăm faptul că metodele educației reprezintă căile de organizare-desfășurare a activității comune a părinților și copiilor, orientate spre formarea personalității tinerei generații, dar ele presupun și perfecționarea personalității adulților.

Chiar de la naștere copilul este influențat de toți factorii familiali:

- *managementul familiei* ce are ca scop dirijarea și administrarea, corectarea funcționării familiei ca un tot întreg. Managementul familiei determină modul de organizare, funcționare și monitorizare a gospodăriei și a mediului familial. În această ipostază este foarte important de repartizat clar obligațiile și responsabilitățile între membrii adulți ai familiei și copii, sigur că în funcție de: vârstă, starea sănătății, aptitudini, competențe și posibilități, fără a impune poziția de lider/cap al familiei, bărbatului sau femeii. Specificul managementului familial se va contura și consolida treptat pe parcursul vieții în comun. Variatele situații, care apar, vor scoate în evidență trăsăturile ambilor parteneri, astfel se va clarifica potențialul, posibilitățile și tendințele acestora. Esențialul constă în faptul ca soții să negocieze; să se înțeleagă cu privire la realizarea funcțiilor, responsabilităților, ocupând o poziție flexibilă, mutuală, inteligentă pentru a se ajuta și completa armonios.

În familie părinții realizează următoarele funcții:

- creează condiții optimale pentru creșterea și educația copilului / aspect moral, spiritual, psihofizic și ambiental etc.;

- asigură satisfacerea necesităților copilului;
- educă copilul, orientându-l spre un stil sănătos și onest de viață;
- asigură respectarea drepturilor copilului, securitatea și integrarea lui socială.

După cum am menționat anterior, educația copilului se realizează de către adulți prin intermediul *acțiunilor și influențelor*. Subcapitolul este dedicat acțiunilor educative familiale și, anume, valorificării metodelor educației. Astfel, **metodele de formare-dezvoltare a cunoașterii și conștiinței morale**, asigură informarea copilului, achiziționarea cunoștințelor, normelor morale prin crearea situațiilor – problemă de studiere și soluționare a unor aspecte și raporturi dintre inteligența reflexivă, teoretică și inteligența practică – acțiunea morală. În contextul vizat, trebuie să înțelegem că metodele din cele trei grupe nu se valorifică într-o anumită ordine, ci se îmbină armonios pentru a diversifica acțiunile noastre și pentru a le consolida. Clasificarea lor este una convențională pentru a ilustra esența, posibilitățile metodelor și a observa necesitatea corelării cunoașterii cu reflecția, acțiunea și deprinderea morală.

De acest lucru ne vom convinge elaborând demersul praxiologic al laboratorului educației familiale. Părinții aplică deseori *explicația, povestirea, conversația* pe marginea variatelor teme, inclusiv celor etice. Principalul moment aici rezidă în evitarea stilului coercitiv, rigid, moralizator. *Lectura*, urmată de *comentarii, explicații* de la începutul vârstei fragede trebuie lent să treacă în *lectura urmată de conversații, discuții etice*, iar odată cu plecarea la școală, *lectura trebuie să devină o necesitate și deprindere intelectuală a copilului*, ce îi va trezi interes pentru diferite aspecte ale existenței și conduitei umane. *Lectura ghidată și cea independentă* provoacă preadolescentul spre analize mai profunde, care vizează sensul vieții, stimulează apariția unor gânduri și raționamente superioare de ordin etic, spiritual, estetic, civic, moral. Fiecare familie trebuie să aibă o bibliotecă pentru membrii adulți și una specială pentru copii. Biblioteca va fi lărgită treptat, cărțile se vor alege și procura în

funcție de vârsta copilului, interesele lui, dar *Biblia pentru copii*, culegerile de povești populare, lucrările pentru copii a scriitorilor și poezilor notorii, trebuie să fie în fiecare casă, în fiecare familie. **Actul dăruirii unei cărți apropiaților și copilului**, transformați-l într-un ritual deosebit, care va include familiarizarea acestuia cu esența conținutului, cu unele date interesante din biografia autorului și lecturarea expresivă a unor fragmente sau povestioare. Acestea se selectează și se prezintă interesant, emoțional pentru a-i provoca curiozitatea copilului.

Metoda studiului și a analizei unui caz/situații cere o anumită îndemânare și inteligență din partea adultului. Cazul sau situația concretă poate include variate aspecte: intelectuale, cognitive, morale, estetice, civice etc. Este necesar să simțim pornirile copilului, dispoziția lui, să alegem un caz interesant, să ne pregătim din timp pentru a-l analiza și a explora eficient toate posibilitățile acestuia.

Să nu ne fie teamă că nu vom fi în stare să ne descurcăm cu întrebările care pot să apară la copil.

În situația dată, putem să luăm o pauză pentru a ne gândi, a oferi timp și copilului pentru reflecții, punctând sfera dificilă la care numai decât ne vom întoarce în curând.

Modelul valorificării unei situații educative. Elena (7 ani) a rămas acasă cu bunica. Ambele erau ocupate. Bunica prepara bucate, iar fetița se juca în odaia sa. La un moment dat, bunica a chemat nepoata și i-a spus ca se simte rău, are slăbiciune și nu-i în stare să facă ceva, trebuie să primească medicamente și să stea culcată, însă are grijă că nu-și va îndeplini promisiunea față de ceilalți membri ai familiei (pregătirea cinei).

După descrierea situației, propunem copilului să elaboreze raționamente privind situația creată.

Avem răbdare, ascultăm atent, putem ajuta copilul cu unele întrebări de tipul:

- Cum ar putea derula evenimentele ?

- Cum ai proceda tu în așa o situație ?
- Cum crezi, ce poate face Elena în situația care a apărut ?
- Cum poate Elena să ajute bunica ?
- Care acțiuni ale fetei le consideri mai importante în situația dată ?
- Oare ar fi în stare un copil de 7 ani să ducă la bun sfârșit pregătirea cinei ?

În continuare, se analizează și se discută fiecare variantă propusă de copil. Se încurajează, se susțin și se dezvoltă ideile copilului. Se orientează copilul spre comparații, sinteze, concluzii, schimbarea sau completarea subiectului etc.

Foarte utile și creative sunt propunerile de a desena sau picta cazul, de a-l completa cu *situații* noi, de a-l ilustra prin improvizarea unui cântec, poezii sau reconstruirea acestuia, stimulând crearea unui ansamblu de episoade ce pot fi unite într-o povestire mai amplă. Astfel noi dezvoltăm gândirea logică, memoria, imaginația, limbajul, creativitatea și exersăm copilul în luarea deciziilor și proiectarea acțiunilor morale și a comportamentului adecvat.

În cadrul familiei, părinții nu folosesc metoda *prelegerii* ca atare, dar la vârstele școlare, pot valoriza metoda *pledoariei morale*, prin care într-un mod expozitiv-verbal, argumentat susțin un eveniment, acțiune sau faptă morală, scoțând în evidență cu amănunte frumoase unele aspecte ale acesteia. Esențialul aici să nu se facă abuz de timp, fraze pompoase, comparații neplăcute și aluzii la unele greșeli comise de copil. Experiența avansată în domeniul educației parentale, demonstrează eficiența pledoariei morale, care incumbă argumente accesibile pentru copil și atitudinea plină de uimire și optimism a adultului față de persoana care a manifestat o conduită onestă și demnă.

Explicația, convorbirea și povestirea morală urmăresc același scop: asimilarea de către copii a cunoștințelor, normelor și cerințelor morale prin interiorizarea esenței acestora și a raporturilor de tip cauză-efect.

Povestirea sau istorioara cu caracter moral poate fi îmbinată cu întrebări, procedee retorice sau mici dramatizări. Pentru copiii de vârstă preșcolară se poate apela la implicarea lor în finalizarea povestirii sau remodelarea ei prin includerea în firul narativ al evenimentelor personaje cunoscute sau chiar pe sine. Aplicarea unui limbaj expresiv, analiza detaliată și conversația pot încheia valorificarea acestei metode.

Copiii de 10-13 ani pot fi orientați spre scrierea unor povești sau povestitoare versuri pe o anumită temă, apoi lecturarea lor în cadrul activităților cotidiene sau festive ale familiei. Este util și foarte valoros de organizat în familie de 2-3 ori pe săptămână **șezători culturale**, de exemplu: duminică, marți, joi, în cadrul cărora părinții ar informa familia despre faptele sale și evenimentele la care au participat și ce au învățat nou, important și bun. Odată cu creșterea copiilor se propune ca aceștia să-și împărtășească și ei, cu apropiații, emoțiile, sentimentele, experimentele. Discuțiile părinților cu copiii trebuie să fie axate pe variate probleme existențiale și acțiuni morale. Astfel, copiii se clarifică cu conținutul valorilor, încep a înțelege importanța virtuților, calităților pozitive de caracter, încearcă să-și elaboreze scopuri, perspective comportamentale; se învață a discuta, a comenta, a analiza și a argumenta propria opinie; se învață a-și proiecta prioritățile valorice etc.

În așa situații, deseori se poate aplica **povața**. Mesajul educativ în cadrul acestei metode este codificat în maxime, proverbe, zicători, cugetări. Ele incită la reflecție și declanșează trăiri afective pozitive. **Povața** trebuie foarte atent și cu mare tact valorificată în educația copilului, pentru a-l îndemna pe copil la fapte morale foarte subtile, creându-i convingerea că el independent a ajuns la o anumită concluzie și un rezultat pozitiv.

Deseori **povața, conversația** se îmbină cu **sugestia**, care presupune o *insuflare*, o orientare a copilului în luarea deciziilor și alegerea acțiunii sau a comportamentului potrivit. Întrucât, sugestia are caracter subtil, voalat, se cere ca adultul să fie atent și responsabil în ceea ce

insuflă copilului. E de dorit ca sugestia să fie axată pe expunerea încrederii în forțele și intențiile pozitive, morale ale copilului.

Exemplu: eu sunt sigur că tu Marcel, știi că Ionel are nevoie de susținere morală și îl vei încuraja, ai să te strădui să-i ridici dispoziția, vei pleca cu el în vizită la mama lui la spital, îl vei ajuta la treburile gospodărești; îi fi mai atent decât, de obicei, cu el și îi afla cu ce îl poate ajuta familia noastră în lipsa mamei sale.

Problematizarea și descoperirea pot fi aplicate împreună ca elemente de cercetare. Poate fi formulată o problemă morală, de cunoaștere, propunând copilului soluționarea ei prin metoda descoperirii.

Părinții pot crea variate situații-probleme sau oferă copiilor această posibilitate, având în vedere dezvoltarea *gândirii convergente* ce solicită un răspuns sintetizat unic și dezvoltarea *gândirii divergente*, care presupune analiza sau alegerea unui răspuns din mai multe variante.

Dacă în *problematizare*, accentul se pune pe declanșarea și crearea situațiilor-problemă, *descoperirea* reprezintă o metodă de căutare, cercetare și găsire a soluției. Ambele metode constituie componentele demersului euristic, care îl face pe copil să gândească, să caute și să reacualizeze experiența anterioară.

Descoperirea poate fi *independentă* și dirijată, inductivă, de la simplu – la compus; de la date particulare – spre unele cu un grad de generalitate mai mare și *deductivă* ce se realizează prin construirea deducției pe traseul, de la general, de la sinteze – spre particular.

Demonstrația constă în prezentarea unor obiecte, procese, fenomene sau acțiuni în fața copiilor.

În educația familială, *demonstrația* se aplică, practic, permanent. Important este să conștientizăm că părinții demonstrează sistematic propria conduită, de atât trebuie să urmăm un mod adecvat, moral de comportare în toate sferile vieții cotidiene.

Demonstrația poate fi îmbinată cu explicația, conversația, utilizarea materialelor intuitive.

Reflecția morală reprezintă un act de meditație pentru a înțelege și explica sensul unui eveniment, fenomen sau comportament uman. *Reflecția morală* include: o stare de *îndoială*, *evocare*, *deliberare* și *opțiune morală*, care poate fi îmbinată cu studiul de caz.

Pentru a-i incita pe copii la reflecții, îi exersăm și le propunem să pătrundă în esența unui eveniment, comportament/faptă, a unei situații concrete sau improvizate, a unei cugetări/aforism etc.

Copii mai mici le putem ajuta prin formularea întrebărilor sau prin propunerea de a realiza mai întâi observații independente. Deseori *reflecția morală* poate fi precedată de un *dialog cu sine* – îl învățăm pe copil a-și pune întrebări și a răspunde, apoi a face o concluzie. Important aici este și stimularea *interpretării gândurilor*, a *opțiunii morale*, a acțiunilor care urmează a fi valorificate în diverse situații existențiale.

Dilema morală se aplică la variate vârste, însă deseori alegerea între un obiect sau altul, un comportament sau altul, nu este argumentat și comentat. Această scăpare diminuează eficiența metodei. În formularea sau crearea situațiilor de dilemă trebuie să respectăm normele moral-etice, să nu provocăm copilul la alegeri de tipul: *cine este mai bun cu tine sau pe cine iubești mai mult, pe mama ori pe tata?*

Una dintre cele mai eficiente metode este **exercițiul moral** ce constă în repetarea sistematică a faptelor și acțiunilor cu scopul formării deprinderilor și obișnuirilor de comportare morală. Exercițiul moral influențează pozitiv asupra formării trăsăturilor volitive, asupra consolidării deprinderilor și atitudinilor morale.

În îmbinare cu exercițiul moral se aplică variate metode și procedee: *cerința pedagogică*, *aprobarea*, *dezaprobarea*, *opinia publică*.

Cultivarea tradițiilor valoroase în cadrul familiei, celor de respectare și promovare a persoanelor în etate; de comportare onestă și demnă; de sărbătorire a unor evenimente semnificative a familiei, localității, țării; de respectare a drepturilor omului; de susținere morală și ajutoare în situații dificile; de creare și urmare a unui mod demn

de viață – contribuie la consolidarea unității dintre conștiința și conduita morală a copilului.

În consens cu *informarea copilului, oferirea modelului pozitiv valoric de comportare și soluționare a problemelor existențiale de tip familial, profesional, social și stimularea cunoașterii, învățăm copilul să opună rezistență la ispitele mediului ambiant, să nu se lase ademenit de nonvalori sau pseudovalori.*

În acest sens viața ne convinge că acest lucru este posibil dacă adulții, rudele apropiate copilului, demonstrează o conduită stabilă centrată pe unitatea organică între felul de a gândi, acționa și de a fi/a deveni.

Mai mult ca atât, observăm un fenomen existențial constant: persoanele care au trecut printr-o experiență drastică, care le-a pus în pericol viața – se schimbă, încep a trăi, valorificând activ experiența morală și valorile spirituale. Comportarea și viața acestor persoane se schimbă spre bine, se observă fenomenul definit ca spiritualizare a faptelor și conduitei lor. În acest sens merită să ne întrebăm: „Oare nu este mai simplu și firesc să trăim prin acțiunea morală permanent?”

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați strategiile educative familiale ce contribuie la educația integrală a copilului.*
2. *Ce îmbinare de forme și metode vor fi eficiente în educația familială și vor asigura dezvoltarea creativității copilului.*
3. *Explicați raportul dintre acțiune, formă și metodă educativă.*

5.6. ACȚIUNILE EDUCATIVE ÎN PREȘCOLARITATE

Înainte de a aborda acțiunile educative la vârsta preșcolară am decis să concretizăm conținutul funcției educative a părinților, să

analizăm influențele acestora în corelație cu esența, posibilitățile jocului ca valoare, metodă, mijloc de educație, așteptările copilului și lumea lui interioară.

Așadar, în familie părinții realizează un amalgam de acțiuni, care contribuie la crearea condițiilor optimale pentru creșterea și educația copilului, introducându-l treptat în cultură prin intermediul valorilor și formării virtuților. Educă copilul, orientându-l spre un mod sănătos și moral de viață, asigurând respectarea drepturilor acestuia, securitatea lui și integrarea socială.

Am menționat anterior că educația se realizează de către adulți prin intermediul *acțiunilor și influențelor*. Pentru a înțelege procesul educativ în preșcolaritate amintim că acțiunile părinților orientate spre formarea personalității copilului au un scop, un instrumentar și plan special, creat mental. Acțiunile educative, de regulă, sunt gândite și realizate, în primul rând, de părinți, apoi și de alte rude, ca de exemplu, bunici, frați etc.

După cum am menționat anterior, acțiunile educative reprezintă un element important conștient al educației, pe când influențele reflectă, mai frecvent, tradiția, cultura relațiilor interpersonale familiale, inteligența și competența părinților într-un mod subtil. Influențele sunt cele mai numeroase și, deseori, adulții nu le conștientizează dacă nu-și propun să analizeze conduita lor și starea lucrurilor privind educația copiilor săi. În literatura de specialitate *influențele educative* sunt asociate cu o *mulțime de săgeți*, pe care le aplică părinții diferit, uneori reușit, alteori mai puțin reușit sau nereușit [212]. În esență, crearea optimului axiologic în cadrul educației preșcolarelor se va realiza în baza îngrijirii, educației copilului și a jocului, enculturației lui treptate.

Natura și funcțiile jocului, importanța lui în educația copilului de vârstă preșcolară, demonstrează că acțiunile și influențele părinților în procesul acestei activități devin mult mai eficiente. Organizarea și desfășurarea jocului în cadrul familiei obligă părinții să gândească bine

acțiunile și influențele preconizate, corelându-le cu așteptările și lumea interioară a copilului, inclusiv cu conținuturile generale ale educației, ce vizează formarea-dezvoltarea morală, spirituală, intelectuală, estetică, psihofizică și prin muncă a copilului. În contextul vizat, să nu uităm de valorificarea *lecturii*, procurarea cărților pentru copii și completarea bibliotecii familiei. Fiecare carte ca și fiecare jucărie, trebuie să fie prezentată copilului și treptat citită cât mai expresiv, cu explicații, discutată și valorificată în jocuri, dramatizări, desene.

În contextul dat, prezentăm două *instrumente teoretico-acționale care vor ajuta părinții în selectarea jocului, crearea optimului familial și a celui axiologic* pentru dezvoltarea copilului prin joc și asimilarea culturii desfășurării acestuia.

Astfel, **Scala așteptărilor copilului** (Figura 6) conține un ansamblu de nuanțe afective și etice după care adulții pot aprecia dispoziția micuțului, dorințele și așteptările acestuia.

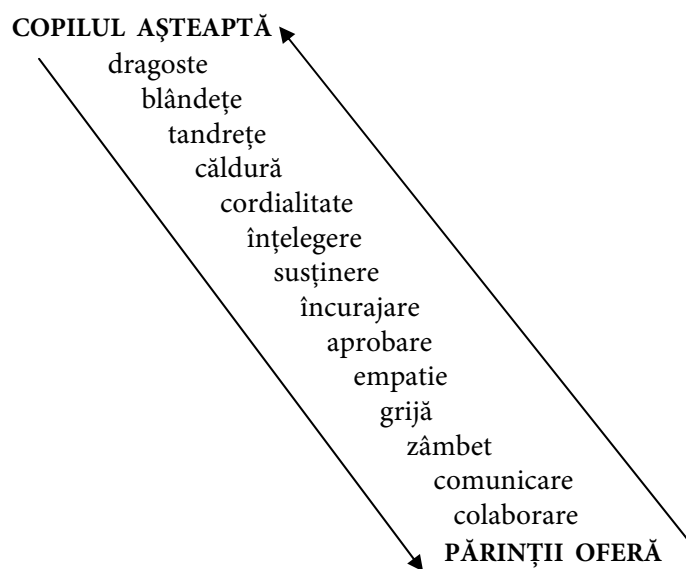

Figura 6. Scala așteptărilor copilului

Lumea interioară a copilului este foarte bogată și jocul cu posibilitățile sale va contribui la satisfacerea așteptărilor copilului, oferind condiții de valorificare a aptitudinilor, calităților pozitive și va neutraliza, corecta neajunsurile, greșelile micuțului. Analiza așteptărilor copilului, reflectate în scala propusă asigură conștientizarea influențelor ce parvin din partea părinților [61, p.317].

Pentru sensibilizarea părinților propunem **Schema lumii interioare a copilului** (Figura 7). Studiind această schemă, părinții vor observa și conștientiza faptul că copiii manifestă diverse emoții, trăsături de caracter, sentimente și desigur că au nevoie de crearea variatelor situații în care ei își vor exterioriza cunoștințele, abilitățile, vor consolida noile priceperi. Totodată, schema atrage atenția părinților și asupra trăsăturilor negative.

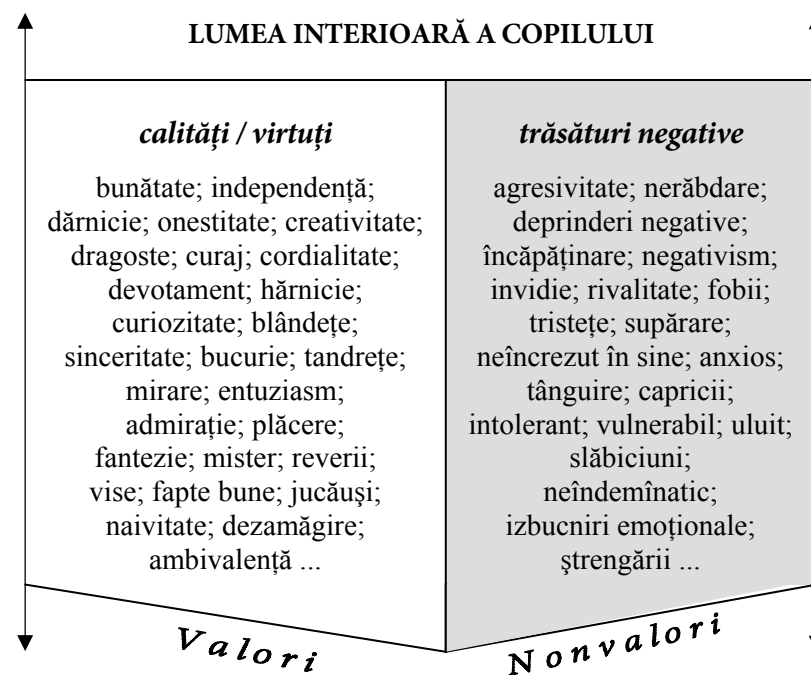

Figura 7. Schema lumii interioare a copilului

În schema dată arătăm special *partea luminoasă* a personalității copilului ce se reflectă prin calitățile, emoțiile și sentimentele pozitive opuse trăsăturilor, emoțiilor și sentimentelor negative, care se pot defini ca nonvalori, asupra cărora trebuie de lucrat, pentru a le anihila, diminua, transforma și chiar a le lichida treptat.

În calitate de psiholog am lucrat cu un număr mare de părinți în baza acestor două instrumente pentru a-i învăța pe aceștia să înțeleagă mai bine copilul său și a le forma competențe privind valorificarea intenționată a acțiunilor educative.

Pentru a ajuta părinții să înțeleagă esența axiologică a educației familiale, propunem atenției părinților următoarea **activitate-joc**.

Scopul: Formarea personalității integre, a stilului sănătos și demn de viață al copilului.

Obiective-cadru:

- determinarea și fixarea calităților pozitive de temperament și caracter, a emoțiilor pozitive;
- stabilirea și observarea trăsăturilor și stărilor emoționale negative ale copilului său.
- transformarea, anihilarea și lichidarea trăsăturilor și emoțiilor negative.

Acțiuni:

1. Elaborează și analizează atent *Scala așteptărilor copilului* (Figura 6) și *Schema lumii interioare a copilului* (Figura 7).
2. Elaborează aceste două instrumente cu privire la propriul copil, detaliind trăsăturile de caracter și separându-le în pozitive și negative (cu ajutorul educatorului sau psihologului).
3. Trăsăturile și stările emoționale negative se hașurează cu roșu (ce înseamnă atenție), cele pozitive cu un verde sau albastru.
4. Elementele hașurate cu roșu cer atenție și un plan de acțiuni sistematice, pe care trebuie să-l elaboreze și realizeze părinții vizavi de corectarea și diminuarea trăsăturilor negative.

5. Dacă s-a obținut rezultatul scontat, trăsătura sau emoția negativă se hașurează în culoarea ce denotă aspectul pozitiv (albastru sau verde).
6. Părinții trebuie să fie conștienți de faptul că planul de acțiuni educative trebuie să fie de durată, necesită efort moral, intelectual, volitiv, consecvență și abordare sistemică.
7. Sărbătoresc victoria obținută de copil în corectarea și lichidarea trăsăturilor negative, care se organizează după ceea ce părinții s-au convins că în conduita copilului nu se mai observă acel neajuns. Familiarizați consecvent copilul cu valorile, virtuțile și nonvalorile, care pot fi observate la oameni.
8. Demonstrează și explică copilului accesibil, în baza exemplilor concrete, că formarea virtuților necesită o muncă asiduă, sistematică, iar cea mai importantă biruință, o obține omul în viață atunci când se cultivă, devenind bun, deștept, onest.
9. Către 6-7 ani trebuie de învățat copilul să-și facă propriul portret. Acest autoportret desenat sau pictat trebuie să conțină o povestioară despre sine (se ajută copilul în definirea trăsăturilor sale de caracter).
10. Comunică cu copilul în situațiile potrivite, numesc, calitățile lui pozitive și trăsăturile negative. Urmăresc împreună cu el cum acestea dispar. Lăudă copilul pentru efortul depus.
11. Pun în mișcare imaginația, creativitatea copilului și încurajează imitarea modelului de conduită morală. Adulții, părinții și bunicii trebuie să reprezinte modele pozitive de comportare și relaționale demne de urmă.

Această activitate-joc s-a dovedit a fi foarte funcțională, interesantă și atrăgătoare pentru copii și părinți. Ea asigură observarea succesului și înregistrarea lui pe fișa ce reflectă lumea interioară a copilului, elaborată de către părinți. Sub influența adulților, cu efortul ambelor părți, lumea interioară a copilului se schimbă, devine tot

mai bogată în calități caracteriale pozitive. Această activitate-joc am numit-o **11 pași spre perfecțiunea personalității copilului**.

Experiența de consiliere a familiei și cizelare a competențelor parentale a demonstrat eficiența acestei activități pentru sporirea calității educației familiale și a autoeducației adulților.

Acum analizăm influențele exercitate de către părinți și alte rude pe care le-am scos în evidență pentru a le conștientiza, a le gândi, dirija, corecta și modela când este necesar.

Influențele parentale care au deseori caracter distructiv pot fi considerate ca nonvalori de care adultul trebuie să se debaraseze.

Astfel, *se consideră incorect și distructiv, dacă în procesul educației părinții*: fac judecăți și reproșuri pripite; decid pentru copil și în locul lui; ignorează opinia copilului; dictează sau tutelează excesiv copilul; aprobă sau dezaproabă fără a argumenta; curmă inițiativele copilului; alintă într-un mod neadecvat și excesiv copilul, răsfățându-l; sunt duri sau prea permisivi; manifestă agresivitate sau neglijează copilul.

Adecvate și constructive sunt *acțiunile educative cu caracter formativ, care* susțin și încurajează copilul, mențin dispoziția lui. Este important ca părinții să se joace cu preșcolarul, să discute cu el; să comunice, să răspundă calm și explicit la întrebările lui. La fel, părinții îl ajută, îl învață, îi demonstrează o acțiune; se plimbă, frecventează spectacole pentru copii; caută compromisuri; respectă drepturile copilului; explică și argumentează unele interdicții; organizează sărbători implică copilul în treburile casnice etc.

Astfel, observăm că acțiunile părinților sunt mai complexe, eficiente și sunt gândite mai bine, pe când influențele sunt prompte și subtile, deseori au caracter coercitiv.

În concluzie, cunoscând particularitățile de vârstă ale copilului, așteptările și lumea lui interioară, părinții sunt în stare să modeleze adecvat conținutul, caracterul influențelor și acțiunilor educative.

Aspectul analizat ne-a permis să stabilim esența axiologică a educației preșcolarului și să scoatem în evidență *prioritățile valorice ale jocului*, care vor contribui la formarea personalității copilului.

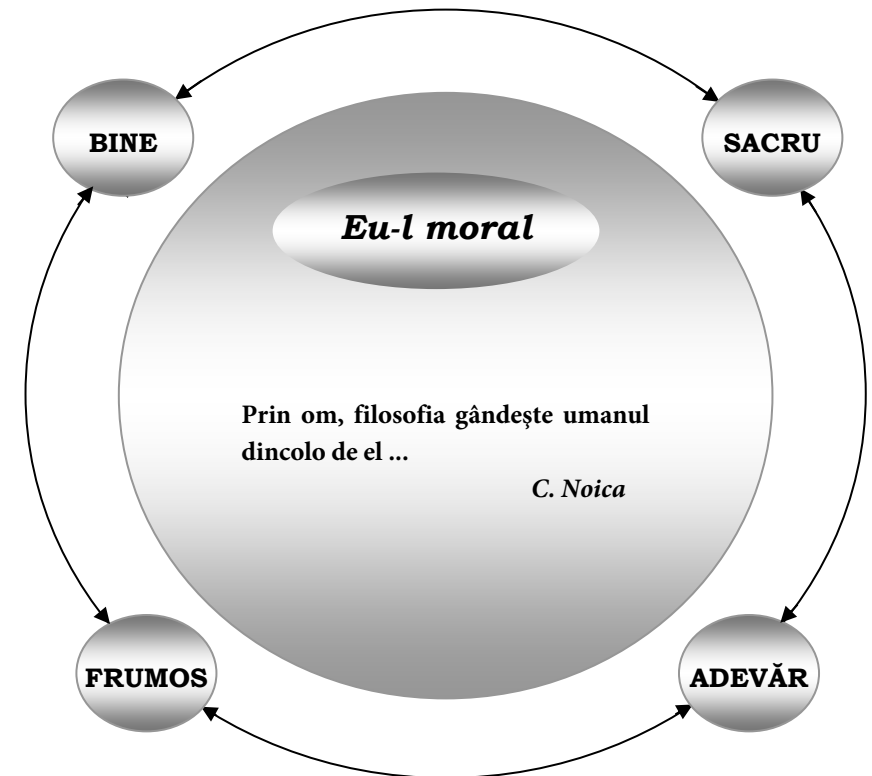
În consens cu cele relatate, părinții trebuie să înțeleagă ca **jocul este**:

- un cadru eficient de manifestare a posibilităților și aptitudinilor copilului prin care acesta își exteriorizează și consolidează cunoștințele, capacitățile, satisfăcându-și dorințele și interesele;
- principalul instrument de dezvoltare a capacităților psihice, morale și fizice la vârsta preșcolară;
- un factor ce satisface la cel mai înalt grad nevoia de acțiune, mișcare, cercetare a copilului;
- un mijloc bun de învățare și exersare în acțiuni – fapte morale și optimizare a relațiilor cu semenii și adulții;
- o activitate ce oferă condiții favorabile copilului de a învăța viața, de a apropia realitatea de sine;
- un exercițiu ce familiarizează copilul cu esența activităților realizate de adulți și existența umană;
- o metodă eficientă de formare, corecție, dezvoltare și restructurare a întregii vieți psihice a copilului, ce contribuie la consolidarea deprinderilor comportamentale ale copilului;
- o modalitate prin care copilul își formează capacitatea de observare, își amplifică posibilitățile percepției, memoriei, gândirii, imaginației, limbajului și a creativității;
- un instrument reglator, deoarece conformându-se regulilor de joc, copiii se dezvoltă în plan moral-volitiv (își formează-consolidează răbdarea, curajul, perseverența, stăpânirea de sine, autocontrolul, asiduitatea etc.);
- o strategie complexă de promovare și cultivare a valorilor, fiindcă în joc și prin elementele jocului, modelăm trăsăturile

pozitive de personalitate: bunătatea, onestitatea, responsabilitatea, voința, respectul față de sine și alte persoane sau invers, formăm unele trăsături negative (dacă suntem incompetenți și dirijăm prost jocul).

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Identificați particularitățile de vârstă și personalitate a preșcolarului.*
2. *Elaborați o agendă a familiei care ar conține variate jocuri și reguli de organizare și desfășurare a lor.*
3. *Întocmiți un program familial de lecturi, jocuri, distracții.*

CAPITOLUL 6

EXISTENȚA ȘI AFIRMAREA UMANULUI PRIN FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI

6.1. SITUAȚIILE DESCHISE ALE VIEȚII FAMILIALE, FERICIREA ȘI CENTRAREA PE ACȚIUNEA MORALĂ

Plecând de la asumțiile și reperele epistemologice ale psihologiei morale [81] și a filosofiei practice [44; 72], a semnificației filosofice și existențiale a fericirii ca experiență de viață, vom analiza și identifica specificul și conținutul *situațiilor deschise*, a emoțiilor și sentimentelor pozitive trăite de persoană în viața de familie.

Toate evenimentele pozitive ale vieții personale și familiale, care se percep cu entuziasm și trezesc sentimente plăcute, se consideră drept circumstanțe sau ocazii fericite, *deschid existența umană*, o fac fericită și o conduc spre evoluție, progres, oferă speranță, interes și încredere în propriile forțe. Acestea pot fi definite ca *situații deschise ale vieții* și necesită din partea omului nu numai savurare ci și anumită atitudine, acțiuni/fapte, comportament activ și moral, în sensul că o multitudine de *situații deschise* de viață le putem planifica, provoca și dirija. Evident că prin inteligență și cultură, efort moral-volitiv și centrarea permanentă pe unitatea conștientă dintre gândirea de tip pozitiv, comunicarea, inclusiv relaționarea armonioasă, asigurăm funcționalitatea acțiunii morale și a comportamentului etc.

Concomitent cu *situațiile deschise*, în viața persoanei și a familiei, mai apar variate circumstanțe, obstacole nefavorabile, dificile (accidente, maladii, pierderea persoanelor apropiate, eșecuri etc.). Situațiile date provoacă un șir de trăiri neplăcute omului și apropiatilor acestuia, pro-

vocându-i tensionare psihologică, stres, durere și suferințe sufletești. Circumstanțele vizate sunt definite ca *situații închise* ale vieții persoanei. Noi le vom studia detaliat și le vom elucida în următorul subcapitol. Aici ne vom limita doar la următoarea constatare: persoanele ce traversează o *situație închisă de viață* în procesul existenței sale se simt nefericite, deprimare, iar psihologii definesc această stare ca una dificilă, de criză.

Deseori *situațiile închise* care apar și persistă în propria viață sau viața de familie, sunt asociate cu alte probleme, fiind corelate de om cu un destin nefavorabil, definit ca unul vitreg (al unui membru ori a întregii familii).

Literatura de specialitate [6; 13; 42; 75; 148; 177 etc.] și observațiile empirice demonstrează că modul de a accepta și a aborda situațiile de viață depinde de trăsăturile de personalitate, de educația primită și modelul parental de depășire a lor interiorizat în familia de origine.

Atitudinea persoanei sau cea a membrilor familiei față de variate situații de viață reprezintă un fenomen psihoemoțional, care se raportează la inteligența, cultura, genul și vârsta persoanei, inclusiv la temperament, caracter, voință și specificul situației.

Evenimentele din viața personală și cea familială sunt trăite intens și se manifestă la nivel de reacții, sentimente, stare și atitudini, care țin de sfera emoțional-afectivă a individului, acestora atribuindu-le totodată și o semnificație morală.

Dacă semnificația este pozitivă, se includ sentimentele morale, care *deschid existența persoanei*, iar dacă semnificația evenimentului este negativă, situația nefericită distorsionează și *închide* existența ei, stimulând apariția sentimentelor negative.

În acest subcapitol, analizăm situațiile deschise, care-l fac pe om fericit și-i provoacă sentimente sufletești pozitive, morale, definite de specialiștii din domeniul psihologiei morale, drept *sentimente sociale altruiste* ale căror origine se află în structura valorilor morale ale *Supra-eului* [81, p.179].

În cazul situațiilor deschise ale vieții, sentimentele apărute sunt opuse celor generate de egoism, acestea având la bază bunăstarea și altruismul. Forma cea mai tipică și generală în care se manifestă sentimentele altruiste este *simpatia și plăcerea*.

Simpatia reprezintă sentimentul de atracție pe care o manifestă o persoană pentru alta, tendința de a trăi sentimente similare reprezintă elementul fundamental al afecțiunii interpersonale de apropiere. În familie simpatia cimentează relațiile soți-soție, copii-părinți și cele dintre aceștia și rudele lor. Simpatia trebuie susținută printr-o comportare onestă, atentă și respectuoasă.

Sentimentele altruiste includ:

- a) *sentimentele elective*, orientate preferențial către o anumită persoană în care ai încredere și cu care prietenești sau de care ești atras, te atașezi sentimental/dragoste;
- b) *sentimente familiale*, care apar, se dezvoltă, există și sunt specifice relațiilor ce se stabilesc între membrii familiei. Ele au un caracter nuanțat și se manifestă prin următoarele forme de sentimente: conjugale; parentale/materne și paterne; filiale, fraterne;
- c) *sentimente patriotice* ce vizează atașamentul față de patrie sau de grupul etnic-național din care face parte persoana și care reprezintă esența și expresia originii și identității sale;
- d) *sentimente umanitare*, care sunt forma cea mai extinsă a sentimentelor altruiste și care exprimă apropierea, iubirea și înțelegerea față de oameni, indiferent de apartenența acestora la o anumită rasă ori etnie, sex; convingeri politice sau religioase. Sentimentul umanitar este unul de fraternitate și solidaritate universală, o atitudine filantropică în sensul cel mai larg al cuvântului [81, p.180].

În contextul vizat, devine clar faptul că oamenii, inclusiv familiștii, nu sunt axați doar pe existența imediată, de moment, ci au tendința de a-și imagina și proiecta permanent viața, existența lor în viitor,

pe care o percep dincolo de realitate, aspirând continuu către un ideal *transpersonal*. Sursa acestor idealuri superioare ale persoanei o constituie *Supra-eul moral/axiologic*.

Supra-eul moral ce ne deschide perspectiva unei ordini morale superioare către lumea valorilor, o lume ideală, pentru care nutrim admirație, respect și dorința de a ne integra continuu în ea, pentru a trăi un șir de sentimente morale ideale.

În categoria *sentimentelor ideale* pot fi incluse:

- *sentimentele intelectuale* ce se manifestă prin inteligență și cultivă adevărul, valorile cunoașterii, rațiunii etc.;
- *sentimentele morale* ce se manifestă și cultivă binele și valorile morale ale virtuților;
- *sentimentele religioase* ce se manifestă prin credință și cultivă credința și iubirea, comunicarea omului cu Dumnezeu;
- *sentimentele estetice* ce se manifestă prin gustul estetic, creativitate și cultivă frumosul; valoarea sensibilă a naturii și artelor.

Evident că situațiile deschise ale vieții personale și familiale provoacă sentimente altruiste și ideale.

Edificând familia în baza acțiunilor morale, omul întemeiază și ansamblul de condiții care vor provoacă sentimente altruiste și ideale. Atunci când partenerii se iubesc și se stimează sunt apti de a *oferi* și *primi* sentimentele altruiste și ideale adecvat, când există un schimb armonios emoțional, ideatic și psihofizic – se construiește o relație interumană centrată pe dragoste, afecțiune, simpatie, responsabilitate.

Orice deschidere față de partenerii de familie, înseamnă realizare de sine exteriorizare a sentimentelor în plan moral, social, spiritual și psihofizic. Acest lucru face ca situațiile deschise ale vieții să se deosebească fundamental de situațiile închise, deoarece ele provoacă persoanei plăcere bucurie, extaz, fericire.

Plăcerea reprezintă o stare complexă pe care o trăiește persoana în situațiile deschise ale vieții, fiind resimțită somatic, sufletește și

moral ca o stare de bine, de satisfacție și mulțumire. Sigur că plăcerea este legată de satisfacerea trebuințelor fiziologice, dar și a celor sociale. Dincolo de nivelul satisfacerii trebuințelor primare, plăcerea este conexă și cu planul conștiinței morale a omului, fiind reacție de răspuns, stare de satisfacție cu privire la faptele și actele acestuia.

În viața familială plăcerea se poate resimți la nivelul *senzațiilor* ca rezultat al împlinirii trebuințelor primare; la nivelul *satisfacției*, raportată la realizarea dorințelor și aspirațiilor umane și la nivelul *conștientizării importanței acțiunilor morale*.

Bucuria ca stare de plăcere, predominant sufletească, emoțional-afectivă este provocată de o realizare reușită sau o interconexiune simpatetică dintre soți, părinți și copii sau alte rude. Bucuria trăită în plan sufletesc ca o mulțumire contribuie la o deschidere față de cei apropiați, la depășirea unor obstacole, limite, asigurând reușita acțiunilor personale și familiale.

Bucuria și plăcerea sunt strâns legate între ele și dificil de separat. Psihologii consideră că plăcerea, mai frecvent, se percepe la nivelul sferei corporale, iar bucuria se percepe în sfera psihică [81, p.181] și presupune următoarele forme de manifestare: *râsul*, *euforia*, *extazul*.

Râsul, prin natura sa emoțional-afectivă de manifestare a bucuriei, reprezintă expresia bunei dispoziții sau reacția la unele situații comice. El poate fi înțeles și explicat într-un context social concret.

Euforia, la fel, este expresia unei plăceri, împărtășită de un grup de persoane, dar ea se manifestă mai zgomotos, antrenant și contagios.

Extazul este forma prin care se realizează, în totalitatea ei, starea de eliberare sufletească și morală specifică pentru fiecare persoană.

Ea reprezintă un act de proiecție, de deschidere a individului către planul transreal al divinității [81, p.182-183].

C. Enăchescu menționează că *extazul* este o experiență psihologică pură și complexă, în procesul căreia sensibilitatea externă corporală pare să fie anulată, individul trăind cu intensitate un sentiment

interior al plenitudinii, pe care îl conferă întâlnirea și absorbția sa în planul divinului. Experiența extazică reprezintă o chestiune de conștiință, pe care individul o trăiește ca pe o stare stranie de transportare în planul interior al acesteia. Bucuria extazică este starea pe care persoana o resimte ca pe o supremă eliberare, o deschidere interioară, cu depășirea limitelor vieții, o expansiune sufletească către o realitate transobiectivă și transumană spre care aspiră.

Din cele relatate putem conchide că viața de familie oferă omului o mulțime de situații deschise, plăcute, care-i provoacă bucurie, râs, euforie și extaz. Acestea sunt legate de clipele intime de manifestare a iubirii, a atașamentului, mărturisirii unor confidențe; de situațiile aprobării și susținerii unor acțiuni și fapte morale; de conceperea și nașterea copilului; observarea unor manifestări în dezvoltarea și conduita apropiaților, mai cu seamă, a copilului (rostirea primului cuvânt, apariția dinților, primii pași etc.), de realizările persoanei, succesele obținute de ea și membrii familiei.

Evident că bucuria manifestată în cadrul familiei este împărtășită de toți membrii acesteia. În cazul dat, ea consolidează și cimentează relațiile intrafamiliale, le face plăcute, inedite și valoroase din punct de vedere moral.

Sigur că emoțiile și sentimentele pozitive care însoțesc situațiile deschise ale vieții familiei pot fi percepute și ca o stare de *fericire*. Cercetătorii din domeniul psihologiei morale [81; 86; 195] susțin că plăcerea este localizată predominant somatic, bucuria reprezintă o experiență sufletească complexă, iar starea de fericire este, în primul rând, un sentiment amplu, o experiență morală pură. Starea de fericire se raportează la valorile supreme ale binelui moral. Din punct de vedere simbolic, fericirea este considerată un dar divin. Primul filosof care a abordat starea fericirii ca stare morală a fost **Socrate**. A fi fericit pentru Socrate, înseamna a te descoperi, a te cunoaște pe tine însuși.

Mica incursiune în istoria filosofiei a permis să stabilim: *morală Antichității*, pentru care fericirea este Binele suprem; scopul suprem al omului întruchipat în *morală specifică modernității*, marcată de creștinism, pentru care scopul ultim este virtutea și *morală filosofiei actuale*, inspirată de **J. Fichte** (filosofia absolutului ce constă în dezvoltarea atitudinii reflexive în cadrul căreia meditația generează beatitudinea omului) și continuată de **A. Gehlen** și alți filosofi. În acest sens, ne este foarte aproape ideea lui **Aristotel**, conform căreia fericirea durabilă nu poate fi separată de o viață virtuoaasă, întemeiată pe rațiune și activitate. Sunt interesante și valoroase ideile lui **Im. Kant**, care considera că *fericirea ideală este satisfacerea tuturor înclinațiilor noastre* [44, p.114], ceea ce este important, din punct de vedere pedagogic.

La nivel existențial, oamenii percep fericirea ca pe o stare completă de satisfacție. Ea este o aspirație comună a tuturor oamenilor către care tinde permanent fiecare persoană. Nu fac excepție, în această privință, nici persoanele ce se căsătoresc și își creează familie.

Dacă analizăm motivele și condițiile edificării familiei, observăm de la bun început că cel mai vizibil și important motiv este iubirea, dorința de a trăi împreună, a naște și educa copii și a trăi / a construi o viață familială fericită comună. **Condițiile fericirii în cuplu**, apoi în familie sunt mai numeroase și variate.

Evident că este adecvat să le divizăm în două categorii:

- I. *Condiții interne* ce țin de starea sănătății persoanelor, maturitatea lor psihologică și socială, trăsăturile de personalitate (temperament, caracter, voință etc.), nivelul de inteligență și cultură, sentimentele pozitive trăite de partenerii conjugalii.
- II. *Condiții externe* care țin de organizarea-desfășurarea-monitorizarea vieții de familie și evenimentele de natură socială, economică culturală din cadrul ei și din socium (care au la baza acțiunea morală).

Evident că condițiile interne corelează și interacționează cu cele externe, valorificându-se prin comportamentele persoanei, care în cazul centrării pe acțiunile morale, se va percepe fericită și, invers, faptele imorale, meschine, mai devreme ori mai târziu, îl fac pe om nenorocit, nefericit.

În concluzie, o familie fericită constă din adulți care, punând în mișcare rațiunea, iubirea, moralitatea, comunicarea și relaționarea empatică echitabilă, creativitatea și implicarea conștientă a ambilor părinți în creșterea și educația copiilor, este în stare să se autoevalueze-autoperfecționeze și să analizeze sistematic viața lor, pentru a construi un lăcaș unde prosperă Binele moral.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Analizați situațiile deschise care pot fi identificate în viața personală și cea familială.*
2. *Caracterizați și exemplificați sentimentele altruiste.*
3. *Meditați asupra fericirii și importanței ei în educația copiilor.*

6.2. SITUAȚII DIFICILE ALE VIEȚII: ÎNCHEIEREA EXISTENȚEI OMULUI ȘI CONDUITA FAMILIEI ÎN ANTICAMERA MORȚII

Spre regret nu cunosc nici un manual de pedagogie care ar aborda educația persoanei cu privire la cel mai trist eveniment și fenomen natural, care însoțește permanent viața omului – moartea/ decesul. Dorim sau nu, însă existența umană este penetrată de un șir de perioade și evenimente complicate, dureroase, pe care psihologii le numesc situații de criză [91; 92; 155; 196; 247 etc.] specialiștii din domeniul psihologiei morale [11; 12; 81, p.165] le definesc *ca situații închise ale vieții*, iar filosofii [84, 103] le consideră *situații-limită*.

La nivel cotidian auzim deseori constatări de tipul: *așa-i viața omului târcată, se perindă fășiile albe și negre...*

În esență, nu contează cum sunt numite aceste fenomene, principalul constă în faptul să ne învățăm a le aborda și depăși cu demnitate, servind drept modele pozitive pentru copiii noștri. Indiferent de vârstă, gen, statut, dorință, implacabil și inevitabil, mai devreme sau mai târziu, fiecare din noi este implicat în cea mai dramatică situație și ajunge în *anticamera morții – fie ca victimă, gata de trecerea în lumea inexistenței, fie ca rudă, prieten sau semen al victimei* [74, p.14].

Situațiile închise ale vieții au un caracter limitativ, ele *închid* persoana în planul trăirii sale interioare, manifestându-se printr-o stare de insatisfacție, durere sufletească, tristețe adâncă, izolare de ceilalți.

Aceste sentimente au un caracter personal, adică strict individual și își au originea în viața omului și *egoismul acestuia* [81, p.165].

Situațiile închise ale vieții, sunt variate și trăite de persoană în trei planuri: planul somatic, planul sufletesc și planul trăirilor / câmpul conștiinței. Aceasta fiind precizat, menționăm că sentimentele morale penetrează cele trei planuri și se manifestă în conduita persoanei.

În continuare ne vom referi la o situație închisă a vieții de familie – moartea și comportarea, acțiunea morală a apropiaților în contextul acestui eveniment tragic. Evident că o anumită experiență de comportare cu o persoană muribundă posedă medicii, psihologii și preoții și, desigur că membrii familiei în etate/ bunicii sau alte rude de vârsta a treia.

Medicii sunt axați pe oferirea asistenței medicale, încearcă și depun eforturi morale, intelectuale și psihofizice (uneori enorme) pentru a smulge omul din *îmbrățișarea morții*; psihologii intervin deseori, împreună cu medicii în scopul acordării unei susțineri morale muribundului și apropiaților acestuia. Preoții, oferă asistență religioasă și moral-spirituală. În general, ei se străduie să obțină o mărturisire de la cel aflat pe patul morții, *pentru a-i ajuta omului să plece liniștit, împacat cu lumea aceasta și cu Dumnezeu* [74, p.14].

Aderând la aceste idei, le susținem și le completăm printr-un ansamblu de strategii existențiale, validate în cadrul consilierii familiei și în procesul propriei experiențe de viață.

În contextul dat, **delimităm două planuri acționale: primul, ține de comportarea și interacțiunea morală cu persoana muribundă și al doilea ține de comportarea, relația și interacțiunea morală cu rudele și apropiații persoanei muribunde.** Cu siguranță că toate persoanele implicate în acest eveniment tragic sunt tulburate, triste, unele, mai cu seamă minorii, sunt deprimare. Aceste stări se manifestă diferit, unele persoane plâng neîncetat, altele se izolează și se închid în sine sau manifestă reacții extrapunitive. Tabloul manifestărilor persoanei depinde de vârstă, gen, caracter, temperament, cultura și experiența de viață în domeniul dat.

Filosofii moraliști [136; 173; 253] și propria experiența ne orientează spre evidențierea unui moment foarte important. Dincolo de emoții și sentimente minore, traversarea celei mai tragice situații-limite, moartea celor apropiați, reprezintă un imbold la reflecție, un prilej de introspecție, autoanaliză, meditație asupra vieții omului, dar și o întoarcere către sine, către faptele noastre, deseori servind drept punct de cotitură în viața persoanei, în reechilibrarea conduitei și eliminarea unor comportamente nedemne.

Înainte de a aborda strategiile de comportare a membrilor familiei în astfel de situații, vom analiza aspectele ontologice ale încheierii existenței omului, care sperăm că vor servi drept repere educative în inițierea copiilor, tinerilor, dar și a părinților în cultivarea unei atitudini și conștiințe morale privind trăirea pleneră și demnă a vieții.

Actul morții este un eveniment biologic, caracterizat prin încetarea funcțiilor vitale și un eveniment existențial, caracterizat prin *scoaterea* persoanei din lume [81]. Trebuie să delimităm *ideea morții*, care este o temă filosofică ce ține de ontologie și *sentimentul morții*, care reprezintă o temă psihologică cu semnificație emoțional-afectivă particulară, de obicei, negativă.

Moartea nu are o singură semnificație. Sensurile ei sunt multiple, fiind determinate de atitudinile persoanei față de moarte. În esență, acestea, în mod paradoxal, sunt atitudinile persoanei față de propria viață. Nimeni nu dorește să moară, dar, în același timp, nimeni nu poate evita moartea. *Perspectiva morții* are două fațete, una legată de decesul cuiva, inclusiv a apropiaților, care-i oferă persoanei o anumită experiență vizavi de comportare, ritualuri și una legată de conștientizarea faptului inevitabil – propria moarte, care este legată de situația neexperimentată a persoanei. Acest lucru este un fapt știut, irevocabil, nedorit, dar care totuși se va produce în viitor. Din acest motiv, moartea înseamnă așteptare, ea trebuie înțeleasă și necesită o pregătire sufletească și morală. Moartea se manifestă ca o necesitate biologică, o componentă a vieții, un sfârșit inevitabil.

Abordată în raport cu valorile vieții, moartea reprezintă o rup-tură, un act ireparabil și ireversibil. Ea este o preocupare care se desfășoară în câmpul conștiinței de sine a *Eu-lui* personal. Grija de sine este conexă cu teama de moarte a propriului Eu, de conștiința traumatică a pierderii, dizolvării în neant a propriei individualități [81; 173].

În acest context, ideea morții se raportează la conștiința reală a actului morții, ca fenomen biologic, care generează *complexul pierderii identității*, definit ca traumatism al morții, ceea ce reprezintă o dezinvestire axiologică a persoanei. Aici putem face o analogie cu *traumatismul nașterii*, deoarece omul nu trăiește nașterea sa, exact cum nu trăiește nici moartea sa ca evenimente ale prezentului [81, p.360].

Plecând de la accepțiunile filosofilor moraliști [106; 108; 136; 166; 173; 253] putem considera moartea drept o concluzie a vieții, de aici urmează să ne manifestăm în viață printr-un maximum de acțiuni morale, activitate interesantă, valoroasă pentru oameni și propria realizare, cu alte cuvinte, să ne trăim demn și plenar viața.

Din perspectiva moralei creștine, moartea, nu mai neliniștește prin ideea trecerii timpului, perisabilității ființei umane, ci abordează

probleme de ordin moral, spiritual, centrate pe responsabilitatea persoanei pentru viața trăită, calitatea ei. Angoasa și neliniștea în fața morții este provocată, în acest sens, de răspunsul pe care persoana va trebui să-l dea în fața conștiinței supreme a lui Dumnezeu. În felul acesta, moartea nu sperie, ci face persoana să se gândească la faptul cum, în ce mod, trebuie să-și trăiască viața.

Evident că credința în *viața de dincolo prin sufletul nemuritor*, aspectele escatologice, contribuie la anihilarea sau anularea compensatorie a traumatismului psihomoral al morții [81, p.360].

Plecând de la ideile expuse conturăm **două poziții, care le considerăm importante pentru educația familială cu privire la încheierea existenței umane:**

- a) moartea reprezintă un fenomen biologic și unul existențial inevitabil, prezența gândului de moarte este semnul și dovada inteligenței (animalele nu cunosc angoasa în fața morții), deoarece numai în puterile omului este să gândească și re/construiască o viață morală, demnă, care nu-i va provoca regrete, durere sufletească și neliniște în fața morții;
- b) aproape toate religiile din lume, sunt axate și fac totul ca oamenii să conceapă moartea ca pe un moment al judecății supreme. În religia creștină moartea trupului este interpretată ca momentul renașterii spiritului întru Dumnezeu [72, p.214].

Filosofii moraliști ne atenționează asupra faptului că nu trebuie să confundăm angoasa cu frica de moarte. *Moartea este, în mod fundamental, acel ceva, pornind de la care viața poate căpăta un sens.* Asumarea condiției noastre de ființe muritoare ne obligă să luăm în considerație responsabilitatea față de sine, față de alte persoane și față de Dumnezeu pentru acțiunile, faptele și calitatea vieții noastre. În acest sens, frica de moarte variază de la manifestarea cunoscutului instinct de apărare până la sentimente și acțiuni morale, care vor derula sub genericul grăbește-te să faci bine, pe când angoasa este o stare de

neliniște metafizică distructivă, care revelează iraționalitatea și absurditatea vieții [72, p.21].

Acum creionăm strategiile pe care le vom valorifica în situația când decedează o persoană apropiată:

1. Să ne comportăm, pe cât este de posibil, firesc, *să nu jucăm teatru*, să nu mimăm ceea ce nu simțim; să creăm o stare de liniște și confort sufletesc, deoarece muribundul adesea simte, știe că este în fața morții.
2. Să fie în preajma persoanei muribunde ființele dragi și acei care l-au iubit cu adevărat când era sănătos; să nu vorbească mult, să păstreze calmitatea și tăcerea. Rudele și prietenii buni se înțeleg din priviri.
3. Să nu ne prefacem, să nu arătăm curajoși, dacă nu suntem. Să nu încercăm a glumi, a povesti ceva nepotrivit sau neplăcut persoanei care pleacă *dintre noi*.
4. Omul trebuie să simtă o pornire interioară, o determinare serioasă ca să poată intra în dialog cu o persoană pe moarte sau care nu mai are mult de trăit.
5. Să conștientizăm că experiența membrilor familiei vizavi de starea psihoemoțională pe care o trăiesc în legătură cu situația muribundului depinde de maturitatea afectivă a lor.
6. Sentimentele de bază ce vor fi manifestare de cei din jur sunt *toleranța și empatia*, deoarece ultimele clipe nu decurg după anumite algoritme sau prescripții, ele sunt unicele, irepetabile după cum este și viața fiecărei persoane. Cel care ne părăsește trebuie înțeles și acceptat așa cum este, el conduce situația, deoarece are mai puțin timp la dispoziție decât noi.
7. Un element absolut necesar în anticamera morții este comunicarea cumpătată, cu respect și confidențialitate, discreția celor prezenți aici.

8. Gătița de a face totul ce dorește persoana pe moarte (nu neapărat ce crezi tu că e bine). Muribundul depinde și se sprijină pe tine, iar noi ne vom comporta adecvat situației pentru a-i menține încrederea lui în noi.
9. Axarea pe capacitatea de a asculta – reprezintă cel mai mare dar pe care îl putem oferi persoanei muribunde, care poate fi speriată, amărâtă, tristă.
10. Să reținem o idee esențială: în fața persoanei care pleacă dintre noi, problema cea mai mare nu constă în faptul dacă îi spunem crudul adevăr sau nu, contează mult atitudinea și comportamentul pe care le manifestăm în relația cu el în aceste ultime zile, ore sau clipe.

În contextul lipsei unei *educații pentru moarte* și a incompetenței manifestate din partea membrilor familiei, actorilor sociali, după cum menționează A. Dragomir [74, p.15], credem că nu va fi inutilă atenționarea asupra aspectelor morale legate de procesul de înmormântare, respectarea ritualurilor religioase și a celor ce vor urma apoi cu privire la aspectele juridice și materiale (testamentele, completarea actelor juridice, împărțirea averii etc.) ce țin de deces.

Să nu uităm că în cadrul familiei sunt copiii, care ne imită, interiorizează modelele adulților, maniera lor de comunicare și comportare. Experiența dată se învață preponderent în cadrul familiei. Instituțiile de învățământ, ar fi în stare să abordeze această problematică atât de importantă pentru formarea unei concepții filosofice integre despre lume, la tineri, generația în creștere nu numai într-un mod fragmentar, superficial și episodic, ci într-un context moral și existențial clar definit în procesul studierii științelor naturii, științelor socioumane și a activităților nonformale de celebrare a personalităților remarcabile.

În viziunea noastră, formată în baza unui studiu teoretic profund al problemei vizate [74; 79; 80; 81; 136; 173; 253 etc.] și al cercetării cadrului experiențial, pledăm pentru o educație filosofică și moral-

spirituală prin intermediul căreia am fi în stare să formăm copiii și tinerilor, mai întâi în cadrul familiei, iar mai apoi în cel școlar și comunitar, unitatea dintre conștiința și conduita morală și spirituală, care s-ar exterioriza într-o existență onestă, de valorificare responsabilă a propriei vieți, atât în domeniul familial, profesional și civic, cât și în domeniul credinței, a relației personale cu Dumnezeu, Natura, Universul. Orientarea spre valorificarea acțiunii morale, include abordarea decesului ca fenomen existențial inevitabil, ce ne îndeamnă să trăim o viață în armonie cu sine, cu lumea și cu **Dumnezeu**. În acest sens conștientizăm esența afirmației lui **Platon**: *A filozofa înseamnă a învăța să mori*.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Caracterizați situațiile închise ale vieții omului și familiei.*
2. *Gândiți o explicație a morții omului pentru copiii de vârstă preșcolară, școala mică, preadolescenți, adolescenți.*
3. *Elaborați un plan de acțiuni pentru susținerea unei persoane grav bolnave.*

6.3. SEMNIFICAȚIA ȘI MODALITĂȚILE SUȘTINERII PSIHOMORALE ÎN CADRUL FAMILIEI

Pentru a ajuta și susține moral semenul, fie adult sau minor, o familie unită, armonioasă este gata să facă orice efort, posibil și imposibil. Principalul aici rezidă în restabilirea echilibrului interior și restaurarea valorii de sine fără a dăuna persoanei în cauză și altora.

Susținerea morală este prima și cea mai veche formă de psihoterapie. Încă din Antichitatea clasică o întâlnim la **Homer** în *Iliada*, la

Plutarh în *Opera morală*, la **Seneca** în *Consolări*, precum și la **Epictet** și **Marc Aureliu**. **Socrate** însă este primul care vorbește despre psihiatru și psihoterapie (Platon Charmides, Gorgias Protagoras), înțelegând prin aceasta, în primul rând, o psihoterapie morală, în sensul *de îngrijire a sufletului* [81, p.341].

În creștinism, terapia morală, la fel, este importantă, ea este axată pe eliberarea omului de păcat, valorificând ideea de mântuire a sufletului și având ca model demn de urmat fapta și persoana lui Iisus Hristos.

În epoca modernă, psihoterapia morală vizează sfera pasiunilor, modelarea acestora și supunerea lor principiului rațiunii (R. Descartes, B. Spinoza, M. de Montaigne, Im. Kant). Un moment crucial, cel de introducere a terapiei morale în practica medicală, fiind inaugurată de **Ph. Pinel**, care aplica bolnavilor psihici un tratament medical, axat pe principiile umanismului moral. Cel mai important și interesant studiu de *psihiatrică morală*, respectiv, de *psihoterapie morală* este a lui **H. Baruk** [12], savant ce reprezintă unul dintre principalii inițiatori ai curentului denumit *umanism psihiatric*.

H. Baruk consideră că studiul omului fizic nu poate fi separat de studiul omului moral. Din aceste motive, orice psihoterapie, consiliere, susținere a omului, inclusiv în cadrul firesc al familiei, trebuie, în egală măsură, să fie și expresia unei atitudini și conștiințe morale ce decurge din concepția despre om. Elementul axial al oricărei susțineri și psihoterapii morale, reprezintă chintesența manifestării conștiinței și conduitei morale în cadrul căreia acțiunea reparatorie, toleranța și libertatea sunt inseparabile de responsabilitate și empatie.

Persoana, în condiții normale, se naște și își formează habitusul primar în familie, ea devine și este producătoarea, dar mai întâi, utilizatoarea valorilor acesteia și a civilizației prin intermediul modelator al părinților ca purtători de valori și responsabili de educația copiilor săi.

În contextul dat, este necesar să facem o diferență între *educație*, *consiliere*, *psihoterapie* și *terapie morală*.

Educația, la general, reprezintă un fenomen uman și proces complex de enculturare, de transmitere a tezaurului axiologic al omenirii și devenire a personalității prin intermediul valorificării unui ansamblu de forme, mijloace și metode de modelare morală a acesteia.

Consilierea familiei are un evident caracter psihopedagogic/educational, care presupune sprijin și îndrumare pentru învățarea unor comportamente, deprinderi, competențe de dezvoltare personală optimă pentru a face față cu succes la solicitările vieții.

Psihoterapia are ca obiectiv, restabilirea stării de echilibru distorsionat sau pierdut.

Psihoterapia morală vizează restaurarea personalității și a valorilor umane pervertite sau pierdute de individ [11].

Familiarizarea cu esența acestor concepte și fenomene, permite să încercăm a medita asupra educației familiale, care în accepțiunea noastră, trebuie să se realizeze în baza filosofiei practice, ce se axează pe acțiunea morală.

Fiecare adult, părinte care s-a ocupat de educația copiilor săi, a conștientizat valoarea praxiologică a interconexiunii dintre propria conduită ca model integrator al atitudinii, conștiinței și acțiunii morale, pe care îl exteriorizează și manifestă permanent în viața cotidiană a familiei și cerințele impuse copilului față de modul/felul în care acesta se comportă.

O analiză simplă a situației expuse demonstrează complexitatea actului familial educativ. Astfel, în actul educativ familial, se poate observa configurația fiecărui element caracterizat, dar și se constată că acțiunea de *terapie morală* reunește două aspecte: *terapia* și *restaurarea persoanei* în conformitate cu valorile morale. Iată de ce, o familie centrată pe normele și valorile morale, posedă o forță eficientă, covârșitoare de susținere, încurajare, consolare și restaurare morală a membrilor săi. Așa o familie poate influența pozitiv și alte persoane care comunică cu ea. Evident că acțiunile terapiei morale aplicate de bunici, mamă, tată, frați și alte rude diferă, însă centrate pe umanism și forti-

ificate de empatie, altruism, iubire necondiționată, răbdare, toleranță și persuasiune detestă o configurație specială, proprie unei familii și situații concrete, ceea ce asigură conturarea clară a profitului moral al acesteia. Pătrunzând în esența acțiunilor și a comportamentelor familiale, conștientizăm înțelesul cunoscutei expresii *acasă și pereții te ajută*.

Dacă e să ne referim la situațiile *închise ale vieții*, abordate în subcapitolul anterior, vom scoate în evidență sentimentele negative trăite de persoană, originea lor egoistă, care fac ca individul să sufere, să se simtă o persoană dificilă, izolată în raport cu ceilalți și lipsită de satisfacții [81, p.165].

Specialiștii din domeniul psihologiei morale [11; 12; 81 etc.] remarcă existența unei corelații între sentimentele egoiste și stările limitative ale individului, după cum urmează: *orgoliul* ce rezidă în tendința persoanei de a se autovaloriza, a se afirma în raport cu ceilalți; *mândria*, care se manifestă variat, însă, cel mai des, o percepem ca un fel de vanitate; *decepția*, sentimentul complex al suferinței sufletești și morale a individului; *deprecierea*, reprezintă forma sentimentelor morale opuse orgoliului, generată de neîncrederea în sine, de sentimentul propriei devalorizări și inutilități.

Lipsită de curaj și de inițiativă, de încredere în faptele proprii, de susținere morală, uneori și materială, persoana se simte frustrată și marginalizată în raport cu semenii săi. Acest lucru o va face să se manifeste inadecvat, prea modest, timid sau să se simtă umilită, ceea ce îi provoacă stări de durere sufletească, suferință sau chin (frământare interioară a individului). Toate aceste fenomene negative, la nivel existențial se pot observa și în viața de familie în diferite contexte și variate forme de manifestare: plâns, disperare, frustrare, agresivitate neîntemeiată, izolare de ceilalți, fuga/reacții extrapunitive, remușcare etc.

Anume în aceste situații semenii noștri au nevoie de susținere, consiliere și terapie morală, pe care, în primul rând, o caută la cei apropiați: copiii minori – la părinți sau la bunici. Adulții – la părinții lor sau

la rudele apropiate; soțul – la soție și invers. Odată cu maturizarea copiilor, părinții se adresează după susținere morală la aceștia și neobținând-o suferă mult. Aici dorim să remarcăm fenomenul feed-backului moral, care trebuie să existe permanent în cadrul familiei, indiferent de vârsta membrilor ei și posibilitățile de adresare la specialiștii din domeniul vizat. Poți obține un curs de consiliere sau terapie eficientă de la specialist, însă dacă familia te va neglija și ignora din punct de vedere moral sau te va deprecia, nu-ți va putea ajuta nimic și nimeni.

Nu în zădar în artă (literatură, muzică etc.), în creația populară orală a popoarelor lumii este cântat/abordat chipul mamei duioase, înțeleghătoare, al tatălui – apărător, al bunicilor sfătoși și blajini și al do-rului de casa părintească, familie, comunicarea cu cei apropiați

Aspectele vizate de consiliere și restaurare morală cercetate ajută să elucidăm unele mijloace de realizare a terapiei morale în cadrul familiei. Pentru susținerea, reechilibrarea și restaurarea psihomorală a membrilor familiei pot fi eficient valorificate următoarele strategii:

- apropierea, comunicarea consolarea și ascultarea ca formă de anihilare sau lichidare a izolării/singurătății;
- axarea și crearea unui – climat moral-afectiv cald, de înțelegere și protecție/securizare;
- sugerarea prin limbaj, acțiuni concrete și fapte a încrederii ca formă de susținere și încurajare a celui ce suferă;
- ascultare activă, plină de compasiune a celuiilalt, deschidere spre confesiuni reciproce care-i vor alina anumite stări existențiale;
- folosirea eficientă a unui limbaj/cuvânt și a non-verbalului în scopul calmării celui ce suferă;
- capacitatea de a asculta cu răbdare și bunăvoință și de a înțelege mesajul celui ce suferă;
- folosirea tuturor resurselor (cuvinte, acțiuni plăcute, de încu-rajare; exemple din viața personală, povestitoare, metafore etc.) pentru a provoca *insightul* cu efecte de catharsis;

- implicarea persoanei ce suferă în analizarea situației și stabilirea unor căi de soluționare a dificultăților;
- oferirea unui ajutor persoanei ce suferă în scopul stabilirii și urmă-rii unor perspective și modalități de depășire a situației-limită;
- sustragerea persoanei de la gândurile negative, *negre* prin impli-carea activă în viața de familie (organizarea unor situații intere-sante, festivități, vizite la spectacole, lectură etc.).

Acțiunile de restaurare morală a membrilor familiei, în linii gene-rale, sunt aceleași ca și în consilierea și psihoterapia generală. Restau-rarea morală se axează pe ideea de provocare a unei stări de *catharsis* ca formă de purificare și reechilibrare morală ce se poate manifesta dife-rit în funcție de vârstă, inteligență, temperament, caracter etc.

Catharsisul în terapia morală, trebuie să se adreseze conștiinței celui ce suferă.

Conștiința individului blocată de sentimentul vinovăției, al rup-turii, al frustrărilor, reprezintă sfera care necesită restaurare. Res-taurarea conștiinței individului se realizează numai prin reinvestirea acesteia cu valorile morale pierdute, recuperarea sufletească și morală a *Eu-lui* persoanei ce și-a pierdut încrederea în sine și, odată cu aceasta, a pierdut sensul existenței.

Procesul vizat este complicat, dar are sorti de izbândă atunci când insuflăm persoanei încredere în forțele proprii și-l motivăm să lupte cu sine însuși pentru a-și reechilibra și concentra moralul său în jurul existenței demne de care este capabil, fiind, totodată, alături de el pen-tru a-i oferi suport psihologic și încredere în faptul că nu este singur, nu este abandonat.

Dincolo de aspectele redate, cert este faptul cu terapia morală familială are ca scop schimbarea ființei apropiate, scoaterea acesteia din impas și executarea restaurării morale și sufletești. Sigur că aici familiei îi poate veni în ajutor psihologul, consilierul, psihoterapeutul. Import-ant este momentul de înțelegere a problemei pentru ca persoana să

conștientizeze necesitatea adresării la specialist. Evident că părinții, deseori, preiau parțial rolul acestor specialiști. Cu certitudine că omul este înzestrat de natură și educație cu multe calități potrivite restaurării psihomorale proprii sau a persoanelor apropiate. Aici îi va ajuta: iubirea de sine adevărată și iubirea de viață, de oameni, empatia, toleranța, persuasiunea, conduita morală. Importante sunt așa trăsături de personalitate ca: voința, curajul, orientarea de principiu, optimismul, grija și responsabilitatea față de sine și semenii, compasiunea, gândirea de tip pozitiv, convingerile și deprinderile morale.

În concluzie, putem afirma că părinții, la rând cu funcția de educație, realizează o multitudine de acțiuni de consiliere și terapie morală, fie în contextul formării personalității copilului, fie în caz de necesitate și dificultăți, situații de criză. Acest lucru îi obligă pe adulți să fie modele morale și persoane eficiente, adică să fie mature din punct de vedere psihomoral.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Nominalizați și analizați situațiile închise ale vieții omului și ale vieții de familie.*
2. *Oferiți soluții și scenarii de ajutor axat pe susținerea psihomorală a persoanei.*
3. *Meditați asupra educației familiale și susținerii morale.*

6.4. CULTURA TOLERANȚEI CA VALOARE SUPREMĂ DE AFIRMARE A UMANULUI ÎN CONTEXTUL AUTOACTUALIZĂRII

Reperete teoretice expuse în acest subcapitol se referă la unul dintre cele mai complexe domenii de interes ale familiei și comunității.

În comunicarea și viața socială a personalității, toleranța se poate aborda ca fenomen, principiu și trăsătură de caracter [61]. Analiza

reperelor experiențiale ne permite să afirmăm că în viața familială, toleranța reprezintă un factor stabilizator, mai cu seamă în situațiile când partenerii adulți soții vin din culturi și religii diferite. Evident că orientările valorice și atitudinale care diferă, uneori decalajul de vârstă, de interese, de temperament și caracter, la fel, influențează relațiile familiale. În aceste situații conștientizăm importanța toleranței.

În istoria culturii și a civilizației, toleranța, se consideră drept un mecanism unic și eficient, ce a evoluat în procesul dezvoltării sociumului uman pentru a echilibra conviețuirea grupurilor sociale, care diferă prin posibilitățile și formele sale de existență. Acest fapt ne face să înțelegem că toleranța reprezintă *norma stabilității psihologice* a individului ce îi permite acestuia să supraviețuiască în condițiile complexe și variate ale comunității locale și regionale căreia îi aparține.

Filosoful rus **Л. В. Скворцов** susține că toleranța *se prezintă ca un mecanism eficient de securizare valorică a alterității, de recunoaștere a pluralismului social și identității spirituale a oamenilor*, ce necesită o consolidare sistematică în viața cotidiană [Apud 61].

Aceste reflecții sînt justificate și de abordările UNESCO, a Conferinței Internaționale Științifice *Procesele etnopsihologice și socioculturale în societatea contemporană* (Rusia, Балашов, 2003), în cadrul căreia s-a elucidat problema toleranței dintr-o perspectivă inter- și transdisciplinară psihologică, socială și pedagogică. S-a stabilit că în cultivarea toleranței are importanță aspectul cognitiv, afectiv, motivațional, volitiv; aspectul social al relațiilor interculturale; abordarea pedagogică, adică aspectul educațional, metodologic și praxiologic; abordarea filosofică și, anume, aspectul axiologic, etic și teleologic.

Una din concluziile semnificative ale cercetărilor și forurilor internaționale rezidă în faptul că toleranța se cere abordată ca fenomen psihosocial complex, ce vizează colaborarea ca o capacitate de a înțelege oamenii, respectarea drepturilor și demnității altor persoane, acceptarea alterității, recunoașterea drepturilor egale privind studierea

și practicarea comportamentului tolerant. Individul tolerant se deosebește printr-o gândire de tip pozitiv, constructiv și o comportare binevoitoare, deschisă spre colaborare, axată pe empatie. În accepțiunea noastră toleranța este o calitate de personalitate și un rezultat al fenomenului educativ. Formarea acestei calități trebuie începută din familia de origine, de la o vârstă fragedă.

Cercetătorul **VI. Pâslaru** menționează că toleranța culturală, etică și religioasă reprezintă manifestări definitorii ale conștiinței identității și proprietății unui om sau popor în raport cu alteritatea.

Conștiința identității este definitorie pentru principiul toleranței, căci fiecare individ, grup social sau popor este tolerant față de alți indivizi, grupuri sociale și popoare în măsura în care își conștientizează propria valoare și propria identitate [152].

Pornind de la această teză și accepțiunea conform căreia toleranța se poate cultiva la o persoană ce se autoactualizează și că formarea ei trebuie de îmbinat cu educarea îngăduinței și onestității, vom defini în continuare elementele ei constitutive pe care le-am elaborat în baza studiului realizat și vom analiza strategiile de formare a acestei calități în procesul educației pentru familie.

Dat fiind faptul că cercetătorii din domeniul științelor educației plasează problema formării unei personalități tolerante în arealul obiectivelor educației morale, această dimensiune implică valoarea de maximă generalitate a binelui moral, asumat în plan individual și social, care se află la baza procesului de formare-dezvoltare permanentă a conștiinței morale ce include multitudinea valorilor etice centrate pe acțiunea morală deci și pe filosofia practică.

Toleranța ca valoare etică reperează pe umanism și ar putea fi convențional disociată într-un ansamblu de elemente / trăsături caracteriale ce se manifestă în structura personalității:

- sensibilitatea care reprezintă capacitatea individului de a reacționa la diverși excitanți;

- receptivitatea, ce se manifestă în capacitatea de a primi cu interes diverse informații din mediul ambiant;
- empatia care este o formă de intuire a relației prin identificarea afectivă a individului;
- stabilitatea/cumpătarea, ce-i oferă individului echilibru psihoemoțional, fermitate, capacitatea de a-și echilibra și controla emoțiile;
- bunăvoința, ce se reflectă într-o comportare cordială, binevoitoare, axată pe îngăduință, comunicare empatică;
- delicatețea, ce se manifestă prin finețe, gingășie, discreție, comportament atent;
- optimismul care rezidă în tendința de a vedea latura pozitivă a lucrurilor;
- încrederea în sine ce presupune un sentiment de siguranță privind propria persoană și autocontrolul;
- comunicabilitatea, ce se reflectă în aptitudinea de-a stabili ușor relații cu alte persoane;
- deschiderea spre colaborare, ceea ce înseamnă a fi înclinat spre participare alături de cineva ca variate acțiuni/activități din cadrul comunitar;
- răbdarea ce se manifestă în capacitatea de a suporta, a fi rezistent la dificultăți;
- dragostea de oameni ce se manifestă printr-o atitudine pozitivă față de ființa umană;
- onestitatea ce include un ansamblu de trăsături; ea înseamnă a fi cinstit, *cum se cade*, corect etc.;
- responsabilitatea ce se manifestă prin atitudinea conștientă față de un lucru/o activitate;
- altruismul ce reprezintă capacitatea unei persoane de a acționa dezinteresat;
- sentimentul umorului care rezidă în capacitatea de a înțelege și a accepta situații comice;

- acceptarea alterității ce înseamnă a accepta o altă persoană, viziunea, interesele ei și felul de a fi;
- acceptarea diversității ce presupune în diferitele ei forme și ipostaze;
- fermitatea ce se manifestă prin hotărâre, curaj;
- tactul care se reflectă în capacitatea de a simți măsura în comportare;
- corectitudinea ce se manifestă printr-o comportare etică conform normelor morale;
- maturitatea care se reflectă printr-un comportament matur, adecvat;
- cordialitatea ce se manifestă printr-o atitudine afectuoasă, caldă, amabilă, sinceră și empatică;
- generozitatea care înseamnă mărinimie; a fi însuflețit de idei sau sentimente alese;
- capacitățile de autoactualizare, care se manifestă în capacitatea persoanei de autoanaliză, autoapreciere adecvată, tendință spre autoperfecționare.

Înțelegerea într-o asemenea accepțiune largă a conceptului de toleranță, devine foarte importantă pentru a percepe explicit că formarea acestor trăsături depinde de mai mulți factori: biologic, mediul socio-cultural, educație, condiții economice și, numai decît, tendința spre autoperfecționare a omului. Ansamblul nominalizat și descris de trăsături l-am definit ca o *cultură a toleranței* (sintagma ne aparține). Conceptul exprimă acțiunile individului ce se bazează pe umanism, se formează și se consolidează permanent în cadrul familiei [61, p.175-176] și a societății.

Experiența vieții și cercetările privind toleranța/intoleranța indivizilor demonstrează un moment important: personalitatea umană ce se autoactualizează, adică se realizează din punct de vedere moral, spiritual și social în toate ipostazele ce și le-a proiectat în calitate de familist, părinte profesionist, cetățean, este tolerantă, practic în toate manifestările sale, deoarece se simte împlinită. În acest context am dezvoltat și definit conceptele constitutive ale toleranței care se manifestă în cadrul familiei.

Astfel deosebit:

- **toleranță familială**, concept ce denotă norma stabilității psihosociale a membrilor familiei, care asigură funcționalitatea familiei și echilibrul relațional în cadrul acesteia;
- **toleranță parentală**, concept ce denotă norma stabilității psihosociale a părinților, care asigură echilibrul relației părinte-copii, avînd ca reper respectarea drepturilor copilului;
- **toleranță fraternă**, concept ce denotă norma stabilității psihosociale în relațiile dintre frați și surori;
- **toleranță maternă sau paternă**, concept ce va fi utilizat în situația când vom analiza relația mamă – copil sau tată – copil în sensul dezvoltării conținutului acesteia, abordată prin prisma trăsăturilor personalității tolerante;
- **cultura toleranței**, concept ce va fi utilizat atunci când analizăm toleranța ca valoare etică ce reperează pe umanism și tîndem să evidențiem ansamblul de trăsături, incluse în comportamentul tolerant, care se formează și se consolidează în cadrul familiei în procesul educației și a conduitelor cotidiene.

Așadar, conform teoriilor umaniste ale personalității, principala năzuință a omului o reprezintă *autoactualizarea*, care presupune scopul final al dezvoltării personalității, obținerea unității ei integrale în baza diferențierii, valorificării depline a potențialului biopsihologic și a integrării optime în familie și socium. Autoactualizarea presupune sprijinul pe sine, forțele proprii, prezența opiniei proprii, independente în principalele probleme vitale. După **A. Maslow**, autoactualizarea reprezintă procesul dezvoltării continue și a realizării practice a posibilităților psihofizice [121].

Dacă analizăm condițiile realizării autoactualizării și mijloacele de comportare ce o asigură, apoi ne convingem că aceasta e imposibilă înafara acțiunii morale și fără o autocunoaștere și tendință de autoperfecționare continuă, baza cărora se pune în familie.

Referindu-ne la importanța autocunoașterii și cultivării toleranței în cadrul familiei, nu putem trece cu vederea **trăsăturile principale proprii personalității ce se autoactualizează**, evidențiate de mai mulți cercetători și adaptate de noi în procesul realizării educației pentru familie [61; 62; 121; 242; 261 etc.]. Acestea sunt:

- perceperea adecvată și conștientă a realității, a particularităților familiei și capacitatea de a se orienta în dirijarea acestora. Libertatea de prejudecăți, interesul față de ceea ce e nou, valoros, interesant;
- acceptarea propriei persoane, a semenilor și ale altor persoane;
- spontanietatea manifestărilor, simplitatea și naturalitatea acestora în îmbinare cu respectarea rezonabilă a tradițiilor și ceremoniilor familiale, stabilite cu o doză de conformism conștientizat;
- orientarea constructivă. Personalitățile ce se autoactualizează își concentrează atenția, nu numai, la interesele strict individuale, ci și la scopurile familiale și sociale mai majore;
- persoanele ce se autoactualizează sunt buni familisti, părinți și profesioniști; își consacră viața familiei și unei vocații etc.;
- capacitatea de a privi viața cu *ochi deschiși*, de a o estima în mod obiectiv, constructiv, nepărtinitor, tolerant;
- autonomia și independența, stabilitatea la factorii perturbatorii ce exercită influențe negative/nocive;
- *trăirea – limită*, ce se caracterizează prin senzația de catharsis;
- *prospețimea percepției*, priceperea de a găsi de fiecare dată ceva nou în ceea ce e deja cunoscut;
- sentimentul de solidaritate, coeziune cu familia, comunitatea și omenirea, conștientizarea propriei persoane ca cetățean al unei țări concrete și a Omenirii;
- lipsa manifestărilor de dușmănie în relațiile interpersonale;
- prietenia cu alte persoane ce se autoactualizează; cerc larg al relațiilor interumane, deschidere spre colaborare;

- spiritul democratic în relații și interacțiunile interpersonale;
- disponibilitatea de a învăța de la alții; acceptarea altor viziuni;
- simțul *filosofic* al umorului. Privesc la viață în general și la sine, în particular, cu o suficientă doză de umor;
- convingeri morale, etice, atitudini valorice stabile. Persoanele ce se autoactualizează se comportă tacticos, etic; percep și valorizează binele, frumosul; evită comportamentele negative; sunt orientate spre un anumit scop, iar mijloacele le subordonează acestui scop și acțiunilor morale;
- posedă creativitate, indiferent de faptul cu ce fel de activitate se ocupă; este creativ și în calitate de familist, părinte, bunic, profesionist, cetățean etc.;
- nonconformismul, dar și lipsa predispoziției pentru spiritul de revoltă nesăbuit. Individul nu acceptă necondiționat ceea ce are o atitudine critică, năzuind să aleagă din ea totul ce e mai bun și prosper, fiind tolerant față de alte culturi [61, p.177-178].

Putem conchide că autoactualizarea nu se poate desfășura eficient fără cunoașterea de sine, care presupune capacitatea de a ține un dialog interior – *dialogul cu tine însuși* și, în esență, include un comportament filosofic, cumpătat și tolerant din punct de vedere moral.

Dialogul cu propria persoană se desfășoară în timpul când nu purtăm conversații directe cu alte persoane. Acest lucru trebuie să-l cunoască și să-l conștientizeze părinții, pentru a învăța copiii să-și analizeze faptele și acțiunile, pentru a facilita procesul de autoactualizare și formare a unui comportament etic. Autoactualizarea este un proces de dezvoltare permanentă și de realizare practică a propriilor posibilități. Ea reprezintă potențele actuale ale individului, ajutându-i acestuia să renunțe la iluzii, la unele viziuni distorsionate, greșite despre sine și alții, să se autocunoască mai profund, ceea ce asigură aplanarea și soluționarea multor conflicte interioare, inclusiv, și a celor interpersonale.

În sprijinul acestor supoziții, găsim similitudini cu teoria elaborată de **Л. И. Божович** despre formarea capacităților de autocunoaștere, ce cuprinde perioada de dezvoltare a personalității, începând cu copilăria timpurie, preșcolară și finalizând cu vârsta pubertară și adolescență, vârstă când se formează la individ concepția despre lume, numită *poziție interioară*. Anume această poziție constituie una din principalele caracteristici ale personalității, premisa dezvoltării ei, ce este interpretată ca o totalitate a motivelor principale privind activitatea umană și respectarea normelor morale (Л. И. Божович, 1968; А. Н. Леонтьев, 1983; С. Л. Рубинштейн, 1926) [219].

Așadar, formarea *poziției interioare* a individului presupune prezența structurilor conștiinței de sine și a structurilor opozițional-evaluative/sovestea [1; 158; 206; 220; 246 etc.], care asigură procesul comparării, identificării, evaluării și reevaluării trăsăturilor personalității, realizării posibilităților acesteia, ceea ce creează un șir de condiții favorabile pentru formarea și consolidarea trăsăturilor de personalitate ce presupun conduita morală, inclusiv toleranța. Este ușor de observat că trăsăturile proprii personalității ce se autoactualizează, descrise de **A. Maslow**, nu rezervă timp și spațiu intoleranței, deoarece aceasta îl *macină* pe om din interior, îl sustrage de la autoperfecționare [121]. Cunoscând trăsăturile de bază, proprii personalității ce se autoactualizează, devin clare obiectivele, conținutul și metodele de educație care pot fi aplicate în familie pentru a construi fundamentul autoactualizării și formării personalității tolerante.

Comportamentul tolerant al individului poate fi obținut în baza educației morale și, anume, în baza formării unității dintre conștiință și conduita morală ce presupune centrarea pe acțiunea morală, un echilibru etic și o atitudine tolerantă.

Din punct de vedere pedagogic, cultura toleranței, ca și morala familială, reprezintă fundalul etic și psihosocial în cadrul căreia se desfășoară, acțiunea educativă relația cu alte persoane și comunitatea.

Profilul moral al familiei depinde de sistemul moral al societății cu care familia interacționează permanent. Morala, ca fenomen social, reflectă calitatea relațiilor ce se stabilesc între oameni. Ca formă a conștiinței sociale, morala include într-un tot întreg următoarele componente: idealul, valorile, normele etice, regulile comportamentale, care împreună constituie structura sistemului moral. Esența idealului moral se manifestă prin valorile, normele și regulile morale. Acesta apare ca un model, o imagine a perfecțiunii umane spre care trebuie să tindă fiecare om.

Una dintre cele mai importante valori, *Binele*, de fapt, nu s-ar putea produce și realiza în afara toleranței, empatiei, tactului, bunăvoinței. Normele și regulile moralei includ și regulile ce țin de cultura toleranței.

Societatea ar fi în stare să atingă un grad avansat de toleranță în cazul în care cetățenii ar avea o conștiință și conduită morală consecvenă.

Studiul teoretic și analiza experienței de viață, permite să afirmăm că locul central în formarea culturii toleranței, a sinelui și conștiinței identității îl ocupă familia.

Cultura toleranței, pe care trebuie s-o posede fiecare persoană, în viziunea noastră, presupune respectarea normelor morale, incluse într-un cod familial special, care corelează cu normele ce funcționează în socium.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

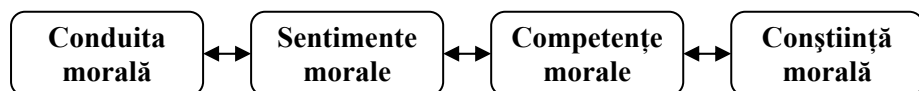
1. *Analizați și caracterizați cultura toleranței.*
2. *În ce constă autoactualizarea persoanei ?*
3. *Elaborați un cod familial de norme centrate pe acțiunea morală și cultura toleranței.*

6.5. PROCESUL DE UMANIZARE A COPILULUI ÎN FAMILIA CENTRATĂ PE CULTURA TOLERANȚEI

În contextul cercetării noastre apare necesitatea cunoașterii și dirijării procesului de formare morală a individului sau, mai bine zis, procesul de *umanizare* a copilului în familie.

Pentru ca individul să accepte și să respecte normele și regulile morale, trebuie să realizăm consecvent și sistemic educația morală a acestuia în direcția formării competențelor, sentimentelor, conștiinței și a conduitei morale.

Acest proces complex, multidimensional, contradictoriu și interdependent, începe în familie de la cea mai fragedă vârstă și continuă în grădinița de copii, școală și alte instituții sociale. Prioritară, totuși, rămâne familia ca un prim și firesc mediu de socializare și umanizare a copilului.

Dacă plecăm de la teza conform căreia psihologii consideră vârsta preșcolară drept perioadă senzitivă, deosebit de eficientă în vederea interiorizării experienței comportamentale, apoi devine evident faptul că pedagogia populară are dreptate când evidențiază insistent *cei șapte ani de acasă*.

Se știe că este foarte important din punct de vedere existențial ca toți membrii familiei să respecte normele și regulile moral-etice. Aceasta este, de fapt, o axiomă pe care am întemeiat formarea culturii toleranței și am evidențiat importanța interconexiunii dintre acțiuni/conduita morală, sentimente, competențe și conștiință.

În sens psihopedagogic, *procesul de umanizare a copilului* nu este altceva decât *interiorizarea normelor și regulilor morale și culturale din mediul social în care acesta trăiește*. Procesul presupune imitarea, identificarea și transferul de reprezentări morale prin antrenarea factorilor

subiectivi: vârstă, experiență de viață, capacitate de înțelegere, interese, trebuințe, stări subiective, ce se manifestă în acțiuni, fapte, comportament. La început, în mediul familial, iar mai apoi, în cel social și individul, se exersează în acțiuni și fapte moral-etice, care includ sau nu, elementele constitutive ale culturii toleranței ce se manifestă în relația și comportarea față de membrii familiei, rude și, mai târziu, vor fi lărgite, transferate și asupra altor persoane.

Familia reprezintă agentul unei acțiuni pedagogice, care fixează în individ habitusul primar, primele scheme de percepție, de gândire și de acțiune, care vor funcționa ca fundament și principiu de selecție în procesul interiorizării experiențelor ulterioare, formând temelia viitoarei personalități.

Făcând apel la fapte, putem afirma că *toleranța sau atitudinea intolerantă a individului începe a se proiecta de acum din familia lui de origine, se consolidează în procesul maturizării și se manifestă clar în familia creată de acesta*.

În cadrul cercetării procesului de umanizare a copilului am stabilit modalitățile acestuia, adică, am observat și analizat cum îl realizează părinții, ce stiluri și metode aplică ei. Este cunoscut faptul că copiii preiau stilul comportamental și relațional al părinților, de aceea ne-a interesa modelul familiei și stilul educativ al ei.

Conceptul de *stil educativ* este utilizat într-un sens relațional: el vizează natura și caracteristicile raporturilor familiale în cadrul cărora se realizează procesul educativ, fiind adesea înlocuit în literatura de specialitate cu așa termeni ca *atmosferă familială* sau *climat educativ* familial, *tehnici de influență*.

Efectuînd o sinteză a studiilor consacrate formării toleranței și a problemei stilurilor educative familiale, evidențiem următoarele particularități care sunt importante pentru formarea unei personalități tolerante. Analiza stilurilor educative familiale depistate în literatura de specialitate [13; 42; 61; 73; 120; 134; 185; 186; 242 etc.] ne oferă o diver-

sitate mare a modalităților de acționare parentală – un pluralism al stilurilor educative familiale.

Pluralismul stilurilor educative familiale este organizat în jurul următoarelor variabile: autoritate – constrângere; liberalism – permisivitate; dragoste – atașament; ostilitate – respingere.

Cercetarea realizată ne-a permis să scoatem în evidență încă o variabilă *dragoste – valorizare*, care include cultura toleranței. Majoritatea stilurilor educative denotă îmbinarea a două tipuri de comportament parental: control și suport/susținere. Esențialele principii educative depistate la care apelează părinții sunt:

- a) *securizarea afectivă*: înțelegere familială, mediu familial cald și protector (43%); *dialog*: schimbul de mesaje între părinți și copil, ascultarea copilului (27%);
- b) *dragoste*: tandrețe, înțelegere, manifestarea afecțiunii (89%);
- c) *stabilitate normativă*: existența și respectarea normelor, a unei discipline stricte de viață (38%);
- d) *valorizare*: încredere în copil, acceptare, posibilități de acțiune, centrate pe colaborare, parteneriat (41%);
- e) creație; aprecierea realizărilor obținute de copil (29%).

Sinteza literaturii de specialitate [5; 6; 18; 27; 42; 56; 62; 234 etc.] și analiza relațiilor copii-părinți ne-a permis să stabilim că exercitarea autorității parentale se manifestă mai frecvent sub formă de:

- *autoritate coercitivă*, bazată pe convingerea părinților că vârsta mai mare/adultă implică o competență mai mare; se pune accent pe necesitatea supunerii imediate și necondiționate a copilului (57%);
- *autoritatea persuasivă* (negociatoare), accentul se pune pe necesitatea de a oferi explicații privind motivația deciziei parentale, lăsându-i copilului un spațiu pentru acțiuni (17%);
- *autoritatea structurantă* (parteneriatul), părinții lasă copilul să acționeze independent, oferindu-i numai repere pentru a-l

orienta în capacitatea de a-și elabora scopul și a construi o autonomie personală (24%).

În același context, acțiunile părinților sunt orientate:

- a) direct asupra personalității copilului (83%);
- b) asupra mediului de viață al acestuia (74%);
- c) asupra altor persoane ce contactează cu copilul (38%), mai cu seamă, începând cu vârsta pubertară.

În procesul acțiunilor educative părinții aplică diferite mijloace, metode, procedee și strategii.

Pornind de la faptul că unii părinți preferă să acționeze asupra personalității copilului, în timp ce alții acționează, în primul rând, asupra mediului de viață al acestuia sau asupra altor persoane din preajma lui, putem evidenția patru tehnici de influență: *control, relație, motivație și moralizare* [61; 185 etc]. Eficiente în umanizarea copilului s-au dovedit a fi primele trei, deoarece asigură îmbinarea echilibrată a exigenței, cordialității, empatiei și toleranței cu modificarea și susținerea conduitelor morale.

Finalmente, stilul educativ familial depinde de comportamentul părinților și strategiile aplicate de ei, atât în comunicare, relații cât și în educația, adică umanizarea copiilor și trebuie analizat ca un produs și proces nemijlocit al interrelației și conexiunii inverse dintre trei variabile: *principii, autoritate, acțiuni parentale*, ce includ metodele și mijloacele aplicate în educația acestora. Așadar, cu cât familia este mai centrată pe acțiunea morală cu atât mai mult sporește cultura acesteia, gradul de inteligență și toleranță în cadrul ei.

Astfel, **Modelul familiei ce posedă cultura toleranței** în reprezentare grafică denotă elementul tranzacțional [61, p.184], din care rezultă că *acțiunile și autoritatea parentală* interferează și sunt susținute de un ansamblu de *principii parentale cu caracter moral*, ce contribuie la eficientizarea educației integrale, reprezentând atât un component al stilului și modului de viață cât și fundamentul acestuia (Figura 8).

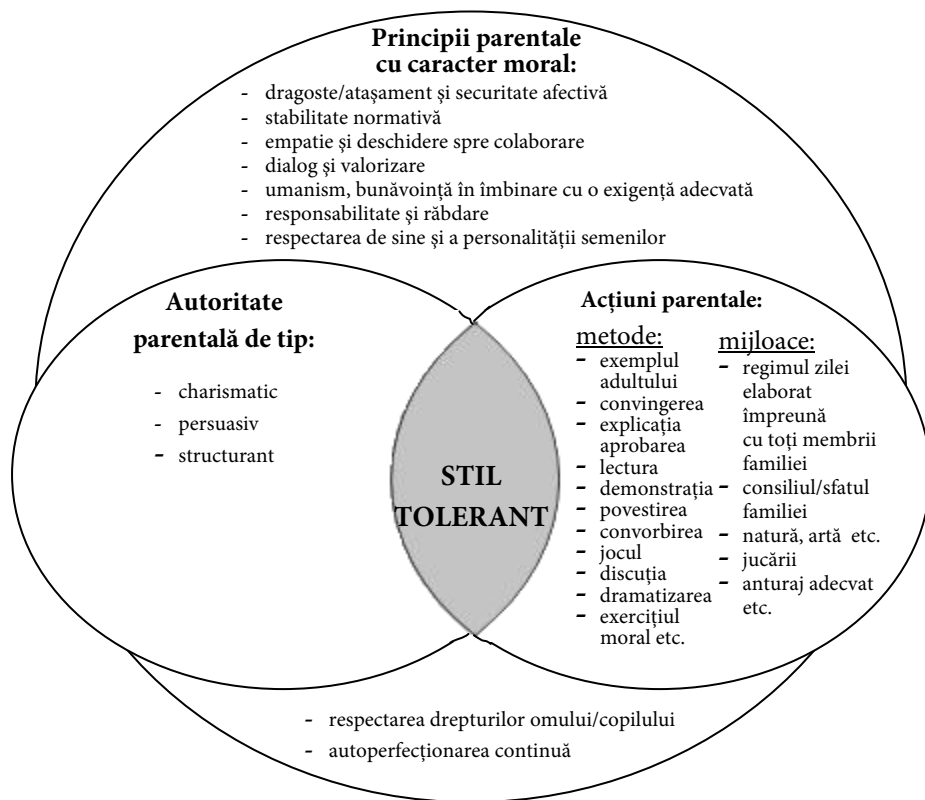

Figura 8. Modelul familiei ce posedă cultura toleranței

Stilul educativ și climatul familiei depinde într-o foarte mare măsură de principiile acceptate și valorificate permanent de către părinți în viața de familie, autoritatea și coerența acțiunilor parentale care reprezintă un proces de schimb democratic, relațional la nivel intra-familial, ceea ce contribuie la crearea unui mediu favorabil pentru intercomunicarea familială și educația toleranței.

Sintetizând putem afirma că formarea, corectarea și armonizarea stilului familial și centrarea educației pentru familie pe acțiunea morală, experiența empirică și cercetările realizate au permis să demonstrăm clar că în arealul autohton, familiile noastre sunt apte pentru a se orienta spre un model funcțional în care ar predomina toleranța, empatia și buna

înțelegere, relațiile de tip egalitar, complementar. O mare parte din familiile tradiționale în care prevalează stilul relațional calm, echilibrat; stilul afectuos, cordial, binevoitor, sunt pregătite pentru a valorifica cultura toleranței. Mult mai dificilă a fost colaborarea în această direcție cu familiile axate pe un stil distant, rece, coercitiv (20%) și cele în care domină un stil anomic sau relații vulcanice, conflictuoase, imprevizibile (12%). Particularitatea esențială care ne-a permis să optimizăm activitatea de inițiere și formare a părinților și adolescenților privind cultivarea comportamentului tolerant, ca parte componentă a culturii familiale, rezidă în tipul reprezentărilor pe care îl posedă personalitatea și care formează nucleul comunicării intrafamiliale.

Important a fost să stabilim sistemul de reprezentări al individului, pentru a cunoaște și determina strategia conform căreia vom acționa în cadrul programului formativ, orientat spre restructurarea conduitelor membrilor acestuia pentru a le face mai tolerante. Astfel, indivizii ce posedă sistemul de reprezentări *sociocentrice*, axați în comunicare și comportament pe subiectul *noi* și reprezentări *altero-centrice*, axați pe subiectul *alter-ego* sunt, de regulă, mai deschiși, colaborativi și receptivi. Cei ce posedă reprezentări *egocentrice*, fiind orientați spre sine, fac abuz în comunicare de subiectul *eu* și sunt înclinați spre supraapreciere, negativism și intoleranță.

Cultura toleranței ca fenomen etico-pedagogic, cultivat în cadrul familiei, va servi drept reper funcțional al educației pentru familie, abordată în contextul filosofiei practice, deoarece calitățile de personalitate ce urmează a fi formate în procesul educativ constituie, de fapt, fundamentul și cadrul moral-etic al familiei.

Modelul familiei ce posedă cultura toleranței a fost promovat prin intermediul implementării *Curriculumului educației pentru familie*, dat fiind faptul că obiectivele și conținuturile acestuia au fost elaborate prin prisma *noilor educații*, care includ educația pentru democrație și toleranță.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Analizați situațiile din cadrul familiei ce necesită o reeducație și reechilibrarea privind conduita tolerantă.
2. Meditați asupra limitelor toleranței manifestate de persoană.
3. Elaborați un program de autoperfecționare morală.

6.6. FEMEIA ȘI BĂRBATUL – DOUĂ LUMI INEDITE ȘI COMPLEMENTARE

Plecând de la experiența de consiliere a familiei și experiența existențială proprie, de la analiza cercetărilor din domeniul antropologiei psihologice [135; 244; 255 etc.], filosofiei contemporane [35; 115; 119; 145; 154 etc.], vom examina importanța, poziția, rolul femeii și a bărbatului în relația de cuplu și familie, în contextul acțiunii morale.

Înainte de a aborda aspectele existențiale legate de viața familiei și îndeplinirea rolurilor sociale de către femeie și bărbat, vom specifica dihotomiile cu care operează antropologia filosofică. Astfel, *dihotomiile pozitiv-negativ; superior-inferior; minte-trup; rațiune-pasiune; rațional-instrucțional; puternic-slab; creație-procreație; pur-impur; invariant-schimbător; etern-muritor; sacru-prof়an; prezență-absență; transcendență-imanență; spirit-materie; cultură-natură; inteligibil-sensibil; logos-eros; scop-mijloc; public-privat; cosmos-haos; intelect-emoție – atașează modulul masculin de a fi, primul termen, iar cel de-al doilea termen se asociază, mai degrabă, cu genul feminin* [130, p.45-55].

Rădăcinile acestei dualizări sunt străvechi, iar prezența asimetrică a fragilităților la cele două sexe reprezintă o constantă a mentalului colectiv în diversele culturi și civilizații, făcând excepție, desigur că

ipoteza existenței unei faze a matriarhatului în istoria umanității [Ibidem, p.36].

Analizând dihotomiile expuse observăm că acestea exprimă diverse caracteristici – trăsături de personalitate: caracteriale, de sex, de inteligență, de gen etc., care, de fapt, în anumite situații de viață și ipostaze existențiale pot să se manifeste atât în comportarea femeilor cât și a bărbaților.

Să nu uităm că asupra formării personalității omului influențează trei factori care-și lasă amprenta asupra întregii existențe a acestuia. Factorul biologic/ereditatea reprezintă matricea înăscută pe care mediul și educația își va imprima specificul său, înzestrând omul cu anumite trăsături și abilități, priceperi, deprinderi, competențe morale, intelectuale, psihofizice, estetice, tehnologice.

Este important să conștientizăm faptul că sexul este un dat biologic, care poate fi cercetat în conformitate cu rigorile științelor naturii. Stabilind diferențele reale dintre cei ce aparțin celor două sexe, păstrând o neutralitate axiologică, constatăm că *genul* este un construct cultural, care implică și presupune aprecieri și judecăți de valorizare și ierarhizare. Evident că ne năștem femele și masculi și sub influența educației și culturii devenim femei și bărbați [130].

Pentru a deveni femei și bărbați, biologicul nostru este format și modelat prin intermediul genului feminin – al mamei și masculin – al tatălui, adică, suntem educați potrivit unor modele culturale prezente în socium. Modalitatea și procesul de constituire a sex-rolurilor și distribuția asimetrică a *puterilor* și fragilităților reprezintă, de fapt, chintesența istoriei culturii civilizației umane. Literatura de specialitate conține variate și multiple viziuni și abordări, teorii cu privire la rolul bărbatului și al femeii în societate și viața familială. Vom spicui doar câteva viziuni. Astfel **Platon** considera că *femeia este mai slabă decât bărbatul*, de aceea filosoful consideră firesc să atace femininul în bărbați și să încurajeze masculinul în femei [Apud 130, p.454]. Mult mai

târziu, un alt filosof, **J.-J. Rousseau**, menționa că bărbatul ca gen este legat mai direct de societate și de cultură, iar femeia – de natură și de sfera privată. Dacă femeia ar aspira spre o viață asemănătoare cu bărbații, ea ar submina bazele naturale ale societății și dacă femeia ar *avea cap* pentru a descoperi principiile, iar dacă bărbații ar *avea cap* pentru amănunte, atunci ei ar fi mutual independenți, ar trăi într-o perpetuă competiție și aceasta ar însemna sfârșitul întregii societății [170, p.114].

Aceeași consemnare a rolurilor sociale și a fragilității genului feminin o aflăm și în filosofia, mai precis, în antropologia kantiană. Marele filosof german **Im. Kant** evidențiază faptul că femeii îi lipsesc, într-un mod semnificativ, caracteristicile care pot constitui principii universale și necesare de conduită.

Abordând metafizica moravurilor, filosoful menționa că femeile refuză să facă ce nu le place, și, din acest motiv, ele nu sunt capabile de principii [108, p.186].

Pe lângă aceste viziuni, desprindem și un șir de opinii, care aparțin unor filosofi, savanți, personalități din artă care abordează femeia altfel, chiar dacă sunt conștienți de fragilitatea ei. Astfel, de exemplu, **I.A. Comenius**, în capodopera sa *Didactica Magnă*, scria că femeia trebuie să fie instruită ca și bărbații, deoarece foarte des, Dumnezeu înzestrează femeia cu o minte/rațiune mult mai lucidă decât cea a bărbaților, iar **F. Fènelon**, în opera sa *Tratat despre educația fetelor*, critica deficiențele educației fetelor de pe timpul său, propunând strategii și principii de educație a ambelor sexe, evocând prescripții originale vizavi de educația femeilor. Savantul consideră că femeile dețin un rol important în viața comunității și a familiei. Fiind adeptul unei educații diferențiate, **F. Fènelon** menționa că rolurile femeii și a bărbatului în societate sunt diferite, dar sunt, la fel, de importante. Fără delegile comise de bărbați, **F. Fènelon**, la explica prin slaba educație a băieților primită de la mamele lor [Apud 54, p.136].

Nu avem scopul să analizăm diferențele biologice, deoarece esența acestora este cunoscută, însă aspectele și rolurile sociale, care într-o anumită măsură, sunt condiționate de biologicul nostru, dar, totodată, sunt și produse ale modelelor culturale le vom aborda în contextul filosofiei practice a familiei, care promovează acțiunea morală a omului indiferent de gen.

În pofida multor polemici existențiale, majoritatea culturilor consideră căsătoria drept un eveniment de o importanță majoră în viața omului care, în esență, este baza perpetuării genului uman.

Căsătoria presupune un ansamblu de relații morale de cel mai înalt nivel. Anume în căminul familial se dezvoltă și se învață cele patru niveluri ale iubirii. *Iubirea de copil pentru părinți, iubirea dintre frați, iubirea dintre soți și iubirea pentru bunici*, care sunt extrem de importante și decisive în formarea personalității omului și în cultura umană. Acest sentiment sacru de iubire pentru cei ce ne-au dat viață ne transformă în om și personalitate. Acest lucru se materializează prin interiorizarea modelelor parentale și a acțiunilor morale, care au un caracter formativ modelator, lăsându-și amprenta asupra personalității individului pentru întreaga existență a lui.

Următorul nivel, *iubirea fraternă* ne învață a comunica și inter-relaționa cu semenii, a-i stima și accepta, a le oferi atenție afectivă necondiționată și ajutor la necesitate.

Evident că *iubirea dintre soți* în căsnicie are la bază tezaurul moral primit în familia de origine sub formă de norme, valori, principii și desigur că modele de comportare și acțiune morală de tip conjugal, parental și fratern.

Iubirea pentru bunici este inedită, deoarece învață tânăra generație să stimeze și să ofere atenție, suport moral, să comunice și să relaționeze cu persoanele în etate. Concomitent cu aspectele vizate, ambii parteneri conjugal, iar mai apoi și copiii lor, trebuie să conștientizeze și să învețe a stima integritatea personală/*Eu-l* propriu și

integritatea personală a partenerului; să învețe a fi prieten adevărat, fidel și responsabil. Originală, interesantă și întemeiată ne pare poziția antropologilor [129; 130; 135; 171 etc.] vizavi de diferențele biologice și accentele culturale, inclusiv depășirea fragilităților de gen. Progresul dezvoltării omului, atât în filogeneză cât și în ontogeneză, are loc tocmai prin tensiunea mereu refăcută dintre datul biologic și psihic al celor două entități, prin conflictul constructiv soluționat.

Câștigă tot mai mult teren ideea că fragilitățile de gen trebuie interpretate în contextul unității speciei umane. Unitate care nu înseamnă numai opoziție absolută a sex-rolurilor celor două genuri, ci unitate realizată prin compensații reciproce (parțial spontane sau inconștiente, parțial conduse de conștiință) și printr-un joc al complementarităților în tot cuprinsul filogenezei și al ontogenezei. Acest mod de a analiza fragilitățile are ca punct de plecare ideea că există accente de gen înrădăcinate în diformismul sexual, deci în planul genetic de adâncime, și nu în cazuri absolute de gen. Diferențele din structura sexului nu sunt neapărat valori pozitive sau negative cu sens univoc: numai masculin sau numai feminin [135, p.39], după cum nici conduitele de gen, cele morale și/sau imorale nu se manifestă univoc. Deseori în viața cotidiană, suntem martori ale variatelor acțiuni, comportamente, atât feminine cât și masculine care pot fi definite și considerate ca etice, morale sau invers, le definim ca absolut indezirabile, imorale.

Evident că numeroasele deosebiri anatomice, fiziologice, metabolice, endocrine între bărbat și femeie au contribuit la elaborarea unei scale speciale de feminitate și a unei de masculinitate, există predominanțe feminine și masculine de ordin psihosomatic [135; 192], dar aceasta nu înseamnă, deloc, că stabilim certitudinea existenței unui criteriu ferm pentru a localiza concret, indispensabil fragilitățile de gen. Dacă este să abordăm acțiunea morală sau aspectele educației morale, apoi nu putem menționa diferențe evidente în formarea-dezvoltarea morală la fete și băieți. Chiar în cazul când observăm unele manifestări

specifice în procesul instruirii și educării ambelor genuri, acestea foarte mult depind de mediul cultural, modelele adulților, mai cu seama, de cele parentale, conținutul și metodele valorificate în educație, inclusiv de cerințele expuse și urmate în familie, școală, comunitate.

Aici, la fel de cert din punct de vedere antropologic [Apud 136, p.41], este faptul că femeia oferă mai puțină variabilitate decât bărbatul, ea fiind mai stabilă, fiind *tiparul rasei, fiind însăși natura*, conform viziunii unor filosofi [243; 249], însă în orizont axiologic aceasta nu este echivalent decât cu diferența de sex sau predispoziția de gen și nimic altceva în plus.

Întrucât, avem ca scop să analizăm rolul femeii și a bărbatului, fără de a știrbi din datul biologic, promovând ideea complementarității și a parteneriatului familial în contextul filosofiei practice, care este centrată pe acțiunea morală indiferent de gen, vom scoate în evidență un șir de trăsături selectate din cercetările de antropologie [5; 6; 118; 136; 192 etc.], psihologie [198; 200; 201 etc.] și filosofia feministă [129, p.18], după cum urmează:

- femeile trăiesc mai mult (ca accent) într-un mod *empatic*, însă acest fapt primar nu poate fi echivalat cu afirmarea lui **S. Freud**, potrivit căreia femeile au hotare mai slabe ale Ego-ului;
- feminitatea se caracterizează (ca accent) prin *atașament* și de aceea femeile au dificultăți în definirea propriei individualități;
- fetele/femeile sunt înclinate spre ieșirea din competiție, fiindcă aici regulile sunt mai dure și mai importante decât persoanele;
- femeile, fiind mai empatic, sunt orientate spre interdependență și heteronomie, se orientează spre o etică a grijii, sunt mai dispuse spre autosacrificare;
- bărbații sunt centrați pe ideea de *principiu, adevăr, explicație, corectitudine* și prin aceasta sunt orientați spre *independență* și *autonomie*, de unde rezultă că fragilitățile masculine apar din

faptul că bărbatul se definește ca separație, de aceea deseori el are probleme în relațiile cu semenii;

- în ontogeneză, băieții/bărbații sunt mai înclinați spre **ieșirea din intimitate**, iar fragilitățile acestora pot apare din tensiunea trăită dintre nevoia de independență și aspirația eșuată de intimitate;
- dezvoltarea stadială se consideră mai pregnantă la băieți decât la fete, primii tind spre autonomie, iar fetele se înclină spre grija de ceilalți, considerând că responsabilitatea față de sine trece prin responsabilitatea față de ceilalți.

Concluzia pe care o putem face în context existențial rezidă în faptul că tendințele spre care se orientează genul feminin – empatia, autosacrificiul, heteronomia, interdependența și tendințele spre care se orientează genul masculin – independența, autonomia, autodezvoltarea, se manifestă ca o reuniune tensionată, dar benefică între separație și intimitate, între comunicare și comuniune. În esență, o antropologie filosofică și culturală [117; 135 etc.] ce se întemeiază pe rezultate științifice, admite faptul că cele două tendințe nu se ierarhizează univoc, ci sunt complementare. Astfel, dacă abordăm natura femeii din perspectiva experiențelor integrale ale speciei umane, ale experiențelor de care beneficiază ambele sexe, deoarece fiecare din noi s-a născut din efortul comun al sexului feminin și al celui masculin (fiind mai apoi îngrijit, hrănit de mamă), apoi nu putem și nu este corect ca toate aceste particularități, să le interpretăm ca fragilități sau vulnerabilități umilitoare, ci dimpotrivă, să le considerăm drept oportunități de completare și armonizare a relațiilor umane.

În conformitate cu cele expuse, observăm că atunci când analizăm și abordăm genul separat unul de altul, specificul fiecăruia poate fi interpretat ca fragilitate de gen, însă dacă acesta este evaluat în relație nemijlocită, firească – atunci specificul vizat poate fi apreciat ca avantaj, ca o posibilitate de soluționare a conflictelor existențiale.

În acest context, este actuală și pertinentă avertizarea specialiștilor din domeniul psihologiei morale [81; 171 etc.], a antropologilor [5; 24; 135; 194; 242 etc.], pedagogilor [20; 33; 52; 58; 61; 76 etc.], care se poate reda prin formula, ce-i aparține **M. Miroiu**: este important ca ceea ce se numește soluția eliminării genului/genderless să evite atât eroarea ginocratică, cât și cea androcratică în educația contemporană [129], adică, educația de gen necesită o echilibrare rezonabilă.

Poziția dată poate fi considerată drept strategie magistrală în formarea personalității copilului, indiferent de genul acestuia. Trăsăturile de personalitate care vor fi valorificate în cultivarea unui mod demn de viață sunt necesare atât fetelor cât și băieților. Virtuțile umane nu au gen și preferințe, ele necesită o muncă asiduă de formare și interiorizare din partea femeilor și a bărbaților.

Evident că nici libertismul, nici izolarea genurilor, nici formulele de tipul celei lansate de **S. de Beauvoir** (dacă vrei să fii egală cu bărbatul trebuie să devii bărbat), nu s-au dovedit a fi rezonabile și fericite, după cum nici judecățile și experiențele asupra homosexualității și a educației ultrapermissive în acest sens, nu reprezintă strategii eficiente de educație a tinerilor și cu adevărat responsabile din punct de vedere antropologic [135, p.42].

Abordarea relației bărbat-femeie într-o viziune filosofică și antropologică extinsă, permite să conchidem că această relație dintre cele două genuri este complementară, iar dotația naturală nu poate fi interpretată ca vulnerabilitate absolută sau ca fragilitate. Dacă gândim și abordăm femeia și bărbatul din perspectiva experiențelor existențiale, concluzionăm că aceste lumi inedite nu pot exista separat una de alta.

A venit timpul când educația moral-spirituală, educația de gen și educația pentru familie cer o abordare sistemică, care presupune valorificarea acțiunii morale în acest context integru.

În calitate de sinteză privind eterna problemă existențială **Vă propunem versurile noastre:**

FEMEIA ȘI BĂRBATUL...

Femeia și bărbatul,
tandem de gen și sex opus,
dar foarte aproape...
Cântat de întreaga omenire,
Considerat de la începuturi
până în prezent,
un mare și faimos miracol;
Care mai este încă'n devenire! ... ce se perindă în eternitate,
prin dăruire, dragoste, feminitate, bărbăție, curaj,
maternitate, perpetuarea genului uman și a sublimului
roman!
... Romanul veșnic pământesc de la Adam și Eva a pornit,
și mare zarvă'n cer și lume a stârnit...
Dar țineți minte:
Dumnezeu femeia a creat nu din capul acestui bărbat pentru ca
să-l stăpânească, nu din membrele inferioare pentru a fi
călcată în picioare, ci dinspre inimă, cu onoare,
dintr-o coastă, o parte de sub brațul puternic, protector,
încât să meargă iubitori alături amândoi,
pe drumul vieții plin de surprize, amor, dar și de multe nevoi,
bucurându-se de clipele plăcute în doi...
Cultura umană este de neconceput
fără acest roman misterios și tandru de la început...
Istoria civilizației
reflectă cultura emancipației
de la matriarhat – patriarhat,
mitul lui Platon despre androgin, spre chipul cunoscutelor
regine, a Afroditei cu spuma mării înrudită, pînă la modelul
cel mai temperat de azi;

Unde femeia și bărbatul deja s-au împăcat, nu luptă, ci se
completează, în drepturi ei se egalează, reciproc se studiază;
unul pe altul se direcționează spre Bine, Sacru, Frumos și
Adevăr, armonios copii crescând și viața pe Terra susținând!
și cît n-ar fi de drastici unii în comentariile lor:
că totul este rău,
urît și trecător – le mori de fapt de jale...
Viața trebuie trăită activ, din plin, privind spre viitor;
fără învidie, venin, cu bucurie, optimism în suflet, dar nu mer-
gând agale, căzând în unele extreme sau cotilindu-te la vale!
Să ținem deci minte'nvățătura, tradiția bunicilor, cultura lor, ce
ne îndeamnă spre amor, stabilitate, bunăvoință, modestie;
Să ne privim fără mînie,
Să venerăm femeia,
Să respectăm bărbații,
Să tindem spre onestitate,
Să nu dorim cu orice preț cei epoieți de comandant,
căci grei sunt ei:
necesită un șir de obligații
de tip cam aspru, militant...
Să ascultăm cu toții de Univers și de Natură:
Să fim alături de aleșii noștri,
Bărbații–bărbați!
Femeile, să fim flexibile, cu intuiție și nu în amuniție de general!
Să fim frumoase, iubitoare,
Căldură să elucidăm,
Să naștem, creștem și să educăm bărbați adevărați!

GHID PRACTIC: RESTAURAREA MORALĂ A FAMILIEI. ELEMENTE DE CONSILIERE ȘI PSIHOTERAPIE MORALĂ

1. Cadru conceptual și context praxiologic general

În toate timpurile, viața și existența omului nu a fost ușoară, dar, mai cu seamă, când lumea contemporană este penetrată de poluarea valorilor fundamentale, iar fiecare persoană și familia, necesită diferite intervenții de consolare, susținere și restaurare morală.

Fenomenul globalizării, amplificarea mobilității omului, schimbările sociale și geopolitice, criza economică mondială, actele teroriste și acțiunile militare, deteriorarea continuă a mediului și intensificarea cataclismelor naturale, presiunile exercitate de către mass-media și noile tehnologii – reprezintă doar unii factori existențiali perturbatori și provocatori de stres și dezechilibru moral. Impactul acestora și influențele parvenite din contextul apropiat al persoanei (familie, colectiv de muncă, cartier, comunitate etc.) sau manifestările ce țin de particularitățile individual-tipologice, starea nesatisfăcătoare a sănătății, crizele morale ale semenilor noștri – contribuie la acumularea stresului existențial, apariția sindromului extenuării psihice și a degradării morale.

Dacă medităm asupra existenței umane și analizăm viața propriei familii, observăm că fiecare om, fie adult sau copil, în anumite perioade și circumstanțe cotidiene, are nevoie de susținere, uneori – de orientare sau ghidare, alteori – de restaurare morală.

Susținerea morală este prima și cea mai veche formă de psihoterapie. După cum am menționat anterior, susținerea morală, abordată în variate aspecte și forme poate fi găsită încă în operele de bază ale Antichității. Valoroasă în acest sens, este cunoscuta lucrare a lui **Aristotel** *Etica nicomahică*, în care reputatul filosof abordează existența umană și fundamentează filosofia *moralei practice* [7].

Nu putem să nu ne referim la conținutul moral relevant și frumusețea literară a *Dialogurilor* lui **Platon**, care oferă informații interesante cu privire la problema susținerii și restabilirii morale a individului.

Aici, reflecția filosofică se îmbină organic cu reliefa personalității lui **Socrate** și a discipolilor săi, descrierea contribuției acestora și a *metodei socratice* de valorificare a *interogației*, care asigură moșirea spirituală (maieutica) a oamenilor, prin intermediul căreia putem antrena individul într-un proces real de meditație asupra conduitei și vieții sale.

Specialiștii din domeniul psihoterapiei și psihologiei morale [7; 11; 12; 81 etc.] consideră că Socrate este primul, care vorbește despre psihiatru și psihoterapie, înțelegând prin aceasta o psihoterapie morală, în sensul de îngrijire a sufletului.

Dacă ne referim la religie ca terapie morală, în plan existențial, ea reprezintă o formă de spiritualitate și spiritualizare, care invită omul la reflecție, la evidențierea *Eu-lui*, la autocunoaștere și autoperfecționare.

Civilizația umană a demonstrat că educația religioasă poate deveni un prilej de fortificare interioară, de identificare de sine, de descoperire a idealurilor, de reconversie a persoanei spre lumea valorilor spirituale absolute.

Alături de valențele morale ale religiei, merită să subliniem și capacitățile ei în formarea la om a unei imagini globale, holiste asupra existenței. O atitudine religioasă cu privire la existență înseamnă analize și judecăți sistematice asupra semnificației acesteia [53, p. 88-89].

Astfel, creștinismul prin doctrina sa promovează fapta și modelul lui Iisus Hristos, care conține o terapie morală, centrată pe eliberarea omului de păcat prin mântuirea sufletului [15; 25; 81 etc.].

În epoca modernă, psihoterapia morală viza sfera dirijării pasiunilor omului, a modelării conduitei și supunerea acesteia principiului rațiunii (R. Descartes, B. Spinoza, M. de Montaigne, Im. Kant etc.).

Epoca postmodernă ne oferă multe nume notorii, care au abordat problema în cauză. Cel mai important eveniment este includerea tera-

piei morale în practica medicală de către **Ph. Pinel** [159], care aplica bolnavilor săi și un tratament fundamentat pe principiile umanismului moral. Cele mai profunde și originale studii de psihoterapie morală sunt cele realizate de **H. Baruk** [11; 12]. Chintesența abordărilor sale poate fi exprimată prin teza fundamentală a terapiei sale: studiul omului fizic nu poate fi separat de studiul omului moral, pe care a preluat-o de la **A. Morel** și a dezvoltat-o, considerând că tulburările psihice sunt însoțite de o degradare morală a ființei umane. În acest context, noi realizăm o precizare de principiu: viața ca fenomen uman este foarte complicată și pe parcursul existenței sale atât persoana cât și familia simt necesitatea restaurării morale. Din aceste motive, orice psihoterapie, precum și consiliere, educație – trebuie să reprezinte procese bine gândite și ajustate la realitate ce se bazează pe concepția morală despre om. Astfel, elementul axial al terapiilor și consilierii morale rezidă în restabilirea unității dintre conștiința și conduita morală a omului sau, conform accepțiunii lui **H. Baruk**, echilibrarea libertății omului cu responsabilitatea acestuia.

În lucrarea dată nu avem ca scop să realizăm delimitări științifice de sisteme, teorii și abordări terapeutice, ci propunem un șir de precizări importante ale conceptelor de bază și conturăm unele strategii, direcții, forme, mecanisme și căi de ajutorare a familiei prin reechilibrarea și restaurarea morală a persoanei, care vor servi drept repere praxiologice acesteia.

În contextul dat, sugerăm că *educația* reprezintă un proces amplu de formare-dezvoltare a personalității, care presupune o enculturație, o cultivare, în primul rând, morală, psihofizică, intelectuală, estetică și tehnologică ce va asigura integrarea socială a omului. Educația presupune îmbinarea și folosirea unor metode, procedee și tehnici ce contribuie la modelarea individului și transformarea lui într-o personalitate integră.

Pe când, *psihoterapia* are ca obiectiv restabilirea stării de echilibru psihic, tulburat de condițiile produse de o maladie psihică, iar psi-

hoterapia morală vizează restaurarea personalității și a valorilor umane pervertite sau pierdute de individ.

Acțiunile de terapie morală reunesc două aspecte: consilierea, terapia și restaurarea persoanei în conformitate cu valorile morale [81, p.341-342].

Întrucât, posedăm o pregătire teoretică și practică solidă, avem realizate un șir de cercetări în domeniul psihopedagogiei și consilierii familiei [56; 57; 60; 61 etc.], filosofiei educației [59; 62], ceea ce ne-a avantajat în desfășurarea unor analize experiențiale și investigații privind susținerea și restaurarea morală a persoanei și familiei, propunem o definiție a consilierii morale.

Definiția include abordarea de tip integrativ într-o viziune sistemică a persoanei și familiei, și sperăm că va exclude criticile unor specialiști care consideră activitățile psihoterapeutice drept o prerogativă strictă a profesioniștilor din domeniul vizat sau susțin că doar psihanaliza este singura psihoterapie adevărată [64, p.15].

Așadar, precizăm că strategiile, formele, metodele și tehnicile îmbinate și valorificate în baza respectării principiilor integrării psihoterapiei și consilierii [63; 64], a factorilor comuni și a exigențelor eclectismului tehnic, axate pe valorile, perspectivele și normele filosofiei practice – formează *metodologia consilierii și terapiei morale*.

Metodologia, în sens restrâns, include ansamblul de acțiuni/metode morale, ce se vor aplica din perspectiva educației permanente, re/formarea abilităților și competențelor elementare de acordare a susținerii, ajutorului persoanelor apropiate, dar și propriei persoane în depășirea unor crize de personalitate în scopul re/echilibrării și restaurării morale.

Pentru a evita unele disensiuni științifice și praxiologice și pentru a păstra chintesența filosofiei practice a familiei, a normelor deontologice și respectarea nucleului epistemic al psihoterapiei, vom defini și

valorifica conceptul de *consiliere morală*, cel de *consiliere*, *ajutor și susținere*, *terapie morală și restaurare morală*.

În favoarea acestei decizii venim cu următoarea motivație:

- din momentul ce definițiile psihoterapiei încă se situează între două extreme: de la cele foarte înguste, conform cărora doar psihanaliza poate fi considerată unica psihoterapie adevărată – până la definiții foarte largi, conform cărora domeniul vizat include orice formă de intervenție sau influență personală asupra unui individ sau grup, ce au ca scop soluționarea unor probleme vitale și îmbogățirea experiențelor existențiale [64], vom pleda pentru utilizarea conceptelor nominalizate;
- orice psihoterapie, inclusiv cea morală începe cu identificarea problemei, continuă cu consilierea morală, apoi cu intervențiile de restaurare morală propriu-zise;
- delimitarea conceptelor *consiliere* și *terapie morală*, este una convențională, pentru a conștientiza cele două aspecte: consilierea și terapia de restaurare a persoanei.

În baza considerațiilor expuse propunem o definiție operațională a consilierii și terapiei morale a familiei. Astfel, ***consilierea și terapia morală a familiei reprezintă ansamblul de acțiuni care au ca scop susținerea și restabilirea stării de echilibru psihologic al persoanei; reintrarea membrilor familiei în ordinea pe care o impun normele morale și restaurarea relațiilor, climatului familial în baza respectării conștiente a acestora.***

Cât privește contextul praxiologic general, merită să fie evidențiate *dilemele etice*, care apar deseori în consilierea și terapia morală.

Acestea vizează:

- conflictul de interese specifice unor persoane-membri ai familiei;

- alegerea strategiei de lucru și comportarea specialistului sau a persoanei din cadrul familiei ce va fi în rolul de consilier;
- decizia asupra limitelor intervenției realizate asupra unei persoane concrete sau asupra familiei, în integritatea sa;
- valorificarea atentă a informațiilor și alegerea gradului de respectare a unor particularități de personalitate;
- alegerea privind comunicarea specială sau ascunderea, distorsionarea intenționată a cărorva fapte și evenimente din viața membrilor familiei;
- abordarea empatică sau/și persuasivă, directivă sau nondirectivă a persoanelor ce necesită restaurare morală.

Evident că acestea nu reprezintă o enumerare și explicație exhaustivă și detaliată a dilemelor etice, care apar în procesul consilierii și terapiei morale a familiei. De aceea, mizăm pe profesionalismul specialiștilor și pe bunul simț al persoanelor ce îndeplinesc rolul de consilier moral al familiei și cunosc bine apropiații săi, plus la aceasta, dau dovadă de curaj, rezistență la stres, servesc drept model etic de conduită, se autoactualizează, își dirijează și controlează emoțiile; se bucură de autoritate și credibilitate existențială, posedă optimism și darul persuasiunii/au forță de convingere și sunt, pur și simplu, oameni onești, *buni la suflet și sfătuitori impecabili*.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. Care sunt condițiile și strategiile unei susțineri morale eficiente?
2. Gândeți un program de autoconsiliere morală.
3. Elaborați o agendă de susținere morală a familiei în situație de criză/limită.

2. Procesul, formele, strategiile și mecanismele consilierii și terapiei morale

Procesul de consiliere și terapie morală reprezintă un ansamblu funcțional, flexibil, de acțiuni-operatii orientat spre restabilirea echilibrului psihologic, susținerea și restaurarea morală a persoanei sau familiei.

Caracteristicile generale ale procesului de consiliere și terapie morală sunt evidente la nivelul analizei structurii de funcționare a acțiunilor și activităților care au o configurație specifică de consolare, liniștire, încurajare, restaurare morală și se bazează pe relația și interacțiunea dintre consilier și persoană ce necesită ajutor/beneficiar.

Acțiunile de consiliere și terapie morală presupun:

- relația consilier–beneficiar care include o interacțiune pozitivă, respect reciproc și focalizare pe persoana ce necesită ajutor;
- în activitățile de consiliere și terapie morală, specialistul acționează ca profesionist și ca om; el empatizează cu beneficiarul, oferindu-i ajutor, susținere, încurajare;
- consilierea și terapia morală a persoanei sau familiei presupune deseori o extindere a procesului prin implicarea apropiaților (întregului grup familial) în susținerea și restabilirea acesteia;
- în procesul de consiliere și terapie morală pot fi implicate persoane mature, care au credibilitate, autoritate, dorință; posedă forță de convingere și abilități speciale de ascultare, comunicare asertivă, experiență de viață.

Întrucât procesul consilierii și terapiei morale este unul complex, vom contura și delimita *obiectivele* acesteia:

- 1) anihilarea și anularea stării de neliniște, angoasă și frustrare a persoanei ce suferă;
- 2) diminuarea, apoi și lichidarea disperării persoanei;
- 3) consolarea morală, redarea încrederii în forțele proprii, în sine, prin mobilizarea resurselor sufletești;

- 4) restabilirea stării de echilibru psihologic interior;
- 5) reintrarea persoanei în ordinea pe care o impun normele și regulile morale;
- 6) insuflarea optimismului și a ideii că nimic nu este ireparabil în afară de moarte și orice obstacol al vieții poate fi depășit;
- 7) apelarea la modele ce reprezintă tărie/forță morală;
- 8) cooperarea și sprijinul moral acordat semenului ce suferă;
- 9) redarea, reintegrarea în câmpul axiologic pierdut și restaurarea morală a persoanei;
- 10) sfătuirea, orientarea/ghidarea și însoțirea persoanei pentru o durată rezonabilă de timp;
- 11) redarea valorii de sine și abordarea perspectivelor existențiale în contextul monitorizării comportamentului persoanei consiliate.

Literatura de specialitate [57; 63; 64; 76; 81; 251; 252 etc.] și experiența de viață și consiliere, ajutorare a persoanelor în dificultate a permis să detaliem mijloacele de realizare a consilierii și terapiei morale. Acestea vizează:

- apropierea umană de persoana suferindă, ca forma de interacțiune cu valoare terapeutică de consolare, susținere și anulare a singurătății acesteia;
- construirea unui climat emoțional-afectiv și moral de înțelegere și protecție, oferindu-i persoanei care suferă certitudinea că nu este izolată, singură și nici abandonată;
- captarea și menținerea atenției și a încrederii persoanei suferinde, ca forma de încurajare pentru a suporta și depăși suferințele și durerea;
- comportarea empatică și ascultarea plină de compasiune, ca formă de colaborare și confesiune pentru a obține efecte de purificare/catharsis;

- valorificarea unui limbaj accesibil, care ar fi eficient pentru explicațiile de rigoare și adecvat pentru a răspunde la întrebările beneficiarului; asigurarea capacității de ascultare și înțelegere cu bunăvoință și răbdare; asigurarea restaurării morale ca forma de ajutor, convingere;
- restabilire a echilibrului psihologic și reintegrare în normele morale și câmpul axiologic pierdut sau pervertit;
- monitorizare și ghidare a conduitei beneficiarului pentru a-i oferi încredere în forțele sale morale restabilite.

Formele de consiliere și terapie morală diferă și depind de locul unde se desfășoară activitatea respectivă. Dacă procesul derulează în cadrul familiei și este oferit de aproapele nostru (mamă, bunică, alte rude etc.), modalitatea, adică forma consilierii, va fi una de tip individual și numai rareori se va desfășura într-un mic grup (2-3 persoane).

Sigur că consilierea și terapia morală poate avea caracter instituționalizat. În acest caz specialistul desfășoară activitatea variat: individual sau în focus-grupuri de câteva persoane (clinică, spital, centre de reabilitare etc.).

Din cele relatate, putem conchide că procesul de consiliere și terapie morală seamănă mult cu cel de consiliere și psihoterapie generală. Astfel, mecanismele esențiale rămân aceleași: relația de încredere consilier – beneficiar; *catharsisul* și *insightul*.

Catharsisul reprezintă descărcarea emoțională a persoanei, care reduce tensiunea și durerea psihologică, anihilează anxietatea și frustrarea, ca formă de purificare și restaurare morală. *Catharsisul* asigură revitalizarea conștiinței individului prin lichidarea sentimentului de vinovăție și restabilire a rupturii, distorsiunii *Eu-lui* moral și redobândire a încrederii în sine.

Consilierul/terapeutul trebuie să fie în preajma persoanei pentru ca aceasta să se simtă ocrotită.

Insightul reprezintă o *iluminare* bruscă, o înțelegere a situației sale și a soluției de depășire a acesteia. Această stare se bazează pe imaginația și intuiția persoanei.

Mecanismele nominalizate, pot să se manifeste, deseori, pe neașteptate, iar ordinea apariției și exprimării lor diferă de la un caz la altul și de la o persoană la alta.

Întrucât lucrarea în cauză este destinată, în primul rând, familiei, iar calitatea de consilier în cadrul acesteia îi revine unei persoane adulte ce posedă autoritate morală, experiență de viață și anumite aptitudini (mama, bunică, nașii de botez sau cununie etc.), vom propune un posibil model și scenariu de consiliere și restaurare psihomorală a membrilor ei.

Modelul cel mai preferat al specialiștilor din domeniul consilierii și psihoterapiei, indiferent de școala terapeutică la care aderă, este modelul de tipul *părinte-copil/profesor-elev*, centrat asupra individului în dificultate și axat pe o relație umană de susținere morală, influențare formativă și de restaurare.

Evident că acest model este preluat din școala terapeutică comportamentală/behavioristă [64], deoarece în restaurarea morală ne interesează schimbarea la nivelul conștiinței, care ar trage după sine achiziționarea de comportamente noi sau adecvate normelor etice, ceea ce ar asigura reintegrarea persoanei în câmpul axiologic acceptat de socium.

Bineînțeles că acest proces este individualizat și personalizat. El include variate abordări, mai cu seamă, cele de orientare experiențială.

În contextul vizat, trebuie să ne dăm seama că orice morală prescrie remedii. Ea nu este numai o teorie a virtuților, ci, în egală măsură, o critică a viciilor și o metodă de interpretare și restaurare valorică a persoanei umane. Privită din acest punct de vedere, morală reprezintă și o terapie a ființei umane, un mod de îndreptare, de prevenire și de restaurare valorică a acesteia [81, p.344].

În sprijinul acestei atitudini putem invocăm câteva argumente, ce pot servi și drept reguli pe care le va respecta consilierul:

- orice tip de intervenție va avea caracter moral;
- intervențiile realizate trebuie să evite pericolul acțiunilor și deciziilor ireversibile, cât și dezvoltarea unor atitudini și comportamente neadecvate;
- activitatea consilierului are ca scop soluționarea conflictului interior prin confruntarea persoanei ce suferă cu acesta; doar numai conștientizarea motivului și conținutului suferinței reprezintă desprinderea morală de aceasta;
- susținerea morală solidă a persoanei în dificultate de către consilier, datorită relației *empatice*, cordiale, dar exigente, ce va asigura continuitatea procesului și suportarea confruntării acesteia cu conflictul;
- centrarea pe problema actuală a persoanei nu exclude întoarcerea la analiza unor evenimente din trecut;
- oferirea soluțiilor compensatorii și aplicarea strategiilor, eclecticismul metodelor trebuie să fie de ordin moral și trebuie să presupună flexibilitate și eficiență.

Scenariul consilierii și terapiei morale are caracter psihologic și reprezintă cadrul specific în interiorul căruia vom desfășura și realiza restaurarea psihomorală ca scop final. Orice scenariu psihologic include câteva aspecte: persoanele angajate în acțiune, beneficiarul, grupul de susținere și încurajare; țintele/obiectivele acțiunii și tehnologia valorificată.

Persoanele angajate în acțiune, în primul rând, sunt reprezentate de cel aflat în suferință/beneficiar și consilier/terapeut. Scenariul care se dezvoltă în cadrul familiei poate include și alte persoane implicate de consilier în susținerea activă și încurajarea, menținerea tonusului psihomoral. Esențiala regulă în acest caz rezidă în faptul ca fiecare să aibă un statut și rol bine definit. Acțiunea de bază îi revine consilie-

rului/terapeutului, care constă în analiza și separarea motivelor ce au determinat suferința de conștiința suprasolicitată a celui ce suferă. Consilierul trebuie să-i explice sensul suferinței și să-i ofere soluții de compensare a situației [81].

Țintele/obiectivele consilierii și psihoterapiei morale pot fi multiple.

Ele țin de necesitatea:

- stabilirii situații suferinței la nivel corporal, somatic, exprimate prin durere/suferință organică concretă sau difuză (totul *doare*; sufletul mă doare etc.);
- diagnosticării localizării și caracterului suferinței sufletești; care poate fi resimțită ca: epuizare, angoasă, disperare și închidere; afect de ură, răzbunare, depresie etc.;
- conștientizarea suferinței, adică, dirijarea și provocarea desprinderii morale de aceasta prin care, persoana aflată în dificultate, va înțelege că starea sa o apasă, o sufocă, o izolează și *golește* moral; o aruncă în disperare și o înstrăinează nu numai de alte persoane, ci și de sine însăși;
- redarea valorii de sine, restabilirea echilibrului interior, re-integrarea individului în ordinea pe care o impun normele morale și în final, restaurarea ca valoare morală [11; 64; 81; 251; 252 etc.].

Tehnologia reprezintă ansamblul de metode și tehnici aplicate. Fiecare metodă sau tehnică de terapie psihomorală trebuie să mobilizeze forțele celui care suferă, să-i ofere exemple și valori morale, cu ajutorul cărora să ajungă sigur la conștientizarea situației de impas în care se află, făcându-l să fie cooperant, activ în acțiunea de restaurare psihomorală a propriei persoane.

Pentru a iniția membrii adulți ai familiei în utilizarea **metodelor de consiliere/terapie morală**, le-am structurat pe acestea, convențional, în trei categorii:

1. **Metode de informare/culegere a datelor:** conversația; observarea directă și indirectă; povestirea și descrierea situației de persoană în cauză sau apropiată acesteia (uneori persoana în dificultate ține un jurnal intim pe care îl oferă consilierului sau îi scrie o scrisoare acestuia etc.).
2. **Metode de desensibilizare și de dramatizare a situației:** analiza motivelor; analiza și actualizarea unor evenimente din trecut; discuția; explicația; analiza situațiilor similare; povești, povestioare terapeutice/metafore; analiza raporturilor cauză-efect; formularea și analiza presupuzițiilor; analiza trăirilor persoanei și a valorilor pierdute sau pervertite; asociații și exemple etc.
3. **Metode de redare a valorii de sine și de reintegrare în norme morale:** discuția, sugestia, propunerea unor lecturi speciale, artterapia cu organizarea unor expoziții familiale și discuții pe marginea lucrărilor (desene, picturi, poezii, povești etc.) realizate de persoana în dificultate care își revine, recaptă echilibrul psihomoral; aprobarea și încurajarea; tehnica dialogului cu sine (poate fi orală, în scris și cu înregistrare etc.); tehnica epistolară (scrisori în care descrie și interpretează viziunea sa actuală); încadrarea persoanei în variate activități utile familiei; lauda, analiza perspectivelor conduitei.

Evident că aceste trei categorii de metode ne orientează spre valorificarea strategiilor similare. Acest lucru însă nu ne poate împiedica să selectăm și îmbinăm metodele în conformitate cu condițiile concrete (vârsta; genul persoanei; particularitățile de personalitate; complexitatea cazului etc.), sau să ne adresăm la specialist.

Departea de a crede că fiecare adult sau familie va fi în stare să facă întotdeauna față de sine stătător la unele situații dificile, insist, totuși, asupra ideii că emanciparea intelectuală și tehnologică în variate domenii, trebuie să contribuie la autoperfecționarea morală a persoanei,

iar terapia morală să fie prezentă într-un cadru lărgit, valorificat prin acțiuni morale nu numai de restaurare, ci, în primul rând, de autocunoaștere, autoconsiliere și autoperfecționare morală permanentă, de care trebuie să fie mereu preocupat fiecare din noi.

În acest context, merită să menționăm că atât morala, cât și religia, credința, iubirea de sine și de oameni se asociază într-un raport de complementaritate și fac minuni: îl mențin pe om axat pe acțiunea morală care-i oferă demnitate, voință și înțelepciune existențială.

CERCETĂM, ÎNVĂȚĂM, MEDITĂM:

1. *Definiți cadrul conceptual și cel aplicativ al psihoterapiei morale.*
2. *Identificați metodele care le puteți aplica în consilierea și terapia morală a persoanei.*
3. *Descrieți o situație dificilă pentru Dvs și remediile care v-au ajutat s-o depășiți.*

**ÎN LOC DE EPILOG:
MEDITAȚIA ȘI RETROSPECȚIA DE SEARĂ**

IDEI ȘI SUGESTII PENTRU MEDITAȚIE

Viața e lungă, dacă e plină ... s-o
mărturisești prin fapte, nu prin timp.

Seneca

Nu vorbi și nu face nimic rău
nici chiar atunci când ești singur.
Învață să te rușinezi mai mult de tine
decât de alți.

Democrit

Fericirea pentru orice ființă rezidă în realizarea
naturii sale prin exersarea virtuții ...
Virtutea presupune voință și responsabilitate ...

Aristotel

Prima educație este cea mai importantă și această primă educație,
fără îndoială, aparține familiei ...

J.-J. Rousseau

Actul uman și actul moral sunt identice.

Im. Kant

Filosofia ne sesizează existența ca om și ființă creativă

K. Jaspers

Cel mai cuminte lucru este să se păstreze familiei dreptul pe care
în mod natural îl are, lucrînd la educația părinților, așa încât statul să
ajungă a avea în ei un bun sfătuitor și chiar o opoziție puternică,
dar luminată. ...

C. Narly

Din momentul în care știința a devenit într-adevăr o realitate,
autenticitatea omului este condiționată de științificitate.

Aceasta a devenit o componentă a demnității umane
și are forța miraculoasă a iluminării lumii ...

K. Jaspers

Educația, fiind o activitate vitală pentru omenire, pretinde la o
strategie globală, flexibilă, anticipativă și cere din partea statului o
politică adecvată ...

V. Mândăcanu

Epistemologia / teoria cunoașterii este acel segment al cercetării
filosofice care caută să identifice temeiul și natura
adevărului și cunoașterii, fiind poate cea mai importantă parte
a filosofiei, pentru educator...

Marin Călin

Școala este un loc central al schimbării, de aceea *educația pentru schimbare* ar trebui să fie pilonul în jurul căruia să se înfăptuiască schimbarea educației.

L. Antonesei

Procesul de desăvârșire a ființelor printr-o preocupare continuă, sistematică și perseverentă se numește cultură.

I. Slavici

În fenomenul educațional este important să ținem cont de faptul că aura energetică informațională a omului poate să se dezvolte sau să se distrugă, în dependență de mulți factori individuali, sociali, biologici, universali – factori de care noi nu ținem cont în măsura cuvenită în educația contemporană.

C. Rădulescu-Motru

Deși toate meseriile pretind o învățare, există una care face excepție de la regulă: tocmai cea care pune în joc cele mai grave responsabilități, profesiunea de părinte.

A. Berge

Educația pentru populație și viața familială se află printre tendințele educative mondiale.

I. Negreț

Oamenii nefericiți nu au dreptul de a avea copii...

W. Stekel

Consolidarea familiei, ocrotirea ei, formarea familiilor armonioase și durabile este posibilă prin educația părinților, ridicarea nivelului de cultură a populației în îmbinare cu dezvoltarea economiei.

Larisa Cuznețov

Nu se poate ajunge la democrație fără educație temeinică și nu există democrație în afara eticii.

G. Văideanu

Statul trebuie să fie direcționat de un fundament filosofic al *educației pentru libertate* în baza valorilor general-umane, naționale, interculturale, și, bineînțeles, autentice, deoarece ele integrează, unifică, constituie într-un tot solitar și coerent toate valorile cuprinse în conștiința omului.

T. Vianu

Educația pentru familie de rînd cu educația în cadrul familiei și educația realizată în instituțiile de învățămînt, au un rol decisiv în formarea-dezvoltarea personalității umane, deoarece îl pregătește pe individ pentru integrarea și crearea micromediului social, care îi conferă vieții un sens profund, iar relațiilor de gen un sentiment de securizare afectivă și vitalitate.

Larisa Cuznețov

Tată-l uită ...

Ascultă-mă, feciorașule, te rog eu când tu dormi, ținând mânuța sub obrăjorul rumân, moleșit de somn.

– Eu m-am strecurat în odaia ta pe neobservate, de unul singur. Câteva clipe în urmă, când citeam în bibliotecă m-au împotmolit emoțiile: jalea, rușinea, părerea de rău ...

– Cu un sentiment puternic de vină am venit la pătucul tău, Iată ce mă frământă și mă doare, feciorașule! Eram supărat pe tine azi dimineată și te-am certat urât de tot, deoarece în loc să te speli pe față cum se cuvine – te-ai udat un pic și ți-ai șters fața, am strigat pentru că nu ai curățat ghetetele, te-am numit „gură – cască” și am țipat iritat când ai scăpat ceva pe jos.

... – La dejun ți-am citit o întregă notație, fiindcă mâncai prea repede, puneai coatele pe masă, ungeai prea mult unt pe pâine ... Când plecam la serviciu mi-ai făcut din mână și mi-ai spus: „La revedere, tată!”.

– Eu m-am încruntat și ți-am ordonat răspicat „Nu te gârbovi!”.

...După prânz totul a început din nou. Apropiindu-mă de casă, te-am văzut jucându-te. Te-am certat și înjosit față de prietenii tăi, te-am impus să mergi acasă de parcă ai fi fost arestat. În timp ce mergeai vinovat sub exscorta mea, eu te cicăleam: „pantalonii scump costă și dacă ar trebui să ți-i cumperi singur, ai fi mai atent, dar așa ... dacă noi te îmbrăcăm, tu poți să-ți permiți a merge în genunchi...

Să auzi așa ceva de la propriul tată?!

– ...Mai târziu, când citeam în bibliotecă – tu ai intrat încet, ochii tăi reflectau dragoste și căldură, iar eu supărat te-am privit pe de asupra ziarului și te-am întrebat: „Ce mai dorești?”

Nu mi-ai răspuns nimic, ci te-ai aruncat în brațele mele, m-ai cuprins strâns, apoi m-ai sărutat tandru pe obraz și ai fugit.

... – Feciorașule! Îndată după aceasta, ziarul mi-a căzut din mâini

și m-a cuprins o frică îngrozitoare, un sentiment puternic de vină. Ce a făcut cu mine deprinderea mea urâtă – de a învinui pe toți, de a ordona și a face observații la toți.

Toate acestea le făceam doar deatât că ești mic, neputincios și neîndemnic. Nu deatât că țin prea puțin la tine sau nu te iubesc, dar deatât că așteptam prea multe de la tine.

Făceam aceasta, uitând că ești doar copil, un copil micuț care nu știe și nu poate multe. Sufletul tău, însă, este atât de mare și bun, curat, fin și inocent. Am înțeles acest lucru, când în pofida cicălelilor mele, tu m-ai sărutat.

Acum nimic nu mai are importanță, feciorașule, eu stau în genunchi, la pătucul tău și-mi cer iertate. Te rog să mă crezi că de astăzi o să mă schimb. Sunt rușinat și amărât, dar ferm convins că am să-mi schimb comportamentul față de tine, am să-ți fiu un tată adevărat!

Am să fiu cu tine un bun prieten, am să vorbesc calm, am să te stimez și am să te iubesc cu adevărat; am să râd – când râzi tu, am să sufăr – când suferi tu!

Mă voi controla, îmi voi „mușca” limba, când pe ea o să apară cuvinte urâte și supărate. Voi repeta tot timpul: „El este un copil, este un mic băiețel, iar eu sunt un adult și vreau să-i fiu un tată adevărat!”

Livingston Larnd

Omagiu mamei

Îndrumările tale pline de tandrețe au influențat nemăsurat de mult tot ce am făcut până acum, tot ce fac și tot ce voi face vreodată.

Spiritul tău plin de delicatețe este întipărit pe veci în tot ceea ce am fost, sunt și voi fi vreodată.

Astfel tu ești partinică din tot ce am realizat și am ajuns să fiu.

Așa se face că atunci când îmi ajut aproapele, și mâna ta este de ajutor acolo.

... Când potolesc durerea unui prieten, acesta și ție îți rămâne dator. Când îi arăt unui copil o cale mai bună, fie prin vorbă, fie prin faptă, tu, de fapt, ești învățătorul al cărui loc l-am luat.

Totul ce fac eu oglindește valorile cu care tu m-ai înzestrat.

Oricare rău pe care-l corectez, orice suflet pe care îl tămăduiesc, orice am și dăruiesc cuiva; orice povară pe care o fac mai ușoară, este, în felul său mărunț, dar reprezintă un omagiu adus ție, MAMĂ!

Pentru că tu ești cea care mi-ai dat viață, și, mai presus de asta, m-ai învățat cum să trăiesc, tu ești izvorul tuturor lucrurilor bune pe care le voi realiza atât cât voi trăi pe pământ.

**Pentru tot ce ești și pentru tot ce sunt,
MAMĂ, îți mulțumesc.**

David L. Weatherford

Despre calitatea de a fi mamă

Dragostea mamei e ca un cerc, nu are nici început și nici sfârșit. Merge de jur împrejur și crește mereu, atingând pe oricine vine în contact cu ea. Îi învăluie pe toți, precum ceața dimineții, îi încălzește, precum soarele amiezii și îi înveșmântează precum o mantie de stele, seara. Dragostea mamei e ca un cerc, fără început și fără sfârșit.

Art Urban

Iubirea de bunică

Dacă bebelușul tău este „perfect, frumos, nu plânge niciodată, nu se foiește, doarme după program și se trăzește la comandă, este un înger toată ziua” ... atunci tu ești bunică.

Tereza Bloomingdale

Ocazia de a fi Om...

Prietena mea a scos din dulapul mamei sale o eșarfă frumoasă de dantelă, a examinat finețea ei, a netezit-o și a spus printre lacrimi:

– Această eșarfă i-am dăruit-o mamei mele cu câțiva ani în urmă. Îi plăcea mult, deseori o scotea din dulap, o admira, o netezea duios, dar o păstra pentru o ocazie deosebită.

– Da, ... cât de scurtă este viața omului! S-a apropiat de fotoliu și a pus eșarfa alături de celelalte lucruri pregătite pentru înmormântare. Mama ei abia murise... Murise subit, cu un zâmbet vinovat pe buze, de parcă își cerea scuze pentru faptul că nu a dovedit să mai facă ceva...

Eu am reținut pentru toată viața cuvintele rostite de prietena mea îndurerată. Și acum, după mulți ani mă mai gândesc la cuvintele ei. Ele mi-au schimbat radical viața. Acum eu citesc mai mult, plec la teatru, mă plimb mai des, petrec mai multă vreme cu familia și prietenii, admir totul ce este frumos, savurez viața, fiecare clipă. Am înțeles că viața trebuie trăită ca un cumul de experiențe valoroase și nu ca o supraviețuire. Acum eu nu mai păstrez nimic pentru o anumită ocazie, folosesc păharele de cristal în fiecare zi, îmbrac sacoul cel mai bun și mă duc la piață, dacă așa doresc. Nu păstrez cel mai bun parfum pentru sărbători, ci-l folosesc când vreau.

Sintagmele „*mai am timp*”, „*cu o ocazie deosebită / specială*” au dispărut treptat din vocabularul mei. Dacă observ ceva interesant, ceva ce trebuie văzut, auzit, făcut – reacționez imediat, fără nici o amânare: privesc, savurez, ascult atent, ajut...

Eu nu știu ce ar fi făcut mama prietenei mele dacă ar fi aflat că pentru ea nu v-a mai fi mîine, acel banal mîine, față de care noi cu toții avem o atitudine neserioasă... Bănuiesc că și-ar fi chemat rudele și prietenii, s-ar fi împăcat cu cei certați, ar fi făcut acele mici și neînsemnate lucruri pe care le amâna mereu. Acele lucruri pentru care s-ar fi întristat dacă nu le-ar fi făcut, știind că zilele-i sunt numărate ...

Ce aș face eu?

Aș fi spus de mai multe ori și la mai mulți oameni – te iubesc.
Acum mă străduiesc să nu întârzii acasă, să nu renunț la nimic din ceea ce s-ar putea transforma în bucurie și plăcere. În fiecare zi îmi spun că aceasta este o zi deosebită pe care o aștept cu nerăbdare.

Rugă pentru părinți și copii

Asta-i viața noastră, alta nu mai e
Și vom fi pe lume numai cât vom fi,
Unde ne vom duce, când și pentru ce
Vai, cum se sfârșimă fiecare zi.

Fiii sunt părinții buni ai altor fii,
Și părinții fiii altor buni părinți,
Numai unii-n alții vor mai viețui,
Pentru maratonul sfintei suferinți.

Marea suferință de a fi copii,
Marea suferință de a fi părinți,
Dă-ne nouă, Doamne, cât vom mai trăi,
Bucuria celor două suferinți.

Adrian Păunescu

... Iubirea... prețuiește exact atât cât prețuiește omul care simte această iubire. La oamenii curați totul este curat. Totul este curat la oamenii sănătoși și puternici. Iubirea, care împodobește penajul păsărilor cu cele mai minunate culori, scoate la suprafață din inimile nobile tot ce este mai de preț.

Dorind să arate ființei iubite numai ceea ce este demn de ea, cel ce iubește se deprinde să găsească plăcere în gânduri și fapte care armonizează cu imaginea minunată, sculptată prin iubire.

Izvor de tinerețe în care renaște sufletul, iradiere de putere și bucurie – iată ce este frumos și binefăcător, iată de ce crește inima.

R. Rolland

Doar femeia

*Mai regină decât floarea
Doar femeia poate fi.
Mai adâncă decât marea
Doar femeia poate fi.
Mai înaltă ca destinul
Doar femeia poate fi.
Mai amară ca pelinul
Doar femeia poate fi.
Mai frumoasă decât viața
Doar femeia poate fi.
Mai deșteaptă ca povața
Doar femeia poate fi.
Mai cuminte ca poemul
Doar femeia poate fi.
Mai cumplită ca blestemul
Doar femeia poate fi.
Mai aproape decât dorul
Doar femeia poate fi.
Mai de șoaptă ca izvorul
Doar femeia poate fi.
Mai de-april ca primvara
Doar femeia poate fi.
Și mai dulce ca izvorul
Doar femeia poate fi.*

Dumitru Matcovschi

Binele și morala

Binele reprezintă valoarea fundamentală general umană, ce presupune respectarea eticii. Binele stă la baza unei conduite și conștiințe morale. Binele este explicat diferit în variate surse, însă observăm diferențe de nuanțe, dar nu și de esență. Esența Binelui constă în a nu face rău, a fi mărinimos, generos, binevoitor, bun; a respecta normele moral-etice. Chintesența binelui constă în a respecta regula de aur a eticii creștine: *a iubi aproapele ca pe tine însuși*.

Aspectele Binelui sunt variate însă toate au la bază normele morale-etice, și de aici putem delimita următoarele aspecte:

- *corectitudinea/amabilitatea* – capacitatea omului de a respecta alți oameni;
- *respectarea normelor etice*;
- *mărinimia/generozitatea*, dăruirea de sine, altruismul;
- ajutorul – înseamnă a te oferi să ajuți, să susții pe cineva în anumite condiții;
- *bunăvoința* care se manifestă prin cordialitate, înțelegere, apreciere pozitivă, blândețe;
- *binefacerea* – a face bine, uneori la rugămintea cuiva, alteori din propria inițiativă;
- *compătimirea* înseamnă a oferi compasiune, empatie, sprijin afectiv, moral;
- *actul/fapta bună*, acestea au la bază respectarea și valorificarea normelor moral-etice;
- *iertarea* înseamnă capacitatea omului de-a înțelege fapta și greșeala comisă de cineva;
- *mila* reprezintă manifestarea milosteniei, ea include variate forme, modalități, acte de binefacere;
- *compasiunea* se manifestă prin acțiuni și fapte blânde, tandre; atingeri fizice, blândețe;

- *recunoștința* este manifestarea răspunsului, a aprecierii unei fapte bune. Prin cuvinte frumoase sau acțiuni omul apreciază o faptă pozitivă;
- *stima/respectul* – se manifestă în conduita omului prin acțiunile sale respectuoase, comportare corectă, moral-etică, amabilitate, politețe;
- *protecția/securitatea* înseamnă manifestarea grijii, securizării;
- *sensibilitatea* se manifestă printr-o percepție absolută, delicatețe, rafinament;
- *serviabilitatea* înseamnă a oferi atenție și a anticipa unele acțiuni.

Conținutul Binelui

Binele ca valoare poate avea conținuturi diferite, astfel **P. Andrei**, **L. Antonesei**, **S. Cristea**, **N. Bujor** evidențiază următoarele conținuturi ale Binelui:

- **Binele moral**, are la bază aspectele etice, morale pe care le putem determina în conduita omului prin capacitatea lui de-a respecta normele, morale, de-a fi milostiv, blând, onest, corect etc.
- **Binele intelectual**, care se manifestă în acțiunile intelectuale ale omului (a învăța bine, a prezenta eficient) adică se are în vedere axarea pe inteligență. S. Cristea abordează problema adevărului și binelui științific.
- **Binele estetic** este axat pe reflectarea și perceperea Binelui în natură, artă societate/relațiile cu oamenii, gust estetic etc.);
- **Binele tehnologic** care rezidă în crearea noilor tehnologii și utilizarea adecvată igienică și etică a acestora profesionalism;
- **Binele psihofizic**: de el depinde sănătatea și bunăstarea omului și se manifestă la nivelul sănătății fizice și psihice [2; 4; 7; 11; 29; 35; 50; 59, 62 etc.].

Locul Binelui în spațiul spiritual-moral

Binele ca valoare-scop – reprezintă un ideal al omenirii. La Binele absolut nu poate ajunge nimeni, însă este necesar să organizăm și să desfășurăm educația omului prin cultivarea, formarea calităților moral-spirituale ca: bunătatea milostenia, altruismul, cordialitatea, responsabilitatea, toleranța, respectarea drepturilor copiilor/omului.

Realitatea și viața sunt complicate, sunt dure, omul însă bine educat trebuie să dea dovadă de onestitate, bunătate, exigență, principialitate, demnitate, hărnicie, spirit de inițiativă, creativitate.

Binele reprezintă ceea ce corespunde cu morala; ceea ce este recomandabil din punct de vedere etic: **să te porți bine cu oricine.**

Binele este o valoare moral-spirituală, care are la bază nu numai acțiunile morale, ci și acțiunile intelectuale. El reprezintă un ideal al omenirii. A face un bine este o adevărată artă care tinde neapărat spre inteligentă și imaginație.

Onestitatea

Omul este o valoare naturală, măsura tuturor valorilor, de aceea atitudinea față de sine, stima, automanifestarea trebuie dezvoltate ca elemente ale propriei poziții vitale ale personalității.

Înțelegerea poziției personalității contribuie la dezvoltarea mecanismelor formării spirituale ale omului.

Unul din aspectele Binelui este onestitatea, ea caracterizează omul ce manifestă cinste, corectitudine în raport cu lumea din jur.

Omul onest este acela care aplică aceeași măsură evaluativ-valorizantă faptelor proprii și celor ale semenilor, care apreciază prin aceleași criterii, calificative persoana sa și persoana altora.

Pentru a fi onest cu alți oameni noi trebuie să fim onești cu sine. A fi și corect cu *Eu-l* propriu este o artă, care nu o posedă fiecare om. Omul ce manifestă un grad înalt de onestitate poate vedea în fiecare din oameni un *alter ego* / *un alt eu*, diferit numai prin felul în care vrea,

speră și făptuiește, dar egal în dorința de-a primi, și de-a dăruia celor ce au nevoie de ajutor, sau sprijin moral-spiritual [Apud 62].

Așadar, pentru a avea relații oneste cu alți oameni, oferiți tuturor doar onestitate.

Valorile fundamentale servesc omului ca idealuri, direcționează, călăuzesc educația și autoeducația, ele sunt valori-scopuri.

Valorile-mijloace ne ajută să înțelegem esența caracterului și să cultivăm o trăsătură pozitivă/calitățile individului în procesul educației.

Toate trăsăturile pozitive pe care le putem deriva/desprinde din Bine le cultivăm copilului prin variate strategii, modele, metode, ca de exemplu: conversația, aprobarea, lauda, opinia publică, exersarea și deprinderea, explicația, crearea situațiilor educative.

Morală, știința binelui și a regulilor acțiunii umane

Morala s-a constituit în Antichitate, ea examinează problema adevăratei destinații ale omului. Ea este, partea filosofiei, care îl interesează direct pe fiecare dintre noi. Orice acțiune liberă, conștientă, presupune o reflecție și o decizie luată prin prisma moralei. În general, dacă reflectăm cu privire la viața noastră și la sensul ei, abordăm problema moralei. Această problemă a obținut în istoria filosofiei, două direcții generale. În lumina celei dintâi, scopul suprem al omului este *fericirea*. În optica celei de a doua, scopul ultim este *virtutea* sau practica datoriei (Im. Kant). Omul moral, scria **Im. Kant**, nu este omul fericit, ci acela care *merită să fie fericit*. În acest merit constă întreaga valoare morală. În definitiv, moralitatea unui act nu constă în conținutul actului ca atare, ci în felul în care îl săvârșim [106; 107; 108].

Azi morala se prezintă mai ales ca o teorie a relațiilor armonioase cu semenii, o filosofie a *comunicării*. Tocmai în cadrul relației nemijlocite cu semenul trăiește omul în mod original experiența valorilor morale.

Așadar, morala tinde, să se înscrie într-o *ontologie*, adică într-o teorie a realității: mai degrabă din descrierea *faptelor umane* decât dintr-o analiză interioară a conștiinței omului.

Im. Kant separă morala de orice căutare a fericirii (terestre sau celeste): Morala nu este deci, la drept vorbind, doctrina care ne învață cum să fim fericiți, ci cum trebuie să fim demni de fericire *Singurul sentiment moral este respectul: Acesta este adevăratul mobil al rațiunii pure practice; el nu este altceva decât însăși pura lege morală, în măsura în care aceasta ne face să simțim sublimitatea propriei noastre existențe suprasensibile* [Apud 62].

BĂRBATUL ȘI FEMEIA

Bărbatul este cea mai elevată dintre creaturi.

Femeia este cel mai sublim ideal.

Dumnezeu a făcut pentru bărbat un tron, pentru femeie un altar.

Tronul exalta, altarul sfințește. Bărbatul este creierul, femeia este inima.

Creierul primește lumina, inima primește iubire.

Lumina fecundează, iubirea reînvie.

Bărbatul este puternic prin rațiune,

femeia este invincibilă prin lacrimi.

Rațiunea convinge, lacrimile înduioșează sufletul.

Bărbatul este capabil de erosm, femeia – de orice sacrificiu.

Eroismul înobilează, sacrificiul aduce sublimul.

Bărbatul are supremația, femeia are intuiția.

Supremația semnifică forța, intuiția reprezintă dreptatea.

Bărbatul este un geniu, femeia este un înger.

Geniul este incomensurabil, îngerul este inefabil.

Aspirația bărbatului este către gloria supremă, aspirația

femeii este îndreptată către virtutea desăvârșită.

Gloria face totul măreț, virtutea face totul divin.

Bărbatul este un cod, femeia este evanghelia.

Codul corijează, evanghelia ne face perfecți.

Bărbatul gândește, femeia intuiește.

A gândi înseamnă a avea creier superior.
A intui, simțând înseamnă a avea în frunte o aureolă.

Bărbatul este un ocean, femeia este un lac.

Oceanul are o perlă care îl împodobește,

lacul este poezia care-l luminează.

Bărbatul este un vultur care zboară,

femeia – o privighetoare ce cântă.

A zbura înseamnă a domina spațiul,

a cânta înseamnă a cuceri sufletul.

Bărbatul este un templu, femeia este sanctuarul.

În fața templului ne descoperim,

în fața sanctuarului îngenunchem.

Bărbatul este plasat acolo unde se sfârșește pământul,

femeia – acolo unde începe cerul!

Victor Hugo

POVESTEA LUMÂNĂRII

Motto: Cine vrea să împrăștie lumină trebuie să reziste arderii.

M-ați aprins și vă uitați gânditori la lumina mea. Simțiți bucurie în suflet ? În mod sigur eu mă bucur, pentru că am un sens numai când ard. Nu sunt tristă, chiar dacă arzând, am devenit mai mică.

De fapt eu am doar două posibilități :

Prima, e să rămân întreagă. Asta ar însemna să nu fiu aprinsă și atunci nu mă micșorez, dar nici nu-mi împlinesc rostul meu.

A doua, ar fi să răspândesc lumină și căldură și prin asta să mă dăruiesc chiar pe mine însumi. Asta e mult mai frumos decât să rămân rece și fără rost.

Și voi, oamenii, sunteți la fel. Când trăiți numia pentru voi, sunteți lumânarea neaprinsă, care nu și-a împlinit rostul. Dar dacă dăruiți lumină și căldură, atunci aveți un sens. Pentru asta trebuie să dați ceva: iubirea, adevărul, bucuria, încrederea și dorurile pe care le purtați în inimă. Să nu vă temeți că deveniți mai mici. Asta e o iluzie. În interiorul vostru este mereu lumină.

Gândiți-vă, cu pace în suflet, că sunteți ca o lumânare aprinsă. Eu sunt numai o simplă lumânare aprinsă. Singură luminez mai puțin. Dar când suntem mai multe împreună, lumina și căldura sunt mai puternice. La voi oamenii este tot așa: *împreună luminați mai puternic*.

Autor necunoscut

NATURA EULUI MORAL

Conștiința de sine a personalității reprezintă conștiința ce reflectă exclusiv propriul *Eu*. *Eu-l* constitui constructul de bază, instanța personalității situată între *inconștientul pulsional* și *Supra-eul moral*. Prin conștiința de sine *Eu-l* este dublu polarizat, *psihologic* și *moral*.

Psihologia morală analizează *Eu-l moral*, dar, în egală măsură, ea nu poate neglija nevoile *Eu-lui* de ordin biologic, care se manifestă pulsional, inconștient. La fel, psihologia morală și filosofia practică analizează conștiința morală, adică *Eu-l moral* în raport cu *Supra-eul* și impulsurile primare în raport cu inconștientul și conștientul, acțiunea umană și educația.

Evident că *psihologia morală* studiază conștiința morală și formele ei de manifestare, *filosofia practică* are ca obiect de studiu acțiunea morală, iar *psihanaliza* cercetează impulsunile primare, biologice ale omului.

Conștiința de sine / Eu-l în raport cu realitatea, nu poate reflecta celelalte instanțe ale personalității, ci numai le poate deduce sau presupune. Pe când, *inconștientul* și *Supra-eul moral*, rămân necunoscute

conștiinței, dat exercită, în mod permanent, presiuni asupra conștiinței de sine a persoanei.

Totodată, *Eu-l* este considerat nucleu al personalității, el are o structură dublă, pe de o parte, *Eu-l* constituie imaginea a ceea ce se vede în afară și a ceea ce este propriu pentru fiecare persoană în parte. Concomitent cu aceasta, *Eu-l* reprezintă totalitatea concentrată a dispozițiilor, posibilităților specifice persoanei. Ambele aspecte conferă unitate tipologică și originalitate persoanei. Cu alte cuvinte, *Eu-l* cuprinde în interiorul lui acele dispoziții potențiale care sunt sursa tuturor manifestărilor și devenirilor persoanei. Așadar, *Eu-l moral* al persoanei este, în primul rând, expresia tuturor calităților și virtuților sale, a dispozițiilor sale de ordin structural, genetic-constituțional, dar și a achizițiilor dobândite prin educație, influență a familiei, grupului social, normelor culturale, morale și religioase asimilate.

Eu-l moral, deși există ca virtualitate, se formează pe parcursul vieții, prin educație, imitație și interiorizare a modelelor educative, prin voință morală, în sensul, de autoeducație și autocontrol. Autoeducația și autocontrolul fac ca *Eu-l moral* să fie, concomitent, instanță de legătură cu conștiința morală, instanța cenzurii și a responsabilității privind acțiunile persoanei umane. El contribuie la corelarea conduitei cu presiunea exercitată de impulsurile primare și de *Supra-eul moral*.

C. Enăchescu scoate în evidență faptul că *Eu-l moral* are o conotație aparte în raport cu *Eu-l personal*, care este abordat în psihologia generală și psihanaliză. Definit și determinat prin *endon*, *Eu-l moral* poate fi identificat cu daimon-ul lui Socrate, cu *imperativul categoric* al lui Im. Kant, cu *maestrul interior* al lui Malebranche; cu impulsul vital al lui Bergson sau cu *hormè*-ul lui von Monakow [81]. Din cele expuse putem conchide că *Eu-l moral* este chintesența și expresia caracterului persoanei.

Larisa Cuznețov

DESPRE DREPTURILE PERSONALITĂȚII

Aveți dreptul:

- uneori să vă plasați pe primul loc;
- să cereți ajutor și susținere morală;
- să protestați împotriva unei comportări și critici neobiective/ incorecte;
- să aveți o opinie proprie și anumite convingeri;
- să comiteți greșeli până când nu ve-ți găsi calea adecvată/corectă;
- să oferiți altor persoane posibilitatea de a-și soluționa propriile probleme;
- să spuneți când găsiți de cuviință: *Mulțumesc, Hu și Scuzați, Nu*;
- să nu atrageți atenție la sfaturile celor din jur, ci să vă conformați convingerilor Dvs;
- să vă izolați, chiar dacă unele persoane își doresc compania Dvs;
- să trăiți emoțiile și sentimentele proprii, indiferent de faptul, dacă le înțeleg sau nu, cei din jur;
- să schimbați deciziile și modul acțiunilor;
- să obțineți schimbarea unei înțelegeri, dacă aceasta nu Vă satisface;

Nu sunteți obligat:

- să fiți impecabil la nivelul 100%;
- să urmați majoritatea;
- să faceți ceva plăcut pentru persoanele neplăcute;
- să iubiți persoanele ce va dăunează / vă fac rău;
- să vă scuzați pentru că ați fost firesc/natural;
- să vă sacrificați pentru cineva;
- să vă simțiți vinovat pentru ideile Dvs;
- să vă împăcați cu o situație neplăcută pentru Dvs;

- să neglijați lumea Dvs interioară pentru cineva;
- să păstrați relația care vă înjosește;
- să faceți mai mult (peste puteri) decât vă permite timpul și posibilitățile;
- să îndepliniți cerințe neraționale / neadecvate;
- să opriți ceea ce nu sunteți în stare;
- să purtați răspundere pentru comportarea incorectă a altei persoane;
- să vă deziceți / negați propriul *Eu* pentru cineva sau ceva;

Rețineți:

- ceilalți oameni au aceleași drepturi ca și Dvs;
- nu este posibil să trăiești în societate și să fii liber de societate;
- opinia altei persoane deosebită de a Dvs, poate fi una corectă;
- nimemi nu este dator să se comporte cum doriți Dvs;
- modul de viață deosebit de al Dvs poate reprezenta o normă pentru altul;
- nu ignorați o experiență străină, poate să vă păzească de greșeli;
- sentimentul culpabilității Dvs, poate indica asupra conduitei incorecte;
- nu sunteți datori numănu cu nimic, până nu v-ați luat anumite obligațiuni;
- nimic nu vă poate elibera de la responsabilitatea privind faptele Dvs.

GLOSAR

Actor – concept corelativ apărut în sociologie, ce denotă un factor de ordine socială, instituție socială, interacțiune socială. În științele educației desemnează un individ capabil de comportamente relativ stabile, previzibile, al căror principiu relațional este dobândit în cadrul societății. Actorul reprezintă un individ care poate fi abordat ca subiect al cunoașterii, capabil de receptare, producere, prelucrare și transmitere a informației, valorilor (E. Stănciulescu, 1996; T. Cozma, 200).

Adaptabilitatea familiei – capacitatea sistemului familial de a-și reechilibra modul de viață, de a-și modifica sau schimba structurile de putere, rolurile sociale, regulile de conviețuire în funcție de situațiile sociale concrete.

Agent educativ – concept ce desemnează orice actor/individ sau colectivitate, care participă în educație, contribuind la formarea personalității umane. Deseori se utilizează ca sinonim al educatorului (E. Durkheim, 1922; Ph. Ariès, 1973; E. Stănciulescu, 2002; M. Călin, 2003 et.al.).

Altruism – grija dezinteresată privind binele celui alt. Termen creat de A. Comte în 1830.

Elementele altruismului sunt: atașamentul, venerația, bunătatea.

Altruismul reprezintă un principiu al conduitei morale. Nu există instruct originar, suntem responsabili de altruismul nostru ca și de egoism, care reprezintă opusul acestuia (J. Didier. Dicționar de filosofie. Larousse. Univers Enciclopedic. București, 1998, p.18).

Angoasă – teamă nedeterminată. Acest termen, a luat în filosofia existențială, sensul de *neliniște metafizică* resimțită pe fondul zbucumărilor individuale ale omului.

Se deosebește de *frică*, aceasta manifestându-se întotdeauna prin teama de ceva, pe când angoasa nu se raportează la niciun obiect particular, ea poate fi axată pe ideea morții, însă și aceasta este extrem de vagă, deoarece nu este însoțită de nicio reprezentare precisă (J. Didier. Dicționar de filosofie. Larousse. Univers Enciclopedic. București, 1998, p.21).

Antropologie (pedagogică, socială, culturală, filosofică) – *o știință a convergenței și unității*, care realizează un al doilea nivel de sinteză, procedând la comparații între diferite moduri de viață ale colectivităților umane pentru a desprinde principiile comune și constante ale acestora (P. Erny, 1991).

Antropologie filosofică – studiu filosofic al omului.

Antropologia pedagogică compară modalitățile de educație aplicate în colectivitățile umane, delimitând strategiile și principiile comune și constante (К. Д. УШИНСКИЙ, 1948; Е. Н. Степанов, Л. М. Лузина, 2003).

Atitudine – fel de a se comporta, de a fi, care reprezintă o anumită concepție. Poziția personalității față de un eveniment sau față de un aspect al realității. Stare de predispoziție pentru a acționa, a se comporta în diverse situații de viață în calitate de familist, părinte, cetățean.

Atitudini educative – concept ce desemnează o stare mintală și neurofiziologică, constituită în experiență, care exercită o influență dinamică asupra individului, pregătindu-l să reacționeze într-un anumit mod la diverse situații și influențe (P. Durning, 1995, p.108; G. Allport, 1981). P. Durning denotă faptul că mulți cercetători utilizează noțiunea într-o accepțiune apropiată de cea a conceptului de *valoare educativă* (valoarea educativă comportă trei dimensiuni: evaluativă, afectivă, conotivă).

Asumpție – premisă minoră; act de asumare a unei responsabilități.

Coeziunea familiei – concept definit de D. M. Olson (1979) ce desemnează relațiile și legătura emoțională între membrii familiei.

Competența reprezintă o contextualizare a achizițiilor de tipul cunoștințelor, abilităților priceperilor, deprinderilor și atitudinilor, acestea fiind utilizate într-un context anume (P. Perrenoud, 1998; De Ketele J.-M., 1989; X. Roegiers, 1998; 2001).

Competențele parentale presupun mobilizarea unui ansamblu de resurse: cunoștințe, abilități, priceperi, experiențe, atitudini, scheme, capacități ce-i permit părintelui să-și realizeze eficient rolurile sale în raport cu copilul (Larisa Cuznețov, 2004).

Concept – idee generală care reflectă just realitatea.

Concepție – ansamblu de reprezentări, idei, care tind să îmbrățișeze toate fenomenele acestuia.

Conceptualizare – transpunerea unei teorii în concepte.

Copil-actor – concept utilizat frecvent în științele educației pentru a evidenția faptul că copilul nu este un *obiect pasiv*, pe care îl formează acțiunea educativă, ci reprezintă un *subiect*, apt de autoeducație și interacțiuni eficiente cu adulții, sementi (E. Stănciulescu).

Dilemă raționament ce plasează două alternative, dintre care trebuie aleasă numai una (deși ambele pot duce la un rezultat pozitiv).

Eclectism în educație – în cultura umană se cunoaște filosofia eclectică a lui Cicero, Școala filosofică fondată de V. Cousin. Eclectismul în psihoterapie presupune depășirea limitelor impuse de adeziunea strictă la o școală (C. B. Opan, 1997; M. Zlate, 2001). În accepțiunea noastră – îmbinarea într-un sistem coerent a unor teze, idei obiective, metode de formare-educare, provenite și selectate din diferite sisteme de gândire, educație, pe care le-am structurat și valorificat într-o nouă organizare.

Enculturație – reprezintă în esență un proces educativ prin care un grup uman cultivă generațiilor în creștere – valori, virtuți în scopul

integrării sociale. Enculturația se desfășoară în cadrul formal-non-formal-informal (R. Peters).

Ethos pedagogic – concept cuprinzător care desemnează ansamblul valorilor, atitudinilor educative pe care actorii le utilizează în practicile educative cotidiene (P. Bourdieu, J. Passeron, 1964; E. Stănciulescu, 2003).

Etnografia – termen utilizat frecvent în științele educației; el denotă stadiul inițial al cercetării, care se realizează prin contactul direct cu realitatea, realizându-se interviuri, înregistrări audio-vizuale, pe baza cărora se elaborează descrieri, clasificări, monografii (E. Stănciulescu).

Etnologia – termenul a fost utilizat pentru prima dată de Chavanes (1787) într-un eseu cu privire la educația intelectuală și dezvoltarea științei, apoi a fost preluat de C. Lèvi-Strauss (1958), care considera etnografia, etnologia și antropologia drept 3 niveluri succesive de sinteză și de abstractizare ale aceluiași domeniu în cadrul unei științe. În accepțiunea noastră, un prim nivel al sintezei ce urmează refacerea, reconstruirea vieții familiale.

Fapt – orice dat al experienței umane.

Fericire – stare de completă satisfacție a omului.

Finalitate – caracter a ceea ce are un scop.

Habitus primar – concept ce desemnează caracteristicile unui individ sau grup obținut printr-o muncă pedagogică primară, fără antecedente. Familia reprezintă *agentul unei acțiuni pedagogice primare, care fixează în individ habitusul primar* (Bourdieu Passeron, 1970, p.197-198). Termenul *habitus* reprezintă traducerea latină a termenului grec *hexis*, aplicat de Aristotel pentru a desemna *dispozițiile dobândite ale corpului și sufletului*. Termenul este prezent în multe concepții filosofice (d'Aquino, Hegel, Husserl etc.), acest concept a fost adus în științele educației (sociologia educației de E. Durkheim și M. Mauss pentru a

explica caracterul sistematic, coerent și continuu al acțiunilor individului socializat (E. Stănciulescu, 1996).

Morală – știința binelui și a regulilor acțiunii morale.

Organigramă – reprezentare schematică, redare grafică a structurii organizatorice a unui fenomen, instituții.

Paradigmă educațională – model, exemplu (din lat. paradigma). Științele educației se consideră știință a paradigmatelor (C. Bîrzea, 1998). Cercetătorii în domeniul științelor educației consideră că paradigmele pot exista pentru toate problemele-cheie ale educației: mijloacele, relațiile educative, metode, funcțiile educației, raportul natură-cultură etc. [17, p.103] și desigur în educația pentru familie.

Reechilibrarea stilului de viață – sintagma a fost aplicată de A. Marlaft, D. Gordon (1985) și S. George (1988) pentru a desemna schimbarea stilului de viață într-o direcție benefică. În lucrare utilizăm sintagma *reechilibrarea modului de viață*.

Personalitatea și persoana – termeni frecvent utilizați în limbajul cotidian care trebuie delimitați. *Persoana* desemnează individul uman concret, iar *personalitatea*, reprezintă o construcție teoretică elaborată în psihologie pentru a înțelege și explica modalitățile de ființare și funcționare ce caracterizează organismul psihofiziologic pe care îl numim persoană umană [63, p.53]. Personalitatea este persoana care își controlează spațiul său vital, abordată ca produs al relațiilor sociale.

Restaurare morală – revenire la **Eu-I moral**, restabilirea stării de echilibru psihomoral pierdut de individ și reintrarea individului în ordinea normelor morale (C. Enăschescu. *Tratat de psihologie morală*, p.342).

Sistem – ansamblu de elemente interdependente ce constituie un întreg organizat, care stabilește ordinea într-un domeniu; mod de organizare a unui proces.

Structură arhitectonică în sens de îmbinare artistică a elementelor constitutive ale unei construcții [71, p.61]. Conceptul de *arhitectonică educativă* îl găsim în lucrurile lui Таланчук М.Н. [257].

Subconștient, ceea ce este inconștient, dar despre care putem lua cunoștință. În psihologie acest termen a fost înlocuit prin termenul de *inconștient*. Se face distincție între *inconștientul fiziologic* sau material, care nu poate fi niciodată conștientizat și *inconștientul psihologic*, care corespunde subconștientului. Psihanaliza, este, în acest sens, o analiză a subconștientului. (Larousse, p.325).

Toleranța culturală, etnică și religioasă reprezintă manifestări definitorii ale conștiinței identității și proprietății în raport cu alteritatea, definită în baza principiului fundamental al educației moderne, ce rezidă în înțelegerea lumii ca unitate și a omului ca entitate integralizată în lume; relația omului cu Natura și Cosmosul cu Divinitatea și cu Sine însuși (Vl. Pâslaru, 2004).

Tratat – lucrare cu caracter special, în care sunt expuse metodic problemele fundamentale ale unei discipline (71, p.1107).

Valori familiale – bunurile familiei sau standard de evaluare/apreciere a propriului comportament în cadrul familiei și față de familie; valorile familiale pot fi spirituale și materiale. Resursele umane: părinții, bunicii, copiii, de asemenea, reprezintă valori umane.

BIBLIOGRAFIE

1. **Allport, G.** *Structura și dezvoltarea personalității*. București: EDP, 1981.
2. **Andrei, P.** *Filosofia valorii. Opere sociologice*. București: Ed. Academiei, 1973.
3. **Antonesei, L.** *O introducere în pedagogie. Dimensiunile axiologice și transdisciplinare ale educației*. Iași: Polirom, 2002, p.29-53.
4. **Antonescu, G.G.** *Educație și cultură*. București: EDP, 1972.
5. **Ariès, Ph.** „*L'Évolution des rôles parentaux*” in *Famille d'aujourd'hui, Actes du colloque consacré a la Sociologie de la Famille*. Bruxelles: Éditions de l'Institut de Sociologie, Université Libre de Bruxelles, 1963.
6. **Ariès, Ph.** *L'Enfant et la vie familiale sous l Ancien*. Régime 2-ème édition. – Paris: Éditions de L'Institut de Sociologie, 1973, 1960.
7. **Aristotel.** *Etica nicomahică*. București: Ed. Științifică, 1989.
8. **Babanski I.K.** *Optimizarea procesului instructiv-educativ*. (tr. de A. Comerzan). Chișinău: Lumina, 1984.
9. **Ballion, R.** *Les Consommateurs d'ecole. Stratégies éducatives des familles*. Paris: Strock, 1982, p.215-263.
10. **Barna A.** *Autoeducația*. București: EDP SA, 1978
11. **Baruk H.** *Psychiatrie morale, experimentale, individuelle et sociale. Haine set réactions de culpabilité*. Paris: PUF, 1945.
12. **Baruk H.** *Traité de psychiatrie*. Vol.I-III. Paris: Massou, 1959.
13. **Berge, André.** *Profesiunea de părinte*. București: EDP, 1977.
14. **Berger, G.** *Omul modern și educația sa*. București: EDP, 1973.
15. **Biblia.** *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Minsk: Picorp, 1994, p.29-1028.
16. **Bîrzea, Cezar.** *L'education dans un monde en transition: entre postcomunisme et postmodernisme // în Perspectives*, vol.XXVI, nr.4, décembre. Paris, 1996, p.721-730.
17. **Bîrzea, Cezar.** *Arta și știința educației*. București: EDP RA, 1998.
18. **Bochenski, J.M.** *Ce este autoritatea?* București: Humanitas, 1992.
19. **Bodrug, V., Saca, S. et. al.** *Gender și educație: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2001, p.20-27.
20. **Bodrug-Lungu, V.** *Violența prin prisma gender*. Chișinău: CEP USM, 2003, p. 20-28.
21. **Bogdea, D.** *Educația pentru familie // Revista Didactica-Pro*. Chișinău, 2002, aprilie, Nr.2(12), 2002, p.13-19.
22. **Boirac E.** *Leçons de morale*. Paris: Alcan, 1914.
23. **Bontaș I.** *Tratat de pedagogie*. București: All, 2001.
24. **Bourdieu, P., Passeron, J.C.** *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1964, p.17-56.
25. **Breéhier E.** *Mari teme ale filozofiei*. București: Editura Humanitas, 1993, p. 2-29.
26. **Brière, P.** *La Pensée féministe sur la maternité*. Institut Québécois de la Recherche sur la Culture, 1987, p.63-67.
27. **Bronfenbrenner, U.** *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harward University Press, 1979, p.2-21.
28. **Bucun, N. Musteață, S., Guțu, Vi. et. al.** *Bazele științifice ale dezvoltării învățământului în Republica Moldova*. Chișinău: Prometeu, 1997.
29. **Bujor, N.M.** *Comorile sufletești*. Chișinău: Lyceum, 1996.
30. **Bunescu, Gh.** (coord.). *Educația părinților – strategii și programe*. Chișinău: Lumina, 1995.
31. **Callo T.** *Scoala științifică a pedagogiei transprezente*. Chișinău: Pontos, 2010, p.17-72.

32. **Capra, F.** *The Web of Life*. Londra: Harper Collins, 1996.
33. **Caron, G.** *Cum să susținem copilul în funcție de temperamentul său la școală și acasă*. București: Didactica Publishing House, 2009.
34. **Catechism.** *Învățătura de credință creștină ortodoxă*. Cluj, 1993.
35. **Călin, Marin.** *Filosofia educației. Antologie*. București: Aramis, 2001.
36. **Călin, Marin.** *Teoria și metateoria acțiunii educative*. București: Aramis, Print. SRL, 2003.
37. **Cemortan, S.** *Teoria și metodologia educației verbal-artistice a copiilor*. Chișinău: CEP „Ion Creangă”, 2001.
38. **Cerghit, I.** *Metode de învățământ*. București: EDP, 1980.
39. **Cerghit, I.** *Mijloace de învățământ și strategii didactice. Curs de pedagogie*. București: EDP, 1988.
40. **Cernichevici, S.** *Educație și eros (ghid pentru educatori, părinți și tineri)*. Iași: Polirom, 2001.
41. **Chihăia, L. et.al.** *Dicționar enciclopedic*. București: Cartier, 2003.
42. **Ciofu, C.** *Interacțiunea părinți – copii*. București: Editura Medicală Amaltea, 1998.
43. **Clarke, P.** *Comunități de învățare: școli și sisteme*. București: Arc, 2002.
44. **Clement, E. et. al.** *Filosofia de la A – Z, Dicționar enciclopedic de filosofie*. – București: All, 2000.
45. **Cosma, T.** *Ședințele cu părinții în gimnaziu*. Iași: Polirom, 2001.
46. **Cosmovici, A., Iacob, L.** *Psihologie școlară*. Iași: Polirom, 2008.
47. **Crain W.** *Theories of Development: Concepts and Applications*. London: Prentiu-Hall, 1992.
48. **Cristea, S.** *Dicționar de pedagogie*. Chișinău-București: Litera, 2000.
49. **Cristea, S.** *Conceptele-cheie în pedagogie*. Chișinău: Revista Didactica-Pro, nr.1(5), II, 2001, p.13-21.

50. **Cristea, S.** *Fundamentele științelor educației. Teoria generală a educației*. Chișinău: Litera Educațional, 2003.
51. **Crișan, Al., Guțu, Vl.** *Proiectarea curriculumului de bază / ghid metodologic*. Cimișlia, 1997.
52. **Cucoș, C.** *Pedagogie*. Iași, Polirom, 2006.
53. **Cucoș, C.** *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*. Iași: Polirom, 1999.
54. **Cucoș C.** *Istoria pedagogiei*. Iași: Polirom, 2001.
55. *Culegerea „Tu și corpul tău”, Pentru un nou secol. O carte despre și pentru femei*. Chișinău: Litera, 2001.
56. **Cuznețov, Larisa.** *Etica educației familiale*. Chișinău: CEP ASEM, 2000, p. 20-290.
57. **Cuznețov, Larisa.** *Consilierea sistemică și educația familiei*. Chișinău: Primex-com SRL, 2013.
58. **Cuznețov, Larisa.** *Curriculum Educația pentru familie*. Chișinău: Museum, 2004.
59. **Cuznețov, Larisa; Banuh, N.** *Filosofia educației*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2004.
60. **Cuznețov, Larisa.** *Jocul copilului și cultura educației familiale*. Chișinău: CEP USM, 2007.
61. **Cuznețov, Larisa,** *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei*. Chișinău: CEP USM, 2008.
62. **Cuznețov, Larisa,** *Educație prin optim axiologic*. Chișinău: Primex-com S.R.L., 2010.
63. **Dafinoiu, I.** *Personalitatea*. Iași: Polirom, 2002.
64. **Dafinoiu, I.** *Elemente de psihoterapie integrativă*. Iași: Polirom, 2007.
65. **Dewey, J.,** *Philosophy and Civilization*, Gloucester Mass; Peter Smith, 1968.
66. **Dewey, John.** *Democrație și educație*. București: EDP, 1980.

67. **Dewey, John** *Fundamente pentru o știință a educației*. București: EDP RA, 1992, p.38-48; 117-129.
68. **De Ketele, J.-M.** *Les compétences en première candidature*. (Raport de la journée de l'enseignement secondaire du 15 octobre 1997). Louvain-la-Neuve: IPM, p. 16-25.
69. **De Landsheere, V.**, *L'éducation et la formation*. Paris : Presses Universitaires de France, 1992, p.119-121.
70. **Delors, J.** (coord.). *Comoara lăuntrică. Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în sec.XXI*. Iași: Polirom, 2000, p. 68-75.
71. *Dicționar explicativ al limbii române, Univers enciclopedic*. București: Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan”, Ediția a II-a, 1998.
72. **Didier, J., Larousse.** *Dicționar de Filosofie. Univers Enciclopedic*. București, 1998.
73. **Dolean, I.; Dolean, D.D.** *Meseria de părinte*. București: Aramis, 2002.
74. **Dragomir A.** *Discuții în anticamera morții*. În: *Viață + Sănătate*. Revistă lunară de sănătate. Educație și familie. Nr.1, 1999, pp.14-16.
75. **Durning, P.** *Éducation familiale* în F. Champy și Chr. Etévé (dir), *Dictionnaire encyclopédique de l'éducation et de la formation*. Paris: Nathan, 1994, p.331-334.
76. **Durning, P.** *Éducation familiale. Acteurs, processus et enjeux*. Paris: PUF, 1995.
77. **Durkheim E.** *L'éducation morale*. Paris: Felix Alcan, 1925.
78. **Durkheim, E.** *Educație și sociologie*. – București: EDP, 1980, p.109-145.
79. **Enăchescu C.** *Tratat de igienă mintală*. București: E.D.P., 1996.
80. **Enăchescu C.** *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*. București: EDP, 1997.
81. **Enăchescu C.** *Tratat de psihologie morală*. Iași: Polirom, 2008.
82. **Espinoza, O.; Le Camus, J.** *Les Relations interpersonnelles précoces*. În: *La Socialisation de l'enfance à l'adolescence*. Paris: PUF, 1991, p.15-23.
83. **Fouillée, A.** *Morale des idées-forces*. Paris: Alcan, 1908.
84. **Foulquié P.** *Psychologie*. Paris: Les Editions de l'École, 1959.
85. **Foulquié P., Saint-Jean R.** *Dictionnaire de la langue philosophique*. Paris: PUF, 1969.
86. **Fromm, E.** *The Anatomy of Human destructiveness*. Greenwich Connecticut: Fawcett Publication, 1975.
87. **Fromm, E.** *Texte alese. Arta de a iubi*. București: EDP, 1983, p.17-59.
88. **Galli, N.**, *Educazione familiare e sollicita compressa*. Milano: Vita e Pensiero, 1991, p.17-38.
89. **Ghibu, O.** *Despre educație*. București: Ed. M.Preda, ediția a III-a, 1995.
90. **Gilcă, B.** (coord.). *Manual de educație pentru viața de familie*, Universitatea „J. Hopkins”, SUA. Chișinău, Ediția a II-a, 2002.
91. **Golu, P., Verza, E. et. al.** *Psihologia copilului*. București: EDP RA, 1992.
92. **Golu P.** *Psihologia socială*. București: EDP, 1974.
93. **Granaci, L., Granaci, M., Cuznețov, Larisa et. al.** *Dragostea, Viața, Familia*. Chișinău: Epigraf, 2000.
94. **Grebennikov, I.V.** *Etica și psihologia vieții de familie*. Chișinău: Lumina, 1986.
95. **Guțu, VI.** *Obiectivele educaționale: clarificări conceptuale și metodologice*. Chișinău: În Revista Didactica-PRO, nr.6, 2001, p.34-42.
96. **Grant, Wendy.** *Rezolvarea conflictelor*. București: Teora, 1997.
97. **Habermas J.** *Conștiință morală și acțiune comunicativă*. București: All, 2000, p. 29-44.

98. **Hadîrcă, M.** *Postmodernitatea și valorile educației*. În: Toleranța – cheia unității prin diversi tate. Materialele Simpozionului Internațional. Iași, 2012.
99. **Hubert, R.** *Traité de pédagogie générale*. Paris: PUF, 1965.
100. **Herrmann, N.** The creative brain. În: NASSP Bulletin, 1982.
101. **Ionescu, A.** *Psihologia familiei. Normalitatea și psihopatologia familială*. București: EDP, 1985.
102. **Isambert-Jamati, V.** *Solidaritate fraternelle et réussite sociale*. Paris: Éditions L'Harmattan, 1995, p.70-93.
103. **Jaspers K.** *Philosophie*. Berlin: Springer, 1986.
104. **Joita, E.** *Educația cognitivă*. Iași: Polirom, 2002, 243 p.
105. **Jude, I.** *Psihologie școlară și optim educațional*. București: EDP RA, 2002, p. 20-303.
106. **Kant, Im.,** *Tratat de pedagogie*. Iași: Agora, 1992, p.14-117.
107. **Kant, Im.** *Întemeierea metafizicii moravurilor*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1972.
108. **Kant, Im.** *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Critica rațiunii practice. București: Ed. Științifică, 1972.
109. **Kellerhals, J., Roussel, L.** *Les Sociologies face aux mutations de la famille; in L'Année sociologique*, vol.37, 1987, p.15-44.
110. **Knowles, M.S.** *The art and Science of helping Adults learning*. San Francisco: Jossey Bass, 1984.
111. **Kohlberg L.** *Dezvoltarea caracterului și concepției morale la copil*. În: Psihologia procesului educațional. București: E.D.P., 1976.
112. **Kotarbinski T.** *Meditații despre viața demnă*. București: Ed. Științifică, 1970, p. 3-29.
113. **Kotarbinski, T.** *Tratat despre lucrul bine făcut*. București: EDP, 1976.
114. **Lavelle Luis.** *Traite de valeurs*, v.1. Paris: PUF, 1951.

115. **Le Senne R.** *Traité de morale générale*. Paris: PUF, 1961.
116. **Leleu G.** *Bărbatul de azi explicat femeilor*. București: Ed. Trei, 2012.
117. **Liiceanu, G.** *Filosofia și paradigma feminină a auditului*. În: Cearta cu filosofia. București: Humanitas, 1992, p.7-46.
118. **Levi-Strauss, C.** *Antropologie structurale*. București: Politică, 1997.
119. **Marga, A.** *Introducere în filosofia contemporană*. Iași: Polirom, 2002.
120. **Mause, L. De.** *The History of Childhood*. New York, 1974.
121. **Maslow, A.** *Motivație și personalitate*. București: Ed. Trei, 2007.
122. **Mândăcanu, V. Banuh, N.** (coord.), *Filosofia educației – imperative, căutări, orientări*. Chișinău: Catamix, 1997.
123. **Mândăcanu, V.** *Etica pedagogică*. – Chișinău: Lyceum, 2001, 243 p.
124. **Mândăcanu, V.** *Bazele tehnologiei și măiestriei pedagogice*. Chișinău: Lyceum, 1997.
125. **Mândăcanu, V.** *Arta comportamentului moral*. Chișinău: Baștina-Radog SRL, 2004.
126. **McLean G.F., Ellord Tr. E.** *Philosophical Foundations for Moral Education and Character Development: Act and Agent*, Library of congress Cataloging in Publication, 1992.
127. **Mead, M.** *Le Fossé des generations (tr. fr.)*. Paris: Denoël, 1970/1971.
128. **Merton, R.K.** *Éléments de théorie et de méthode sociologique (tr. fr. 1949)*. Paris: Plon, 1965, p.92-120.
129. **Mirou M.** *Gândul umbrei: Abordări feministe în filosofia contemporană*. București: Ed. Alternative, 1995.
130. **Mirou M.** *Convenio. Despre natura femeii și morală*. București: Ed. Alternative, 1996.
131. **Miroiu, M.** *Gen și educație*. București: EDP, 2001.
132. **Mitrofan, I., Mitrofan, N.** *Familia de la A ... la Z. Mic dicționar al vieții de familie*, București, 1991.

133. **Mitrofan, I.** *Terapia unificării: o nouă psihoterapie experiențială, în Psihologia la răspîntia mileniilor*. Flate M. (coord.). București: Polirom.
134. **Montandon, C.** *L'École dans la vie des familles*. Genève: Département de l'instruction Publique, 1991.
135. **Morar E.** *Elemente de antropologie psihologică*. Pitești: Editura Universității din Pitești, 1999.
136. **Morin Ed.** *L'homme et la mort*. Paris: Seuil, 1970.
137. **Morval, M.V.G., Biron, G.** *Éducation et famille*, Briuxelles, De Boeck – Wesmael, 1994.
138. **Narly, C.** *Texte pedagogice. Antologie*. București: EDP, 1980.
139. **Narly, C.** *Pedagogie generală*. București: EDP, 1996.
140. **Nicola, I., Fărcaș, D.** *Teoria educației și noțiuni de cercetare pedagogică*. București: EDP, 1993.
141. **Nicola, I.** *Tratat de pedagogie școlară*. București: EDP RA, 1996.
142. **Niskier, A.** *Filosofia educației*. București: Ed. Economică, 2000.
143. **Neacșu, I.** *Instruire și învățare*. București: EDP, 1999.
144. **Nemov, R.S.** *Psihologie*. Chișinău: Știința, 1993.
145. **Noica, C.** *Devenirea întru ființă*. București: EDP, 1981.
146. **Not, L. et. al.** *Une science spécifique pour l'éducation?* Toulouse : Université de Toulouse, Le Mirail, 1984.
147. **Olson, D.H.; Sprenkle, D.H.; Russell, C.S.** „Circumplex Model of Marital and Family Systems. În: Family Process, nr.18, 1979, p.3-28.
148. **Parsons, T., Bales, R.F. et.al.** *Family, Socialization and Interaction Process*. Illinois: The Free Press, Ghencoe, 1995, p.17-21.
149. **Patrașcu, D., Patrașcu, L. et. al.** *Metodologia cercetării și creativității psihopedagogice*. Chișinău: Știința, 2003.
150. **Pănișoară, Ion-Ovidiu.** *Comunicarea eficientă*. Iași: Polirom, 2003.
151. **Păunescu C.** *Agresivitatea și condiția umană*. București: Editura Tehnică, 1994.
152. **Pâslaru, VI.** *Principiul pozitiv al educației*. Chișinău: Civitaș, 2003.
153. **Percheron, A.** *Le Domestique et le politique*. În: Revue Francaise de Science Politique, vol.1, 1985, p.5-35.
154. **Peters, R.S.** *Etica și educația*. București: EDP, 1997.
155. **Piajet, J.** *Psihologie și pedagogie*. București: EDP, 1980.
156. **Piajet, J.** *Înțelepciunea și iluziile filosofiei*. București: Ed. Științifică, 1970, p. 17-93.
157. **Piajet, J.** *Psihologia inteligenței*. București: Ed. Științifică, 1984.
158. **Piajet J.** *Judecata morală la copil*. București: EDP, 1980.
159. **Pinel, Ph.** *Traite medico-philosophique sur l'aliénation mentale*. Paris: J.A. Buosson, 1980.
160. **Platon.** *Republica în Opere*, vol.V. București: Editura științifică, 1991.
161. **Popescu-Neveanu, P.** *Dicționar de psihologie*. București: Albatros, 1978, p.11-140.
162. **Popescu R.** *Introducere în sociologia familiei*. Iași: Polirom, 2009.
163. **Pourtois, J.-P.** *L'Éducation familiale // în Revue Française de Pédagogie*. Paris, 1989, p.65-101.
164. **Rawls, J.** *A Theory of Justice*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1975.
165. **Rășcanu, R.** *Psihologia sănătății: de la credințe și explicații la sisteme de promovare a ei*. În: Culegerea Psihologia la răspîntia mileniilor. Polirom, 2001, p.200-229.
166. **Reboul, O.** *La philosophie de l'éducation*. Paris: P.U.F., 1976.
167. **Riedel, M.** *Rehabilitierung der praktischen Philosophie*, Rombach, Freiburg, 1972.
168. **Rocheach, M.** *The nature of Human Values*. New-York: Free Press, 1973, p.3-29.

169. **Rollet, C.** *L'Enfance – un bien national? Approche historique*, în Fr. de Singly (dir). Éditions La Découverte, 1991.
170. **Rousseau, J.-J.** *Emil sau despre educație* (tr. Gh. Adămescu). București: EDP, 1975.
171. **Roșu L.** *Treptele antropogenezei*. București: EDP, 1987.
172. **Rudică, T.** *Familia în fața conduitelor greșite a copilului*. București: EDP, 1981.
173. **Sartre J.P.** *L'être et la néant*. Paris: Gallimard, 1943.
174. **Segalen, M.** *Sociologie de la famille*. Paris: Armand Colin, 1981.
175. **Segalen, M.** *Sociologie de la famille*. Paris: Armand Colin, 1996.
176. **Silistraru, N.** *Etnopedagogia*. Chișinău: USM, 2003.
177. **Singly, La Famille: L'Etat de davoir. Paris: La Deconverte, 1991.**
178. **Slavici, I.** *Educațiunea rațională*. București, Biblioteca „Minerva” nr.45, 1999, p.36-38.
179. **Slavici, I.** *Despre educație și învățământ*. București: EDP, 1967.
180. **Spencer, H.** *Eseuri despre educație, (traducere de M.Rădulescu)*. București: EDP, 1973.
181. **Stanciu, I.Gj.** *Istoria pedagogiei*. București: EDP, 1993.
182. **Stănciulescu, E.** *Teorii sociologice ale educației*. Iași: Polirom, 1996.
183. **Stănciulescu, E.** *Sociologia școlii*. Iași: Polirom, 1997.
184. **Stănciulescu, E.** *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 1997.
185. **Stănciulescu, E.** *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 2002, vol.1.
186. **Stănciulescu, E.** *Sociologia educației familiale*. Iași: Polirom, 2002, vol.2.
187. **Stern, M.** *Educarea părinților în lume*. București: EDP, 1995.
188. **Stoica, C.** *Educație și comportament*. București: EDP RA, 1998.
189. **Stoica, M.** *Pedagogie și psihologie*. Craiova: Gh.Alexandru, 2002.
190. **Șoitu, L.** *Comunicare și acțiune*. Iași: EIE, 1997.
191. **Șuteu, T.; Fărcaș, V.** *Aprecierea persoanei*. București: Albatros, 1982.
192. **Terrisee, B.; Trottier, E.** *Atitudes educatives, origines ethniques et classes sociales*. Paris: Sorbonne, 1994.
193. **Telleri, F.** *Pedagogia familiei*. București: EDP RA, 2003.
194. **Văideanu, Gh.** *Modernizarea învățământului superior*. București: Știința Pedagogică, 1973.
195. **Văideanu, Gh.** *Educația la frontiera dintre milenii*. București: Editura Politică, 1988.
196. **Văleanu V., C. Daniel.** *Psihosomatica feminină*. București: Editura medicală, 1977.
197. **Vianu, T.,** *Filosofia culturii*. București: EDP, 1945.
198. **Walrond-Skinner, S.** *Dictionary of Psychoterapy*. London-New-York: RKP, 1992.
199. **Wolfolk, E.A.** *Educational Psychology*. New York, 1990.
200. **Zani Bruna; Palmonari A.** (coord.). *Manual de psihologia comunității*. Collegium: Polirom, 2003.
201. **Ziglar, Z.** *Secretul căsniciei fericite*. București: Curtea Veche, 2001.
202. **Zlate, M.** *Psihologia la răspîntia mileniilor*. București: Polirom, 2001.
203. **Zub A.** *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie, și morală în România*. Iași: Polirom, 2002.
204. **Айзенк, Ганс.** *Язык счастья*. Москва: Эксмо-Пресс, 2002.
205. **Алексеев П.В., Панин А.В.,** *Философия*. Москва: Проспект, 2004.
206. **Андреева Г.М.** *Социальная психология*. Москва: МГУ, 1980.
207. **Андреева Г.М.** *Психология социального познания*. Москва: Аспект Пресс, 2000.
208. **Азаров Ю.Т.** *Искусство воспитания*. Москва: Просвещение, 1985.

209. **Ананьев Б.Г.** *Человек как предмет познания.* Москва: Просвещение, 1968.
210. **Ананьев Б.Г.** *О проблемах современного человекознания.* Москва: Наука, 1979.
211. **Афанасьева Т.Н.** *Семья.* Москва: Просвещение, 1984.
212. **Баркан А.** *Практическая психология для родителей.* Москва: Аст-Пресс, 2000.
213. **Белозуб Г.** *Брак. От рассвета до заката.* Санкт-Петербург: Питер, 2002, стр. 17-110.
214. **Берн Э.** *Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. (перевод с англ.).* Ленинград: Лениздат, 1992
215. **Берн Э.** *Транзакционный анализ и психотерапия.* Санкт-Петербург: Братство, 1994.
216. **Бим-Бад Б.М., Днепров Э.Д., Корнетов Г.Б.** *Мудрость воспитания.* 2-ое дополн. изд. Москва: Педагогика, 1989.
217. **Бим-Бад Б.М.** *Педагогическая антропология.* Москва: Педагогика, 1998.
218. **Бодалев А.А.** *Восприятие и понимание человека человеком.* Москва: МГУ, 1982.
219. **Божович Л.И.** *Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование.* Москва: Просвещение, 1968.
220. **Выготский Л.С.** *Собрание сочинений.* Т.4. Москва: Педагогика, 1984.
221. **Выготский Л.С.** *Собрание сочинений.* Т.3. Москва: Педагогика, 1998.
222. **Выготский Л.С.** *Собрание сочинений.* Т.6. Москва: Педагогика, 1998.

223. **Гальперин П.Я.** *Введение в психологию.* Москва: МГУ, 1976.
224. **Гребенников И.В.** *Основы семейной жизни.* Москва: Просвещение, 1991б стр. 3-214.
225. **Гитин В.Г.** *Мужчина, Антология.* Москва: Торсинг, 2002.
226. **Гитин В.Г.** *Женщина, Антология.* Москва: Торсинг, 2002.
227. **Джайнотт Х.Д.** *Родители и дети / Пер. с англ.* Москва, 1986.
228. **Джешевская, М.А.** *Установки коммуникативного поведения.* Москва: Мысль, 2000.
229. **Добрынин Н.Ф.** *Возрастная психология.* Москва: Просвещение, 1965б стр. 7-108.
230. **Донцов И.Л.** *Самовоспитание личности.* Москва, 1984.
231. **Донченко Е.А., Титаренко Т.М.** *Личность. Конфликт. Гармония.* Киев: Украина, 1989.
232. **Дубровина И.В.** *Школьная психологическая служба.* Москва: Педагогика, 1991.
233. **Дюбуа, Жан.** *Педагогика.* Варшава, 1998.
234. **Зацепин В.И.** *Брак и семья в хрестоматии Психология семьи (ред. Райгородского Д.Я.).* Самара: Бахрах-М, с.3-35, 2002.
235. **Зидер Р.** *Европейская семья в хрестоматии Психология семьи (ред. Райгородского Д.Я.).* Самара: Бахрах-М, 2002, с.169-213.
236. **Каптерев П.Ф.** *Задачи и основы семейного воспитания.* Москва: Просвещение, 1989.
237. **Карп С.** *Величие здравого смысла. Человек Эпохи Просвещения.* Москва: Просвещение, 1992.
238. **Коменский Я.А.** *Избранные педагогические сочинения.* Москва: Просвещение, 1975, 374 с.
239. **Курпатов А.** *Что хочет женщина. Что может мужчина.* Санкт-Петербург: Питер, 2003.

240. **Леви Вл.** *Травматология любви.* Москва: Метаморфоза, 2002.
241. **Леви Вл.** *Семейные войны.* Москва: Метаморфоза, 2003.
242. **Лесгафт П.Ф.** *Семейное воспитание ребенка и его значение.* / Избр. пед. соч. в 2-х томах). Москва, 1951.
243. **Лихачев Б.Т.** *Философия воспитания.* МПГУ: Прометей, 1995.
244. **Лузина Л.М.** *Теория воспитания: философско-антропологический подход.* Псков, 2000.
245. **Макаренко А.С.** *Избранные сочинения в 4-х томах.* Москва: Правда, т.4.
246. **Петровский А.В.** (под ред.), *Социальная психология.* Москва: Просвещение, 1987.
247. **Подласый И.П.** *Педагогика. Новый курс.* Москва: Владос, 2002.
248. **Потгер В.Р.** *Биоэтика. Мост в будущее (пер. с англ.).* Киев, 2002.
249. **Райгородский Д.Я.** (сост.). *Психология семьи (хрестоматия).* Москва: Изд. дом. „Бахрах-М”, 2002.
250. **Ремшмидт Х.** *Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности.* Москва: Мир, 1994.
251. **Рогов Е.И.** *Настольная книга практического психолога.* 1 т. Москва: Владос, 2001.
252. **Рогов Е.И.** *Настольная книга практического психолога.* 2 т. (3-е изд.). Москва: Владос, 2001.
253. **Силуан (Кузин).** *Может быть, ты нынешний же вечер умрешь, итак – не время ли начать жить по-христиански?* Изд. 2-е испр. и доп. Chişinău: Elena – V.I. SRL, 2010.
254. **Сухомлинский В.А.** *Как воспитать настоящего человека.* Минск: Народная асвета, 1978.
255. **Степанов Е.Н., Лузина Л.М.** *Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания.* Москва: Творческий Центр, 2003.
256. **Столяренко Л.Д.** *Педагогика.* Ростов-на-Дону, 2000.

257. **Таланчук Н.М.** *Архитектоника воспитательного процесса: современная концепция и теория воспитания (в двух частях).* Казань, 1999.
258. **Ушинский К.Д.** *Человек как предмет воспитания (Опыт педагогической антропологии), т.1-2.* Москва: Просвещение, 1948.
259. **Щуркова Н.Е.** *Образ жизни, достойной Человека и его формирование у школьника.* Смоленск, 1995.
260. **Хоментаскас Г.Т.** *Семья глазами ребенка.* Москва: Педагогика, 1989, стр. 19-97.
261. **Хэйес Н., Оррелл С.** *Введение в психологию. Базовое издание по психологии от мировых экспертов.* Москва: ЭКСМО, 2003.
262. **Эйдемиллер Э.Г., Юстицкас В.** *Психология и психотерапия семьи.* Санкт-Петербург–Харьков–Москва– Минск: Питер, 1999.

Larisa Cuznețov
FILOSOFIA PRACTICĂ A FAMILIEI

Semnat pentru tipar Formatul 60 × 84 1/16.
Coli de autor 12. Coli de tipar 21. Comanda _.

Tirajul 500 ex.

Tipografia CEP USM
Chișinău, str. A. Mateevici, 60
tel.57-74-45